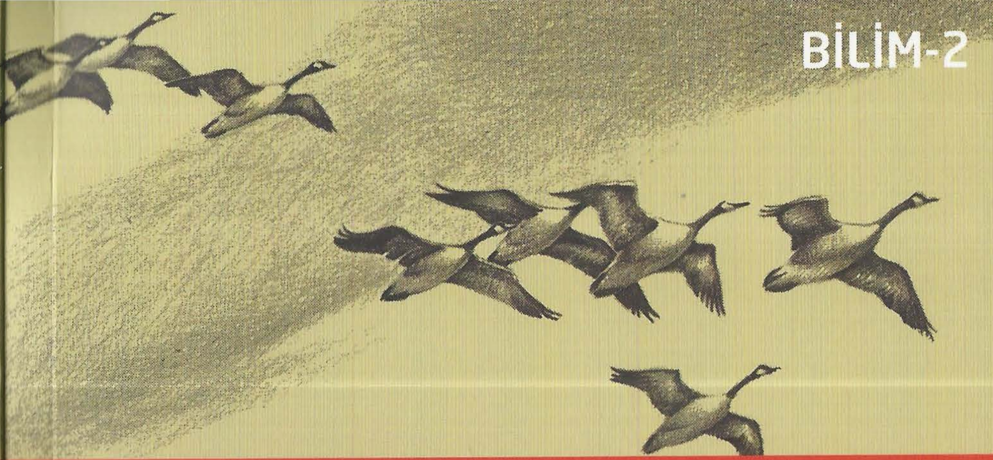
Aldo Leopold

Bir Kum Yöresi Almanağı ve Oradan Buradan Eskizler

2

BİLİM-2

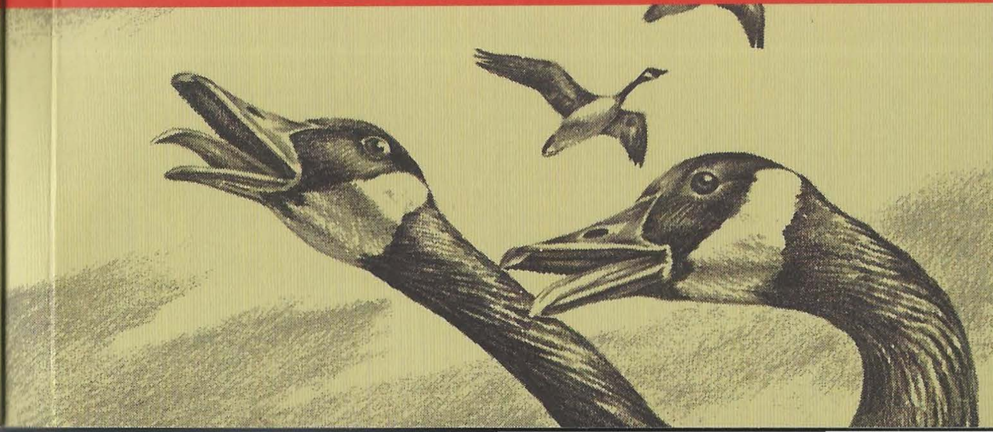
Bir Kum Yöresi Almanağı

ve Oradan Buradan Eskizler

Aldo Leopold

Çeviren: Ufuk Özdağ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 4878

Çeviren: Ufuk Özdağ

Hacettepe Üniversitesi Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, Hacettepe Üniversitesi Toprak Etiği Uygulama ve Araştırma Merkezi kurucu müdürüdür. *Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce* (2005, 2017) ve *Çevreci Eleştiriye Giriş: Doğa, Kültür, Edebiyat* (2014, 2017) başlıklı kitapların yazarıdır. *The Future of Ecocriticism: New Horizons* (Çevreci Eleştirinin Geleceği: Yeni Ufuklar; 2011), *Environmental Crisis and Human Costs* (Çevre Krizi ve İnsanın Ödediği Bedel; 2015) ve *Anadolu Turnaları: Biyoloji, Kültür, Koruma* (2019) başlıklı kitapların eş-editörüdür. Doğa koruma klasiği *A Sand County Almanac*'ın çevirmeni (*Bir Kum Yöresi Almanağı*; 2013, 2020), modern çevre hareketinin temel kitaplarından *Desert Solitaire*'in (*Çölde Tek Başına*; 2018) de eş-çevirmenidir.

BİLİM

ALDO LEOPOLD
BİR KUM YÖRESİ ALMANAĞI
VE ORADAN BURADAN ESKİZLER

ÖZGÜN ADI
A SAND COUNTY ALMANAC
AND SKETCHES HERE AND THERE

ÇİZİMLER
CHARLES W. SCHWARTZ

İNGİLİZCE ÖZGÜN METİNDEN ÇEVİREN
UFUK ÖZDAĞ

Sertifika No: 40077

EDİTÖR
CUMHUR ÖZTÜRK

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: TEMMUZ 2020, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-045-9

BASKI
AYHAN MATBAASI
MAHMUTBEY MAH. 2622. SOK. NO: 6/31 BAĞCILAR İSTANBUL
Tel: (0212) 445 32 38 Faks: (0212) 445 05 63
Sertifika No: 44871

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

BİLİM DİZİSİ: 2

Aldo Leopold

Bir Kum Yöresi Almanağı

ve oradan buradan eskizler

Çeviren: Ufuk Özdağ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü

Bir Kum Yöresi Almanağı'nın Yeni Baskısının Heyecanıyla...

Aldo Leopold'un (1887-1948) doğa koruma klasiği *A Sand County Almanac* 2015 yılında dünyayı değiştiren 10 kitabın içine seçildiğinde[1] Wisconsin'deki Sauk County'de Aldo Leopold Vakfı'nda bulunuyordum. Yayımlanan bu haberle üçüncü ve dördüncü nesil Leopold ailesinin sevincine şahit oldum. Leopold'un 40 yıllık sıra dışı kariyeri ve özellikle 1930'lu yıllarda, ailesiyle birlikte restorasyon gerçekleştirdiği Sauk County'deki çiftlik arazisi artık yeni bir anlam kazanmıştı. *Almanak*'ın başlığında, Leopold'un ince mizah anlayışıyla "Sand County" diye adlandırdığı bölgedeki bu "kumlu" (toprakları bozuk) arazi uzun zamandır Amerika Birleşik Devletleri'nde biliniyordu, ama artık söz konusu restorasyon tüm dünyada yankılanabilecekti. Leopold ailesinin Shack adını verdiği çiftlikte doğup büyüyen Toprak Etiği düşüncesi ve ekolojik restorasyon sanatı dünya okurlarını etkilemeye başlamıştı bile. Zamansız vefatı nedeniyle Leopold'un yayımlandığını dahi göremediği *Almanak*, bu haberle, 21. yüzyılda, yaşadığımız topraklara saygı ve sevgi düşüncesinin meşalesi haline gelmişti.

Leopold'a doğayı yenileme sevgisini Alman asıllı büyükbabası Charles Starker aşılamıştı. Daha yedi yaşındayken Leopold'a büyükbabası, kalıntı bölgelerden tohum toplayarak evlerinin önündeki yamaca, kaybolan yabani çiçekleri geri getirmeyi öğretmişti. Leopold doğayı görmeyi doğduğu şehir Burlington, Iowa'da Mississippi Nehri'ne bakan ve günümüzde ünü gittikçe artan Starker-Leopold Evi'nin yakın çevresinde öğrenmişti. Leopold, küçük yaşlarda kazandığı bu doğa sevgisiyle daha sonraki yıllarda Yale Üniversitesi'nde ormancılık eğitimi aldı. Kariyerinin ilk yıllarında, ABD'nin güneybatısında, toprakların ve yaban hayatının sınırsızca tahrip edildiğine tanık oldu. Onun ilk önemli başarısı, 1924 yılında, New Mexico eyaletinin güneybatısında Gila Wilderness diye anılan bölgenin, ABD'nin (ve belki de dünyanın) ilk "yabanıl alanı" olarak tayin edilmesidir. 1930'lu yıllarda da Leopold, Wisconsin Üniversitesi-Madison'da Yaban Hayatı Yönetimi olarak adlandırdığı alanı yarattı ve bu alanın ilk profesörü olarak görev yaptı. Daha sonra bu alanı yaban hayatı ekolojisi olarak genişletti. Üniversitenin arboretumunda görevliyken ekolojik restorasyon fikrini geliştirerek kampus içinde Curtis Prairie diye anılacak arazide, meslektaşlarıyla birlikte, dünyanın ilk çayır restorasyonunu gerçekleştirdi. Curtis Prairie'nin ulaştığı başarıyla, dünyada ilk kez, bozulan bir arazinin eski sağlıklı haline gelebileceği kanıtlanmış oldu. Leopold 1934 yılında kaleme aldığı bir yazıda, "Bilimin yeryüzünü ele almasının zamanı gelmiştir. Birinci adım, eskiden sağlıklı olan bir arazi parçasını yeniden onarmaktır," demişti. Bu sıralar Leopold, Madison'a bir saat mesafede, Baraboo yakınlarında işte bu Shack arazisini satın aldı. Günümüzde Aldo Leopold Vakfı'nın yer aldığı bu alana, Leopold, eşi Estella ve beş çocuğu 13 yılda 48.000 ağaç diktiler; bozunuma uğramamış alanlardan topladıkları tohumlarla restorasyon yaparak, bölgede eskiden var olan yabani bitkileri geri getirdiler ve böylece kumlu toprakları eski sağlığına kavuşturdular.[2]

İşte *Bir Kum Yöresi Almanağı*, bu sıra dışı doğa korumacının ve doğaya bakışımızı değiştirmeye adadığı yaşamının etkili hikâyesi-

dir. Leopold'un Wisconsin Üniversitesi-Madison'da görev yaptığı, Shack'te kumlu toprakları yenilediği, başka eyaletler ve ülke dışına geziler yaptığı 1933-48 yılları arasında yazdığı kitap, yarattığı "toprak etiği" düşüncesiyle insanın dünyadaki konumuna ve nasıl yaşaması gerektiğine dair yeni bir yol haritası sunar. Bir eğitimci olarak Leopold, akademik birikimini tüm yönleriyle *Almanak*'ta örneklemiştir. Kitap, insanları yaşadıkları topraklara bağlamakta, Leopold hayranlarının sıklıkla dile getirdiği gibi onun düşüncesi eyleme dönüşmektedir. *Almanak*'ta yer alan özlü yazılar okuru doğayla doğrudan bağ kurmaya yöneltmekte, okurda ekolojiye ve evrimsel biyolojiye merak uyandırmaktadır. Bu yazılarla tanışan kişiler "Ben yöremde ne yapabilirim?", "Yabanıl alanları nasıl koruma altına aldırabilirim?", "Toprakları, suları nasıl yenileyebilirim?", "Kaybolan yaban hayatını nasıl geri getirebilirim?" sorularını kendilerine sormaya başlarlar. Onlar, Leopold'un deyimiyle, "toprağa odaklı" olmuşlardır bile.

Almanak'ta yer alan ve dünyada gittikçe yaygınlaşan Toprak Etiği düşüncesi temelde değer sistemlerimizle ilgilidir. Bu yeni ahlak anlayışı, doğanın insan da dahil tüm unsurlarıyla –karalarıyla, sularıyla, bitki ve hayvanlarıyla– bir bütün olarak topluluk anlayışımızın içinde yer almasını, insanın her unsurla ve bütünle etik bir ilişki içinde olmasını öngörür. Leopold'a göre toprağı tahrip etmemizin baş nedeni "onu bize ait bir mülk olarak" görmemizdir; eylemlerimizin sonuçlarını göremeyişimiz toprakların evrimsel tarihinden ve ekolojik süreçlerden bihaber oluşumuzdan kaynaklanmaktadır. Esasen toprağa ilişkin bilgisizliğimiz, topraktan yabancılaşmış olmamızın bir sonucudur. Esiri haline geldiğimiz teknolojiler bu yabancılaşmayı şiddetlendirmektedir. Bu durumda, ekolojik bilinçlenmeyle kazanılacak bir Toprak Etiği sağlıklı bir gelecek için tek şansımızdır. Bu etik anlayışın en temel dayanağı toprağa ekonomik değil içsel değer verebilmektir. O halde *Almanak*, bu sinsice tahrip edilen dünyada nasıl yaşamamız gerektiğine rehberlik etmektedir. Düşünüyorum da, duvarlarla örülü yaşamlarımızda, ne mutlu elinde bir kopya *Almanak* olana... "İnsanoğ-

lu hep sevdiğini tüketir; işte biz öncüler de yabanıl alanlarımızı tükettik..." Kitaptan duygu yüklü bu ve benzeri satırları okuyup, ülkemizin tüketilen yabanıl doğasına ve yaban hayatına hüzünlendiğimiz o anlarda restorasyon için ümit ışığı var demektir. Bizler de Leopold gibi, "Yabanıl alanları olmayan bir ülkede tekrar genç olmayacağım için çok memnunum," demeye başlarız...

Leopold, *Almanak*'ı kaleme aldığı yıllarda, bir nevi dilde devrim yaratmaya ihtiyaç hissetmişti. Bilimsel bilgilerin sokaktaki insana ulaşması gerektiği için, esas olanın estetik bir dil kullanımı olduğunu düşünmüştü. Dolayısıyla, eserini okurları etkileme sanatına dönüştürmüştü. Leopold'un düşüncesinin günümüzde milyonlarca kişiyi etkiliyor olması, bilimi ve sanatı birleştirdiği eşsiz doğa yazınından kaynaklanmaktadır. Günümüzde *Almanak* okura, doğayı sadece bilimsel olarak anlamanın, doğaya tavrımızda pek fazla değişiklik yaratmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, bilimin değerler eğitimiyle, etikle birleşmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Bu etik anlayış da geleceğin kırsal ve kentsel alanlarında toprağın sadece ekonomik değer açısından görülemeyeceğini; sağlıklı ekosistemler düşüncesini; yabanıl doğanın ve biyoçesitliliğin korunması gerektiğini; doğa koruma estetiğini; yöre insanları odaklı doğa koruma hareketini ve çevre tarihini öğrenmenin önemini ortaya koymaktadır. *Almanak*'ın satırlarının ardından yeni bir değerler sistemi doğmaktadır. Bu değerler sisteminde canlıların yaşam hakkı vardır. Canlıların istekleri, korkuları, ihtiyaçları insanınkinden hiç de farklı değildir. Leopold'a göre, çevre problemleri esasen doğaya tamamen duyarsızlaştığımızdan, bizimle konuşan bir doğaya kulaklarımızı tıkadığımızdan ileri gelmektedir. Leopold, doğadaki canlıları etik alana dahil ederek insanın da içinde yer aldığı genişletilmiş bir toplum anlayışı önerir. İşte buna Toprak Etiği demiştir.

Leopold Vakfı'nda 2010 yılında ilk kez düzenlenen Toprak Etiği Liderleri (Land Ethic Leaders) eğitim programına katılarak "toprak etiği lideri" oldum.[3] İlk programın mezunu olarak bu programlar dahilinde, günümüze kadar, yüzlerce kişiye eğitim verildi-

ğini biliyorum. İnsanın doğal dünyayla ilişkisi üzerine bir diyalog başlatılmasını hedefleyen bu programın mezunları, edindikleri bilgileri yaşadıkları yörelerde yaygınlaştırmayı; toprakların, suların, yaban hayatının sağlığı için kolektif olarak çaba göstermeyi; toplumun her kesiminden gönüllülere toprak etiği çalıştayları düzenlemeyi ve benzer faaliyetleri amaç edinir. Bizler de, bu ünlü ekoloğun öncülüğünü yaptığı toprak etiği düşüncesini ülkemizde yaygınlaştırmak için çaba göstermeli, tahrip olmuş alanlarımızda toplumun işbirliğiyle ekolojik restorasyon başlatmalıyız. Söz konusu çalışmalarda, Leopold'un toprak etiğinin tüm yeryüzünü kapsadığını hatırlamalıyız. Nitekim Leopold'un biyografisinin yazarı Dr. Curt Meine'nin ifadesiyle, Leopold her fırsatta doğa korumacılığın yerel bölgelerde, tabandan yayılacak bir hareketle gerçekleşeceğini söylemiş, ancak yerel düzeydeki yazılarıyla, ekolojinin küresel boyutta nasıl anlam kazanacağına işaret etmiştir. Bunun anlamlı bir örneği, Leopold'un 1936 ve 1937 yıllarında Meksika'nın Sierra Madre bölgesine yaptığı gezilerdir. Leopold'un *Almanak*'ta "Gavilan'ın Şarkısı" başlıklı bölümde betimlediği üzere, bölgedeki olağanüstü biyoçeşitlilik onun toprak sağlığı üzerine görüşlerinin olgunlaşmasını sağlamıştır. Leopold, Sierra Madre bölgesinde Rio Gavilan havzasını geleceğin toprak sağlığı biliminin doğacağı "toprak laboratuvarı" olarak ilan etmiştir.

2010 yılında yolum Leopold'un doğduğu şehir Burlington'a düştü. O yıl resmi olarak eğitim hayatına başlayacak yeni okula Aldo Leopold Ortaokulu adının verildiğini duydum. Okulun ön bahçesine de, Leopold'un felsefesiyle uyumlu, bir çayır restorasyonu yapılacağını öğrendim. 2017 yılında yolum aynı şehre tekrar düştüğünde, Aldo Leopold Ortaokulu'na, bu çayır restorasyonunu görmeye gittim. Yedi yıl içinde, okulun bahçesinde Burlington yöresinin çayır bitkileri öğrencilerin katılımıyla geri getirilmişti... öğrenciler kimi dersleri Burlington'ın yerli bitkilerini yakından izledikleri bu açık hava sınıfında yapıyordu. *Almanak*'ın etkisiyle gerçekleşen bu yenilikçi eğitim anlayışı ülkemiz çapında okullara ve öğretmenlere de rehberlik edebilir. Artık öğrencilerimiz, ülke-

mizi bir baştan bir başa, temizlenmiş nehirlerle, geri kazanılmış sulak alanlarla, tekrar ormanlaştırılan alanlarla bezeyecekler. Ülkemizin topraklarının, sularının, ormanlarının yenilenmesi işine okul bahçelerini gerçek bahçelere çevirerek başlayacaklar. Çocuklarımız doğal alanlara ve bu alanların yaban hayatına sevgi ve saygıyla, merak ve hayranlıkla bakabilecekler. Onlar topraklarımızın ve sularımızın daha önceki nesiller tarafından nasıl tahrip edildiğini üzülerek görüp geleceğin ekolojik vatandaşları olarak yetişecekler... çünkü onlar *Almanak*'la ülkemizin eşsiz doğasını görmeyi, toprakların onarımının önemini, yok olan yaban hayatını, kaybolan kuşları nasıl geri getireceklerini öğrenecekler. Onlar gördükleri kuşun türünü, ağacın adını, çiçeğin hangi mevsimde açtığını bilecek, gerçek zenginliğin topraklarımızın, sularımızın, yaban hayatımızın sağlığı olduğunu idrak edecekler. Gençlerimiz yabanıl yaşam olmadan yaşanamayacağını düşünenlerden olacaklar. Leopold'un doğaya ilişkin evrensel değerlerini içeren eserinin eğitim sistemimizin içinde yer alması ve ekolojik müfredatın hayata geçirilmesi, geleceğin doğaya saygılı gençlerini yaratacaktır. Verilecek çevre değerleri eğitimiyle öğrenciler, ekolojik okuryazar olacaklar, ülkemizin her yöresinde doğanın yenilenmesine ilgi artacaktır. Bu yeni değerler sistemi sayesinde bazı ülkeler anayasalarına doğa haklarını eklemeye başlamıştır. Artık sıra bizdedir. Sağlıklı topraklara adanmış anlamlı hayatlar yaratılmalıdır. Çünkü 21. yüzyıl dünyayı onarma çağıdır. Gelişmiş ülkelerde devlet organlarının ve halkın işbirliğiyle toplum destekli restorasyon çalışmaları hız kazanmış olup iklim krizine de bir çare olarak görülmektedir. Örneğin, Kuzey California'da Mattole Nehri havzasında 20 yıldır gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ekosistem sağlığını geri getirmiş, 70'in üzerinde kolu olan Mattole Nehri'ne yerli Chinook somonunun geri dönmesi sağlanmıştır. Bu gibi çalışmalar, ülkemizde de bütüncü bir anlayışla yeniden sağlığına kavuşturulmayı bekleyen ekosistemlere, bozulmuş yaban hayatı habitatlarına, kurutulmuş sulak alanlara örnek teşkil etmektedir.

Ünlü Amerikalı doğa yazarı Henry David Thoreau, bir eser yazıldığı ruh haliyle okunması gerekir, demiştir. İşte ben de, yazıldığı ruh haliyle okuyabilmek ve bu ruhu yaratabilmek için *Almanak*'ı çevirmeye 2010 yılında Shack'e giderek başladım. Aldo Leopold Vakfı'nda konuk araştırmacı olarak uzmanların yardımını aldım. *Almanak*'ın yazıldığı toprakları yakından görebilmem için Vakıf'ta bir ofis dahil her türlü desteği veren değerli başkan Buddy Huffaker'a, Leopold üzerine yazılarından her zaman ilham aldığım değerli doğa koruma biyoloğu Dr. Curt Meine'ye, *A Sand County Almanac*'ta geçen bitki ve hayvan türlerinin Latincelerinin listesini kitabın Çince baskısında yayımladığı şekliyle bu kitapta yayımlamama izin veren çevirmen Wenhui Hou'ya, Burlington, Iowa'da Leopold'un doğduğu ve büyüdüğü topraklarla beni tanıştıran, Leopold Landscape Alliance kurucusu Steve Brower ve değerli eşi Kathy Brower'a, Leopold Heritage Group'un kurucusu LaVon Worley'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Toprak Etiği'ne gönülden bağlı arkadaşlarım ve meslektaşlarım Mehmet Ekizoğlu, Prof. Dr. Gonca Gökalp Alpaslan, Dr. Jennie Farber Lane, Sharon Reilly, Av. Süleyman Çetin, Dr. Peggy Eppig, Dr. Ali Uğur Özcan, Dr. Koray Üstün ve burada adını sayamadığım fakat büyük desteklerini gördüğüm birçok Leopold âşığına gönülden teşekkür ederim. Mensubu olmaktan gurur duyduğum üniversitemin yayınevi, Hacettepe Üniversitesi Yayınları'na *Almanak*'ın 2013 yılı ilk baskısı için teşekkürü bir borç bilirim. ABD'de ve dünyada milyonlarca kişiye ulaşmış olan, eğitim müfredatlarında yer alan, her okuyanı çevreci yapıp toprakların sağlığı için seferber eden *Almanak*'ın ülkemizde de yaygın olarak okunması ve okutulması için Oxford University Press ile işbirliği yapan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na ve özellikle yeni baskıyı özveriyle yayına hazırlayan değerli editör Cumhur Öztürk'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Yıllar içinde, Baraboo yakınlarındaki Leopold Center ve bitişiğindeki büyüleyici Shack arazisi gitmeye doyamadığım bir yer haline geldi. Her gidişimde Leopold hikâyesinin farklı bir yönüyle tanıştım. Onun düşüncesinin, orman ekolojisi ve yönetimi, yaban

Ufuk Özdağ ve Nina Leopold Bradley (Leopold'un kızı), Leopold Merkezi'nde. Baraboo, Wisconsin, 19 Haziran 2010.

hayatı ekolojisi ve yönetimi, yenilikçi tarım uygulamaları, biyoçeşitlilik ve koruma biyolojisi, çevre tarihi, çevre politikaları, ekolojik ekonomi, değerler eğitimi ve çevre estetiği alanlarında derin etkisini gördüm. Aldığım ilhamla, Hacettepe Üniversitesi'nde 2014 yılında Toprak Etiği Uygulama ve Araştırma Merkezi'ni kurdum. Halen müdürlüğünü yürüttüğüm bu merkez, üniversitemin desteğiyle ülkemizde sağlıklı topraklar düşüncesini yaygınlaştırmak için etkinlikler düzenlemekte, geleceğin ekolojik çağı için yörelerde her vatandaşın, doğanın korunması ve toprakların sağlığı için sorumluluk üstlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

ABD'de yaban hayatı yönetiminin ve yabanıl alanlar sisteminin öncüsü olarak kabul edilen Leopold'un eşsiz doğa korumacılığını ve eylemlerini ülkemin her bireyine duyurmak istedim. Çünkü her *Almanak* okurunun ülkemizin ormanlarını, nehirlerini, çayırlarını, bozkırlarını görüp, coşkuyla sevip kutlamasını istedim. Çünkü,

ulu önder Atatürk'ün söylediği, kısa zaman önce kaybettiğimiz TEMA Vakfı Onursal Başkanı Hayrettin Karaca'nın sık sık vurguladığı gibi, "Vatan toprağı kutsaldır, kaderine terk edilemez."

Bir edebi eseri Türkçeye çevirmenin çeşitli zorlukları vardır. Hele bu *Bir Kum Yöresi Almanağı* gibi bilimin ve sanatın harmanlandığı bir başyapıtsa, bu süreç daha da meşakkatli bir hal alacaktır. Ancak şöyle söylemeliyim: Bu öylesine kalpten yazılmış bir eser ki, her bir satırını çevirirken sevinç duydum ve eseri Türk okuruna kazandırdığım için kendimi ayrıcalıklı hissettim.

Prof. Dr. Ufuk Özdağ
11 Ocak 2020

Türkçe Baskı İçin Sunuş

Aldo Leopold'un *Bir Kum Yöresi Almanağı*

Aldo Leopold'un *Bir Kum Yöresi Almanağı* küçük boyutlu bir kitap olduğu halde muazzam bir etki yaratmıştır. 1949'da ilk yayımlandığından bu yana kitap, milyonlarca Amerikalının toprakla ilişkilerine, iç içe olduğumuz doğal sistemlere ve yeryüzüne dair düşüncelerini değiştirmiştir. Böylece toprakla yaşayan ve toprakla var olan vatandaşlar olarak bizlerin birbirimizle ilişkimize dair düşüncelerimize de yeni bir yön vermiştir.

Yıllar geçtikçe *Almanak,* Amerika Birleşik Devletleri'nin dışında gittikçe genişleyen bir okur kitlesi kazanmıştır. Leopold'un sözleri, onun özenle betimlediği yörelerden ve deneyimlerden çok uzaklarda yaşıyor olsalar da okurlar arasında siyasi ve kültürel sınırların ötesinde gittikçe daha çok paylaşılmaktadır. Dahası insanlar her yerde Leopold'un şu en temel inancına bağlandıklarını hissetmektedir: İçinde bulunduğumuz dünyanın güzelliklerini, çarpıcı yönlerini ve çeşitliliğini daha da takdir ettikçe özbenliğimize, doğadaki tarihsel süreçlere ve doğayla ortak kaderimize dair daha derin bir anlayış kazanıyoruz. Anlıyoruz ki biz insanların kaderi, yeryüzü evimizi oluşturan bitkilerin, hayvanların, toprak-

ların, suların, atmosferin ve okyanusların kaderiyle tam bir birlik içindedir.

Aldo Leopold'un bu kadar uzun süredir bu derece farklı kesimlerden geniş okur kitlesine hitap etmesi, onun yazılarının kalitesini, dahası öngörüsünün, inançlarının ve mesajının evrenselliğini kanıtlamaktadır. Leopold bilimsel bilgileri bir şairin kalemiyle ifade etmiştir. O, doğanın işleyişine sonsuz bir ilgi besliyor, en ince ayrıntılardan en geniş yapılara kadar doğaya derin bir merak duyuyordu. Doğada süregelen mucizeler ve onun büyük gizemi Leopold'un müthiş ilgisini çekiyordu. O, bilgilerine kendi deneyimlerinden, daha da önemlisi kendi hatalarından yola çıkarak ulaşmıştı. O, insanların doğayla ilişkisinin, yalnızca maddi ve ekonomik değerleri içerdiği görüşünü reddetmişti. Bir seferinde "Bu açıdan bakınca, bizim şu anki kültürümüz... sahte, onursuz ve kendi kendini yok eden bir kültürdür" diye yazmıştı. Leopold şunu önerdi: Birbirimizi, topraklarımızı ve "evrim serüveninde... akran yolcularımızı" ayakta tutabilmek için insanlık, yeni bir etik anlayış oluşturmalıdır; insanın geniş yaşam topluluğuna dair sorumluluk üstendiği bir etik anlayış olmalıdır bu.

Leopold'da bu nitelikler ve anlayış bütün bir ömrün, daha açık bir ifadeyle, profesyonel ormancı, yaban hayatı ekoloğu, arazi yöneticisi, çiftlik sahibi, eğitimci, doğa koruma avukatı, karar verici ve yazar olarak görev yaptığı kırk yıllık kariyerin kazanımlarıdır. Amerika'nın orta batısından olan Leopold, kıta topraklarının, sularının, ormanlarının, balıklarının ve yaban hayatının sınırsızca tahrip edildiği bir dönemde yetişmişti. Fikirleri 1900'lerin başında, Amerikan doğa koruma hareketinin hız kazandığı bir dönemde olgunlaşmıştı. Leopold ormancılık eğitimi gören ilk Amerikalılardan biriydi, daha sonraları tamamen yeni bir alan olan yaban hayatı ekolojisi ve yönetimi alanının kurulmasını sağladı. Bu süreçte Amerika'da yabanıl alanların korunmasının önde gelen savunucusu, ekolojik tarım yönteminin de destekçisi oldu. Leopold, radikal bir görüş olan ekolojik restorasyona, yani tahrip olmuş ve bozulmuş ekolojik toplulukların onarımına öncülük etti.

Yazılarında ve düşüncelerinde, doğa korumacı dostlarına ve ülke halkına meydan okuyarak onları doğa korumanın felsefi temelleri hakkında daha derin düşünmeye çağırdı. Bunlar katı ve kısa vadeli faydacılığı reddetmek, doğa korumayı göze hoş görünen ve ekonomik açıdan değerli yerlerle sınırlamayıp genişletmek, insanın doğayı kullanma ihtiyacı ile doğaya sevgi ve saygı beslemesi arasında bir uzlaşı kurmak gibi konulardı.

Tüm bunların yanı sıra, Aldo ve eşi Estella beş değerli çocuk yetiştirdi. Her biri seçkin birer bilim insanı ve doğa korumacı oldu. Onların yaşamlarının dönüm noktası, 1935 yılıydı. O yıl Leopold, Wisconsin'de toprakları bozulmuş büyükçe bir çiftlik satın aldı. Söz konusu çiftlik Leopold ailesinin doğada yaşama odaklandıkları bir yer, *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nın ilk bölümünde yer alan doğa yazılarının mekânı oldu. Burası bir doğabilimci için cennet sayılamazdı; seneler boyu çorak topraklardaki tarım, toprağın bitki örtüsünü tarumar etmiş, kumlu toprakları da tüketmişti. Leopold ve ailesi hep birlikte toprakların nasıl işlediğini anlamaya gayret ettiler. Onarım çalışmalarıyla, arazinin eski ekolojik çeşitliliğini ve sağlığını geri getirmeye uğraştılar.

İşte bu araziden ve deneyimlerden Leopold'un hem yepyeni, lirik yazım tarzı hem de genişletilmiş ekolojik topluluğun üyeleri olarak bizlere yol gösterecek toprak etiği düşüncesi doğdu. Leopold, *Almanak*'ın giriş yazısında, "Toprağı tahrip ediyoruz" diyordu, "çünkü onu bize ait bir mülk olarak görüyoruz. Toprağı bizim de ait olduğumuz bir topluluk olarak görmeye başladığımızda onu sevgi ve saygıyla kullanmaya başlayabiliriz." Ancak Leopold dünya için anlam ifade edecekse böyle bir etiğin sadece bir kişiye ait bir söylem olamayacağının farkındaydı. Leopold şunu belirtti: "Etik denen şey yazılmaz... Etik, düşünen bir toplumun zihninde gelişir."

İşte düşünen ve toprağa özen gösteren bu topluluk şimdilerde bütün dünyayı sarıyor. Ufuk Özdağ'ın Türkçe çevirisiyle ve *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nın başka dillerdeki çevirileriyle Leopold'un sözleri orta Wisconsin'in "kum yörelerinden" çok uzak-

larda yaşayan okurlara ulaşıyor. Ve Leopold'un sesi artık tek bir ses değil. Şu anda farklı altyapılardan, mekânlardan, geleneklerden sesler bir araya gelip koro halinde yükseliyor; her biri yükselen bir yeryüzü etiğine temel katkılarda bulunacak seslerdir. Leopold'un mirasını onun ülkesinde yaşatan bizlerin en büyük arzusu, bu baskının Türkiye'de daha çok kişinin doğaya dair bilgi ve sevgisini, toprağın ve gelecek nesillerin refahına duyduğu bağlılığı paylaşmaya yol açmasıdır.

Hep birlikte iklim değişikliğinden yeni hastalıklara ve biyoçeşitlilik kaybına kadar, son derece kritik toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunlarla küresel ölçekte yüz yüzeyiz. Bu sorunlarla yüz yüze olmak, birbirimizle ilişki kurmamızı, saygıyla dinlememizi, öğrenmemizi ve değişmemizi gerektirecektir. Emek isteyen gerçekler karşısında, eğer bize yol gösterecek atalarımızın ilim ve irfanı olmasaydı durum çok daha ürkütücü olacaktı. Üç kuşak önce Aldo Leopold şöyle yazdı: "Toprağın ne işe yaradığına dair fikirleri değiştirebilirsek artık değiştiremeyeceğimiz hiçbir şey kalmaz." Tarih bize değişimin çok kolay olmadığını fakat eğer değişim gelmeye hazırsa, onu hiçbir şeyin durduramayacağını gösteriyor. *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nda, Leopold bizi değişime çağırıyor. Ama aynı zamanda günümüzün coşkusunu yaşamaya, nehirlerin şarkısından, çam ağaçlarının görkeminden, turnaların çağrısından, göçmen kazların hicretinden zevk almaya çağırıyor. İşte bunların ve bizim için anlamlarının adına, değişimi zor da olsa başarabilmemiz gerekiyor.

Curt Meine
29 Nisan 2020

ESTELLA'MA[4]

Önsöz

Kimileri yaban hayata hiç ihtiyaç duymadan yaşamını sürdürebilir; kimileri de onsuz yapamaz. Bu yazılar onsuz yaşayamayan birinin aldığı hazları ve içine girdiği çıkmazları anlatıyor.

Rüzgârlar ve günbatımları gibi, yabanıl olanlar hep var olacak sanıldı, ta ki şu kalkınma denen şey onları yok etmeye başlayıncaya kadar. Şimdi ise hâlâ biraz daha yüksek bir "yaşam standartı"-nın doğal, yabanıl ve özgür olanları yok etmeye değip değmeyeceğini soruyoruz kendimize. Biz azınlıkta kalanlar, yaban kazlarını izlemeyi televizyon seyretmekten çok daha muazzam buluyoruz; bir rüzgâr çiçeği bulabilme fırsatını da ifade özgürlüğü kadar geri alınamaz bir hak olarak görüyoruz.

İtiraf etmeliyim ki, sözünü ettiğim bu yabanıl şeylerin biz insanlar için fazla bir değeri yoktu, ta ki mekanikleşen dünya bizlere keyifli bir kahvaltının aslında ne anlama geldiğini fark ettirene kadar, ta ki bilim dünyası yabanıl yaşamın hangi aşamalardan geçip nasıl bu günlere ulaştığının ve nasıl hayatta kalabildiğinin teatral hikâyesini gün ışığına çıkartana kadar... Tüm bu çelişkiler duyduğumuz kaygının derecesiyle ilgilidir. Biz azınlıkta kalanlar, kalkınmanın sağladığı getirilerin hep gerilediğini görüyoruz; muhaliflerimiz ise bunun farkında bile değil.

*

Artık hayatımızda bazı şeyleri değiştirmenin zamanı geldi. Bu yazılar kendi hayatımda yaptığım değişiklikleri anlatıyor. Yazılarımı üç bölümde topladım.

Kitabın birinci bölümü, ailemle birlikte boğucu moderniteden kaçarak sığındığımiz hafta sonu kır evimizdeki, yani "shack[5]" dediğimiz yerdeki gözlemlerimiz ve yaptıklarımız hakkındadır. *Üstünleşmiş* toplumumuzun önce tahrip edip sonra da terk ettiği Wisconsin'deki bu kumlu arazide, başka yerlerde kaybettiklerimizi kazma kürekle yeniden geri kazanmaya çalışıyoruz. Tanrı'nın bize verdigi ekmeği hâlâ işte burada arıyoruz ve buluyoruz da.

Bu *shack* yazılarını mevsimlere göre düzenleyip "Bir Kum Yöresi Almanağı" adını verdim.

"Oradan Buradan Eskizler" başlıklı ikinci bölüm, hayatımın insanlığın raydan çıktığını acı da olsa öğrendiğim bazı bölümlerini anlatır. Bu bölümler tüm kıtaya yayılmış ve kırk yılı içine alan, topluca doğa koruma diye adlandırabileceğimiz deneyimlerimden örnekler sunar.

"Sonuç" başlıklı üçüncü bölüm, biraz daha mantık çerçevesinde, farklı düşünen bizlerin neden farklı düşündüğünü akla uygun açıklayan bazı görüşleri ortaya koyar. Üçüncü bölümdeki felsefi meselelerle sadece bu konulara sempati duyan okuyucular uğraşmak isteyecektir. Öyle sanıyorum ki bu bölümün yazıları insanlığa nasıl tekrar rayına girebileceğini anlatıyor.

*

Doğa koruma hiçbir fayda sağlamıyor çünkü bu bizim İbrahim Peygamber'den gelen toprak anlayışımızla bağdaşmıyor. Toprağı tahrip ediyoruz çünkü onu bize ait bir mülk olarak görüyoruz. Toprağı bizim de ait olduğumuz bir topluluk olarak görmeye başladığımızda onu sevgi ve saygıyla kullanmaya başlayabiliriz. Toprağın mekanikleşmiş insanın yıkıcı faaliyetlerine tahammül etmesinin başka yolu yok... Bizlerin de, bilimin ışığı altında, toprağın kültüre kazandırabileceği estetik ürünlerden faydalanmamızın başka yolu yok.

Toprağın bir topluluk oluşu ekolojinin temel kavramıdır, ancak toprağın sevilmesi ve sayılması etiğin bir uzantısıdır. Topraktan kültürel bir ürün kaldırılabileceği uzun zamandır bilinen bir gerçektir ama ne yazık ki, son zamanlarda bu unutulmuştur.

Buradaki yazılar bu üç kavramı birbirine kaynaştırıyor.

Böyle bir toprak ve insanlık anlayışı elbette kişisel deneyim ve önyargıların lekeleme ve çarpıtmalarına maruz kalacaktır. Ama gerçek ne olursa olsun, şu apaçık ortadadır: Bizim üstünleşmiş toplumumuz şimdi, tıpkı bir hastalık hastası gibi, kendi ekonomik sağlığını öyle bir sabit fikir haline getirmiş durumdadır ki artık kendisi sağlıklı kalabilme yetisini kaybetmiştir. Bütün dünya daha fazla mülk edinmek için öyle bir hırs içindedir ki, artık onları üretmek için gereken istikrarı da kaybetmiş durumdadır ve denebilir ki artık insanlar musluğu kapatmayı dahi bilmiyor. Gelinen şu aşamada, hiçbir şey maddi nimetleri biraz hor görmek kadar faydalı olmayacaktır.

Belki de değer yargılarımızda böyle bir değişiklik, doğal olmayan, ehlileştirilmiş ve sınırlandırılmış unsurlara doğal, yabanıl ve özgür olanlar ışığında bakıp yeniden kıymetlendirmeyle mümkün olacaktır.

Aldo Leopold
Madison, Wisconsin
4 Mart 1948

I

BİR KUM YÖRESİ ALMANAĞI

Ocak

Ocak Ayında Buzlar Eriyor

Her yıl kışdönümü tipilerinin ardından buzların çözülmeye başladığı bir gece gelir ki, toprak damlayan suların şırıltısını duymaya başlar. İşte bu gece, alışık olmadığımız bir kıpırdanışı da beraberinde getirir; sadece gece vakitleri uyuyan canlılara değil, kış ayları boyunca uyumuş olanlara da. Derin ininde kıvrılmış, kış uykusundaki kokarca gerinip karda göbeğini sürüyerek ıslak dünyayı kolaçan etmek için bir hamle yapar. Kokarcanın bıraktığı izler, yıl diye adlandırdığımız bu başlangıç ve bitiş döngüsünde tarihlendirebildiğimiz en erken olaylardan biridir.

Geniş alanda dümdüz uzayıp giden bu izler adeta etrafta olup biten her şeye kayıtsızdır. Sanki izleri çıkaran, yük arabasını yıldızlara iliştirmiştir ve dizginleri de aşağı doğru salıvermiştir. Bu izleri, onları bırakanın ruh halini ve isteklerini, hatta varsa hedefini kestirebilmek için takip ediyorum.

*

Ocak ayından ta hazirana kadar yılın ayları dikkat dağıtıcı olaylarla geçen geometrik bir dizidir. Ocak ayında, kokarcanın izlerini takip edebilir, baştankara üzerindeki şeritleri inceleyebilir,

geyiğin hangi taze çamları yediğini ya da vizonun hangi misk faresi yuvalarını kazdığını görebilirsiniz; tabii bunları yaparken arada başka hafif işlere de dalabilirsiniz. Ocak ayı gözlemleri neredeyse kar gibi sade ve huzurlu, soğuklar kadar da sürekli olabilir. Sadece kimin ne yaptığını görmek için değil, neden yaptığını düşünmek için de yeterince vaktiniz vardır.

*

Yaklaşmamla ürken bir çayır faresi, kokarcanın izleri boyunca cesareti kırılmış olarak fırlayıp gidiyor. Gündüz vakti neden ortalıkta peki? Muhtemelen yumuşayan havaya kederlendiğindendir. Bin bir zorlukla karların altındaki hasır gibi çimenlerin içinden kazdığı labirent şeklindeki gizli tüneller, artık tünel değil de, herkesin görüp alay edeceği patikalar gibi bugün. Doğrusu, karları eriten güneş, mikrotinlerin[6] ekonomik sisteminin temel varsayımlarıyla dalga geçiyor!

Fare bu toprakların ağırbaşlı bir sakinidir. Çimlerin, fareler onları yer altında saman olarak saklasınlar diye büyüdüklerini bilir, hatta karın da farelerin bir saman yığınından diğer saman yığınına alt geçitler inşa edebilmeleri için yağdığını bilir; arz, talep ve ulaşım hepsi özenle tertiplenmiştir. Fare için kar, isteklerden ve korkulardan kurtulmak demektir.[7]

*

Bir paçalı şahin ilerdeki çayırdan aşağı süzülerek geliyor. Birden durakladı, yalıçapkını gibi havada asılı kaldı ve aniden tüylü bir bomba gibi bataklığın ortasına bırakıverdi kendini. Bir daha da görünmedi. Eminim bir şey yakaladı ve şu anda da onu yiyor. Bu yediği, düzenli dünyasının uğradığı hasarı teftiş etmek için geceyi bekleyemeyen endişeli bir mühendis faredir, muhtemelen.

Paçalı şahin, çimlerin neden büyüdüğüne dair bir fikre sahip değildir ama karın, şahinlerin tekrar fareleri yakalayabilmesi için eridiğinden emindir. O, karların erimesi umuduyla kutuplardan çıkıp gelmiştir, çünkü karların erimesi onun için isteklerden ve korkulardan kurtulmak demektir.

Kokarcanın izleri ormanın içlerine kadar uzanıyor, tavşanların izledikleri rotalardaki karları bir araya topladığı ve pembemsi idrarla beneklediği çıplak bir alanla kesişiyor. Gün ışığına yenice çıkmış meşe fideleri, dallarında yeni oluşan kabuklarıyla karların erimesinin bedelini ödediler. Kümelenmiş tavşan tüyleri, erkek tavşanların dişiler için yaptığı yılın ilk kıyasıya savaşlarının kanıtı. Ötede, baykuşun kanatlarının geniş bir yay çizerek çevrelediği kanlı bir nokta gözüme çarptı. Karların erimesiyle bu tavşan ihtiyaçlardan kurtuldu ama baykuş, tedbirsiz tavşana baharla gelen hayallerin dikkatli olmanın yerini alamayacağını gösterdi.

*

Kokarcanın izleri, önüne çıkabilecek olası yiyeceklerle ilgilenmediğini, komşularının boğuşmalarına ve misillemelerine de aldırmadığını göstererek devam ediyor. Doğrusu aklından geçenleri merak ediyorum, onu yatağından kaldıran sebep ne olabilir ki? Eriyen karlarda heybetli gövdesini sürüyen bu şişko arkadaşın romantik güdüleri olabilir mi acaba? Nihayet izler, sürüklenmiş odun parçaları yığınına girdi ve orada da kaldı. Ağaç kütükleri arasında damlayan suyun şırıltısını duyuyorum ve kokarcanın da aynı sesleri duyduğunu sanıyorum. İçimde bir merak, eve dönüyorum.

Şubat

Hayırlı Meşe

Bir çiftlik sahibi olamamanın iki manevi tehlikesi vardır. Birincisi kahvaltımızın marketlerden, diğeri de ısının kaloriferlerden geldiğini zannetmemizdir.

Birinci tehlikeden korunmak için insanın bir bahçeyi ekip biçmesi gerekir. Bunu da tercihen, karışıklığa meydan vermemek için, etrafta market olmayan bir yerde yapsa iyi olur.

İkinci tehlikeden korunmak için de insanın demir ocağın üstüne hayırlı bir meşe kütüğünü yerleştirip yakması gerekir. Bunu da tercihen etrafta kalorifer olmayan bir yerde yapsa ve şubat ayında tipi dışarıdaki ağaçları devirirken ateşin kemiklerini ısıtmasına izin verse iyi olur. Eğer biri kendi meşe ağacını kesip, parçalayıp, taşıyıp, bir köşeye yığdıysa ve bunları yaparken bir yandan da bunun anlamını düşündüyse, artık ısının nereden geldiğini iyi hatırlayacaktır ki hafta sonunu şehirde bir kaloriferin yanı başında yayılıp geçiren kişiye bu zengin bilgiler bağışlanmaz.

*

Şimdi demir ocağımda kıpkırmızı yanan bu bahsettiğim meşe, bir zamanlar göçmenlerin gelip geçtiği eski yolun kum tepesine

tırmanılan kenarında büyümüştü. Ağacın kütüğünü devrildikten sonra ölçtüm, çapı tam 75 santim. Kütükte seksen tane büyüme halkası saydım, demek ki ağaç ilk halkasını henüz bir fide olduğu 1865 yılında, yani İç Savaş'ın[8] sonunda oluşturmuş. Fakat şimdiki fidelerin tarihinden biliyorum ki kışın tavşanların hışmına uğrayıp yazın tekrar büyüyen taze meşe fidelerinin büyüyebilmesi için fideye o yıl hiçbir tavşan ulaşamamalıdır; bu da her on yılda bir anca olur. Gerçekten de şurası apaçık ortadadır ki, yaşayan her meşe ya tavşanın dikkatsizliği ya da tavşan kıtlığı sonucu hayatta kalabilmiştir. Bir gün sabırlı bir botanikçi çıkacak ve meşe doğum yıllarının sıklık eğrisini çizecek ve bu eğrinin her on yılda bir tümsek yaptığını, her tümseğin de on yılda bir gerçekleşen tavşan döngüsündeki düşüşten kaynaklandığını gösterecek.[9] (Türler arasındaki işte bu ebedi savaş süreciyle flora ve fauna topluca ölümsüzlüğe kavuşuyor.)

O halde şu olasıdır ki, altmışların ortasında meşe ağacım yıllık halkalarını oluşturmaya başladığında tavşan sayısında on yılda bir olan düşüş yaşanmıştı, ama onu oluşturan meşe palamudu önceki on yıl içinde, göçmenleri taşıyan at arabaları hâlâ benim yolumun üstünden Muhteşem Kuzeybatı istikametine doğru yol alırlarken yere düşmüştü.[10] Bu yol kenarını böylesine çıplak bırakan, gelip geçen göçmen trafiği olsa gerek ve meşe palamudunun ilk yapraklarını güneşe doğru uzatabilmesi işte bu yüzdendi olsa olsa. Bin tane meşe palamudundan sadece bir tanesi tavşanlara karşı koyabilecek büyüklüğe erişmişti. Diğerleri daha doğar doğmaz çayırlar denizinde boğulmuştu.

Bu meşe palamudunun vaktiyle boğulmamış olması ve seksen yıl boyunca yaşayarak haziran güneşini içinde depolamış olması, içimi ısıtan bir düşünce. Şu anda açığa çıkanlar işte bu güneş ışıkları ve kır evim ile ruhumu ısıtmak için açığa çıkıyorlar; bütün bunlar da seksen tane fırtınalı tipi görmüş ağacıma baltamla ve testeremle müdahale ettiğim için oluyor. Esen her rüzgârla bacamdan tüten bir parça duman buna tanıklık ediyor ve her kim ilgilenirse ona diyor ki, bunca zaman güneş hiç de boşuna parlamamış.

Köpeğim ısının nereden geldiğiyle ilgilenmez ama hevesle bekler durur. Eminim burayı ısıtma kabiliyetimi sihirli bir şey olarak görüyor, çünkü ne zaman şafak sökmeden soğukta uyansam ve şöminenin başına ateş yakmak için titreyerek eğilsem, benimle küllerin üzerine koyduğum odunların arasına uysalca sokuluyor ve benim de onun bacaklarının arasından odunlara kibrit çakmam gerekiyor. Böylesi bir inanç, dağları yerinden oynatan cinsten olsa gerek.

Bu meşenin odun yapma serüveninin sona ermesine, üzerine düşen bir yıldırım sebep oldu. Bir temmuz gecesi şiddetli bir gürültüyle uyandık. Yıldırım yakınlarda bir yere düşmüş olmalı diye düşündük ve bizim üstümüze düşmedi ya deyip uyumaya devam ettik. İnsanlar yaşadıkça hep risk alırlar ve bu, özellikle şimşek çaktığı zamanlar için geçerli.

Ertesi sabah kum tepelerinde dolanırken ve yeni yağmur görmüş koni çiçeklerinin ve kır yoncalarının sevincini paylaşırken yol kenarındaki meşenin gövdesinden yeni kopmuş kalın bir parça kabuğa rast geldik. Ağacın gövdesinde de spiral şeklinde uzun kabuksuz bir tabaka açılmıştı; bu parça 30 santim genişliğinde vardı ve henüz güneşten sararmamıştı. Ertesi gün yapraklar sararmaya başlamıştı ve anladık ki yıldırım bize üç *cord*[11] yakacak odun miras bırakmıştı.

Yaşlı ağaç için yas tuttuk ama biliyorduk ki, kumların üzerinde yükselen dimdik ve kuvvetli bir düzine yavrusu, odun yapmada onun yerini almıştı bile.

Ölen emektarın bir yıl daha, artık ışıklarını kullanamadığı güneşte kurumasına izin verdik, sonra da soğuk bir kış günü yeni bilenmiş bir bıçkıyı sağlam temeline dayadık. Mis kokulu küçük tarih parçaları bıçkının kestiği yerlerden etrafa saçılmaya ve yere çömelmiş her iki bıçkıcının önünde karların üstünde birikmeye başladı. Bu iki küme talaşın, odunun ötesinde bir şey olduğunu hissettik: Bunlar aslında bir asrın bütünleşmiş kesitiydi; aslında bıçkımız her ileri geri hareketinde yılbeyıl geriye, hayırlı meşenin yıllık halkalarına içten içe yazılmış bir ömrün kronolojisine doğru iniyordu.

*

Sevmeyi ve yaşatmayı öğrendiğimiz bu çiftliğe sahip olduğumuz birkaç yılı kesmeye, bıçkının sadece birkaç hareketi yetti. Sonra birdenbire çiftliğin bizden önceki sahibinin yıllarını kesmeye başladık. İçki kaçakçısı olan bu kişi çiftliğinden nefret ederdi; çiftliğin verimliliğinden geriye ne kaldıysa tüketip, çiftlik evini yakıp, ödenmemiş vergi borçlarıyla birlikte yerel hükümetin kucağına fırlattıktan sonra Büyük Buhran'da[12] topraklarını yitiren isimsizlere karışıp gitmişti. Ama meşesi ona iyi odun vermişti; onun bıçkı talaşları bizimkiler kadar hoş kokulu, sağlam ve pembeydi. Bir meşe saygı gösterilecek insanı nereden bilsin ki?

İçki kaçakçısının hükümranlığı 1936, 1934, 1933 ve 1930'daki toz çanağı[13] kuraklığı sıralarında sona ermişti. Meşe odunu yak-

tığı içki imalathanesinden ve için için yanıp kül olan turbalardan tüten dumanlar[14] o yıllarda güneş ışıklarını epeyce karartmış olsa gerek, üstelik federal doğa koruma programları[15] bu topraklarda yaygın şekilde uygulanırken... Ama biriken talaşlar hep aynı talaş.

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı[16] ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi bıçkımız 1920'leri kesiyor; her şeyin pervasızca ve küstahça büyüyüp iyileştiği Babbitt'çi[17] yıllardır bunlar ve bu durum borsanın çöktüğü 1929'a kadar sürmüştü. Meşemiz bu çöküşü duymuş olsa bile odunları hiçbir ipucu vermiyor. Üstelik yasama meclisinin ağaçlara beslediği sevgiye de aldırmamıştı: Bunlar 1927'de bir milli orman[18] bir de orman tıraşlama yasası, 1924'te Yukarı Mississippi düzlüklerinde büyük bir doğa koruma alanı ve 1921'de yeni bir orman politikasıdır. Üstelik meşemiz ne 1925'teki eyaletin son ağaçsansarının ölümünün farkına varmıştı ne de 1923'teki ilk sığırcık kuşunun gelişinin.

1922'nin Mart ayında Büyük Dolu, komşu karaağaçları lime lime etmişti, ama ağacımız bundan hasar almamış görünüyor. Şunun şurasında hayırlı bir meşe için 1 ton buz nedir ki?

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi bıçkımız 1910-1920 arasını kesiyor; bunlar orta Wisconsin'de, her ne kadar geriye sadece kül yığınları kaldıysa da, çiftlik arazisi elde etme uğruna kazı makinelerinin bataklıkların canına okuduğu drenaj hülyası yıllarıdır. Bizim bataklığımız bundan kurtulmayı başarmıştı. Mühendisler ihtiyatlı davrandığından ya da hoşgörülü olduklarından değildi; nisan aylarındaki nehir taşkınlarıydı buna sebep. Nehir, 1913-1916 yılları arasında sırf intikam almak için taşmıştı, belki de savunma amaçlı bir intikamdı bu. Meşemiz odun üretmeye her zamanki gibi devam etti; Eyalet Yüksek Mahkemesi'nin eyalet ormanlarını feshettiği ve Vali Phillip'in "eyalet ormancılığının iyi bir iş planı olmadığına" dair ahkâm kestiği 1915'te bile.[19] (Vali neyin iyi olup olmadığına dair birden fazla tanım olabileceğini hiç düşünmemişti, hatta ne-

yin iş olup olmadığına dair de. Mahkemeler yasa kitaplarına iyi bir işin ne olduğunu yazarken yangınların topraklara bir başka tanım yazdıklarını aklından bile geçirmemişti. Belki de vali olmak için, öncelikle bu tip işleri kendine dert etmeyen biri olmak gerek.)

Ormancılık bu on yıl süresince gerilerken av hayvanlarının korunmasında ilerlemeler kaydedildi. 1916'da Waukesha bölgesine sülünler başarıyla yerleşti, 1915'te bir federal yasayla ilkbaharda avcılık yasaklandı, 1913'te av hayvanları için bir eyalet çiftliği kuruldu, 1912'de bir "erkek geyik yasası" dişi geyikleri korudu. 1911'de mülteci geyikler[20] bütün eyaleti sardı. "Mülteci" lafı kutsal bir kelime haline geldi ama meşemiz bunu pek umursamadı.

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi sıra 1910 yılını kesmeye geldi. Bu yıl büyük bir üniversitenin rektörü doğa koruma üzerine bir kitap yayımladı,[21] büyük bir testere sineği salgını milyonlarca şimal çamını öldürdü, büyük bir kuraklık çam ormanlarını yaktı geçti ve büyük bir tarak makinesi Horicon bataklığını kuruttu.

1909'u kesiyoruz: Bu yıl Büyük Göller'e ilk kez gümüş balıkları bırakıldı ve yağışlı geçen yaz mevsimi Yasama Meclisi'nin orman yangını ödeneklerini kesmesine neden oldu.

1908'i kesiyoruz: Susuz geçen bu yazda ormanlar cayır cayır yandı ve Wisconsin son pumasını da yitirdi.

1907'yi kesiyoruz: Bu yıl ortalarda gezinen bir vaşak, vaat edilmiş toprakları yanlış yerde ararken Dane Bölgesi'ndeki[22] çiftliklerde kariyerine son verdi.

1906'yı kesiyoruz: Bu yıl eyaletin ilk orman korucusu göreve başladı ve bu kum yörelerindeki yangınlarda 70.000 dönüm arazi alev alev yandı. 1905'i kesiyoruz: Bu yıl kuzeyden büyük bir bayağı çakır kuşu sürüsü akınlar halinde geldi ve bu bölgede ne kadar orman tavuğu varsa hepsini yedi bitirdi (eminim bir kısmı bu ağaca tüneyip benimkilerden de yemiştir). 1902-1903'ü kesiyoruz: zehir gibi soğuk bir kış. 1901: Kayıtlara geçmiş en kurak

yıl (yağışlar 43 cm'yi geçmedi). 1900: Yüz yılda bir gelen ümit ve temenni yılı, bir de meşemizin olağan yıllık halkası.

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi bıçkımız 1890'lara giriyor; bu yıllara, gözlerini toprağa değil de şehirlere çeviren bazıları neşeli yıllar diyor. 1899'u kesiyoruz: En son yolcu güvercinin kuzeye doğru iki ilçe ötede, Babcock yakınlarında, tüfek saçmalarıyla çarpıştığı yıl bu. 1898'i kesiyoruz: Susuz bir sonbaharın ardından karsız bir kışın geldiği ve toprağı tam 2 metre dondurup elma ağaçlarını öldürdüğü yıl bu. 1897: Bir başka ormancılık kurulunun daha ortaya çıktığı bir başka kurak yıl. 1896: Sadece Spooner köyünden 25.000 adet çayır tavuğunun marketlere doğru sevk edildiği yıl bu. 1895: Bir başka yangınlar yılı. 1894: Bir başka kuraklık yılı ve 1893, "Mavi Kuş Kasırgası" yılı: Mart ayında şiddetli bir kar fırtınası göçmen mavi kuşların sayısını neredeyse sıfıra indirdi. (Yılın ilk mavi kuşları bu meşeye inerdi, ama 90'ların ortasında meşemiz bunları görmemiş olmalı). 1892'yi kesiyoruz: Bir başka yangınlar yılıydı bu. 1891: Orman tavuğu döngüsünde gene düşüş yaşadık ve 1890, "Babcock Süt Cihazı" yılı: Yarım yüzyıl sonra Vali Heil'ın, Wisconsin, Amerika'nın mandırasıdır diye böbürlenmesine olanak sağlayan yıl bu.[23] Şimdi bu böbürlenmeye resmigeçitte duran taşıt plakalarını o vakitler kimse öngörememişti; Profesör Babcock bile.

İşte bu yüzden 1890'da tarihin en kocaman çam salları Wisconsin Nehri'nden, tam da benim meşemin gözlerinin önünden, kayıp gitti. Amaç, çayırlık eyaletlerin ineklerine kırmızı ağıllardan bir imparatorluk kurmaktı. Şu anda inekleri kar fırtınalarından koruyan ağıllar işte bu hayırlı çamdan yapılmıştır... Aynen şu hayırlı meşe kütüğünün beni kar fırtınasından koruduğu gibi.

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi bıçkımız 1880'lere giriyor; 1889'a: Ağaç Dikme Günü'nün[24] ilan edildiği kurak yıl. 1887'ye: Wisconsin'de ilk kez av

hayvanı müdürleri atandığı yıl. 1886'ya: Tarım Koleji'nin çiftçilere ilk kez kısa bir ders açtığı yıl. 1885'e: "Daha önce görülmemiş uzunlukta ve şiddette" bir kışı takip eden bir yıl. 1883'e: Dekan W. H. Henry'nin Madison'da ilkbahar çiçeklerinin her zamankinden on üç gün geç açtığını bildirdiği yıl. 1882'ye: 1881-82'deki tarihi "Şiddetli Kar" ve soğukları takiben Mendota Gölü'nün bir ay geç çözüldüğü yıl bu.

Yine 1881'de Wisconsin Tarım Topluluğu, "Son otuz yıl içinde bütün ülkede görülen, kara meşelerdeki ikinci büyümeyi nasıl açıklarsınız?" sorusunu tartışmıştı. Benim meşem işte bunlardan biriydi. Tartışmaya katılanlardan biri kendiliğinden oluşum iddiasında bulunmuştu, bir başkası da güneye giden güvercinlerin meşe palamutlarını geri getirdiğini iddia etmişti.

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi bıçkımız 1870'leri kesiyor, Wisconsin'de buğday cümbüşü yılları bunlar. 1879'da bir pazartesi sabahı tahtakuruları, kurtçuklar, ekin pası ve bitkin topraklar nihayet Wisconsin'li çiftçileri, aşırı buğday ekerek toprağı öldürme yarışında, batıdaki bakir çayırlarla rekabet edemeyeceklerine ikna etti. Öyle sanıyorum ki bizim çiftliğimiz de bu yarıştan payını almıştı ve benim meşemin hemen kuzeyinde esen kum rüzgârlarına sebep işte bu aşırı buğday ekimiydi.

Aynı yıl, Wisconsin'de ilk kez sazan balıkları sulara bırakıldı ve Avrupa'dan kaçak yolcu olarak ilk kez ayrıkotları geldi. 27 Ekim 1879'da altı tane göçmen çayır tavuğu Madison'daki Alman Methodist Kilisesi'nin çatısına kondu ve gittikçe büyüyen şehre şöyle bir baktılar. 8 Kasım'da Madison'da pazarların 10 sente satılan ördeklerle dolup taştığı bildirildi.

1878'de Sauk Rapids'ten gelen bir geyik avcısı, "Avcılar, sayılarının geyik sayısını geçeceğine söz veriyor," diye bir kehanette bulundu.

10 Eylül 1877'de iki erkek kardeş Muskego Gölü'nde bir gün içinde tam 210 tane mavi kanatlı çamurcunu sırtladı.

1876'da kayıtlara geçmiş en yağışlı yıl yaşandı ve yağışlar 125 santimi buldu. Çayır tavuklarının belki de bu şiddetli yağışlar yüzünden sayıları azaldı.

1875'te dört avcı, doğuya doğru bir ilçe ötedeki York Çayırı'nda tam 153 tane çayır tavuğunu öldürdü. Aynı yıl Amerika Birleşik Devletleri Balık Kurumu tarafından benim meşemin 15 kilometre güneyindeki Devil's Lake'e ilk Atlantik somon balıkları bırakıldı.

1874'te ilk fabrika yapımı dikenli teller meşe ağaçlarına geçirildi. Umarım kestiğimiz meşemizin içinde bu sanat eseri yatmıyordur!

1873'te Chicago'da bir firma tam 25.000 tane çayır tavuğunu ele geçirdi ve pazarladı. Chicago'lu firmalar düzinesi 3,25 dolardan toplamda 600.000 çayır tavuğu satın aldı.

1872'de, güneybatıya doğru iki ilçe ötede, en son yabani Wisconsin hindisi öldürüldü.

Öncülerin buğday cümbüşünü sona erdiren yıllar keşke öncülerin güvercin kanı cümbüşünü de aynı şekilde sona erdirseydi. 1871'de, meşemden kuzeybatıya 80 kilometre boyunca açılan üçgen bölgede, 136 milyon güvercin yuva yapmıştı ve belki de bazıları meşemde yuvalanmıştı, çünkü o zamanlar meşem 6 metre boyunda kuvvetli, körpe bir ağaçtı. Sayısız güvercin avcısı ağlarla, tüfeklerle ve sopalarla ticaretlerini katladılar ve trenler dolusu müstakbel güvercinli turta güneydeki ve doğudaki şehirlere doğru yol aldı. Bu, Wisconsin'deki büyük yuvalanmaların sonuncusu, hatta tüm eyaletlerdeki sonunculardan biriydi.

1871 yılı, imparatorluğun yürüyüşünün[25] başka delillerini de beraberinde getirdi. Bunlar birkaç ilçenin ağaçlarını ve topraklarını yok eden Peshtigo Yangını ile huysuzlanan bir ineğin tekmesinden başladığı rivayet olunan Chicago Yangını'dır.

1870'de çayır fareleri kendi imparatorluklarını kurmuşlardı bile. Genç eyaletin genç meyve ağaçlarını yiyip tükettiler ama benim meşemi yiyemediler, çünkü meşemin kabuğu onlara kalın ve sert gelmişti.

Yine 1870'te bir pazar yeri nişancısı *American Sportsman*'de[26] Chicago yakınlarında bir av sezonunda tam altı bin ördek öldürmekle övünmüştü.

"Dinlenin!" diyor başbıçkıcı ve nefeslenmek için duruyoruz.

*

Şimdi bıçkımız 1860'ları kesiyor. Bunlar binlerce kişinin acaba insan toplulukları parçalansın mı meselesini halletmek için öldükleri yıllar.[27] Bu mesele halledildi ama ne o zamanlar ne de şimdi aynı meselenin insan ve toprak toplulukları için de geçerli olduğunun kimse farkında değil.

Bu yıllar daha önemli bir konuya ilgisiz değildi. 1867'de Increase A. Lapham,[28] Eyalet Bahçıvanlık Topluluğu'nu fidanlık ekimlerini[29] ödüllendirmeye teşvik etti. 1866'da Wisconsin'in en son yerli kızıl geyiği öldürüldü. Bıçkı şimdi meşemizin doğum yılını, 1865'i ayırıyor. O yıl John Muir[30] erkek kardeşine, benim meşemin 50 kilometre doğusunda bulunan çiftliğini satın almayı teklif etti... Buralar Muir'in gençliğini şenlendiren yaban çiçeklerinin tapınağıydı. Kardeşi toprağından ayrılmayı reddetse de, o bu fikirden bir türlü vazgeçemedi. 1865 yılı hâlâ Wisconsin tarihinde doğal, yabanıl ve özgür şeylere merhametin doğum günü olarak görülür.

Tam ortayı kestik. Şimdi bıçkımız tarihteki yönünü tersine çeviriyor; bizler ağacın kökünü, yıllar gerisinden şimdiye ve kökün en dışına doğru kesmeye devam ediyoruz. En sonunda heybetli kütükte bir sarsıntı başlıyor; bıçkının oluşturduğu çentik aniden genişlemeye başlıyor. Bıçkı derhal çekiliyor ve bıçkıcılar geriye atılıp kendilerini emniyete alıyorlar. Herkes "Ağaca dikkat!" diye bağırıyor. Meşem inleye inleye eğiliyor ve yeri göğü sarsan büyük bir gürültüyle devrilip vaktiyle doğumuna sebep olmuş göçmen yoluna boylu boyunca uzanıyor.

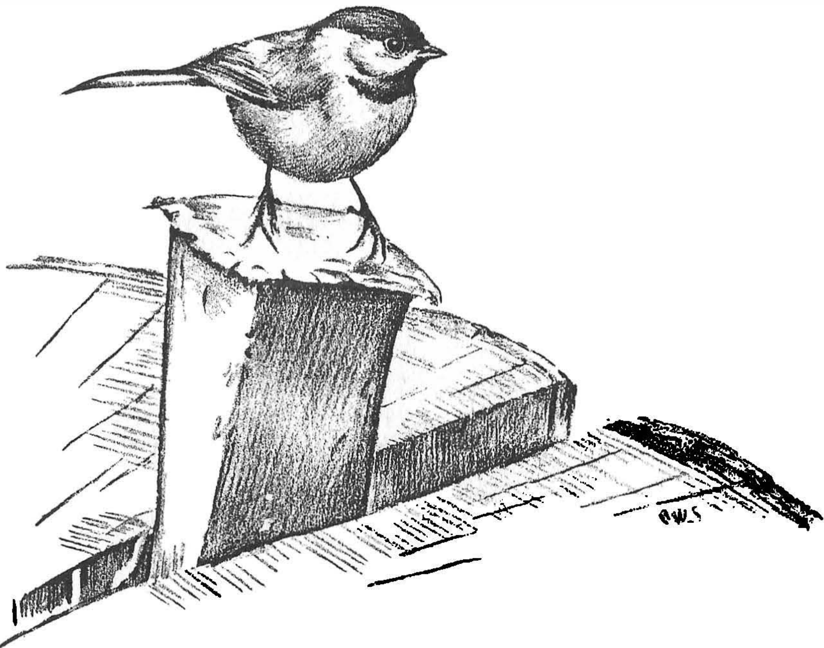
*

Şimdi de odun işine bakma zamanı geldi. Gövdeden kısımlar birer birer parçalara ayrılırken çelik takoza çarpan baltanın sesi çınlıyor ve mis kokulu kütükler yol kenarında bağlanmak üzere etrafa dağılıyor.

Bıçkı, takoz ve baltanın çeşitli işlevlerinin tarihçiler için bir alegorisi var.[31]

Bıçkı sadece yılları boydan boya kesmeye yarar; birbiri ardı sıra giden yılları bıçkı tek tek ele almalıdır. Dişler her seneden minik gerçek parçalarını söker alır ve bu gerçekler odunculann talaş, tarihçilerin de arşiv dedikleri küçük kümeler halinde birikir; oduncu da tarihçi de önlerinde görünür kıldıkları örneklerden öbeklerin karakterini anlamaya çalışır. Ağaç ancak enlemesine kesme işi tamamlanınca devrilir ve ağacın kökü bir yüzyılı topluca açığa çıkarır. Ağaç devrilişiyle de tarih denen karmaşanın birlik beraberliğine tanıklık eder.

Takoz ise sadece gövdenin ortasından kenarlara doğru uzanan yarıklarda işe yarar. Böyle bir yarık tüm yılların topluca bir görüntüsünü verir ya da yarığın hangi yüzeyini seçtiğimize bağlı olarak hiçbir görüntü de vermeyebilir. (Eğer şüpheniz varsa, bırakın bir çatlak meydana gelinceye dek gövde bir yıl kurusun. Alelacele

sıkıştırılmış birçok takoz, kerestenin içine sıkışıp kalmış olarak ormanların bir köşesinde paslanıyor.)

Bir balta ise yıllara verevine bakar ve bu da sadece yakın geçmişimizin dış kısma yakın halkalarını ortaya çıkarır. Baltanın özel rolü dalları budamaktır. Bu iş için bıçkı ve takoz hiç işe yaramaz.

Bu üç alet hayırlı meşe ve hayırlı tarih için elzemdir.

*

Çaydanlık ıslık çalarken ve hayırlı meşe beyaz küllerin üzerinde kıpkırmızı kömürlere dönüşürken işte bunları düşünüp taşınıyorum. Gelecek baharda kum tepesinin eteklerindeki meyve bahçesine geri döneceğim.[32] O küller bana belki de kırmızı elmalar ya da kendisinin de bilmediği bir sebepten ekim ayında meşe palamutları diken tombul bir sincaptaki girişimcilik ruhu olarak geri gelecekler.

Mart

Kazların Dönüşü

Eğer tek bir kırlangıç gördüyseniz bu yazın başladığı anlamına gelmez, ama mart ayında buzların erimesiyle o hüzünlü havayı yarıp gelen bir kaz sürüsü gördüyseniz bahar geldi demektir.

Havalar ısındı diye baharı müjdeleyen ancak daha sonra hata yaptığını fark eden bir kardinal kuşu, hatasını yeniden kış sessizliğine bürünerek telafi edebilir. Güneşlenmek için ortaya çıktığında tipiyle karşılaşan bir çizgili sincap, geri dönüp yatağına yatabilir. Ama göçmen bir kaz, gölde yuva yapacağı bir açıklık bulma umuduyla gecenin karanlığında kendini 350 kilometre boyunca tehlikeye attıysa artık kolay kolay geri adım atamaz. Onun varışında gemilerini yakan bir kâhinin inancı saklıdır.

Gökyüzünü görmek için başını kaldırmaya hiç yeltenmeyen ya da kazların sesine hiç kulak kabartmayan biri nasıl sıkıcıysa mart sabahları da işte öyle donuktur. Bir keresinde Phi Beta Kappa[33] üyesi eğitimli bir kadınla tanışmıştım; çatısına kadar gelip de mevsimin değiştiğini yılda iki kere alenen bildiren kazları ne duyduğunu ne de gördüğünü söylemişti bana... Kabahati de iyi yalıtılmış çatısına bulmuştu. Acaba eğitim denen şey, bir başka farkındalığa

karşı pek de değeri olmayan şeyleri yeğleme süreci midir? Kendi farkındalığını bir başka şeyle değiştirmeye kalkan bir kaz kısa sürede bir kuş tüyü yığını haline gelir.

Çiftliğimize mevsimlerin değiştiğini haber veren kazlar, Wisconsin yasaları dahil, çoğu şeyin farkındadır. Kasım ayında güneye doğru yolculuk eden kaz sürüleri, ses çıkarmadıklarına bakılırsa, en sevdikleri kum adacıklarını ve bataklıkları pek fark etmeden, yükseklerden ve mağrur bir şekilde üzerimizden uçup gider. Kazların 35 kilometre güneydeki en yakın büyük göle gidişi kuş uçuşundan da daha kestirme olur; gündüzleri geniş sularda vakit geçirdikleri, geceleri de yeni kesilmiş anızlardan mısır aşırdıkları yerlere uçup giderler. Kasım kazları, şafak vaktinden karanlıklar çökünceye kadar her bataklığın ve göletin, av tüfekleriyle dolup taştığının farkındadır.

Mart kazlarının ise ayrı bir hikâyesi vardır. İri saçmalarla hırpalanmış kanat tüylerinden anlaşıldığı üzere çoğu kış aylarında vurulmuş olsa da, şimdi baharda ateşkes olduğunu biliyorlar. Artık silahsız köşelere ve adalara dalış yaparak, ırmağın dönemeçlerinden kıvrılarak uçuyorlar ve her bir kum adacığıyla sanki uzun zamandır hasret kaldığı bir arkadaşıymış gibi gevezelik ediyorlar. Bataklıkların ve çayırların üzerinden alçaktan zikzak yapa yapa uçarak yeni erimiş sularla oluşmuş her birikintiyi ve gölcüğü selamlıyorlar. Sonunda bataklığımızın üstünde *formalite icabı* birkaç dönüşten sonra, siyah iniş takımlarını hazırlayıp tepelere karşı seçilen beyaz popolarıyla, kanat çırpmayı bırakarak gölete doğru sessizce süzülüyorlar. Suya dokundukları anda, bizim yeni gelen misafirler narin su kamışlarındaki kışın son kırıntılarını da yok eden sesler çıkarmaya ve suda oynaşmaya başlıyorlar. Kazlarımız tekrar yuvalarına döndü!

İşte her yıl bu zamanlar, gözlerine kadar bataklığa batmış bir misk faresi olsam derim.

Bu ilk kazlar gelir gelmez, tüm göçmen kaz sürülerini aşağı davet edercesine yaygarayla ötüyor ve böylelikle birkaç günde bataklık onlarla dolup taşıyor. Çiftliğimizde baharın ihtişamını ölçmek için

iki kıstasımız var: dikilen çamların sayısı ve inen kazların sayısı. Rekoru 11 Nisan 1946'da kırdık, o gün tam 642 tane kaz saydık.

Sonbaharda olduğu gibi, ilkbaharda da kazlar mısırlara günlük ziyaretlerini gerçekleştiriyorlar, ama bunlar gece vakti yapılan kaçamaklar gibi değil; kaz sürüleri büyük bir yaygarayla gün boyu mısır anızlarına bir gidip bir geliyorlar. Mısırlara her gidişlerinin öncesinde damak zevklerine ilişkin gürültülü tartışmalar duyuluyor ve her dönüşte gürültüleri daha da artıyor. Sürüler yuvalarına dönüşü tamamladıktan sonra bataklığın üstündeki *formalite icabı* dönüşlerini bırakıyor. Bir sağa bir sola savrularak inişe geçiyorlar ve aşağıdan gelen hoş geldin seslerine doğru, tıpkı akağaç yaprakları gibi eğiliyorlar. Bunu izleyen gevezelikler de sanki akşam yemeğinin faziletlerine dair gibi geliyor bana. Şimdi kış boyunca kardan battaniyenin, mısır arayan kargalardan, pamuk kuyruklu tavşanlardan, çayır farelerinden, sülünlerden esirgediği mısır artıklarını yiyorlar.

Şurası apaçık ortada; kazların beslenmek için seçtiği mısır anızları daha çok eski çayırlar.[34] Kazların bu çayır mısırlarını tercih etmesinin sebebi yüksek besin değerinden mi kaynaklanıyor, yoksa çayır günlerinden kalma, nesilden nesle geçen bir geleneği mi yansıtıyor, işte bunu kimse bilmiyor. Belki de bu yalnızca, çayırdaki mısır tarlalarının geniş bir alana yayılmış olmasının sonucudur. Mısıra yapılan günlük gidiş gelişler öncesindeki bu şiddetli tartışmaları anlayabilseydim, kazların neden çayırlara meylettiklerini de anlayabilirdim. Ancak bunu anlayamıyorum ve bunun bir sır olarak kalmasından da ayrıca çok memnunum. Kazlar hakkında her şeyi bilseydik ne kadar sıkıcı bir dünya olurdu!

Bahar aylarındaki kaz kurultaylarının günlük olağan işlerini böylece izlerken, bekâr kazların çoğunlukta olduğunu fark ediyor insan... Çok uçup çok da konuşan yalnız kazlardan bahsediyorum. Hani bu kazların yürek dağlayan çığlıklarına bakıp onların kırık kalpli dullar ya da kayıp çocuklarını arayan anneler olduğunu düşünebiliriz. Ama görmüş geçirmiş kuşbilimciler kuş davranışlarına bu tür öznel yorumlar yüklemeyi riskli bulurlar. Oysa ben uzun zamandır bu konuda açık görüşlü olmaya çalışıyorum.

CHARLES W
SCHWARTZ

Öğrencilerim ve ben altı yıl boyunca bir sürünün kaç kazdan oluşabileceğini saydıktan sonra, tek başına uçan kazların ne anlama geldiğine dair beklenmedik bir şey öğrendik. Matematiksel analiz sonucu altılı sürülerin ya da altının katları sürülerden oluşan grupların tahminimizden fazla olduğunu ve bunun tesadüfi bir sayı olmadığını gördük. Diğer bir deyişle, kaz sürülerinin hepsi ailelerdir ya da aileler topluluğudur ve ilkbahardaki yalnız kazlar muhtemelen bizim aklımıza ilk gelen nedenle yalnızlar. Onlar kış avcılarının ellerinden sağ kurtulup ailelerini beyhude arayan matemli kazlar. Şimdi bu yalnız başına çığlık atan kazlarla birlikte ve onlar için üzülmeye fazlasıyla hakkım var.

Duygudan yoksun matematiğin bir kuş severin duygusal telkinlerini böylesine doğruladığı nadirdir.

Nisan gecelerinde hava dışarıda oturmaya yeter derecede ısınınca bataklıktaki kurultayın tartışmalarını dinlemeyi severiz. Bir su çulluğunun kanat çırpışını, uzaktaki bir baykuşun ötüşünü ya da âşık bir su tavuğunun genizden gıdaklamasını duyduktan sonra uzun bir sessizlik olur. Sonra birdenbire cırlak bir yaban kazı sesi duyulur, arkadan da bir kıyamet kopar. Suda kanat çırpışlar, suyu çalkalayan yüzgeçlerle hareket eden koyu renkli başların telaşı ve coşkulu mücadeleyi izleyenlerin bağrışmaları vardır. Sonunda son kaz çığlıkları duyulur ve çıkan sesler, kazlar arasında hiç sona ermeyen ama zorlukla duyulabilen bir hoşbeşe kadar alçalır. Bir kez daha keşke bir misk faresi olsaydım diyorum!

Rüzgâr çiçekleri tamamen açtığında, kaz kurultayları azalır ve mayıstan önce bataklığımız bir kez daha sadece ala kanatlı karatavukların ve sora suyelvelerinin canlandırdığı çimenli bir ıslaklığa dönüşür.

*

Büyük güçlerin, milletlerin birliğini 1943'te Kahire'de keşfetmiş olmaları tarihin bir ironisidir.[35] Dünyamızın kazları bu bilgiye daha uzun bir süredir sahipler ve her mart ayında bunun doğruluğuna inanarak hayatlarını tehlikeye atıyorlar.

Başlangıçta sadece Buz Tabakası birliği vardı. Sonra mart aylarında buzların çözülmesi birliği ve uluslararası kuşların kuzeye

doğru hicreti başladı. Buzul Çağı'ndan beri her mart, kazlar Çin Denizi'nden Sibirya steplerine, Fırat Nehri'nden Volga'ya, Nil'den Murmansk'a, Lincolnshire'dan Spitsbergen'e birlik çağrısı yapmaktadır. Buzul Çağı'ndan beri her mart, kazlar Currituck'tan Labrador'a, Matamuskeet'ten Ungava'ya, Horseshoe Gölü'nden Hudson Körfezi'ne, Avery Adası'ndan Baffin Adası'na, Panhandle'dan Mackenzie'ye, Sacramento'dan Yukon'a birlik çağrısı yapmaktadır.

Kazların bu uluslararası ticaret ilişkisi yoluyla, Illinois'nin artık mısırları, bulutların üzerinden geçip kutup tundralarına taşınarak havanın hiç kararmadığı bu yerlerde haziran ayının azıcık güneş ışığıyla birleşip arada kalan tüm topraklar için kaz yavruları yetiştirir. Her yıl tekrarlanan, ışık karşılığında gıda, yaz ıssızlığı karşılığında kışın ılık havası takasında tüm kıtanın net kârı bulanık gökyüzünden mart çamurlarına düşen yabani bir şiirdir.

Nisan

Taşkınlar Başlıyor

Kocaman nehirler büyük şehirlerin içinden nasıl akıp gidiyorsa aynı mantıkla akıp giden nehirler baharda sellere yol açar ve bazen salaş çiftlikleri çaresizlik içinde bırakabilir. Bizimki de pek ahım şahım olmayan bir çiftlik ve buralara nisan ayında geldiğimizde bazen biz de mahsur kalıyoruz.

Kimileri, kuzeydeki karların ne zaman eriyeceğini hava raporlarından bir dereceye kadar kestirebilir ve ortalığı basan sellerin nehrin üst kısmındaki şehirleri tarumar etmesine kaç gün kaldığını az çok tahmin edebilir. Pazar akşamı gelip çatınca da şehre, işinin başına dönmesi gereken biri bazen hiçbir yere kıpırdayamaz. Gittikçe yayılan sular, pazartesi sabahı için verilmiş sözleri berbat ettikleri için nasıl da tatlı tatlı geçmiş olsun diyor! Gölleşmeye yüz tutmuş mısır tarlaları arasında uçuşan kazlar, nasıl da derinden ve boğuk boğuk bağrışıyor. Her yüz metrede bir, yeni gelen bir kaz havayı dövüp duruyor, bir taraftan da sular altındaki bu yepyeni dünyayı sabah sabah denetlerken sıranın başını çekmeye çabalıyor.

Kazların yükselen sulara duydukları heyecan kolay kolay göze çarpmaz, üstelik kazların dedikodularına kulak misafiri olma-

yanlar bunu göz ardı bile edebilir, ama insan sazan balıklarının heyecanını nasıl da hemen fark ediveriyor. Yükselen sel suları çimenlerin köklerini ıslatır ıslatmaz buralara doluşuveriyorlar, çayırlara salınmış domuzların coşkusunu andıran müthiş bir zevkle, parıldayan kırmızı kuyrukları ve sarı göbekleriyle eşelenip debeleniyorlar; suyun altında kalmış tekerlek izlerini ve inek patikalarını takip ederek, acelelerinden önlerine gelen sazlıkları ve çalılıkları sallaya sallaya, gittikçe genişleyen bir evrenin keşfine çıkıyorlar.

Kazların ve sazanların aksine, karadaki kuşlar ve memeliler yükselen suları adeta bir filozof gibi kayıtsızca kabulleniyor. Kara huş ağacının tepesindeki bir kardinal kuşu, civardaki ağaçlar da olmasa fark edilmeyecek toprakların üzerindeki hakkını son perdeden haykırıyor. Bir yakalı orman tavuğunun sel basmış ağaçlıklardan gelen davul sesi duyuluyor; seslendiği kütüğün en yüksek ucuna tünemiş olmalı. Çayır fareleri minik misk farelerinden aldıkları güvenle bayırlara doğru paytak paytak yürüyorlar. Bostandan bir geyik çıkageliyor, söğüt çalılıklarının altındaki olağan gündüz uykusundan kalkmış olsa gerek. Her yerde tavşanlar cirit atıyor... bizim tepenin bir bölümünü Nuh'un gemisinin yerine koyup geziniyorlar.

Bahar taşkınları bizlere sadece böylesi heyecanlı maceralar sunmakla kalmıyor, nehrin yukarısındaki çiftliklerden arakladığı akla hayale gelmez türlü türlü yüzen nesneyi de getiriyor. Çayırlarımızın kıyısına vurmuş eski bir tahta parçası bizim için, kereste deposundan yeni çıkmış bir tahtadan iki misli değerli. Nehirden yüzüp gelen her eski tahta parçasının kendine özgü bir tarihi, bir geçmişi vardır; bu tarihçeyi tam olarak bilemesek de ağacın türünden, ölçülerinden, çivilerinden, vidalarından, boyasından, cilasından ya da cilasızlığından, yıpranmasından ve çürümesinden bir dereceye kadar tahmin edebiliriz. Hatta tahtanın kenarlarındaki ve uçlarındaki aşınmadan, geçmiş yıllarda kaç selin onu sürüklediği bile anlaşılabilir.

İşte bu sebeple tamamı nehirden ikmal edilen bizim kereste yığını, sadece bir kişilik koleksiyonu değil aynı zamanda nehrin

yukarısındaki çiftliklerde ve ormanlarda yaşayan insanların mücadelelerini anlatan bir antolojidir. Eski bir tahtanın özyaşamöyküsü henüz üniversite kampuslarında öğretilmeyen bir edebiyat türüdür, fakat nehir kenarlarındaki her çiftlik, eli çekiç ya da testere tutan birinin, istediği zaman okuma yapabileceği bir kütüphanedir. Gelin taşkınlar, yeni kitaplarınızı da beraberinizde getirin.

*

Issızlığın çeşitli dereceleri ve çeşitli türleri vardır. Göldeki bir adada bunun bir türüne rastlarız, fakat göllerde gezinen sandallar her zaman birinin gelip sizi ziyaret edebileceğini gösterir. Üzeri bulutla kaplı tepelerde ise ayrı türden bir ıssızlık vardır ama bu tepelerin keçi yolları ve bu yolların da gezginleri vardır. Ben baharda gelen taşkınların yarattığı kadar güvenli bir ıssızlık düşünemiyorum; türlü türlü ıssızlığı yaşamış kazlar da bu konuda bana katılacaklardır.

İşte bu nedenle bizim tepede yeni açmış bir rüzgâr çiçeğinin yanı başında oturuyoruz ve kazların geçişini izliyoruz. Bizim kır evimize giden yolun, sel sularının içinde yavaşça kayboluşunu izliyorum. İçimden sevinerek fakat etrafa pek belli etmeden şu sonucu çıkarıyorum: Buraya gidip gelmek için trafik sorunu, en azından bugünlük, sadece sazan balıkları arasında tartışılabilecek bir konudur.

Çırçırotu

Birkaç hafta içinde, şu yeryüzünün açan en küçük çiçeği, yani çırçırotu, bütün kumlu alanları minicik çiçekleriyle bezeyecek.

Başını gökyüzüne doğru kaldırıp baharın gelmesini dört gözle bekleyenler, çırçırotu kadar minik bir çiçeği asla görmezler. Bahardan hoşnut olmayan ve başı hep yerde gezinenler de bilmeden üzerine basıp geçecektir. Oysa dizlerine kadar çamura batıp baharın yolunu gözleyenler çırçırotunu her yerde bulacaktır.

Çırçırotunun fazla bir isteği yoktur... Aradığı bir parça ılık hava biraz da konfordur. İstediklerini az da olsa elde eder. Peşin-

den gidilmeyen zamanlardan ve yerlerden arta kalanlarla geçinip gider. Botanik kitaplarında çırçırotuna iki ya da üç satır ayrılır fakat hiçbir zaman tam sayfa bir çizim ya da resmine rastlanmaz. Daha iri çiçeklerin açması için kifayetsiz olan topraklar ve kifayetsiz güneş ışığı çırçırotu için kâfidir. Ne de olsa o, sadece bir bahar çiçeği değildir, aynı zamanda ümide düşülen bir dipnottur.

Çırçırotu kalbimizin kapısını çalmaz. Eğer hoş bir kokusu varsa da bu rüzgârlarda kaybolur gider. Rengi süt beyazıdır. Yaprakları hassas, yumuşak bir giysiyle kaplıdır. Onu hiçbir canlı yemez; çok küçüktür. Hiçbir şair onu şiirine konu etmez. Bir keresinde bir botanikçi ona Latince bir isim verdi, sonra da unuttu gitti. Kısacası, çırçırotunun hiçbir önemi yoktur, o sadece küçük bir görevi iyi bir şekilde ve çabucak yapan minik bir canlıdır.

Palamut Meşesi

Okul çağındaki çocuklara bir eyaletin simgesel kuşu, çiçeği ya da ağacı ne olabilir diye sorulduğunda yeni bir karar vermiyorlar. Aslında onlardan bölgenin doğa tarihini bilmeleri bekleniyor. Tarih palamut meşesini boşuna bu bölgenin karakteristik ağacı ilan etmemiş... Çayırlar Wisconsin'in güney bölgelerinde ilk kez hüküm sürmeye başladığı zaman olmuş bu. Palamut meşesi, çayır yangınlarına direnip hayatta kalmayı başarabilen tek ağaçtır.

Kalın bir kabuk tabakasının bütün ağacı en küçük dal parçasına kadar hangi amaçla kapladığını düşündüğünüz oldu mu hiç? İşte bu kabuk, bir tür zırhtır. Palamut meşeleri, istilacı orman tarafından çayırlara saldırmaları için yollanmış hücum birlikleriydi; savaşmaları gereken şey yangındı. Her nisan ayında, çayırlar yanmayan yeni otlarla yeşerip kaplanmadan önce yangınlar, kalın kabuklarından dolayı kavrulmayan bu çok yaşlı meşeleri es geçip bölgede istedikleri yönde ilerlerdi. İlk göçmenlerin "meşeli açık alanlar" olarak tanımladığı, sağa sola yayılmış ve gazi unvanına erişmiş koruluklarin pek çoğu, palamut meşelerinden oluşuyordu.

Aslında yalıtımı mühendisler icat etmemiştir, onlar çayır savaşlarının bu kıdemli askerlerinden kopya çekmişlerdir. Botanikçiler bu savaşların hikâyesinin yirmi bin yıllık sürecini okuyabiliyor. Kayıtların bir kısmı, çürümüş bitkilerin oluşturduğu turbalara gömülü polen taneciklerinden, bir kısmı da muharebe alanının gerisinde kalmış ve orada unutulmuş bitki kalıntılarından oluşuyor. Bu kayıtlara göre orman cephesi bazı zamanlar neredeyse Superior Gölü'ne kadar geri çekilmiş, bazen de güneyde uzak noktalara kadar ilerlemiş. Cephe bir ara güneyde o kadar uzağa gitmiş ki, ladin ağacı ve diğer "artçı kuvvet" türleri Wisconsin'in güney sınırının da ötesine kadar ilerlemiş. Ladin ağacının polenleri belli bir seviyeye kadar bölgede bulunan bütün turbalarda gözlenmekte. Ancak çayır ve orman arasındaki savaş hattı, eskiden de, tahminen şu anda olduğu yerdeydi; savaşın sonunda ise berabere kalmışlardı.

Bunun sebebi savaş sırasında, desteğini önce bir tarafa sonra da diğer tarafa veren müttefiklerdi. O yüzden tavşanlar ve fareler yazları bölgedeki çayır otlarını kemirdiler; kışlarıysa yangınlardan sağlam çıkmayı başarmış bütün meşe fidelerinin etrafını kuşattılar. Sincaplar sonbaharda meşe palamutlarını sakladılar ve yılın geri kalan ayları boyunca bu palamutları yediler. Haziran böcekleri larva evrelerindeyken çayırdaki çim alanlarının altındaki toprakları eşelediler ama yetişkin evresine geldikleri zaman, meşe ağaçlarının yapraklarını tahrip etmeye başladılar. Müttefiklerin bu zafer naraları olmasaydı eğer, bugün haritalarda son derece hoş duran zengin çayır ve orman mozaiklerini göremeyecektik.

Jonathan Carver bizlere, çayırlık alan sınırlarının yerleşim öncesi dönemlerine ait çok canlı bir tasvirini armağan etmiştir. 10 Ekim 1763 tarihinde Dane ilçesinin güneybatı sınırına yakın –günümüzde artık ağaçlandırılmış– bir dizi yüksek tepeden oluşan Mavi Dağlar'ı gezen Carver şöyle demiştir:

> Bu tepelerin en yüksek olanlarından birine tırmandım ve oradan göz alabildiğine geniş manzarayı seyrettim. Küçük tepeler dışında kilometrelerce hiçbir şey görünmüyordu; bu tepeler de, ağaçtan yoksun oldukları

> için uzaktan, ot yığınları gibi görünüyordu. Sadece ceviz ağaçlarının oluşturduğu birkaç koruluk ve bodur meşeler vadilerin bazılarını kaplıyordu.[36]

1840'larda, yeni bir canlı türü –yerleşimci– çayır savaşlarına katıldı. Aslında onun niyeti bu değildi; o sadece çayırları eski müttefikinden yoksun bırakmaya yetecek kadar alanı sürmüştü. Bu müttefik yangındı. Dikilen meşe ağaçları kısa bir sürede askeri birlikler misali otlaklar üzerinde yürüdü ve bir zamanların çayırlık bölgesi ağaç dolu çiftlikler bölgesine dönüştü. Eğer bu hikâyenin doğruluğundan şüphe duyuyorsanız Wisconsin'in güneybatısında herhangi bir ağaçlık alanda bulunan istediğiniz ağaç kütüğünün üzerindeki halkaları sayın. En yaşlı gazi ağaçlar dışındaki bütün ağaçlar, yangınların çayırlarda dinmeye başladığı 1850-60'larda doğmuştur.

John Muir[37] yeni ormanlık alanların eski çayırlara baskın geldiği ve filizlenen ağaçların meşeli açık alanları içine alıp yuttuğu o yıllarda Marquette ilçesinde çocukluğunu geçiriyordu. Muir, *Boyhood and Youth* (Çocukluğum ve Gençliğim)[38] adlı eserinde o dönemi şöyle anlatır:

> Illinois ve Wisconsin çayırlarının aralıksız zengin toprakları, yangına elverişli öyle uzun otlar yetiştirdi ki üzerinde hiçbir ağaç büyüyemezdi. Eğer yangınlar hiç olmasaydı bölgenin karakteristik özelliklerinden biri haline gelen bu güzel çayırlar en sık ormanlarla kaplanabilirdi. Meşeli açık alanlara insanlar yerleşmeye başlayıp çiftçiler çimen yangınlarını engelleyince kökler dallanıp budaklanmış ve öylesine uzun ve sık ağaçlıklar oluşturmuşlardı ki aralarından yürümek epey zorlaşmış ve güneş alan [meşeli] "alanların" tümü yok olmuştu.

Bu sebepledir ki, gazi unvanına erişmiş palamut meşesine sahip olanlar, bir ağaçtan çok daha fazlasına sahip demektir. Bu kişiler hem bir tarih kütüphanesinin hem de evrim sahnesinde ayrıcalıklı bir yerin sahibidir. Onların çiftliği, eğer fark edebilirseniz çayır muharebelerinin bir madalyası ve sembolüyle ödüllendirilmiştir.

Gök Dansı

Koruluğumun semalarında nisan ve mayıs akşamları, gök dansını seyredebileceğimi, bu çiftliği[39] satın aldıktan ta iki yıl sonra öğrendim. Bu gök dansını keşfettiğimizden beri de ailemle birlikte tek bir gösteriyi bile kaçırmıyoruz.

Gösteri, nisan ayının ilk ılık akşamında saat tam 18.50'de başlar. Haziran ayının ilk günü saat 19.50'yi gösterene dek sahne perdesi her akşam bir dakika geç açılır. Gösterideki bu bir dakikalık gecikmeyi de dansçının yoğun duyguları belirler; onun dans edebilmek için beklediği romantik ışığın derecesi tam tamına 0,05 ayak-mum'dur.[40] Sakın gösteriye geç kalmayın ve sessizce oturun ki kuş kaçıp gitmesin.

Sahne dekorları, tıpkı perdenin açıldığı saat gibi, dansçının değişken isteklerini yansıtır. Sahne, ağaçların veya çalılıkların arasındaki açık bir alanda bir amfiteatr olmalıdır; sahnenin tam ortasında yosun tutmuş bir alan, kıraç bir toprak parçası, düz bir kaya çıkıntısı veya düzlük bir yol bulunmalıdır. Bir erkek çulluğun düzgün bir dans pisti için bu kadar titiz davranması önceleri beni hayrete düşürmüştü, ama şimdi anlıyorum ki bu tercihin nedeni çulluğun bacakları. Çulluğun bacakları kısa olduğu için, sık çayır çimenlerin veya otların arasında yapacağı gösteri ona hiç fayda sağlamaz, yani böyle bir ortamda dişi kuş onun bacaklarını göremez. Benim birçok çiftçiden daha fazla çulluğum var, çünkü arazimde, onların topraklarına kıyasla, daha fazla yosunlu ve çimen tutmaz kumluk alan var.[41]

Yeri ve zamanı öğrenip dans pistinin doğu[42] tarafında bir çalılığın altına yerleşir, güneş batarken çulluğun gelişini beklersiniz. Derken çulluk yakındaki bazı fundalıkların üzerinde alçaktan uçarak yosunlu düzlük alana konar ve hemen uvertürüne başlar: Boğazından, iki saniye aralıklarla, çobanaldatanın yaz çığlıklarına benzer tuhaf *piiint* sesleri çıkarır.

Aniden bu *piiint* sesleri kesilir ve kuş, etrafa müzikal bir cıvıltı yayarak geniş daireler çize çize gökyüzüne doğru kanat çırpar.

CHARLES W SCHWARTZ

Havada yükselir yükselir, yükseldikçe daireler giderek dikleşir, küçülür, cıvıltılar da gitgide çoğalır ta ki dansçı, gökyüzünde bir benek halini alana kadar. Sonra birdenbire, mart ayındaki bir mavi kuşun kıskanacağı yumuşaklıkta bir şakımayla birlikte, arızalanmış bir uçak gibi yuvarlanarak inişe geçer. Yere iyice yaklaşınca düzelir ve şakıdığı düzlüğe, yani gösterinin tam başladığı noktaya dönerek oradan *piiint* diye ötmeye devam eder.

Çok geçmeden, kuşu yerde ayırt edemeyeceğiniz kadar hava kararır fakat onun gökyüzünde daha bir saat kadar uçtuğunu görebilirsiniz ki bu da bir gösterinin ortalama süresidir. Ama ay ışığı olan gecelerde kuş, ay parladığı sürece gösterisine aralıklarla devam eder.

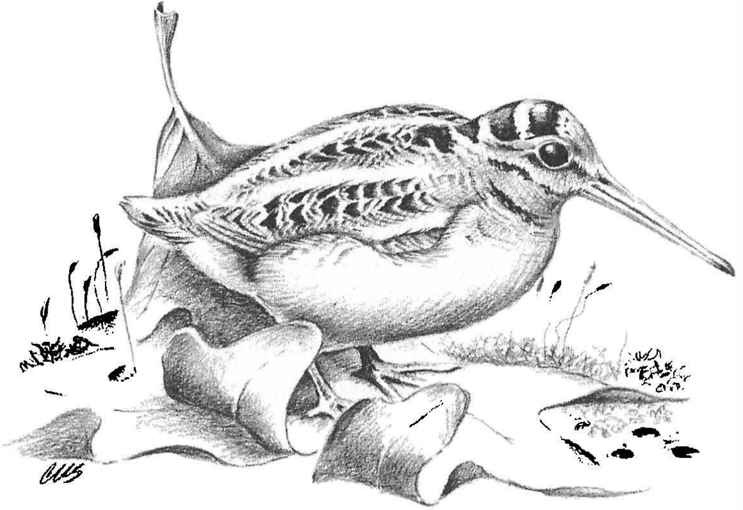
Şafak sökerken tüm gösteri tekrar eder. Nisan ayının başında perde sabah 5.15'te kapanır. Haziran ayına kadar günler iki dakika uzar, ta ki o yıl için gösteri sabah saat 3.15'te bitene kadar. Gösterinin saati ne diye gerileyip duruyor ki? Korkarım fazla romantizm çulluğu bıktırıyor... Çünkü günbatımında gök dansını başlatmak için, şafak vaktinde dansı sonlandıran ışığın beşte biri yetiyor.

*

İnsan koruluklardaki ve çayırlardaki yüzlerce küçük gösteriyi ne kadar sıkı gözlerse gözlesin, bunların bir tekinin bile belli başlı özelliklerini tam olarak öğrenemez, ama belki de bu iyi bir şeydir. Gök dansıyla ilgili hâlâ anlayamadığım konu şu: Dişi kuş acaba nerede ve eğer bir rolü varsa acaba hangi rolü oynuyor? Çoğu kez bir şakıma alanında iki çulluk görürüm, bunlar bazen birlikte uçarlar ama asla birlikte ötmezler. Bu diğer kuş, dişi kuş mu yoksa rakip bir erkek mi?

Başka bir bilinmeyen ise, duyulan cıvıltı vokal mi yoksa mekanik mi? Arkadaşım Bill Feeney bir keresinde ötmekte olan bir kuşu ağla yakalamış ve üst tarafındaki kanat tüylerini koparmıştı. Kuş ötmeye ve şakımaya devam etmiş fakat artık hiç cıvıldamamıştı. Ama böyle tek bir deneyden kesin bir sonuca ulaşılamaz.

Diğer bir bilinmeyen de erkeğin, bir yuva kurmanın hangi aşamasına kadar gök dansına devam ettiğidir. Kızım bir keresinde

yavruların içinden çıkmış olduğu yumurtaların kabukları bulunan bir yuvanın 20 metre kadar ötesinde öten bir kuş görmüştü, ama acaba bu yuva *onun* dişisinin yuvası mıydı? Ya da bu ağzı sıkı arkadaş bize hiç belli etmeden iki eşli miydi? Bunlar ve benzeri sorular gecenin ilerleyen karanlığında birer muamma olarak kalıyor.

Gök dansı gösterisi, her gece, yüzlerce çiftlikte sahnelenir; bu çiftliklerin eğlence düşkünü sahipleri böyle bir gösterinin sadece tiyatro salonlarında görülebileceği yanılgısına kapılırlar. Çünkü onlar toprakta yaşarlar, toprakla değil.

Çulluk, bir av kuşunun bir avcıya hedef olarak hizmet etmesi veya bir dilim kızarmış ekmeğin üstünde zarafetle poz vermesi gerektiği teorilerini çürüten canlı bir kanıttır. Ekim ayında benden başka çulluk avlayan pek olmaz ama gök dansını keşfettiğimden beri ben de kendime bir ya da iki kuşun yeterli olduğunu söylüyorum... Yoksa nisan ayı geldiğinde, günbatımı semalarında dans eden kuşlar olmazsa ben ne yaparım!

Mayıs

Arjantin'den Dönüş

Karahindibalar Wisconsin çayırlarına mayısın geldiğini haber verdiğinde bahar aylarının son kanıtını dinleme zamanı gelmiş demektir. Çimlere oturun, gökyüzüne kulak kabartın, çayırkuşlarının ve ala kanatlı karatavukların şamatasını bekleyin. Çok geçmeden onu işiteceksiniz: Arjantin'den henüz dönmüş uzun kuyruklu düdükçünün[43] uçuş şarkısı bu.

Eğer güçlü gözleriniz varsa gökyüzüne bakıp onu titrek kanatlarıyla pamuk gibi bulutların arasında dönüp dururken görebilirsiniz. Gözleriniz zayıfsa bunu denemeyin bile, çitlerin direklerini izleyin yeter. Az sonra gümüşi bir parıltı düdükçünün hangi direğe konarak uzun kanatlarını kapattığını size söyleyecektir.[44] "Zarafet" kelimesini her kim bulduysa düdükçünün kanat kapama hareketini görmüş olmalı.

İşte oraya konmuş oturuyor ve bütün varlığıyla sizin bir sonraki adımınızın onun bölgesini terk etmeniz olduğunu ima ediyor. Resmi kayıtlar bu çayırlık alanın size ait olduğunu kanıtlayabilir ama böyle önemsiz formaliteler düdükçünün umurunda değildir. O 7000 kilometrelik yoldan Kızılderililerin ona verdiği tapuyu be-

yan etmek için daha yeni gelmiştir;[45] yavruları kanatlanana kadar da bu çayır düdükçüne aittir ve bölgesine izinsiz girenler onun itirazlarıyla karşılaşacaktır.

Yakınlarda bir yerde dişi düdükçün dört büyük sivri uçlu yumurtanın üstünde kuluçkaya yatıyor... Kısa bir süre sonra çatlayıp içinden kendi başının çaresine bakabilecek dört yavru çıkacak. Yavrular tüylerinin kurumasıyla birlikte kolonlarda gezinen fareler gibi çimenlerin arasında oradan oraya seğirtirler ve onları yakalamak için beceriksizce hamlelerinizi savuşturmakta da üstlerine yoktur. Otuz gün içinde civcivler tamamen büyür, başka hiçbir su kuşu bu kadar hızla gelişemez. Ağustos geldiğinde uçma okulundan mezun olmuşlardır ve serin ağustos gecelerinde güney ve kuzey Amerika'nın kadim birliğini kanıtlamak için pampalara[46] doğru kanat çırparlarken çıkardıkları ıslık seslerini duyabilirsiniz. Yarıküre dayanışması devlet adamları için henüz yeni bir gelişme olsa da gökyüzünün kanatlı filoları için hiç de yeni değildir.

Uzun kuyruklu düdükçün tarım alanlarının olduğu topraklara kolayca uyum sağlar. Şimdi kendine ait çayırlarda otlayan siyah beyaz renkli bizonların peşinden gider, onların bir zamanların kahverengi bizonlarının yerini almış olmalarına itirazı yoktur.[47] Düdükçün, çayırlar kadar tarlalarda da yuva yapar ama sakar sülünlerin aksine, biçerdöverlere yakalanmaz.[48] Samanlar tam biçilmeden önce, genç düdükçünler kanatlanıp uçuvermiştir. Bu çiftlik bölgelerinde düdükçünün sadece iki düşmanı vardır: oluklar ve drenaj çukurları.[49] Belki günün birinde bunların bizim de düşmanlarımız olduğunu anlarız.

1900'lerin başında, Wisconsin çiftliklerinin kadim zamanlardan kalma mevsim simgelerini neredeyse kaybettiği, mayıs çayırlarının hiç kuş sesi duyulmadan yeşillendiği, ağustos gecelerinin yaklaşan sonbaharı müjdeleyen cıvıltılar olmadan geçtiği bir dönem yaşandı. Evrensel barut, bir de üstüne düdükçün etinin Victoria dönemi sonrası ziyafet sofralarındaki cezbediciliğinin bedeli fazlasıyla ağır ödendi. Göçmen kuşları koruyan federal yasalar gecikmiş de olsa neyse ki tam zamanında kabul edildi.[50]

C.W.Schwartz

Haziran

Kızılağaç Çatalı-Bir Balıkçılık Destanı

Irmağın suyu öyle azalmıştı ki, geçen sene alabalıkların kaynaştığı kayalıklarda çulluklar[51] geziniyordu. Su da öyle ılıktı ki ırmağın en derin yerine bile ürpermeden dalıp çıkabiliyorduk. Bizi serinleten bu yüzüşlerden sonra bile, biz dalıcı kuşlar kendimizi güneşin altında sıcak katranlı kâğıt gibi hissediyorduk.

Akşamki balık avı, bizi hayal kırıklığına uğratmıştı ve zaten alametler de bunu göstermişti. Biz ırmaktan alabalık istemiştik fakat o bize kefal vermişti. O gece, sivrisinekleri kovan bir tütsü yakıp etrafında oturarak ertesi gün ne yapacağımızı tartıştık. Sıcak tozlu yollardan geçerek 350 kilometre gelmiştik... Bulduğumuzsa aceleyle akan memnuniyetsiz bir dere ve bir gökkuşağı olmuştu. Hiç alabalık yoktu.

Derken bir şeyi hatırladık... Akarsu burada kollara ayrılıyordu. Bir keresinde, ırmağın kaynağına yakın bir yerlerde dar, derin ve kızılağaçların altından çağıldayan soğuk kaynak sularıyla beslenen bir çatallanma görmüştük. Kendine saygı duyan bir alabalık böyle bir havada ne yapardı? Aynen bizim yaptığımızı... Irmağın yukarısına çıkardı.

Sabahın tazeliğinde, yüzlerce ak boğazlı çinte geri geleceğini unuttukları tatlı ve serin havayla coşarken, çiyle kaplı kıyılardan aşağı indim ve Kızılağaç Çatalı'na adım attım. Bir alabalık akıntıya karşı yüzüyordu. Hep böyle yumuşak ve kuru kalmasını dileyerek oltayı biraz saldım ve uzaklığı bir iki deneme fırlatışıyla hesaplayarak balığın en son döndüğü yerin 30 santim kadar yukarısına su sinekli oltayı yerleştirdim. Artık sıcak ve bunaltıcı yollar aşıp geldiğimi, sivrisinekleri ve utanç verici kefali unutmuştum. Balık sahte yemi bir lokmada yuttu. Bir süre sonra da ıslak kızılağaç yapraklarıyla döşeli balık sepetinin dibinde debelendiğini duydum.

Derken, ırmağın en tepesinde, bir grup sık kızılağaçla çevrili göletten, daha da büyük bir balık sıçradı. Suyun orta akıntısında, sapları kahverengi bir çalı, aralıksız ama sessiz bir kahkahayla sallanmaya başladı. En dıştaki yaprağının iki üç santim ötesine bir yere tanrıların veya insanların fırlatacağı bir olta sineğiyle alay eder gibiydi.

*

Bir sigara tüttürecek süre kadar nehrin ortasında bir kayanın üzerinde oturuyorum. Olta kamışım ve ipim güneşli kıyıda kızılağaçlara dayalı kururken ben de onu koruyan çalının üzerinden alabalığın sıçrayışını izliyorum. Sonra sırf ihtiyattan biraz daha bekliyorum. Şu anda yukarıdaki gölet gayet sakin görünüyor. Biraz esmeye başladı... Esinti bir an için suyu dalgalandırabilir, bu da bağrına göndereceğim oltayı daha da ölümcül yapabilir.

Nasılsa gelecek... Bir esinti, sarsılan kızılağacın dibinden bir güveyi çekip çıkaracak kadar kuvvetli olacak ve onu gölete sürükleyecek.

Hazırlan! Kuru oltayı sar ve suyun ortasında dur, kamışı da hazırda tut. İşte geliyor! Tepedeki titrek kavak ağacındaki hafif uyarıcı sallantı, oltamı yarı açmamı ve onu ileri geri sallayarak suya yollamak için hazırlanmamı sağladı. Unutma, oltayı sadece yarım açacaksın! Güneş şimdi tepede... Yukarıda oynayan her gölge, yaklaşan kaderini avıma önceden haber verebilir. Şimdi! Oltanın

son 3 metresi de açıldı, olta sineği sarsılan kızılağacın dibine zarifçe düşüyor. Balık onu kaptı! Sık yosunların ötesine kaçmaması için mücadele ediyorum. Balık nehrin aşağısına doğru atıldı. Birkaç dakika sonra o da balık sepetinde debelenmeye başladı.

Oltamın ipi yine kururken, kayamın üzerinde oturup alabalıklar ve insanlar üzerine mutluluk dolu düşüncelere dalıyorum. Nasıl da balıklara benziyoruz; zamanın ırmağına düşen fırsatların üstüne atlamaya hazır ve nazırız! Parıldayan lokmanın ucunda kancayı görünce nasıl da aceleci davrandığımıza pişman oluyoruz. Böyle bile olsa, amacı doğru ya da yanlış olsun, bu heveste bir erdem olduğunu düşünüyorum. Devamlı ihtiyatlı davranan bir insan, bir alabalık ya da dünya ne kadar da sıkıcı olurdu! Biraz önce sırf ihtiyat olsun diye bekledim mi dedim? Yanılmışım. Bir balıkçıya gereken tek ihtiyat bir başka fırsat kollamak için yapılan ön hazırlıktır.

Şimdi başlamanın tam sırası! Birazdan su yüzüne çıkmaktan vazgeçecekler. Suda derenin en tepesine doğru, belime kadar bata çıka yürüyorum, başımı cüretkâr bir şekilde sallanan kızılağaca doğru uzatıp içeriye bakıyorum. Orman haklı! Biraz ileride zifiri karanlık bir gölcük, yeşilliklerin içinde öyle bir saklanmış ki bu derin suya bir olta kamışını değil, bir eğreltiotunu bile batıramazsın. İşte burada, kocaman bir alabalık zifiri karanlık kıyılara sürünerek ve önüne çıkan bir böceği de mideye indirerek tembelce dönüp duruyor.

Onu sezdirmeden avlamanın imkânı yok... Zavallı bir solucan bile işe yaramaz. Ama yaklaşık 20 metre ötede suyun üzerinde parıldayan güneşi görüyorum, suda bir başka açıklık. Yoksa derenin aşağısında mı olta sallamalıyım? Bu çok zor bir iş ama yapılmalı.

Geri çekiliyorum ve kıyıya çıkıyorum. Balzaminlerin ve ısırganların içine boğazıma kadar batmış halde, kızılağaç çalılarının içinden ilerideki açıklığa doğru dolanarak gidiyorum. Majestelerinin banyosunu bulandırmak istemeyen bir kedi dikkatiyle suya giriyorum ve ortalık sakinleşsin diye beş dakika hareketsiz bekliyorum. Bu sürede de oltanın ipini açıyorum, yağlıyorum, kurutu-

yorum ve sol elime 9 metre kadar doluyorum. Ormanın girişinden o kadar uzaktayım.

Şimdi şansımı tekrar deniyorum! Olta sineğine, üstündeki tüyleri son bir kez kabartmak için üflüyorum ve ayaklarımın dibindeki suya bırakıyorum. İpi hızlı hızlı çözüyorum. Sonra da ip düzleşirken ve olta sineği koyu yeşilliklerin içine doğru çekilirken karanlık sularda yatan servet için gözlerimi zorlayarak derenin aşağısına doğru yürüyorum. Suya ışık düşen noktalardan anlık bir iki görüntü, olta sineğinin hâlâ orada olduğunu gösteriyor. Köşeyi kıvrılarak dönüyor. Hemen o aralık, yürüyüşümden bulanmış sular balığı uyandırmadan, olta sineği karanlık gölete ulaşıyor. Belki göremiyorum ama muazzam balığın acelesini işitebiliyorum. Ve işte savaş başladı.

Sağduyulu hiçbir adam, bir dolarlık olta sineğini riske atıp bir alabalığı derenin kıvrımını oluşturan, dev bir diş fırçası misali kızılağaç dallarının arasından akıntıya karşı çekmez. Ama dediğim gibi sağduyulu hiçbir adam balıkçı değildir. Yavaş yavaş, çok büyük bir dikkatle balığı suyun ortasına doğru açıklığa çekiyorum ve oradan da balık sepetine.

Şimdi bir itirafta bulunacağım... O üç alabalıktan hiçbirinin kafası kesilmemeliydi ya da sepete sığsınlar diye balıklar uçlarından kıvrılmamalıydı. Yakaladığım alabalıklar büyük değildi... Büyük olan önüme çıkan fırsattı. Dolu olan da sepetim değil zihnimdi. Sabahın hep süreceğini sanan ak boğazlı çinteler gibi ben de Kızılağaç Çatalı'nda hep büyük balık avlanır sanmıştım.

Temmuz

Büyük Zenginlikler[52]

Tapu dairesindeki memura bakılacak olursa benim bu dünyadaki topraklarım 480 dönüm ya vardır ya yoktur. Oysa bu memur, kayıt defterlerine hiçbir zaman saat dokuzdan önce bakmayan uykucu bir ahbaptır. Bu defterlerin seher vakti gösterebilecekleri, şimdi üzerinde duracağım meseledir.

Kayıtlarda görünsün ya da görünmesin şu bir gerçek ki –ve bu buluş, köpeğimle bana ait– seher vakti üzerinde yürüyebildiğim bütün dönümlerin tek sahibi benim. O saatlerde yalnızca fiziksel sınırlar ortadan kalkmaz, sınırlandırılmış olma düşüncesi de yok olur. Tapu senetlerinin veya haritaların bihaber olduğu topraklardan her tanyeri haberdardır ve benim yaşadığım ilçede artık kalmadığı zannedilen ıssız yerler bir çiy tanesinin düştüğü her yere uzanır.

Her geniş toprak sahibi gibi benim de kiracılarım var. Kirayı ödeme hususunda belki biraz rahatlar fakat kendi imtiyazları hakkında gayet titizler. Gerçekten de nisandan temmuza kadar her şafak vakti kendi sınırlarını birbirlerine beyan ederken –öyle anlıyorum ki– aynı zamanda bana bağlılıklarını da gösteriyorlar.

Her gün tekrarlanan bu törensel hadise, düşündüğünüzün aksine son derece edebe uygun başlar. Bunun protokolünü ilk kim başlattı derseniz işte onu bilemiyorum. Sabah saat 3.30'da, bir temmuz sabahı olabilecek en yüksek vakarla kulübemden dışarı adımımı atarım... İki elimde hükümranlığımın simgeleri kahve cezvem ve not defterim vardır. Bembeyaz parıldayan sabah yıldızına karşı bir banka otururum. Cezvemi yanıma yerleştiririm. Gömleğimin içinden de kimsenin bu garip taşıma yöntemini fark etmemesini dileyerek kahve kupamı çıkarırım. Saatimi ortaya çıkarır, kahvemi doldurur, not defterimi de dizlerimin üzerine koyarım. İşte bu, birazdan başlayacak beyannamelere bir işarettir.

Saat tam 3.35'te en yakınlardaki tarla serçesi, nehir kıyısının kuzeyine ve eski taşlık yolun güneyine düşen Banks çamları bölgesini tuttuğunu tenor bir cıvıltıyla beyan eder. Ve işitme menzilinde olup da bunu duyan diğer bütün tarla serçeleri de teker teker kendi bölgelerini cıvıldayarak anlatmaya başlar. Şimdilik –en azından bu saatte– ortada herhangi bir anlaşmazlık yok gibidir ve ben de onları dinlemeye koyulurum, tabii içimden keşke dişi serçeler de *statükoyu* bir tarafa bırakarak bu mutlu ortama eşlik etse diye geçiririm.

Tarla serçeleri iyice coşmadan evvel, büyük karaağaçtaki nar bülbülü, önceki buz fırtınasının koparıp attığı daldan arta kalan çatalın sahibi olduğunu yüksek sesle cıvıldar (tabii hemen aşağıdaki çimenlik alanda bulunan solucanlar da buna dahildir).

Daha sonra nar bülbülünün o bitmek tükenmek bilmeyen şarkısı sarı asma kuşunu uyandırır. Sarı asma kuşu da artık kendi hemcinslerine, karaağaçtan sallanan bir dalın kendine ait olduğunu cıvıldamaya başlamıştır, tabii buna etraftaki diğer bütün lifli ipekotu sapları ve bahçede bulunan çalı çırpı da dahildir artık; ve o bir daldan diğerine kıvılcım gibi parlayarak konma hakkını elden bırakmayacaktır.

Saatim 3.50'yi gösterirken tepedeki mavi kiraz kuşu 1936 yılındaki kuraklıktan kalan cansız meşe dalı üzerindeki hakkını yakınındaki çeşitli böceklere ve otlara beyan ediyor. Ve bana öyle

geliyor ki kiraz kuşu, yüzünü doğan güneşe çeviren diğer bütün mavi kuşları ve telgraf çiçeklerini saf dışı etme hakkını apaçık belli ediyor.

Şimdi de bir çalıkuşu şarkısına başlıyor... Kulübenin saçağındaki budak deliğini keşfeden kuştan bahsediyorum. Civarda sayıları yarım düzineyi bulan diğer çalıkuşları da ona katılıyor ve sonunda kızılca kıyamet kopuyor. İri gagalı ispinozlar, kahverengi kamçılı kuşlar, sarı ötleğenler, mavi kuşlar, vireo kuşları, uzun kuyruklu ispinoz kuşları ve kardinal kuşları hep bir ağızdan bu cümbüşe katılıyorlar. Şarkıya ilk başlama sırasıyla sanatçıların birer birer ve duraksayarak ötüşleri azalmaya başlıyor ve artık kulağım bunların sırasını pek ayırt edemiyor. Üstelik cezve boşalmış. Hava da aydınlanmak üzere... Tapum elden gitmeden en iyisi nüfuz bölgemi biraz daha inceleyeyim.

Artık köpeğimle ben maceramıza gelişigüzel başlıyoruz. Bu arada köpeğim tüm bu kuş cıvıltılarına pek de hürmetkâr değil, çünkü onun için buraların kiracısı olmanın göstergesi şarkı söylemek değil de koku yaymaktır; ona göre her cahil tüy torbası bir ağaçta patırtı koparabilir. Şimdi köpeğim bana, kim bilir hangi suskun canlıların yaz gecelerinde yazıp onun da koklayabildiği şiirleri açıklayacak. Öyle ya her şiirin bir de şairi var ve bakalım onları görebilecek

miyiz? İşte bunları beklemiyorduk: Oradan kaçıp gitmek isteyen bir tavşan, telaşla haklarından feragat eden bir çulluk ve tüyleri çimenlerde ıslandığı için çok içerlemiş bir erkek sülün.

Arada sırada, dün geceki avından yeni dönmüş bir rakuna veya bir vizona rastlıyoruz. Bazen yakalayacağı balıkların izini süren bir balıkçıl kuşunu[53] hezimete uğratıyoruz, kimi zaman da derede minik yavrularıyla birlikte pontaderya çalıları sığınağına doğru yol alan bir orman ördeğine sürpriz yapıyoruz. Bazen yoncalarla, yavşan otlarıyla ve yabani marullarla kaplı çalılıklara dönen bir geyik görüyoruz. Ara sıra da yerleri bir ipek gibi kaplayan çiy örtüsü üzerinde tembel tembel gezinen ineklerin bıraktıkları koyu izlere rastlıyoruz.

Şimdi doğan güneşi hissedebiliyorum. Kuşlar korosunun nefesi tükendi artık. Uzaklardan gelen çıngırak sesleri çayırlarda otlamaya can atan inek sürülerini haber veriyor. Bir traktör sesi komşumun uyandığına işaret ediyor. Artık dünya, ilçe memurlarının kayıtlarındaki insafsız sınırlara geri çekiliyor. Kahvaltı vakti de geldi çattı; kulübemizin yolunu tuttuk bile.

Kırların Doğum Günü

Nisandan eylüle kadar her hafta ortalama on yabani bitki, çiçek açmaya başlar. Haziranda her gün bir düzineye yakın bitki türünün tomurcukları çiçekleniverir. Bizlerin tüm bu yıldönümlerini fark etmemiz tabii ki mümkün değil fakat bütün bu olanları da göz ardı edemeyiz. Mayısın karahindibalarını görmeyip üstüne basıp geçsek bile ağustosun kanarya otu polenleri yüzünden yolumuzu değiştiririz;[54] nisanın karaağaçlarının kızıl sisini göz ardı etsek bile haziran katalpalarının[55] yere düşen çiçekleri üzerinde arabamız savrulur.[56] Bana bir kişinin hangi bitkilerin doğum günlerini fark ettiğini söyleyin, ben de size onun mesleği, hobileri, bahar nezlesi ve aldığı genel ekoloji eğitiminin seviyesi hakkında bir sürü şey söyleyeyim.

Her temmuz, çiftliğime gidip gelirken içinden geçtiğim bir köy mezarlığını dikkatle izler dururum. Bu dönem kırların doğum gününe denk gelir ve mezarlığın bir köşesinde, bir zamanların bu önemli olayını kutlayan birileri hâlâ yaşamaktadır.

Burası ladin ağaçlarıyla çevrili, sıradan bir mezarlıktır. Pembe granit ya da beyaz mermerden mezar taşları üzerine bilindik pazar günü demetleri, kırmızı ya da pembe sardunyalar bırakılmıştır. Burayı olağandışı kılan da dört köşe yerine üçgen bir arazi oluşu ve bu dar üçgeni çevreleyen çitlerin arasında, mezarlığın kurulduğu 1840 yılından beri hiç bozulmadan kalmış ufak bir kır kalıntısının bulunmasıdır. Şimdiye kadar orak ya da tırpanların ulaşamadığı, eski Wisconsin kırlarından kalan bu doğal alan her temmuz, sapları adam boyuna ulaşan ve fincan tabağı büyüklüğünde ayçiçeğine benzer çiçekleri olan Silfiyumların doğum yeri olur.[57] İşte burası, buradan geçen karayolu boyunca –ve belki de ülkenin tüm batı yakasında– bu bitkiye rastlayabileceğiniz yegâne yerdir. 4000 dönüm alanı kaplayan Silfiyumlar bizonların karnını gıdıklarken buraların nasıl göründüğü bir daha asla cevaplanamayacak bir sorudur ve hatta belki de bu soru hiç sorulmayacak.

Bu yıl Silfiyumlar 24 Temmuz'da, normalden bir hafta geç açtı. Son altı yıldır ortalama olarak 15 Temmuz'da ilk çiçeklerini açıyorlardı.

3 Ağustos'ta mezarlığın oradan geçerken yol çalışanları tarafından çitlerin kaldırıldığını ve Silfiyumların kesildiğini gördüm. Şimdi artık geleceği tahmin etmek kolay, birkaç yıl boyunca Silfiyumlarım çayır biçme makinelerinin arasından boşuna boy vermeye çalışacak ama sonunda ölecekler. Onlarla birlikte kırların çağı da sona erecek.

Karayolları Müdürlüğü yazın Silfiyumların açma zamanında üç ay boyunca 100.000'in üzerinde aracın bu istikametten geçtiğini söylüyor. Bu araçların içinde en az 100.000 kişi tarih denen dersi almıştır; bunların içinde de belki en az 25.000'i botanik denen dersi okumuştur. Ama içlerinden on kişinin bile Silfiyumu gördüğünden kuşkuluyum ve bunlardan bir kişi bile onun yok oluşunu fark etmeyecek. Bitişikteki kilisenin vaizine, yol çalışanlarının otları biçme bahanesiyle mezarlıktaki tarih kitaplarını yaktığını söylesem hayretler içinde kalır ve de hiçbir anlam veremez. Ona göre çalı çırpı nasıl kitap olur ki?

Anlattıklarım buralara özgü bitki örtüsünün cenaze töreninden küçük bir bölümdür ve dolayısıyla dünyadaki bitkilerin cenaze törenlerinin de bir parçasıdır. Makineleşmiş insan, etrafındaki bitkilerden bihaber, yaşadığı araziyi temizlediğinde kaydettiği ilerlemeyle gururlanıyor. Bence okullardan gerçek botanik ve gerçek tarih derslerinin kaldırılması akıllıca olur. Böylece gelecekte bazı vatandaşlar kendileri iyi yaşasınlar diye çiçeklerin yaşamına mal olan bu bedel için vicdan azabı da çekmezler.

*

Sonuçta şöyle bir anlayış oluşmuştur: Civardaki çiftlik bölgeleri bitki örtüsünün fakirliği oranında iyidir. Ama ben kendi çiftliğimi, bu iyilik olmadığı ve içinden yollar geçmediği için seçmiştim. Aslına bakılırsa, civardaki tüm komşu araziler Kalkınma Nehri dalgalarının gerisinde bulunuyor. Arazimin içinden geçen yol, çakıldan, makinelerden ve buldozerlerden arınmış; öncüler-

den kalma orijinal kağnı yollarıdır. Komşularımsa kalkınma isteyen zirai eğitim görevlisine iç geçirtiyor. Çitlerinin etrafını yıllardır biçmiyorlar. Bataklıklarına ne set çekip çevreliyorlar ne de kurutuyorlar. Balık tutmak ile gelişmek arasında tercih yapmaları gerekse, balık tutmayı tercih etme eğilimindeler. Böylelikle, hafta sonları bu geri kalmış yerlerin bitkileriyle haşır neşir bir yaşamım var; hafta içindeyse üniversite çiftlikleri, üniversite kampusları ve banliyölerdeki bitki örtüsüyle yetinmek zorunda kalıyorum. On yıldır, hobi olarak, bu iki farklı alandaki yabani bitki türlerinin ilk kez çiçek açmalarıyla ilgili kayıt tutuyorum.

İlk Çiçek Açan Türler (Ay)	Banliyö ve Kampus[58]	Geri Kalmış Çiftlik
Nisan	14	26
Mayıs	29	59
Haziran	43	70
Temmuz	25	56
Ağustos	9	14
Eylül	0	1
Toplam görsel ziyafet	**120**	**226**

Görünen o ki, geri kalmış bölgelerde çiftçinin gözü üniversite öğrencisinin ya da işadamının gözünün neredeyse iki misli doyuyor. Tabii ki her iki taraf da kendi bitki örtüsünün henüz farkında değil; dolayısıyla daha önce de belirttiğim gibi, iki seçenekle karşı karşıyayız: Ya halkın süregelen körlüğünü korumaya devam edeceğiz ya da aynı anda hem kalkınmaya hem de bitkilere sahip olup olamayacağımız sorusuna cevap arayacağız.[59]

Bitki çeşitliliğinde azalma deyince, toprağın bitki artıklarından temizlendiği cins tarım,[60] ağaçlık alanlarda otlatma yapılması ve açılan güzel mi güzel yollar akla geliyor. Bu zaruri değişikliklerin her biri, elbette ki doğal ve yabanıl bitkilerin yaşayabileceği alanları daraltıyor, ancak saydıklarım, bitki türlerinin çiftliklerden, bucaklardan ya da ilçelerden topluca yok olmasını ne gerektirir

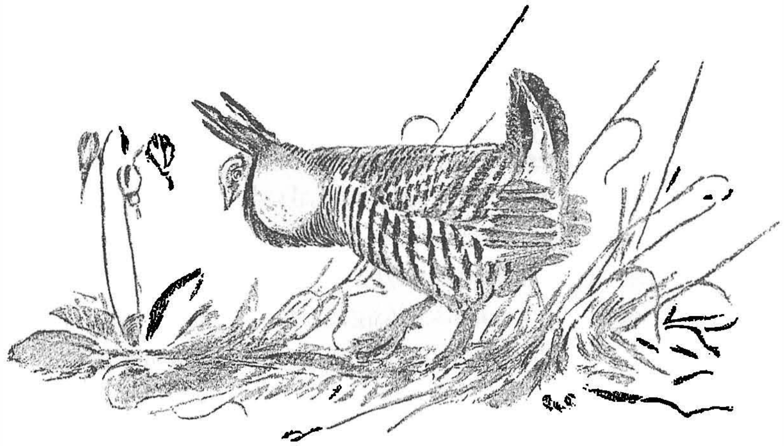
ne de bundan bir fayda sağlar. Her çiftlikte ayak basılmayan noktalar vardır, böyle yerlere karayolu kenarlarında da boylu boyunca rastlarsınız. Öyleyse ineği, pulluğu, biçeri bu gibi noktalardan uzak tutun ki, hem tüm yerel bitki türleri hem de başka bölgelerden taşınan onlarca ilginç bitki her vatandaşın normal çevresinin bir parçası olabilsin.

Ne gariptir ki, kır çiçeklerinin mükemmel korumacısı böyle anlamsız şeyleri hem pek az biliyor hem de bunlara pek aldırış etmiyor. Bahsettiğim yerler çitle çevrilmiş demiryollarıdır. Bu demiryolu çitlerinin birçoğu kırlar sürülmeye başlamadan önce dikilmişti. Böyle uzayıp giden korunaklı alanlar boyunca kır çiçekleri, mayısta açan pembe çuha çiçeklerinden ekimde açan mavi yıldızpatıya kadar değişen renk cümbüşünü serpmeye devam ediyor hâlâ; üstelik kor, kurum ve her yıl temizlik amaçlı yakılan yangınlardan tamamen bihaber olarak. Uzun zamandır, buraların kurdu olmuş bir demiryolu müdürünü yufka yürekliliğini ortaya çıkaracak bu fiziksel kanıtla yüzleştirmek istemişimdir. Bunu yapamadım çünkü öyle birine henüz rastlamadım.

Demiryolları işletmeleri, rayları yabani otlardan temizlemek için elbette alev püskürtücüler ve kimyasal ilaçlar kullanıyor ancak böylesine zaruri temizliğin maliyeti, bu temizliği döşeli rayların ötesine taşımak için hâlâ çok yüksek. Belki de daha ileri seviyede gelişmeler pek yakındır.

Eğer hakkında yeterince bilgi sahibi değilsek farklı insan tiplerinden birinin silinip gitmesi bizim için çok da acı verici değildir. Çin'e özgü şeylere dair farkındalığı ara sıra yediği Çin yemeğiyle sınırlı bizim gibiler için, bir Çinlinin ölümü çok az şey ifade eder. Yani bizler sadece tanıyıp bildiğimiz şeyler için kederleniriz. Dane ilçesinin batısından Silfiyumun yok olması, kederlenmeye sebep değildir; tabii eğer Silfiyuma sadece botanik kitabında rastlayıp geçtiysek.

Silfiyumun benim için bir şahsiyete dönüşmesi, çiftliğime götürüp dikmek üzere birini kökünden çıkarmaya kalktığım vakit oldu. Bu tıpkı bir meşe fidanını yerinden sökmek gibiydi. Kan ter

içinde kalarak yarım saat boyunca kazdıktan sonra bile Silfiyumun kökü, tıpkı dikine giden büyük bir sarmaşık patatesi gibi hâlâ genişliyordu. Anladığım kadarıyla o Silfiyumun kökü en dipteki kayacı da delip geçiyordu. Silfiyumu yerinden sökemedim ama bu vesileyle, kırlardaki kuraklığı savuşturmak için ne gibi karmaşık yeraltı taktikleri geliştirdiğini öğrenmiş oldum.

Daha sonra, büyük, özlü ve tadı ayçiçeği tohumlarına benzeyen Silfiyum tohumları ektim. Birden toprakta bitiverdiler fakat beş yıllık bekleyişin ardından filizler hâlâ olgunlaşamadı ve bir çiçek sapı dahi çıkaramadılar. Belki de bir Silfiyumun çiçek açabilmesi için on yıl geçmesi gerekiyor. O zaman, mezarlıktaki sevgili bitkim kaç yaşındaydı acaba? 1850 yılından kalma en eski mezar taşından bile daha yaşlıydı herhalde... Muhtemelen firari Kara Şahin'in Madison Gölü'nden Wisconsin Nehri'ne geri çekilişini izlemişti ki, bizim Silfiyum tam da bu meşhur yolculuğun rotası üstünde duruyor.[61] Emin olun ki buralardaki öncülerin, kır ayrıklarının altındaki ebedi istirahatgâhlarına doğru teker teker çekildikleri cenaze törenlerini de izlemiştir.

Bir keresinde, yol kenarında hendek kazan bir kazı makinesinin, bir Silfiyum bitkisinin tatlı patatese benzer kalın kökünü yardığını görmüştüm. Çok geçmeden kökten yeni yapraklar filizlendi

ve sonra da yeni bir çiçek sapı çıktı. Bu da yeni alanlara istilacı olmayan bu bitkinin, neden yine de yeni yapılmış yolların şevinde zaman zaman görülebildiğini açıklıyor. Görünen o ki, bir kere dikildi mi daimi otlatma, biçme ya da toprağın sürülmesi haricinde her türlü bozucu etmene karşı dayanıklı bir bitki bu.

Peki, Silfiyum neden hayvanların otlatıldığı alanlardan yok oluyor? Bir keresinde bir çiftçinin ineklerini, daha önce yabani otların biçilmesi için nadiren kullanılmış bakir bir çayıra sürerken görmüştüm. İnekler görünürdeki diğer bitkileri yemeden tüm Silfiyumu tüketiverdi. Demek ki bizonlar da bir zamanlar Silfiyuma rağbet ediyordu, fakat onları bütün bir yaz boyunca bir tek çayıra kapatan çitlere tahammül etmek zorunda değillerdi. Kısacası, bizonlar sürekli otlamıyordu ve bu Silfiyumun üstesinden gelebileceği bir durumdu.

Şunu bir tür nimet olarak görüyorum... Birbirini imha etmiş binlerce bitki ve hayvan türüne, sırf günümüzün bilindik dünyası kurulsun diye, şu tarih bilinci denen şey hiç verilmemiş. Bu tarih bilincinin biz insanlara verilmemesi de bir nimettir. Son bizon Wisconsin'i terk ettiğinde çok az kişi kederlenmişti ve son Silfiyum, periler ülkesinin yemyeşil ovalarına doğru bizonun peşi sıra gittiğinde yine çok az kişi kederlenecek.

Ağustos

Yeşil Mera

Kimi tablolar zaman içinde çok ün kazanır çünkü bu dayanıklı eserler bir taraftan kuşaklar boyu seyredilirken diğer taraftan da her kuşakta onların değerini anlayan birileri çıkar.

Öylesine değişken bir tablo biliyorum ki etrafta dolaşan bazı geyikler dışında nadiren seyredilmiştir. Bahsettiğim, fırçasını ustalıkla kullanan bir ırmaktır.[62] Ama yaptığı çalışmayı göstermek için koşup arkadaşlarımı getirmeye gittiğimde bu ırmak, eserini sonsuza dek insanoğlunun görüş alanından siliverir. Sonra da eser sadece zihnimde yaşar gider.

Tıpkı diğer ressamlar gibi, benim ırmağımın da günü gününe uymaz. Resim yapmak için onun ruh halinin ne zaman uygun olacağını ya da çalışmasının ne kadar süreceğini önceden kestirmeniz mümkün değildir. Buna rağmen, yaz aylarının ortasında, küme küme beyaz bulutlar sakin geçen günler boyu gökyüzünde süzülürken, ırmağımın iş başında olup olmadığını görmek için kıyı kordonuna doğru şöyle bir gezinti yapıverin.

Irmak resim yapmaya, suları geri çekilen bir kıyı şeridinin kumlarının üzerine, geniş bir alüvyon kurdelesi çizerek başlar.

Kurdele, usul usul güneşte kurudukça sakalar, üzerindeki su birikintilerinde yıkanır. Üzerinde gezinen geyikler, balıkçıllar, çayır cılıbıtları, rakunlar ve kaplumbağalar her yere dantel gibi ayak izleri bırakır. Bu aşamada, çalışmadan ortaya ne gibi bir şey çıkacağını tahmin etmek neredeyse imkânsızdır.

Ancak, alüvyon şeridinin Eleokaris bitkisiyle bezenerek yeşile çaldığını gördüğümde artık dikkatle izlemeye başlarım çünkü bu, ırmağın resim yapma havasında olduğunu gösteren bir işarettir. Eleokaris bitkisi bir gecede kalın bir çimen haline geliverir. Öylesine gür ve öylesine yoğundur ki bitişiğindeki yaylada bulunan çayır fareleri onun cazibesine dayanamaz. Kitleler halinde yeşil meraya akın ederler ve gecelerini, göğüslerini bu kadife gibi çayırlarda parlatarak geçirirler. Farelerin açtığı düzgün patika yollar, onların bu coşkulu gezintilerinin işaretidir. Geyikler ise, bu güzelliği ayaklarının altında hissetmenin zevkine varmak için, Eleokarislerin üzerinde bir aşağı bir yukarı gezinirler. Yuvasından çıkmayı sevmeyen köstebek bile kuru kumları aşıp Eleokaris kurdelesine doğru yol almıştır... Yemyeşil çimleri, kalbinin istediği gibi kabartıp duracaktır.

İşte tam bu sıralarda sayamayacağımız kadar çok ve cinsini belirleyemeyeceğimiz kadar minik tohumcuk, yeşil kurdelenin altındaki nemli ılık kumlardan yaşama doğru fışkırır.

Resmi tamamlandığında izlemek için, ırmağa üç hafta kadar süre tanıyın ve daha sonra bir sabah, güneş şafak sisini dağıtır dağıtmaz burayı ziyaret edin. Artık ressam tüm renklerini ortaya dökmüştür ve renklerin üzerlerine çiy tanecikleri kondurmuştur. Her zamankinden daha yeşil olan Eleokaris otları, mavi mimuluslar, pembe Virginia ballıbabaları ve suoklarının süt beyazı çiçekleriyle pullanıp süslenmiştir. Orada burada kardinal çiçekleri kırmızı filizlerini göğe doğru mızrak gibi uzatmıştır. Alüvyon şeridinin en ucunda, mor çiçek açan otlar[63] ve açık pembe kum döken çiçekleri, dizi dizi söğütlerin başladığı yerde dimdik uzamıştır. Eğer, yalnızca bir kereliğine güzel olan böyle bir yere teamül gereği usulca ve mütevazı bir biçimde yaklaştıysanız, dizlerinden

üstünü gördüğünüz kızıl renkli bir geyiği sonsuz keyif aldığı bu bahçede şaşkına uğratabilirsiniz.

Yeşil merayı bir kez daha izlemek için boşuna geri dönmeyin çünkü bu mera bir daha orada olmayacak. Ya düşen yağmurlar onu bitirmiştir veyahut yükselen sular kıyı şeridini aşındırarak kumu kendine özgü sadeliğiyle baş başa bırakmıştır. Ama tabii isterseniz bu tabloyu aklınızın bir köşesinde asılı tutabilirsiniz, ırmağa bir başka yaz mevsiminde tekrar resim yapma şevkinin gelmesi umutlarıyla.

Eylül

Korulukta Bir Koro

Eylül ayı geldiğinde gün doğarken kuşlardan fazla bir şey beklemeyin. Bir ötücü çinte kısacık süren yarı gönüllü bir şarkı söyleyebilir, bir çulluk gündüz vakitleri uğradığı fundalığa giderken yol üstünde cıvıldayabilir, bir çizgili baykuş son bir tereddütlü haykırışla gecenin münakaşasına son verebilir, ancak bunların dışında çok az kuşun söyleyecek bir sözü ya da şarkısı bulunur.

İşte böylesi sisli sonbahar şafaklarında bıldırcınların hep bir ağızdan koro halinde söylediği şarkıları duyabilirsiniz. Sessizlik aniden bir düzine kontralto sesle bozuluverir... Bıldırcınlar doğan güne övgülerini sunmak için daha fazla bekleyememiştir. Bir iki dakika sonra da müzik, başladığı gibi birdenbire son buluverir.

Dalların arasında nadiren gördüğümüz kuşların müzik yeteneklerine diyecek yoktur. Ağaçların en üst dallarında şakıyan kuşlar ise kolayca görüldüklerinden olsa gerek kolayca da unutuluverirler. Bir bakıma onlar, hep ortalarda olmanın sıradanlığını taşır. Hatıralarda kalanlar ise kendini iyice saklamış bir ardıç kuşunun gölgelerin arasından altın sesiyle ve ahenkle ötüşüdür, göğe yükselen bir turnanın bulutların ardından yükselen trompet sesidir,

sislerin arasında bir anda beliren çayır tavuğunun gürlemesidir, şafağın sessizliğinde bıldırcının Ave Maria ezgisidir... Hiçbir doğabilimci bu koroya tanıklık edememiştir. Çünkü küçük kuş sürüleri hâlâ çayırlardaki gizli tüneklerindedir, yani oralara yaklaşmak için yapılacak bir girişim, derhal etrafı sessizliğe gömecektir.

Haziran ayında önceden kestirebildiğimiz durum şudur: Işık yoğunluğu 0,01 mum gücüne eriştiğinde nar bülbülü şakımaya başlar ve bunun ardından diğer kuşların cıvıltıları sırayla onlara eşlik eder. Sonbaharda ise nar bülbülü pek suskundur... Koro halinde şarkı söylerler mi kimse bilemez. Bu suskun sabahlarda hissettiğim hayal kırıklığı, belki de, ümit ettiğimiz şeylerin halihazırda elimizde olanlardan daha yüksek bir değere sahip olduğunu gösteriyor. Bıldırcının sesini işitme umuduyla geceler boyu karanlıkta uyanıyorum ve buna fazlasıyla değiyor.

Sonbaharda, çiftliğimde her zaman bir ya da birkaç küçük kuş sürüsü olur ama şafak korosunun sesi genellikle uzaklardan gelir. Sanırım bunun sebebi küçük kuş sürülerinin, bıldırcınlara benden daha fazla ilgi duyan köpeğimden olabildiğince uzaktaki çalılarda tünemeyi tercih etmeleri. Ama ekimde bir şafak vakti, dışarıda ateşin yanında oturmuş kahvemi yudumlarken, koro az ötede coşkulu bir şarkıya başladı. Beyaz çam koruluğunda konaklamışlardı, bunu da muhtemelen yoğun çiylenme sırasında kuru kalmak için yapmışlardı.

Hemen kapımızın eşiğinde söylenen bu şafak ilahisiyle onurlandırıldık. Her nasılsa o andan itibaren çam ağaçlarının mavimsi sonbahar iğneleri daha da mavileşti ve çam ağaçlarının altında adeta kırmızı bir halıya dönüşmüş böğürtlenler daha da bir kızardı.

Ekim

Puslu Altın Rengi

İki çeşit avlanma vardır: sıradan avlanma ve yakalı orman tavuğu avı.

Orman tavuğu avlamak için iki yer vardır: sıradan yerler ve Adams ilçesi.[64]

Adams'ta avlanmak için iki zaman dilimi vardır: sıradan zamanlar ve şimal çamlarının dumanlı altın rengine büründüğü zamanlar. Bazı kişilerin jet gibi hareket eden orman tavuklarını avlamaya çalışırken attıkları kurşunlar hep boşa gider, üstelik orman tavukları hiç yara almadan Banks çamlarının arasına karışıp giderken vurup geçtikleri altın gibi parıldayan iğne yaprakların yere doğru süzülüşünü onlar hiç durup izlememişlerdir. Bu yazıyı bu gibi şanssız kişiler için yazdım.

İlk soğuklarla kuzeyden çulluklar, büyük serçeler ve kara gözlü junkolar buralara akın ettiğinde, şimal çamları yeşilden sarıya döner. O sıralar sürüler halindeki nar bülbülleri, kızılcık fundalıklarındaki son beyaz dutları silip süpürürken, çıplak kalan dallar tepelerde pembemsi bir renge bürünür. Dere kenarındaki kızılağaçlar yapraklarını döktüğünden çobanpüskülleri orada burada

öbekler halinde gözlerimin önüne serilir. Böğürtlen çalılıkları o kadar ışıltılıdır ki, orman tavuklarına doğru yol alan adımlarınızı aydınlatır.

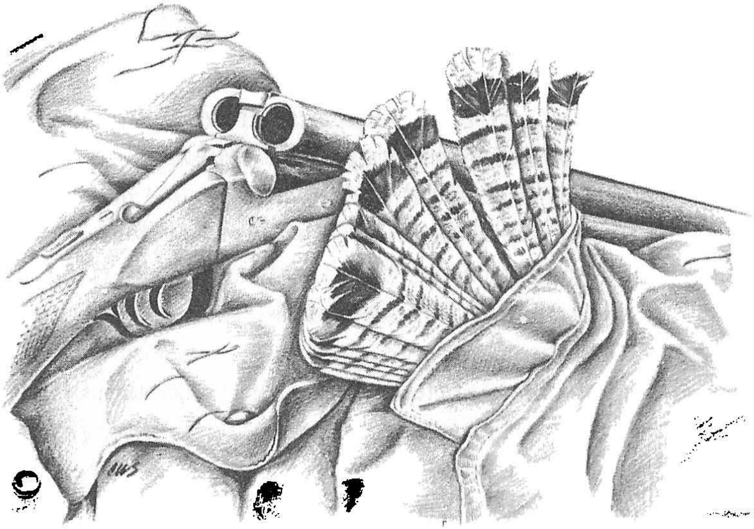
Köpeğim, orman tavuklarına giden yolu sizden daha iyi bilir. Onu yakından takip etseniz iyi olur; rüzgârın anlattığı hikâyeyi, hep havayı koklayıp durduğu için dikilen kulaklarında okuyabilirsiniz böylece. Sonunda köpeğim donmuşçasına durup, yan yan bakışlarla "Hazırlan!" dediğinde, sorulacak soru şudur: Neye hazırlanayım? Bu cıvıldayan bir çulluk mu, orman tavuğunun yükselen çığlığı mı, yoksa sadece bir tavşan mı? İşte bu belirsizlik anında, orman tavuğu avının tüm erdemleri saklıdır. İlla fermadaki kuşun ne olduğunu bilmeniz icap ediyorsa, siz en iyisi sülün avına çıkın.

*

Avcılıktan aldığınız hazlar farklı farklıdır, çünkü neyle karşılaşacağınızı bilemezsiniz. En tat vereni gizlice ve gözlerden ırak yapılanlardır. Ummadık güzellikte deneyimler için ya daha önce hiç kimsenin ayak basmadığı yabanıl doğaya git ya da herkesin burnunun dibinde ama henüz keşfedilmemiş bir yer bul!

Adams ilçesinde orman tavuğu olduğunu pek az avcı bilir; arabayla buralardan geçerken sadece işe yaramaz bildikleri Banks çamları ve yermeşeleri gözlerine çarpar. Çünkü gittikleri anayol, batıya doğru akıp giden ve her biri bir bataklığa varıp çorak kumların içinden nehre dökülen birçok dereyle kesişmektedir. Esasen kuzeye giden anayol, bataklıkların olmadığı çorak arazilerle kesişir fakat yolun hemen üzerinde ve kuru fundalıkların arkasında, her dere geniş bataklık şeritlerine açılır. İşte buralar kesinlikle orman tavuklarının sığınağıdır.

Burada, ekim geldiğinde, şimal çamlarımla baş başa kalır; anayolda kuzeydeki kalabalık bölgelere doğru son sürat giden avcıların arabalarının gürültüsünü duyarım. Onların sürekli oynayan hız göstergelerini, gergin yüzlerini ve kuzey ufkuna odaklanmış hevesli hallerini gözümün önüne getirdikçe kendi kendime güler dururum. Onlar gürültüyle geçerken bir erkek orman tavuğu da

onlara meydan okuduğunu ilan eder. Onun gittiği yönü görünce köpeğim sırıtmaya başlar. Bizce, o arkadaşın biraz egzersize ihtiyacı vardır; birazdan onu aramalıyız.

Şimal çamları sadece bataklıklarda değil, sınırında kaynakların bulunduğu tepelerin eteklerinde de büyür. Her kaynak, çamurlu bir teras oluşturmuş yosunlarla sarmalanmıştır. Ben bu teraslara asma bahçeler diyorum zira suya batmış yosunların üzerindeki püsküllü gentiyanlardan mücevher gibi mavi çiçekler fışkırır. Şimal çamlarının altın sarısıyla tozlanmış işte böyle bir ekim gentiyanı, yola ara verip uzun uzun onu seyretmeye değer; hatta köpeğim ilerideki orman tavuğuna işaret etse bile...

Her bir asma bahçeyle dere kenarı arasında, avcıların kolayca takip edebileceği ve kızıl orman tavuğunun kaşla göz arasında geçeceği yosun kaplı bir geyik patikası bulunur. Sorun, kuş ile silahın bir saniyenin nasıl bölünmesi gerektiği konusunda anlaşıp anlaşmayacağıdır. Eğer anlaşamazlarsa oradan geçecek olan bir sonraki geyik, orman tavuğunun tüyleri yerine bir çift boş kovanı koklar geçer.

Küçük derenin yukarısında terk edilmiş bir çiftliğe rastlarım. Eski bir tarla boyunca dizilmiş körpe Banks çamlarının yaşından oradaki talihsiz çiftçinin ne kadar zaman önce kumlu arazinin mısır yetiştirmeye değil de yalnızlığa davet olduğunu fark ettiğini anlamaya çalışırım. Eğer yeterince bilgili değilseniz Banks çamları –her yıl bir yerine birçok dal budak saldığı için– sizi yanıltır. Şu anda ambarın kapısına dayanmış bir karaağaç fidesi bana göre daha iyi bir zaman ölçerdir. Bakıyorum da halkaları 1930'daki kıtlığa kadar uzanıyor.[65] Belli ki o tarihlerden beri hiç kimse bu ambardan dışarı süt taşımamış.

Bu ailenin, mahsulden elde ettikleri gelir ipoteklerini aştığında ve çiftliklerini terk etmek zorunda kaldıklarında ne düşündüğünü merak ediyorum. Düşüncelerimiz tıpkı uçup giden orman tavukları gibi hiçbir iz bırakmadan yok olur ama bazıları onlarca yıl sürecek ipuçları bırakır. Geçip gitmiş bir nisan ayında şu leylağı diken kişi gelecek nisanlarda açacak çiçekleri keyifle düşünmüş olmalı. Birçok pazartesiyle olukları aşınıp incelmiş şu yıkama tahtasını kullanan hanım da tüm pazartesilerin sona ermesini dilemiştir muhtemelen.

Tam da bu sorulara dalıp gitmişken derenin aşağısında, yaşadığım bu dakikalar yüzünden sabırsızlanan köpeğimin farkına vardım. İhmalimden ötürü özür dileyerek ona doğru yürüyorum. Tam önümde som göğsünü ekim güneşinde ıslatmış bir çulluk cıvıldıyor ve av işte böyle geçip gidiyor.

Böyle bir günde insanın orman tavuğuna odaklanması zor; çünkü dikkatimi dağıtan bir sürü şey var etrafta. Kumda bir erkek geyiğin bıraktığı izi görüp merakla takip ediyorum. İz, neden kırpıldığı belli dallar boyunca, bir kırmızı kökten[66] diğerine doğru uzayıp gidiyor.

Bu bana öğle yemeği vaktimin geldiğini hatırlattı. Yemeğimi av ceketimin cebinden çıkarmadan önce, gökyüzünde daireler çizerek uçan ve çok yüksekte olduğu için tam seçemediğim bir şahin gördüm. Havada dönüp kızıl kuyruğunu[67] gösterene kadar bekliyorum.

Öğle yemeğim için tekrar cebime uzanıyorum fakat gözüm bu sefer de kabuğu soyulmuş bir kavağa[68] takıldı. Bir erkek geyik yeni çıkan boynuzundaki kaşınan kadife deriyi buraya sürtmüş. Bu ne kadar zaman önceydi? Açığa çıkan yüzey biraz kararmış, o halde boynuzlar çoktan temizlenmiş olmalı.

Tekrar öğle yemeğime uzanıyorum fakat bu sefer de köpeğimin heyecanlı havlaması ve bataklıktaki çalılıkların hışırtısı yemeğime mâni oldu. Çalıların arasından bir erkek geyik sıçrıyor; boynuzları parlak, derisi mavi, karşımda dimdik duruyor. Evet, kavak doğruyu söylemiş.

Bu sefer öğle yemeğimi çıkarabildim ve yemeye oturdum. Bir baştankara beni izliyor ve onun yiyeceğine dokunmayacağımdan emin olmak istiyor. Ne yediğini bana söylemiyor; belki soğuk şişkin karınca yumurtalarıdır yediği ya da benim söğüş kızarmış orman tavuğuna eşdeğer uçan bir şey.

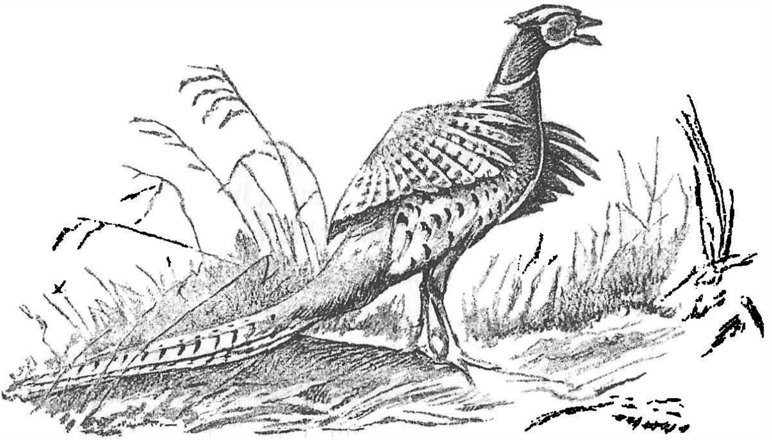
Öğle yemeğinden sonra altın sarısı dalları gökyüzüne değen bir grup genç şimal çamını seyrediyorum. Her birinin alt kısmını, yere düşen iğne yapraklardan puslu altın renginde bir örtü sarıyor; her birinin ucunda da yarının hazır nazır temkinli tomurcukları gelecek baharı bekliyor.

Erkenden

Erkenden kalkmak boynuzlu baykuşlara, yıldızlara, kazlara ve yük trenlerine mahsus bir alışkanlıktır. Kimi avcılar bu alışkanlığı kazlardan edinir, kimi kahve cezveleri de avcılar sayesinde erkenden raftan iner. Sabahları erkenden kalkmak zorunda olanların sadece bu sıraladığım birkaçı, bu erken saatlerin uyanmak için en hoş ama bir o kadar da işe yaramaz saatler olduğunu keşfetmiş olmalıdır.

Orion takımyıldızı erkencilerin şahı olduğu için, erken kalkan tayfanın hocası olmalıdır. Bu saatlerde Orion, çamurcun ördeğini gökte tüfeğinle izlediğin mesafe kadar batıya doğru yol almıştır.

Erkenciler birbiriyle barış içindedir çünkü bence onlar, geç yatanların aksine, kendi başarılarını hafife alma eğilimindedir.

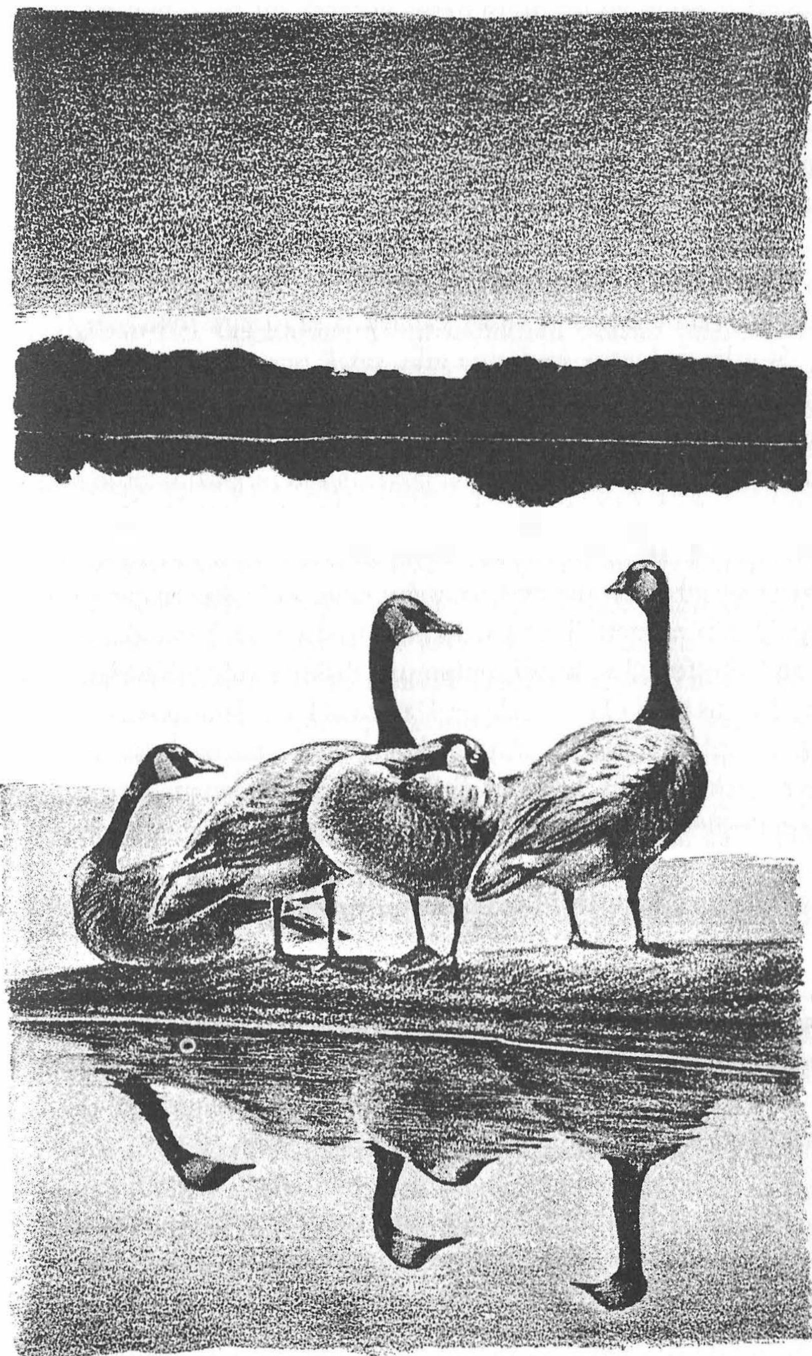

İçlerinde en çok seyahat eden Orion'un gıkı bile çıkmaz. Kahve cezvesi ilk hafif tıkırtısından itibaren içinde ağır ağır kaynayıp duran nesnenin meziyetlerini görmezden gelir. Baykuş, üç heceden ibaret yorumlayıcı ötüşünde, gece işlenen cinayetlerin lafını bile etmez. Kıyıda duran kaz, gündemle ilgili bizim duyamadığımız bir tartışmada, en uzak tepelerin ve denizin ona verdiği bilgeliğe dair ağzından hiçbir şey kaçırmaz.

Kabul ediyorum, yük treni kendi önemi konusunda hiç de ketum değildir ama onun bile bir çeşit alçakgönüllülüğü vardır: O hep kendi gürültülü işine odaklıdır ve asla başkasının işine karışmaz. Yük katarının tek bir şeye odaklanmasındaki kararlılık bende derin bir emniyet duygusu uyandırır.

*

Bataklığa çok erken saatlerde gelmek, arı bir dinleyiş macerasıdır. Kulak; elin, gözün ve başka şeylerin engeline takılmadan gecenin bin bir sesi arasında gönlünce dolaşır. Yeşilbaş ördeği suda coşkuyla yemek aranırken işittiğinde, onu su mercimeklerinin arasında iştahla çorbasını içerken resmedebilirsin. Bir yaban ördeği öttüğünde hiçbir engele aldırmayan bir hava filosu görmeyi umabilirsin. Ve mavi gagalı ördek sürüsü, uzun bir pikeyle gölete doğru gökyüzünün kadife karanlığını yırttığı zaman nefesini tutar

dinlersin, fakat yıldızlardan başka görecek bir şey bulamazsın. Bu gösteriye gün içindeki tepkiler farklı olur; insanlar işittiğini görür, nişan alır, ıskalar ve buna da çarçabuk bir mazeret uyduruverir. Gündüzün aydınlığı, geceleri sadece duyarak varlığını hissettiğiniz ve gök kubbeyi düzgünce ikiye bölen titrek kanatların resmine hiçbir şey ekleyemez.

Kuş sürüleri –gittikçe grileşen doğuda birer karartı olana dek– sakin kanatlarını daha geniş ve güvenli sulara doğru çırparak ayrıldıkları zaman benim kulak kabartma saatlerim sona erer.

Sınırlayıcı birçok antlaşma gibi, şafak öncesi antlaşması da karanlıklar, kendini bir şey sananın kibrini kırdığı müddetçe devam eder. Ketumluğun dünyadan her gün kendini çekmesinin sorumlusu güneştir adeta. Öyle ya da böyle, sis karşı düzlüklerde beyazlaşıncaya kadar her horoz dilediği şekilde öterek böbürleniyor ve büyüyen her mısır, şu ana kadar yetişmiş her mısırdan iki kat daha uzunmuş gibi davranıyor. Gündoğumuna değin, her sincap şahsına yapıldığını zannettiği saygısızlıkları abartıyor ve her alakarga tam o anda keşfettiği ve kendi toplumuna ilişkin sözde tehlikeleri sahte bir duygusallıkla beyan ediyor. Uzaktaki kargalar, dünyaya ne kadar uyanık olduklarını göstermek için hayali bir baykuşu paylıyor ve bir erkek sülün, belki de dişilerin peşinde koştuğu geçmiş günlerin düşüncesine dalarak kanatlarıyla havayı dövüyor ve dünyaya bu bataklığın ve içindeki tüm dişilerin sahibi olduğunu söylüyor.

Tüm bu kendini bir şey sanma hülyaları sırf kuşlara ya da diğer hayvanlara özgü değildir. Kahvaltı vaktinde, yeni uyanan çiftliğin sesleri, birbirlerine seslenişleri, fısıltıları gelir ve son olarak akşam saatlerinde ayarsız çalan radyonun uğultusu... Daha sonra herkes, geceden çıkaracağı dersleri tekrar öğrenmek için yatağına gider.

Kırmızı Fenerler

Kekliği avlayabilmenin bir yolu onu nerede avlayacağınıza dair, mantığa ve olasılıklara dayandırılmış iyi bir plan yapmaktır. İşte bu, sizi kuşların bulunduğu yere götürecektir.

Bir başka yol ise, amaçsızca bir kırmızı fenerden diğerine gezinip durmaktır. Bu gezinti de muhtemelen sizi kuşların bulunduğu yere götürecektir. Bahsettiğim fenerler ekim güneşinde rengi kırmızıya dönen böğürtlen yapraklarıdır.[69]

Kırmızı fenerler birçok bölgeye yaptığım mutlu mesut avlarımda yolumu aydınlatmaya devam eder. Ben böğürtlenlerin ışıl ışıl parlamayı ilk kez orta Wisconsin'in kumluk bölgelerinde öğrendiklerini düşünüyorum. Kendi iç ışıkları güç bela yanıp sönenler tarafından pek beğenilmeyen bu bataklıklı dereler boyunca böğürtlenler, mevsimin ilk ayazından son gününe kadar her güneşli günde ışıl ışıl kıpkırmızı yanar dururlar. Her çulluğun ve her kekliğin bu yaban güllerinin altında özel solaryumu vardır. Bunu bilmeyen birçok avcı yaban gülsüz çalılıklarda kendilerini yorar durur ve eve eli boş dönerek bizim gibileri huzur içinde bırakırlar.

"Biz"den kastım kuşlar, dere, köpeğim ve ben. Dere tembel bir deredir; sanki nehre ulaşmaktansa burada kalmayı tercih ediyormuş gibi kızılağaçların arasında kıvrıla kıvrıla akar durur. İşte benim tercihim de bu. Derenin dirsek yaptığı her yer, yamaç yaban güllerinin nemli ve donmuş eğreltiotlarıyla, çamurlu zemindeki balzaminlerle bitişik olduğu dere kıyıları demektir. İnanın hiçbir keklik böyle bir yerden uzun süre ayrı kalamaz, ben de öyle. Öyleyse keklik avı, bir yaban gülü çalılığından diğerine ve esintiye karşı yaptığınız bir dere kenarı gezintisidir.

Köpeğim yaban güllerine yaklaştığında, atış mesafesinde olduğumdan emin olmak için etrafına bakınır. Sonra da sinsice ilerler... Islak burnuyla, olası varlığı gidilen her yeri anlamlı kılıp hayat veren o kokuyu yüzlerce diğer kokudan ayırt etmeye çalışır. O, sürekli havanın katmanlarını koklayan bir altın madeni arayıcısıdır. Keklik kokusu da onun dünyasını benimkine bağlayan altın madeni.

Bu arada köpeğim, keklikler hakkında daha çok şey öğrenmem gerektiğini düşünüyor; profesyonel bir doğabilimci olarak ona katılıyorum. Bana eğitimli bir burundan sonuç çıkarma sanatı konusunda ders veriyor... Üstelik bunu bir mantık profesöründen beklenen sükûnet ve sabırla yapıyor. Onun –kendisine göre apaçık

ama bence şüpheli– verilerden bir sonuca ulaştığını gördüğümde memnun oluyorum. Belki de bir gün kabiliyetsiz öğrencisinin koklamayı öğreneceğini umuyor.

Diğer kabiliyetsiz öğrenciler gibi, nedenini tam olarak kestiremesem bile profesörün ne zaman haklı olduğunu bilirim. Silahımı kontrol edip yürümeye başlarım. Iskaladığım zaman –ki bu çok sık başıma gelir– her iyi profesör gibi, köpeğim bana asla gülmez. Sadece bir bakış atar ve bir başka orman tavuğu bulmak için dereden yukarı yürür gider.

Dere boyunca ilerlerken aslında iki ayrı bölgede yürürsünüz... Avınızın peşinde kat ettiğiniz üst yamaçlar ve köpeğin avı yakaladığı daha alt bölgeler. Kuşları bataklıktan ürkütüp kaçırmak için yumuşacık kuru kurtpençesi halılarına basa basa yürümenin kendine has bir tılsımı vardır ve bir keklik avı köpeğinin geçmesi gereken ilk sınav, siz kuru dere boyunca onunla aynı hizada yürürken onun bu ıslak görevi yerine getirmeye gönüllü olup olmadığıdır.

Kızılağaçların genişlediği bir alana geldiğinizde ortaya bir problem çıkar, köpeğiniz gözden kaybolmuştur. Böyle bir durumda, civardaki bir tümseğe çıkıp hiç kımıldamadan ve gözlerinizi dört açıp pürdikkat etrafı süzün. Aniden oraya buraya uçuşmaya başlayan ak boğazlı çinteler köpeğin yerini belli edebilir. İnce bir dal parçasına basıp kırdığını, bir su birikintisine düştüğünü veya dereye cup diye atladığını duyabilirsiniz. Bütün sesler kesildiğinde hazır olun, çünkü muhtemelen bulunduğunuz noktadan çıkıverecektir o. Şimdi de ürkmüş bir kekliğin havalanıp kaçacağını haber veren gıdaklamalarını dinleyin. Derken o anda birbiri ardına gıdaklayan ve hızla uçuşan bir veya iki keklik –hatta altı tane gördüğüm bile olmuştur– yükseklerdeki hedeflerine odaklanıp uçar gider. Onlardan birinin atış mesafesinden geçip geçmeyeceği tamamen şansa kalmıştır ve eğer zamanınız varsa bu olasılığı hesaplayabilirsiniz: 360 derecenin 30'a bölünmüş hali ya da tüfeğin namlusunun dönebildiği alan... Bunu tekrar sizin ıskalama ihtimaliniz olan üçe ya da dörde bölün. Çıkan sonuç size av yeleğinizde tüy olması ihtimalini verecektir.

İyi bir keklik avı köpeğinin vereceği ikinci sınav, böyle bir olayın ardından hâlâ sizin dediğinizi yapabiliyor olmasıdır. Oturun ve köpeğiniz nefes nefese solurken onunla bu konuyu konuşun. Sonra yeni bir kırmızı fener aramaya başlayın. Böylece avlanmaya devam edip durun.

Ekim esintisi köpeğime orman tavuğundan başka daha nice kokular getirir, her biri kendine özgü bir olaya sürükleyen kokulardır bunlar. Kulaklarını komik bir şekilde dikip bir şeye işaret ettiğinde anlarım ki, uyuyan bir tavşan bulmuştur. Bir keresinde çok ciddi bir işaret olmasına rağmen hiç kuş yoktu ama köpek hâlâ hareketsiz duruyordu; tam burnunun ucunda, sazlıkların içinde ekim güneşinden nasibini almaya çalışan uykucu ve şişko bir rakun vardı. Köpeğim çıktığımız her avda en azından bir kere, sık böğürtlen fundalıkları arasında bir kokarcaya havlar. Bir keresinde de derenin ortasına doğru işaret ediyordu... Irmağın üst kısmında ahenkli üç ötüşün ardından gelen kanat sesleri bana köpeğimin bir orman ördeğinin akşam yemeğini böldüğünü haber veriyordu. Çok sık olmamakla birlikte köpeğim, sık çalılarla kaplı kızılağaçların içinde küçük su çulluğu bulur ve son olarak da kızılağaç bataklığının yan tarafında, ırmağın yüksek yamacında güpegündüz dinlenen bir geyiğin rahatını bozabilir. Acaba bu geyiğin şarkı söyleyen sulara karşı şairane bir zaafı mı var yoksa ses çıkarmadan yaklaşılması mümkün olmayan yatağına karşı beslediği bir sevgisi mi? O büyük beyaz kuyruğunun içerlemiş hareketinden yola çıkarak, birinin ya da her ikisinin de doğru olabileceğini düşünüyorum.

Bir kırmızı fenerden diğerine yol alırken, aklınıza gelsin ya da gelmesin, hemen her şeyle karşılaşabilirsiniz.

*

Orman tavuğu sezonunun son günü, günbatımında, civardaki tüm böğürtlenler ışıklarını söndürür. Sıradan bir çalının nasıl oluyor da böyle yanılmadan Wisconsin kanunları hakkında her şeyi bilebildiğini bir türlü aklım almıyor fakat ertesi gün bunun sebebini öğrenmeye kalkıp geri gittiğim de hiç olmadı. Daha sonraki

on bir ay boyunca, fenerler sadece hafızalarda ışıldar. Bazen diğer ayların, iki ekim ayı arasında öylesine bir zaman aralığı olarak oluşturulduğunu düşünüyorum ve zannediyorum ki köpekler ve hatta orman tavukları bile benimle aynı fikirdeler.

Kasım

Rüzgâr Olsam

Kasım ayı geldiğinde mısır tarlalarını müziğe boğan rüzgârın acelesi vardır. Bitki sapları mırıldanır, başakların gevşek dış yaprakları havada yarı gönüllü salınır durur ve rüzgâr aceleciliğine devam eder.

Bataklıkta rüzgârın sürüklediği upuzun dalgalar çimenli sulak alanlardan taşarak, uzaklardaki söğütlere kadar uzanır. Bir ağaç çıplak dallarını sağa sola eğerek bir şeyler anlatmaya çalışır, fakat rüzgâra karşı gelebilen yoktur.

Kıyı kordonunda sadece rüzgâr vardır ve denize doğru akıp giden ırmak. Çimenlerin her bir tutamı kum üzerinde daireler çizer durur. Kumların üzerinde biraz gezinip oralara kadar sürüklenmiş bir kütüğe gelirim. Üstüne oturup bu evrensel kükreyişi ve kıyıya vuran dalgacıkların çınlamasını dinlemeye koyulurum. Irmakta hayat kalmamıştır: ne bir ördek ne bir balıkçıl ne bir mavi doğan ne de bir martı... Hepsi rüzgârdan sığınacak bir yer bulmuştur kendine.

*

Bulutların içinden uzaktaki bir köpeğin zayıf havlamasına benzer belli belirsiz bir ses gelir. Ben yerkürenin bu sese kulak kabart-

masını çok tuhaf bulurum ve merak eder dururum. Sonra ses belirginleşir... Bu, yaban kazlarının sesidir. Şu anda görünmüyorlar ama yaklaştıkları kesin.

Yaban kazları alçak bulutların arasından çıkıverir... Sanki kuşlardan oluşan orası burası yamalı bir sancaktır bu görünen. Bata çıka, havalana düşe, topyekûn ve dağınık uçarlar ve rüzgâr, savrulan her bir kanatla sevecenlikle boğuşur. Sürü gökyüzünün çok uzaklarında bir leke halini aldığında, onların sesini son kez duyarım... Gelecek yaz için yat borusunu üflüyorlar.

*

Oturduğum kütüğün arkası artık ılıklaştı çünkü rüzgâr kazlarla çekip gitti. Eğer rüzgâr olsaydım ben de hiç durur muydum?

Baltalar Elimizde

Bize şu öğretildi: Bir tek Tanrı verir, verdiğini de bir tek Tanrı geri alır. Fakat artık bunu yapan sadece o değil. Çok eskiden yaşamış atalarımızdan biri küreği icat ettiğinde artık o da bir veren

olmuştur, zira o kişi bir ağaç dikebilmiştir. Balta icat edildiğindeyse o, bir geri alan olmuştur, zira bu kişi bir ağaç kesebilmiştir. O halde her kim ki bir parça toprak sahibidir, farkında olsa da olmasa da, bitkileri yaratmanın ve yok etmenin ilahi vazifesini üstlenmiştir.

Daha yakın zamanlardaki atalarımız da o zamanlardan beri başka aletler icat etmiştir. Yakından incelendiğinde bunların her birinin ya daha önce bahsi geçen temel aletlerin geliştirilmiş halleri ya da bunlara ilave parçalar oldukları görülür. Biz kendimizi birtakım mesleklerle sınıflandırırız; bunlar belli bir aleti kullanan, satan, onaran, keskinleştiren ya da nasıl kullanılacağına dair tavsiyelerde bulunan mesleklerdir. Böyle bir iş bölümüyle, kendimizinkinden başka bir aletin kötüye kullanılmasının tüm sorumluluğundan kendimizi muaf tutarız. Fakat öyle bir uğraşı vardır ki –buna felsefe denir– insanların düşüncelerinden ve isteklerinden yola çıkarak aslında onların topyekûn tüm aletleri kullandıklarını bilir. Felsefe bilir ki, bir aleti kullanmaya değip değmeyeceğini belirleyen, düşünce ve ümit ediş şekilleriyle yalnızca insandır.

*

Kasım ayı birçok nedenle, balta ayı olarak bilinir. Bu ay bizler donmadan baltayı bileyecek kadar ılık, fakat bir ağacı rahatça devirecek kadar da soğuktur. Yapraklar sert keresteli ağaçlardan dökülmüştür; böylece dalların nasıl iç içe geçtiği ve geçen yaz ağaçların ne kadar büyüdüğü görülebilir. Ağaç tepelerinin bu net görüntüsü olmasaydı, toprağın iyiliği için hangi ağacın devrilmesi gerektiğine karar verilemezdi.

Doğa korumacının ne olduğuna dair birçok tanım okudum ve birkaç tane de ben kendim yazdım, fakat düşünüyorum da, en iyi tanım kalemle değil baltayla yazılandır. Bu, birinin bir ağaç keserken ya da hangi ağacı keseceğine karar vermeye çalışırken ne düşündüğü meselesidir. Bir doğa korumacı, her balta darbesiyle toprağa imzasını attığının alçakgönüllülükle farkında olan kişidir. İmzalar, ister baltayla ister kalemle atılmış olsun, tabii ki farklılık gösterir; böyle de olması gerekir zaten.

Kendi "elimde balta" kararlarımın arkasındaki nedenleri, her şey olup bittikten sonra[70] incelemeyi şaşırtıcı buluyorum. Her şeyden önce, görüyorum ki, ağaçların hepsi özgür ve eşit yaratılmamıştır.[71] Öyle ki bir beyaz çam ile bir huş ağacı birbirlerine yer bırakmadıklarında ister istemez taraf tutuyorum ve çamın iyiliği için her zaman huş ağacını kesiyorum. Neden?

Bir kere, her şeyden önce, çamı kendi küreğimle diktim; oysa huş ağacı çitin altından ilerleyerek kendi kendine büyüdü. Dolayısıyla taraflılığım bir bakıma babalık hissiyatından... Fakat bütün sebep bu olamaz; çünkü çam da huş ağacı gibi doğal olarak büyüyen fide olsaydı, onu daha da değerli bulurdum. Bu yüzden, taraflılığımın altında yatan mantığı, eğer varsa, daha derinlemesine incelemeliyim.

Huş ağacı benim yaşadığım yerlerde hayli fazla bulunur, üstelik sayıları daha da artıyor; oysa çam az bulunan bir ağaç ve sayıları daha da azalıyor. Belki de taraflılığım çamın mağlup taraf olmasındandır. Ya benim çiftliğim çam ağaçlarının bol, huş ağaçlarının da az olduğu daha kuzey bölgelerde olsaydı ne yapardım? İtiraf etmeliyim ki bilmiyorum. Benim çiftliğim burada.

Çamlar bir yüzyıl yaşar, huş ağacı ise bunun yarısı kadar; yoksa imzamın kaybolmasından mı korkuyorum? Komşularım çam dikmediler fakat hepsinin bir sürü huş ağacı var; yoksa ben komşularımdan farklı olmak isteyen bir züppe miyim? Çam bütün kış yeşil kalır, huş ağacı ise ekimde yapraklarını dökmeye başlar; yoksa ben kendim gibi kış rüzgârına karşı duran ağacı mı kayırıyorum? Çam bir orman tavuğuna sığınak olacak ama huş ağacı onu besleyecek; yoksa ben yatacak yeri yiyecekten daha mı önemli sayıyorum? Çam ağacı bine on verecekken, huş ağacı iki verecek; yoksa benim parada pulda gözüm mü var? Tüm bu olası sebeplerin taraflılığımda payı var ama hiçbiri anlamam için yeterli değil.

O halde tekrar deniyorum, belki bu sefer cevabı bulurum. Bu çamın altında bir alıç, bir yabani boruçiçeği, bir pirola ya da bir küçük kuzey çiçeği yetişecekken huş ağacının altında bulabileceğimiz yegâne bitki gentiyandır. Bu çamda bir tepeli ağaçkakan

kendine yuva yapacak, huş ağacı ise sıradan bir ağaçkakanla yetinmek zorunda kalacak.[72] Nisanda bu çamda rüzgâr bana şarkı söylerken huş ağacı yalnızca çıplak dallarını tıngırdatacak. Bu muhtemel sebeplerin taraflılığımda payı var, ama neden? Çam ağacı hayal gücüm ve umutlarım üzerinde huş ağacından daha derin bir etki mi bırakıyor? Eğer öyleyse, mesele benden mi yoksa ağaçlardan mı kaynaklanıyor?

Şimdiye kadar vardığım tek sonuç şu: Bütün ağaçları seviyorum ama çama âşığım.

Söylediğim gibi, kasım ayı balta ayıdır ve diğer aşk ilişkilerinde olduğu gibi, taraflılığınızı göstereceğiniz durumlarda yeteneğin rolü vardır. Eğer huş çamın güneyindeyse ve çamdan daha uzunsa baharda onun tepesini gölgeleyerek çam hortumlu böceğinin oraya yumurtalarını bırakmamasını sağlayacaktır. Huş ağacının rekabet peşinde koşması, yavruları çamın tepesini öldüren ve ağaca zarar veren bu böceğinkiyle karşılaştırıldığında daha küçük bir sorun gibi görünüyor. Bu böceğin güneşi tercih etmesinin yalnızca kendi soyunun devamını değil, benim çamımın alacağı şekli ve bir balta ve kürek kullanıcısı olarak benim başarımı da belirlediğini derinlemesine düşünmek ilginç.

Bir başka konu da, huşun gölgesini çekip alırsam ve bunu da kurak bir yaz takip ederse, sıcak toprak suya rekabeti artırır ve çamımdan yana taraf tutmam pek de işe yaramaz.

Son olarak, eğer huş ağacının dalları rüzgârlar eserken çamın en uçtaki filizlerine sürtünecek olursa bu, elbette ki çamı zedeleyecektir. Bu durumda huşun ya kaldırılması ya da çamın yaz aylarında ne kadar büyüyeceği göz önüne alınarak, her kış huşun dallarının budanması gerekir.

Bir balta kullanıcısında öngörünün, yapacağı kıyaslama ve alacağı kararların lehte ve aleyhte yanları budur; yeter ki taraflılığı, en azından, iyi niyetin ötesinde bir şeyler verebilsin.

Bir balta kullanıcısının, çiftliğindeki ağaç türleri kadar çok taraflılığı vardır. O her türe yıllar boyunca karakter diyebileceğimiz bir dizi özellikler atfeder; bu özellikler onun ağaçların güzelliğine

ve faydasına ilgisiyle, ağaçların da kendilerine verilen emeğe cevaplarıyla ilintilidir. Tek ve aynı ağaca farklı insanların ne kadar farklı karakterler atfettiklerini öğrendiğimde şaşırıyorum.

Bu yüzden bana göre titrek kavak muteber bir ağaçtır, çünkü ekim ayını yücelttiği gibi kışın da orman tavuğumu besler; fakat bazı komşularım için kavak işe yaramaz çalı çırpıdan başka bir şey değildir. Çünkü büyükbabalarının kütüklerden arındırmaya çalıştıkları topraklarda güçlü bir şekilde boy atmışlardı. (Buna dudak bükemem çünkü ben de karaağaçların filiz verip durarak çamımı tehdit etmelerinden hiç memnun değilim.)

Yine, şimal çamları benim beyaz çamlarımdan sonra en sevdiğim ağaçlarımdır, çünkü benim bölgemde tükenmek üzereler (bu benim ezilenden yana olma meselem). Bir başka sebep de, ekim ayının orman tavuklarını altın gibi parlatmalarıdır (bu benim baruttan yana olma meselem). Dahası, şimal çamları toprağın asit oranını yükseltip en güzel pembe orkidelerin yetişmesine sebep olurlar. Diğer taraftan ormancılar şimal çamlarını aforoz etmişlerdir, çünkü onlar emeğe değmeyecek kadar yavaş büyüyorlar. Bu tutumlarını desteklemek için de şimal çamlarının periyodik olarak testere sineği salgınına yakalandıklarını söylerler. Fakat şimal çamlarımın bunun için daha elli yılı var, o yüzden bu konuda endişelenmeyi torunuma bırakıyorum. Bu arada şimal çamlarım öyle kuvvetle büyüyorlar ki, ruhum da onlarla birlikte gökyüzüne eriyor.

Bana göre yaşlı bir doğu kavağı, ağaçların en muhteşemidir, çünkü gençliğinde bizonlara gölge olmuş ve güvercinlerden bir hale giymiştir. Genç bir doğu kavağını da severim, çünkü o da günün birinde belki yaşlanacaktır. Ancak çiftçinin karısı (ve dolayısıyla çiftçinin kendisi de) bütün doğu kavaklarını hor görür, çünkü haziranda dişi ağaçlar tüm camları pamuk içinde bırakır. Modern dünya her ne pahasına olursa olsun rahatlık istiyor.

Kendi taraflılıklarımın sayısının komşularımınkinden daha fazla olduğunu düşünüyorum. Çünkü birçok türe karşı kişisel bir sevgi besliyorum, bu sebeple de hepsini bir kategori altında toplu-

yorum: çalılar. Mesela papaz külâhını geyikler, tavşanlar ve fareler onun köşeli dallarını ve yeşil kabuklarını yemeye can attıkları ve o kıpkırmızı meyveleri kasım ayında yağan karlarda sıcacık parladığı için severim. Kızılcık ağacını severim, çünkü ekim ayının nar bülbüllerini besler. Dikenli dişbudak ağacını severim, çünkü çulluklarım onun dallarının altında günlük güneş banyolarını yaparlar. Fındık ağacını severim, çünkü ekim ayındaki gösterişli rengi göz zevkimi okşar, kasım ayındaki salkımları da geyiklerimi ve orman tavuklarımı besler. Yaban yaseminini severim, çünkü onu babam da severdi ve çünkü her yıl 1 Temmuz'da geyikler birdenbire yeni yapraklarını yemeye başlar; ben de gelen misafirlerime bunu bilip bilmediklerini sorup duruyorum. Ben bu bitkiyi nasıl sevmem? Sadece bir profesör olan beni, her yıl bir kâhin, bir peygamber yapıp çıkıyor.

Çok açık ki bitkiler söz konusu olduğunda, taraf tutmamız kısmen geleneksel nedenlere bağlıdır. Eğer dedeniz cevizi sevmişse siz de ceviz ağacını seversiniz, çünkü babanız öyle öğretmiştir. Öte yandan, eğer dedeniz üzerine zehirli sarmaşık dolanmış bir kütüğü yakmış ve hiç aldırış etmeden dumanında kalmışsa, siz de bu türü sevmezsiniz; o her sonbahar kıpkırmızı rengiyle göz zevkinizi okşamaya devam etse bile.

Yine gayet açık ki, bitkiler söz konusu olduğunda taraf tutmamız sadece mesleğimizi değil, meraklarımızı de yansıtır... Önceliği de –çalışkanlıkla tembellik arasında olduğu gibi– birine veririz. Orman tavuğu avlamayı inekleri sağmaya tercih eden bir çiftçi, çayırlarını ne kadar istila ederse etsin alıç bitkisini sevmezlik etmeyecektir. Rakun avcıları ıhlamur ağacını sevmezlik etmeyecektir. Dahası her yıl saman nezlesiyle boğuşmalarına rağmen kanarya otuna asla kin beslemeyen bıldırcın avcıları tanıyorum. Taraflılıklarımız aslında tutkularımızın, zevklerimizin, alışkanlıklarımızın, cömertliklerimizin ve hafta sonlarımızı nasıl da ziyan ettiğimizin bir toplamıdır.

Ben kendi taraflılıklarım doğrultusunda, kasım ayını elimde baltayla ziyan etmekten mutluluk duyuyorum.

Yenilmez Kale

Çiftliklerin ağaçlık bölgeleri, çiftlik sahiplerine kereste, yakacak ve bir meşguliyet vermenin yanı sıra, bir de özgür düşünmeyi öğreten bir eğitim vermelidir. Böylesine erdemli bir eğitim bizi asla yanıltmaz fakat böyle bir eğitim hep ayağımıza gelecek diye de bir şey yok. İşte şimdi burada, kendi ormanlık arazimde öğrendiğim dersleri kayda geçiriyorum.

*

Bu ağaçlık araziyi satın aldıktan hemen sonra –ki bu on yıl önceydi– şunu fark ettim: Sahip olduğum ağaçların sayısı kadar ağaç hastalığı satın almışım. Ağaçlık bölgem, bir ağacın miras alabileceği tüm hastalıklar yüzünden şaşkın. Nihayet kendime, Nuh peygamber gemisini doldurduğunda keşke ağaç hastalıklarını geride bıraksaydı demeye başladım. Fakat kısa süre içinde anladım ki bu bahsettiğim hastalıklar, ağaçlıklarımı ülkede eşi benzeri olmayan yenilmez bir kaleye dönüştürmüş.

Benim ağaçlıklarım bir rakun ailesinin bir nevi karargâhıdır; komşularıma ise pek uğramazlar. Kasım ayında bir pazar günü, yeni bir kar yağışından sonra bunun sebebini öğrendim. Bir rakun avcısının ve av köpeğinin taze izleri, beni rakunlarımdan birinin sığındığı, kökleri dışarı uğramış bir akağaca götürdü. Birbirine dolanmış donmuş ağaç kökleri ve toprak, burayı kazmak için fazla taşlık ve sertti; köklerin altında da öylesine fazla oyuk vardı ki rakunu dumanla ortaya çıkarmak imkânsızdı. Avcı rakunsuz ayrılmıştı, çünkü bir mantar hastalığı akağaca musallat olup köklerini zayıflatmıştı. Fırtınanın yarı devirdiği bir ağaç, rakun krallığı için kimsenin ele geçiremeyeceği bir kaledir. Bu bomba geçirmez korunak olmasa, rakunlarımı avcılar her sene bir bir yok ederdi.

Benim ağaçlığım bir düzine yakalı orman tavuğuna ev sahipliği yapar. Çok kar yağdığında, orman tavuklarım komşularımın ağaçlıklarına kaçar gider, çünkü oralarda daha iyi korunak bulurlar. Fakat ben daima, yaz aylarındaki fırtınaların devirdiği meşe ağaçlarının sayısı kadar orman tavuğu barındırırım. Bu yaz

CHARLES W SCHWARTZ

rüzgârlarının devirdiği ağaçlar, kuruyan yapraklarını saklar ve kar yağdığında, her ağaç bir orman tavuğuna barınak olur. Dışkılardan anlaşıldığına göre her bir orman tavuğu, fırtınalar boyunca yaprakların gizlediği bu daracık yerlerde tüner ve beslenir; rüzgârdan, baykuştan, tilkiden ve de avcıdan korunur. Kurumuş meşe yaprakları sadece kamuflaj görevi yapmakla kalmaz, orman tavuklarının –her nedense– lezzetli bulduğu bir yiyecektir üstelik.

Bu devrilmiş meşe ağaçları hastalıklı ağaçlardır. Hastalığa yakalanmasalar, meşe ağaçlarının çok azı devrilirdi ve tabii ki orman tavukları da saklanacak yer bulamazdı.

Hastalıklı meşeler, görünüşe bakılırsa, orman tavuğuna lezzetli bir başka yiyecek daha sunuyor: meşe ağacı urları.[73] Yeni büyüyen dalları taze ve suluyken mazı arısı sokarsa işte bu hastalık oluşur, ince dallar hastalıklı büyür. Ekim ayında benim orman tavuklarım bu meşe urlarını tıka basa yer durur.

Her yıl balarıları, benim içi oyuk meşe ağaçlarımdan birini bal petekleriyle doldururlar ve ağaçlığımdan izinsiz geçip giden bal avcıları her yıl benden önce bu balı toplar. Bu kısmen onlar, arılar gibi kestirmeden gidip arıların üşüştüğü ağaçlara "dümdüz bir hatta sıralanmada"[74] benden daha becerikli oldukları içindir, kısmen de ağ kullandıkları için. Böylece bal avcıları, sonbaharda arılar hareketsiz kalıncaya kadar çalışabilir. Ama eğer hastalık meşenin orta kısmındaysa balarılarına kovan olacak oyuk da bulunmaz.

Döngünün bazı yıllarında, ağaçlıklarımda tavşan istilası başlar. Yaşatmaya çalıştığım hemen her cins ağacın ya da çalının kabuğunu, ince dalını yiyip dururlar; yaşamasa da olur dediğim hemen her çeşidi de es geçerler. (Tavşan avcısı kendine bir çam korusu ya da meyve bahçesi yaptığında, tavşan av hayvanı olmayı bırakır ve evcil bir hayvan olur çıkar.)

Tavşan çok iştahlı olmasına rağmen bazı konularda rahatına pek düşkündür. Daima çamın, akağacın, elma ağacının ya da papaz külâhının elle dikilmiş olanlarını yabani olanlara tercih eder. Üstelik yiyeceği salatanın da önceden marine edilmiş olmasını ister. Bu yüzden tavşan, kızılcık ağacını, virgül kabuklu bitleri

tarafından sarılana kadar reddeder, sonra da bu ağacın kabuğu, civardaki tüm tavşanlar tarafından iştahla yenilen leziz bir yiyecek olur.

On iki bireylik bir baştankara sürüsü, yılı benim ağaçlıklarımda geçirir. Kışın, yakacak odun için hastalıklı ya da kurumuş ağaçları keserken, baltanın tınlama sesi baştankara kabilesi için akşam yemeği çanıdır. İşimizi yavaş yapıyoruz diye arkamızdan şımarıkça yorum yaparak, ağacın devrilmesini açıkta bekler dururlar. Nihayet ağaç devrildiğinde ve takozun araladığı yerlerden ağacın içi görünmeye başladığında, baştankaralar beyaz peçetelerini önlerine bağlayıp yemek yemeye başlarlar. Ölü ağaç kabuğunun her bir parçası onlara yumurta, larva ve koza ziyafeti sunar. Bilirler ki, ağacın göbeğindeki karıncaların tüneller açtığı sert kısımlar sütle, balla doludur. Yeni kestiğimiz bir parçayı yakındaki bir ağaca dayayıp iştahlı baştankaraların karınca yumurtalarını silip süpürmesini seyrederiz. Yeni kesilmiş meşe ağacının güzel kokulu nimetlerinden, bizim yanımız sıra onların da yararlandığını bilmek bütün yorgunluğumuzu alır.

Hastalıklar ve zararlılar olmasa bu ağaçlarda beslenecek bir şey olmazdı, tabii kışın ağaçlıklarıma neşe saçacak baştankaralar da.

Diğer birçok yaban hayatı türü ağaç hastalıkları sayesinde yaşamlarını sürdürür. Ağaçkakanlarım hastalıklı kısımlardan şişko kurtçukları çıkarmak için sağ çamları oyar durur. Çizgili baykuşlarım karga ve alakargalardan bir nebze kurtulmak için yaşlı bir ıhlamur ağacının içi oyuk kalbine sığınır; bu hastalıklı ağaç olmasaydı onların günbatımı serenadının sesi muhtemelen kısılır giderdi. Orman ördeklerim, ağaç kovuklarına yuva yapar; her haziran ayında ağaçlığımın bataklık yerleri ince tüylü ördek yavrularıyla şenlenir. Tüm sincapların daimi sığınağının akıbeti, ağaçların kapamaya çalıştığı yara almış doku ile çürüyen kovuk arasındaki dengeye bağlıdır. Sincaplar ön kapıları daralmaya başladığında, yara izi dokusunu kemirerek bu denge yarışında yerlerini alır.

Hastalıkların istilasına uğramış ağaçlığımın gerçek mücevherleri çalı bülbülleridir. Eski bir ağaçkakan deliğine ya da suya sarkmış cansız bir kırık dalın oyuğuna yuva yaparlar. Haziran ayı ağaçlıklarının nemli, çürüyen köşelerinde, altın sarısı ve mavi renkli tüylerinin parıltısı, kurumuş ağaçlara can geldiğinin baş kanıtıdır. Bu düzenin erdeminden şüphe duyduğunda çalı bülbüllerine bir göz at.

Aralık

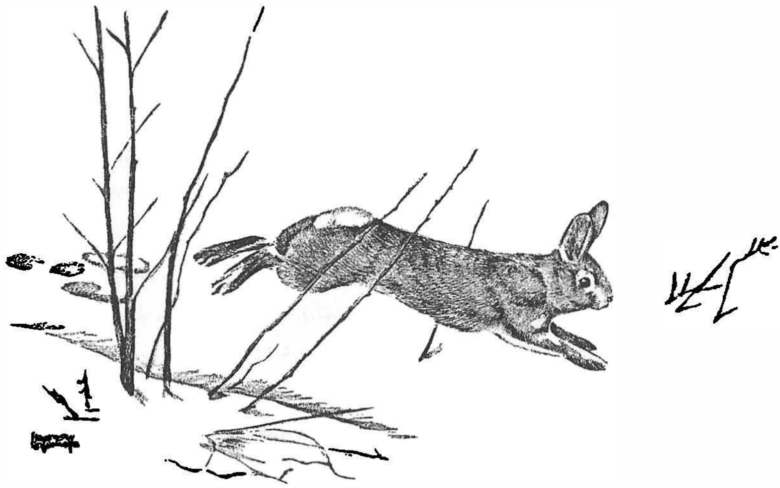
Yaşam Alanı

Çiftliğimde yaşayan yabanıl hayvanlar, benim yöremin ne kadarının kendi gündelik yaşamlarında yer aldığını söylemek konusunda alenen tereddüt ediyor. Bu konu aslında merakımı cezbediyor çünkü onların dünyasıyla benimki arasındaki büyüklük oranı hakkında bana fikir veriyor; ayrıca bu çok daha önemli bir soruyu da beraberinde getiriyor: İçinde yaşadığımız bu dünyayı hakkını verecek şekilde acaba hangimiz daha iyi tanıyoruz?

Hayvanlarım çoğu zaman, aynen insanlar gibi, kelimelerle anlatamadıklarını davranışlarıyla belli ediyor. Ne var ki bu açıklamaların ne zaman ve nasıl ortaya çıkacağını tahmin etmek çok zor.

*

Köpeğimin baltayla herhangi bir işi olmadığından bizler odun keserken o özgürce avlanabilir. Ani bir *yip-yip-yip* sesi bize, çimenlerin içindeki yuvasından fırlayan bir tavşanın acele acele bir yerlere gittiğini bildiriyor. Yarım kilometre kadar ötedeki istiflenmiş odunlara doğru kestirmeden gidiyor, belli ki avcının menzilinin dışında, bağlanmış iki istif arasında sinip kalacak. Köpeğim sert meşenin gövdesinde birkaç sembolik diş izi bıraktıktan sonra

pes edip fazla açıkgöz olmayan bir başka pamuk kuyruklu tavşanın peşine düşüyor ve biz de odun kesmeye devam ediyoruz.

Bu küçük olay bana tavşanın, çayırdaki yatağı ile odun yığınının altındaki gizli sığınağı arasındaki bütün alana aşina olduğunu gösteriyor. Aksi takdirde bu kestirme yolu nereden bilebilirdi ki? Demek ki bu tavşanın yaşam alanı en az yarım kilometre çapında.

Yemlenmeleri için hazırladığımız yeri ziyaret eden baştankaraları her kış pusuya düşürüp halkalıyoruz. Komşularımızın bazıları baştankaraları besliyor ama hiçbiri onları halkalamıyor. Bizim yemlikten, halkaladığımız baştankaraları görebileceğimiz en uzak noktayı tespit ederek bu kuş sürümüzün yaşam alanının kış aylarında 800 metre çapında olduğunu ama bunun sadece rüzgârdan korunaklı alanları kapsadığını öğrendik.

Yaz aylarında bizim halkalanmış baştankaralar üreme mevsimi için dağıldıklarında daha uzak mesafelerde gözlenebiliyorlar ve çoğu zaman da halkalanmamış kuşlarla çift oluşturmuş vaziyette görülüyorlar. Bu mevsimde baştankaralar –sık sık açık ve rüzgârlı alanlarda bulunduklarından biliyorum– rüzgârı pek önemsemiyorlar.

Dün yağan karın üzerinde, gayet belirgin üç geyik izi ağaçlığımızın içinden geçiyor. Bu izleri geriye doğru takip ediyorum, kıyıdaki kumluk alanda bulunan büyük söğüt fundalığında karın uğramadığı üç tane yatma yeri izi buluyorum.

Daha sonra izleri ileriye doğru takip ediyorum ve izler beni komşumun mısır tarlasına kadar götürüyor; geyikler karın altından atık mısırları eşelemişler, ayrıca balyalardan birini de darmadağın etmişler. İzler daha sonra başka bir rota izleyerek yine kıyıdaki kumluğa geri dönüyor. Yolda geyikler, içlerindeki taze yeşil filizlere erişebilmek için yer yer çim öbeklerini eşelemiş, oradaki bir kaynaktan da su içmiş. Gecenin rutin yaşantısına ait kafamdaki resmi tamamladım. Yattıkları yerle kahvaltı ettikleri yer arasındaki mesafe 1,5 kilometre.

Bizim ağaçlıklarımızda her zaman orman tavukları barınır ama geçtiğimiz kış bir gün, yoğun bir kar yağışından sonra, ne bir orman tavuğuyla karşılaştım ne de birinin izine rastladım. Köpeğim geçen yaz rüzgârdan devrilen bir meşe ağacının yapraklı tepesindeki bir noktaya eriştiğinde kuşlarımın buradan taşındığı sonucuna varmak üzereydim. Tam o sırada üç orman tavuğu saklandıkları yerden çıkıp birer birer uçtu gitti.

Devrilmiş ağacın ne altında ne de yakınında onlarla ilgili bir iz vardı. Besbelli buraya uçup gelmişlerdi, ama nereden? Orman tavuğu özellikle hava sıfır dereceyken bir şeyler yemeli; bu yüzden herhangi bir ipucu bulabilmek için dışkılarını inceledim. İçeriği pek de ayırt edilemeyen yığının arasından filiz kabukları ve donmuş köpek üzümlerinin sert ve sarı kabuklarını buldum. Yazın, genç yumuşak akçaağaç fundalığında bol miktarda köpek üzümü yetiştiğini fark etmiştim. Oraya gittim ve kısa bir araştırmadan sonra bir ağaç kütüğünün üstünde orman tavuğu izlerine rastladım. Kuşlar yumuşak karın üstünde gezinmemişlerdi; kütüklerin üzerinde yürüyerek erişebildikleri yerlerdeki üzümleri toplamışlardı. Burası devrilen meşe ağacının yarım kilometre doğusunda kalıyordu.

O akşam güneş batarken yarım kilometre batıda, kavak ağacının çalılığını eşeleyen bir orman tavuğu gördüm. Hiçbir iz yoktu.

Bu olay bütün hikâyeyi açıklığa kavuşturdu. Bu kuşlar, yumuşak kar yerde durduğu müddetçe, yaşam alanlarına ayak basmak yerine kanatlarını kullanarak gidip geliyorlardı ve uçuş menzili de yarım kilometre kadardı.

*

Bilimin yaşam alanları hakkında çok az şey bildiği ortada: Yaşam alanlarının farklı mevsimlerdeki büyüklüğü nedir, bu alanlar ne tür yiyecekler ve barınaklar içermelidir, dışarıdan geleceklere karşı savunma ne zaman ve nasıl sağlanır? Ayrıca buralar bireysel mi, ailecek mi yoksa grup olarak mı sahiplenilir? Bunlar hayvanlar dünyası ekonomisinin ya da ekolojisinin temelleridir. Her çiftlik, hayvan ekolojisi üzerine bir ders kitabıdır; ormancılık ise bu kitabın tercümesidir.

Karlar Üzerinde Çamlar

Yaratma eylemi genellikle tanrılara ya da şairlere özgüdür ama mütevazı bir insan da, nasıl yapacağını öğrenirse bu kısıtlamayı aşabilir. Örneğin bir çam dikmek için tanrı ya da şair olmak gerekmez, yapılması gereken tek şey bir kürek edinmektir. Kurallardaki bu ilginç boşluğun ışığında, en beceriksiz kişi bile "Ağaç olsun!" diye buyurduğu an bir ağaç oluşur.

Eğer vücudu sağlamsa ve küreği keskinse on bin tane de yapar. Ve yedinci yıl küreğine dayanıp ağaçlarına bakar ve onların iyi olduğunu görür.

Tanrı eserini yedi gün gibi kısa bir sürede teslim etmiş ama fark ettim de o zamandan beri eserinin ne kadar değerli olduğunu umursadığı pek yok. Görünen o ki Tanrı ya söylemesi gereken her şeyi söylememiş ya da ağaçlar dururken incir yapraklarına ve göklere daha fazla değer biçmiş.

*

Kürek acaba neden ağır ve sıkıcı bir işin sembolü olarak görülür ki? Muhtemelen tüm kürekler kör uçlu olduğundandır. Tabii ki tüm ağır işlerin kürekleri kör uçludur ama bu iki gerçekten

hangisi neden, hangisi sonuç, bundan emin değilim. Tek bildiğim, kuvvetle tutulan iyi bir eğenin yumuşak toprağı dilen küreğime şarkı söylettiğidir. Bana keskin rendenin, keskin çapanın ve keskin neşterin bir müziği olduğu söylendi ama ben müziğin en iyisini kendi küreğimde duyarım; ben çam dikerken küreğim bileklerimde şarkı mırıldanmaya başlar. Zamanın arpında kusursuz bir nota çıkarmaya böylesine gayret etmiş kişinin çok zor bir enstrüman seçtiğini düşünüyorum.

Sadece baharda ağaç dikilmesi iyi bir şey, çünkü her şeyde –kürek kullanırken bile– ölçülü olmak esastır. Diğer aylarda bir çamın büyüme serüvenini izleyebilirsiniz.

Bir çam için yeni yıl, en uç dalların tomurcukları "mum"a dönüştüğünde, yani mayısta başlar. Yeni büyüyen yapraklara kim bu adı verdiyse belli ki çok ince bir ruhu var. "Mum" kelimesi iyi bildiğimiz gerçeklere klişe bir gönderme gibidir; bu yeni filiz, balmumlu, dik ve kırılgandır. Ama çamlarla yaşayan biri, mumun daha derin anlamları olduğunu iyi bilir, çünkü mumun ucunda geleceği aydınlatan ebedi bir alev yanar. Mayıslar boyu benim çamlarım mumlarını gökyüzüne doğru çevirir, her biri zirveye doğru yol alır ve zirveye ulaşmaya çalışır, yeter ki kıyamet boruları çalmadan önce önlerinde yeterince sene olsun. En sonunda en önemli mumunun hangisi olduğunu unutan, çok yaşlı bir çam olur ve en tepedeki dallarını gökyüzünde düz bir hizaya getirir. Siz belki unutabilirsiniz ama diktiğiniz çamların hiçbiri bunu siz hayattayken unutmayacaktır.

Eğer bunu gerçekten isterseniz, çamların iyi birer arkadaş olduğunu görürsünüz, çünkü ilerisini düşünmeden yaşayan sert keresteli ağaçların tersine, onlar asla yeni kazandıklarını harcamazlar, sadece geçen senenin birikimleriyle yaşarlar. Aslında her çam, 30 Haziran'a kadar bakiyesinin kaydedildiği açık bir hesap cüzdanı taşır.[75] Eğer o zamana kadar tamamlanmış mumları on veya on iki taneli küme tomurcuk oluşturmuşsa önümüzdeki bahara göğe doğru 60 hatta 90 santim uzayabilecek kadar, yağmur ve güneşten enerji depolamıştır. Eğer sadece dört veya altı kümeli tomurcuğu

varsa daha az uzayacaktır ama yine de o, ödeme gücünün olduğunu gösteren o kendine özgü havasını takınacaktır.

Zor seneler, insanlara olduğu gibi çamlara da uğrar ve bu yıllarda çamlar gelişip serpilemezler; art arda gelen dalların arasındaki daha kısa aralıklar buna işaret eder. Yani bu kısa aralıklar, ağaçlarla tanışıklığı olan birinin onların hayatını okuyabileceği birer özgeçmiş gibidir. Zor geçmiş bir yılı doğru tahmin edebilmek için, ağacın az uzadığı o yıldan bir yıl çıkarmalısınız. Örneğin 1937 yılında bütün çamlarda az uzama kaydedilmişti. Bu durum 1936'daki küresel kuraklığın baş belirtisidir. Diğer yandan, 1941'de bütün çamlar çok uzamıştı; belki de onlar gelecekteki gelişmeleri gördüler ve dünyaya şu mesajı vermek için özel bir çaba sarf ettiler: İnsanlar nereye gittiklerini bilmese de, çamlar hâlâ nereye gittiklerini biliyorlar.

Ne zaman ki bir çam, komşuları öyle olmadığı halde az büyüdüğü bir mevsim geçirse, işte o zaman rahatlıkla yerel veya özel bir neden gösterebilirsiniz; bir yangının izi, kemirgen bir çayır faresi, rüzgârın sebep olduğu bir yanık veya toprak dediğimiz bu karanlık laboratuvarda o bölgeye ait bir darboğaz olabilir bu.

*

Çamlar arasında çok fazla boş konuşma ve dedikodu olur. Sırf bu gevezeliğe kulak kabartarak, kasabada olmadığım hafta neler olup bittiğini öğrenirim. Örneğin martta geyikler beyaz çamlarla beslenirken eriştikleri yükseklik bana geyiklerin ne kadar aç olduğunu söyler. Karnı mısırla dolu bir geyik, bilirim ki yerden 120 santim yukarıdaki bir dalı kemirmeye üşenir; aç bir geyik ise arka ayakları üzerinde neredeyse 2,5 metreye kadar yükselip dalları kemirebilir. Gördünüz ya, ben daha geyikleri görmeden onların yemek yeme alışkanlıklarını, tarlasına gitmeden de komşumun mısır balyalarını toplayıp toplamadığını bilirim.

Mayıs ayında yeni mum henüz bir kuşkonmaz sürgünü kadar yumuşak ve kırılgan olduğu için üstüne konan bir kuşun onu kırması çok muhtemeldir. Her bahar böyle başları kırılmış birkaç tane ağaç görürüm, solmuş mumlarını da otların içinde bulurum.

Bundan rahatlıkla bir sonuç çıkarılabilir ama yıllar süren gözlemlerimde bir kere bile bir kuşun bir mumu kırdığını *görmedim*. Demek ki şöyle bir ders çıkarabiliriz: İnsan göremiyorum diye inanmazlık etmemeli.

Her yılın haziran ayında beyaz çam ağaçlarından bazılarının mumlarının solduğu görülür ve kısa bir süre sonra da ağaçlar kahverengine dönüşerek ölür. Bir çam hortumlu böceği dalın en ucundaki tomurcuk kümesine kadar ilerleyip oraya yumurtalarını bırakmıştır. Yumurtalar çatlayınca kurtçuklar ağacın yumuşak dokusunda yayılarak filizi öldürür. Bu şekilde öncüsünü kaybetmiş bir çam başarısızlığa mahkûmdur, çünkü hayatta kalan dalları, kimin gökyüzüne doğru ilerleyeceği konusunda bir türlü anlaşamaz. Hepsi ilerlemeye kalkar ve sonuç olarak ağaç bir çalı olarak kalır.

İnsanı hayrete düşüren bir konu da şudur: Çam hortumlu böcekleri sadece güneş ışığını çok iyi alan çamlara gelir, yani gölgedeki çamlar görmezden gelinir. Bazen şanssızlık, bilinmedik sonuçlar doğuruyor.

Ekim ayında çamlarım, aşınmış kabukları aracılığıyla bana, erkek geyiklere ne zaman "arpalarının fazla geldiğini" anlatır. Yaklaşık 2,5 metre boyunda olan ve etrafında başka ağacın olmadığı bir Banks çamı, bir erkek geyiğe dünyanın dürtülmeye ihtiyacı olduğu fikrini aşılıyor gibi görünür. Böyle bir ağaç, zorunlu olarak öteki yanağını da çevirmelidir, ağacın kabuğu daha beter bir şekilde aşınacak olsa bile. Bu tip mücadelelerde adil olan tek şey şudur; ağaç ne kadar çok cezalandırılırsa, erkek geyiğin daha tam parıldamamış boynuzlarında o kadar çok reçine tohumu taşınıp gidecektir.

Ormanlardaki sohbeti tercüme etmek bazen zor olur. Bir keresinde kış ortasında, orman tavuğu tüneğinin altına düşen dışkıların içinde, tam teşhis edemediğim yarı sindirilmiş parçacıklar buldum. Bunlar 1 santimden biraz uzun minyatür mısır koçanlarını andırıyorlardı. O bölgede aklıma gelebilecek bütün orman tavuğu yiyecek türlerinden örnekleri araştırdım, ama "koçan"a benzer hiçbir ipucuna rastlamadım. Sonunda bir Banks çamının en uçtaki sürgün içinde bulunan tepe tomurcuğunun içini açtım

ve yanıtı içinde buldum. Orman tavuğu tomurcukları yemiş, reçine tohumunu sindirmiş, kabuklarını kursağında soyarak ayırmış ve gelecek nesilleri getirecek koçanı bırakmıştı. Denebilir ki, bu orman tavuğu Banks çamlarının "geleceği" üzerine tahminlerde bulunmuştu.

*

Wisconsin'in üç yerli çam türünün (beyaz çam, kızıl çam ve Banks çamı) evlenme yaşı hakkındaki görüşleri birbirinden çok farklıdır. Banks çamı erken gelişir ve bazen anaokulundan çıktıktan bir iki sene sonra serpilip kozalaklarını oluşturur. On üç yaşındaki bazı Banks çamlarım çoktan torunlarıyla övünmeye başladı bile. On üç yaşındaki alaçamlarım ise bu yıl yeni serpildiler, ama beyaz çamlarım henüz serpilmediler; onlar "özgür, beyaz ve yirmi bir yaşındalar"[76] diye bilinen Anglo-Sakson öğretisine sıkıca bağlılar.

Toplumsal yaşantıdaki bu büyük çeşitlilik olmasaydı, kızıl sincaplarımın yemek listeleri çok daha kısıtlı olurdu. Sincaplarım her sene yaz ortalarında, tohumları için Banks çamı kozalaklarını parçalamaya başlarlar... Etrafa o kadar çok kabuk saçarlar ki, İşçi Bayramı pikniğinde etrafa saçılan çerez ve meyve kabukları bunların yanında hiç kalır: Her ağacın altında yığınlar halinde yıllık ziyafetlerinin kalıntıları bulunur. Yine de, yeni nesillerin –altınbaşakların dibinde bitmesiyle doğrulandığı gibi– hâlâ saklayacakları kozalakları vardır.

Çamlarda çiçek olabileceğini çok az insan bilir ve bilenlerin çoğu da bu çiçeklenme festivalini olağan bir biyolojik fonksiyon olarak görmekten öte gidemeyecek kadar sıradan kişilerdir. Böyle düş kırıklığı içindekiler mayısın ikinci haftasını çam ormanlarında geçirmeliler ve gözlük taktıkları gibi yanlarında fazla mendil de getirmeliler. Çam polenlerinin bolluğu –diyelim ki çalı kuşlarının şarkısı yetmedi– mevsimin ne büyük bir taşkınlık içinde olduğuna herkesi ikna etmelidir.

Genç beyaz çamlar genellikle, ebeveynlerinin yokluğunda gelişip serpilir. Öyle koruluklar biliyorum ki, gençler en güneşli alan-

larda yer edinmiş olsalar bile, büyükleri tarafından büyümeleri engellenmiş, bodur kalmışlardır. Bu tip kısıtlamaların olmadığı koruluklar da var. Bu tür farklı durumlar gençlerin hoşgörüsünden mi, yaşlılarınkinden mi yoksa toprağınkinden mi kaynaklanıyor, keşke bilebilseydim.

Çamlar, tıpkı insanlar gibi, iş arkadaşları hakkında seçicilerdir ve kimi sevip sevmediklerini belli etmeme konusunda pek başarılı değillerdir. Bu nedenle beyaz çamlar ile böğürtlenler arasında; kızıl çamlar ile sütleğenler arasında; Banks çamları ile kaya eğreltileri arasında bir bağlılık vardır. Böğürtlen kümelerinin arasına bir beyaz çam diktiğim zaman, onun bir yıl içinde iri kümeler halinde sürgünler vereceğini, yeni iğnelerinin sağlığın ve can ciğer arkadaşlığın işareti olarak maviye çalan çiçekler açacağını kolayca tahmin edebilirim. O, aynı gün aynı ihtimamla aynı toprağa dikilen, ama böğürtlen yerine çimenlerin arkadaşlığıyla beslenen akranlarından daha çok büyüyecek ve daha çok çiçek açacaktır.

Ekimde bu mavi, tüy gibi filizlerin arasında yürümeyi severim... Kırmızı halı misali böğürtlen yapraklarının arasından hepsi kuvvetle ve dimdik havaya doğru yükselmişlerdir. Kendi sağlıklarının yerinde olduğundan haberdarlar mı merak eder dururum. Tek bildiğim benim bundan haberdar olduğumdur.

Çamlar "herdem yeşil" kalmakla şan şöhret sahibi olmuşlardır ve bir bakıma devletler de süreklilik görüntüsü için aynı yöntemi kullanır: görev süreleri örtüşür. Çamlar her yıl yeni filizlerle yeni iğneler edinerek ve eski iğnelerini daha uzunca bir süre tutup sonra atarak sıradan bir seyircinin onların daima yeşil kaldığına inanmasını sağlamışlardır.

Her çam türünün kendine ait bir anayasası vardır; bu yapı her çam türünün iğnelerine kendi yaşam tarzına uygun bir görev süresi tayin eder. Böylelikle beyaz çamlar iğnelerini bir buçuk yıl, kızıl çamlar ve Banks çamları iğnelerini iki buçuk yıl korur. Yeni gelen iğneler haziranda göreve başlarken, gidenler ekimde elveda konuşmalarını kaleme alır. Giden bütün iğneler aynı şeyi, aynı sarımsı kahverengi mürekkeple yazar... Tabii kasıma kadar bu renk tama-

men kahverengiye dönüşür. Sonra iğneler düşüp toza toprağa karışarak ayakta duranların bilgeliğine bilgelik katarlar. İşte çamların altında yürüyenlerin ayak izlerini gizleyen, bu birikmiş bilgeliktir.

Kış ortalarına yaklaştığımızda çamlarım bana, koruluk politikalarından, rüzgârın ve havanın duyurduğundan daha da önemli bir şey öğretir. Bunun özellikle kasvetli bir akşamda, karın gereksiz bütün detayları örttüğü ve doğadaki hüznün derin sessizliğinin yaşayan her şeyin üzerine çöktüğü bir akşamda olma olasılığı yüksektir. Mamafih çamlarım, karın onca ağırlığı altında tüfek gibi dimdik ayakta durmaktadır; gün batarken uzaklara uzanan daha yüzlercesinin de varlığını sezer dururum. Böyle zamanlarda onlardan içime doğru alışılmadık bir cesaretin kuvvetle akıp geldiğini hissederim.

65290

Kuş halkalamak, piyango bileti satın almak gibi bir şeydir. Çoğumuz bu biletleri hiçbir beklentimiz olmadan alırız... Hiçbir getirisi olmasa da sigorta şirketlerine bel bağlamak gibi bir şey bu. Ne de olsa şirketler bize umut ışığı verme konusunda epey fazla şey bilir. Halkalanmış olup da hayatta kalamamış bir serçenin ya da bir gün tekrar tuzağınıza düşüp de hâlâ hayatta olduğunu kanıtlayacak bir baştankaranın üzerine bir çekilişe katılmak, tamamıyla bir tarafsızlık deneyimidir.

Acemi birinin heyecan kaynağı, yeni kuşları halkalamaktır. Bu kişi kendi kendinin rakibi olduğu bir tür oyun oynayarak toplam sayılara ait bir önceki rekorunu kırmaya can atmaktadır. Ancak bu uğraşta kıdemliler için, yeni kuşları halkalamak sıradan bir olay haline gelmiştir ve asıl zevk uzun zaman önce halkalanmış bir kuşun yakalanmasıdır. Bu öyle bir kuştur ki yaşını, maceralarını ve daha önceki arzularını belki de kuşun kendisinden daha iyi bilirsiniz.

Biz de beş yıl boyunca ailecek, 65290 halka numaralı baştankaranın bir kışı daha çıkarıp çıkaramayacağı sorusunu sorup durduk ve bu da bizim çok önem verdiğimiz, haklı bir soruydu.

On yıl öncesinden itibaren her kış, çiftliğimizdeki baştankaraların çoğunu yakaladık ve halkaladık. Kışın başlarında, tuzaklardan genellikle halkalanmamış kuşlar çıkar; bunlar tahminimce o yılın baharında yumurtadan çıkmış genç kuşlardır ve halkalandıklarında yaşları hep bilinir olur. Kış mevsimi ilerledikçe artık tuzakta halkalanmamış kuş kalmaz ve biz de etraftaki kuş nüfusunun çoğunlukla işaretlenmiş kuşlardan oluştuğunu biliriz. Halkalama numaralarından kaç kuşun mevcut olduğunu ve bu kuşlardan kaç tanesinin önceki halkalama yıllarından sonra hayatta kaldığını anlayabiliriz.

65290, "1937 sınıfını" oluşturan yedi baştankaradan biriydi. Tuzağımıza ilk girdiğinde, görünürde hiçbir dâhilik belirtisi sergilemedi. Aynı sınıf arkadaşlarında olduğu gibi, sığır etinin yağına[77] verdiği kıymet, sağduyusundan daha fazlaydı. Sınıf arkadaşları gibi, onu tuzaktan çıkarırken parmağımı ısırdı. Halkalanıp serbest bırakıldığında bir ağacın dalına doğru kanat çırptı, yeni alüminyum halkasını canı sıkılmış bir halde gagaladı, karmakarışık tüyle-

rini çırptı, hafiften bir küfür savurdu ve gruba yetişmek için aceleyle uçup gitti. Yaşadığı tecrübeden herhangi bir felsefi sonuç çıkarıp çıkarmadığı şüpheli, çünkü aynı kış üç kez daha yakalandı ("parlayan her şey karınca yumurtası değildir"[78] sözünü hatırlayalım).

İkinci kışa geldiğimizde, tekrar yakaladığımız kuşlardan, yedi kişilik sınıf mevcudunun üçe, üçüncü kış ise bu sayının ikiye düştüğünü gördük. Beşinci kışa vardığımızda ise 65290, neslinin hayatta kalan tek üyesiydi. Onda görünürde hiçbir dâhilik belirtisi yoktu fakat yaşamak için olağanüstü yeteneğe sahip olduğuna dair artık tarihsel kanıt bulunuyordu.

Altıncı kış boyunca 65290 hiç ortalarda görünmedi; halkalama yaptığımız sonraki dört yıl boyunca da görünmeyişi onunla ilgili "muharebede kayıp" hükmümüzü doğrulamış oldu.

Böylece, on yıl boyunca halkalanan doksan yedi baştankaradan, sadece 65290, beş kış geçirmeyi başarabilmişti. Üç tanesi dört yıl, yedi tanesi üç yıl, on dokuz tanesi iki yıl yaşadı, altmış yedi tanesi de ilk kışın ardından kayboldu. Dolayısıyla ben eğer yavru kuşları sigortalıyor olsaydım, sigorta primini güvenli bir şekilde hesaplayabilirdim. Fakat bu şöyle bir sorun yaratırdı; dul kalanlara hangi para birimiyle ödeme yapardım? Sanırım karınca yumurtalarıyla.

Kuşlarla ilgili o kadar az şey biliyorum ki, 65290'ın diğerlerinden neden daha uzun yaşadığı konusunda sadece tahminde bulunabiliyorum. Düşmanlarından hızlıca kaçıp kurtulma konusunda daha mı zekiydi? Peki, bu düşmanlar kimdi? Küçücük bir baştankaranın hiç düşmanı olur mu? Evrim denen bu kaprisli arkadaş önce dinozorları kendi ayak parmaklarına takılıp düşünceye kadar büyüttü; sonra da baştankarayı, sinekkapan kuşları böcek niyetine kapamasalar da, şahin ve baykuşların peşine düşemeyeceği kadar küçültmeye çalıştı. Sonra da eserine dikkatle baktı ve güldü. Küçücük olup da böylesine büyük coşkuları olan şu canlara herkes gülmez mi?

Atmaca, cüce baykuş, örümcekkuşu ve özellikle de küçük baykuş,[79] baştankarayı öldürmeye değer bulabilir, fakat sadece bir keresinde böyle bir cinayetin kanıtına rastladım: Bir cüce bayku-

şun midesinden çıkardığı pelette[80] halkalarımdan bir tanesi vardı. Belki de bu küçük haydutlar, küçük kuşlara karşı benzer duygular besliyordur.

Bir baştankaranın tek katili hava gibi görünüyor... Çünkü soğuk havalar ne espri yapar ne de bu kuşun boyutu hakkında bilgi sahibidir. Tahminimce baştankaralara, Pazar Okulu'ndaki ayinde, iki ölümcül günahtan sakınılması öğretiliyor: Kışın rüzgârlı yerlerde uçmaya cüret etmeyeceksin, kar fırtınasında ıslanmayacaksın.

Bu emirlerden ikincisini puslu bir kış akşamının karanlığında, koruluğumda geceleyecek olan bir baştankara sürüsünü izlerken öğrendim. Puslu hava güneyden gelmişti ama sabah olmadan kuzeybatıya kayacağını ve dondurucu bir soğuk olacağını söyleyebilirdim. Baştankaralar ölü bir meşe ağacında yataklarına çekilmişlerdi; ağacın kabukları soyulmuş, soyulan yerler bukle bukle kıvrılmış, kıvrımlar çeşitli büyüklük ve şekillerde oyuklar oluşturmuştu. Güneyden esen tipiye karşı kuru, ama kuzeyden gelen tipiye karşı savunmasız bir tünek seçen kuş, sabaha kadar donmuş olacaktır. Tüm cephelerden kuru kalacak bir yerde tüneyen kuş sağ salim uyanacaktır. İşte, baştankaralar ülkesinde hayatta kalmak için gereken bilgelik bu, bence. Ve bu da 65290 ve onun gibilerinin hayatta kalış nedenini açıklıyor.

Baştankaranın rüzgârlı yerlere karşı olan korkusu, davranışlarından kolaylıkla anlaşılır. Kışın, sadece ılık günlerde koruluklardan uzaklaşmaya cesaret eder ve uçup gittiği mesafe rüzgârla ters orantılı olarak değişir. Tüm kış boyunca çok rüzgâr aldığı için baştankarasız kalan ama diğer mevsimlerde onların sürekli uğradığı birkaç koruluk biliyorum. Buralarda rüzgârlar hüküm sürer çünkü inekler ağaçların altında ne var ne yoksa hepsini yemiştir. İnekleri için daha geniş otlaklar isteyen bir çiftçiye araziyi uzun vadeli ipotek eden, sıcak ofisinde oturan bir bankacı için rüzgâr, Flatiron'un[81] köşesinde esmediği sürece elbette öyle büyük bir dert değildir. Bir baştankara için kış rüzgârları, yaşanabilir bir dünyanın sınırlarını çizer. Eğer bir baştankaranın ofisi olsaydı masasının üzerindeki özlü söz şu olurdu: "Sakin ol."

Baştankaranın tuzaktaki davranışı bunun sebebini açıklamaya yeter. Tuzağı, kuyruğunda hafif bir rüzgârla bile içeri girebilecek şekilde yerleştirirsen hiçbir kuvvet baştankarayı yeme çekemez. Tuzağı diğer tarafa döndürürsen sonuç iyi olabilir. Bu durumda arkadan, onun taşınabilir çatısı ve kliması olan tüylerinin altına doğru soğuk ve nemli bir rüzgâr eser. Sıvacı kuşları, kara gözlü junkolar, ağaç serçeleri ve ağaçkakanlar da arkadan esen rüzgârdan korkar, fakat onların ısıtma sistemleri ve dolayısıyla rüzgâra karşı dayanıklılıkları daha fazladır. Doğayla ilgili kitaplar nadiren rüzgârlardan bahseder, çünkü bu kitaplar sobanın başında yazılmıştır.

Sanıyorum ki baştankaralar ülkesinde üçüncü bir emir[82] vardır: Her yüksek sesi araştır. Koruluğumuzda ağaç kesmeye başladığımızda baştankaralar birdenbire ortaya çıkıverir ve etrafta kalırlar, ta ki devirdiğimiz ağaç ya da yarılmış kütükle ortaya büyük bir lezzetle yiyecekleri yeni böcek yumurtaları, yani pupalar çıkana kadar. Bir silah sesi de baştankaraları bir araya toplar fakat bu işten onlara düşen hisse pek de tatminkâr değildir.

Acaba eskiden onların akşam yemeği zili yerine geçen şey neydi? Yani ortada baltalar, çekiçler ya da silahlar yokken. Büyük ihtimalle devrilen ağaçların çıkardığı çatırtı bu işi görüyordu. 1940'ın Aralık ayında bir buz fırtınasında, koruluğumuzda inanılmaz sayıda ölü budak ve canlı dal devrildi. Baştankaralar, fırtınadan onlara düşen hisseyle geçen bir ay boyunca bizim tuzağımızla alay edip durdular.

65290 artık bu dünyadan göçüp gitti. Umarım yeni ormanında, karınca yumurtalarıyla dopdolu büyük meşe ağaçları gün boyu devrilip duruyordur, umarım huzurunu kaçıracak ya da iştahını kapatacak rüzgârlar oraya uğramıyordur ve umarım hâlâ benim halkamı taşıyordur.

II

ORADAN BURADAN ESKİZLER

Wisconsin

Sulak Alana Ağıt

Bir şafak rüzgârı muazzam bataklığı hareketlendiriyor. Rüzgâr büyük bir sis kümesini geniş bataklığın üzerine, bir boydan bir boya ağır ağır seriyor. Sis, adeta buzuldan bir beyaz hayalet gibi, bölük bölük şimal çamlarının, çiyle kaplı bataklık çayırlarının üzerinden kayarak ilerliyor. Göz alabildiğine tüm ufka yayılan derin bir sessizlik kaplamış her yeri.

Çok uzaklardan gelen zillerin çıngırtısı sessizliğe kulak kesilmiş toprakların üstüne çöküyor. Yine sessizlik... Şimdi de bir av köpeğinin tatlı havlaması duyuluyor ve ardından onlara cevap veren bir sürünün yaygarası. Sonra da av borusunun göklerden çıkıp sisin içine yayılan net patlama sesi.

Yüksek sesler, alçak sesler, sessizlik ve nihayet, yakında olup da nereden geldiği belirsiz trompetlerin, tıkırtıların, bed seslerin, çığlıkların bataklığı titreten velvelesi... Sonunda bir güneş ışıltısı birbiri yanı sıra dizilmiş büyük bir kuş sürüsünün yaklaşmakta olduğunu gösteriyor. Sabit kanatlarıyla kaybolmakta olan sisin içinden beliriyorlar, son bir kez gökyüzünde bir yay çiziyorlar, sonra da gürültüyle döne döne beslenme alanlarına iniyorlar. İşte turna[83] bataklığında yeni bir gün başladı.

*

Böyle bir yerde zaman kavramı bulunmaz. Burası ta buzul çağından beri her yıl, baharı turnaların çığlığıyla karşılamıştır. Bataklığı oluşturan turba katmanları çok eskiden kalma bir gölün havzasında yatar. Turnalar burada adeta kendi tarihlerinin ıslanmış sayfalarının üzerinde dururlar. Bu turbalar sıkıştırılmış kalıntılardır; onları buzul tabakası geri çekildiğinden beri, gölcükleri tıkayan yosunlar, yosunların üzerine yayılmış şimal çamları, şimal çamlarının üstünde çığlık atıp duran turnalar meydana getirmiştir. Ardı arkası kesilmeyen bir nesiller kervanı, geleceğe açılan bu köprüyü, bu habitatı kendi kemikleriyle oluşturmuştur... Gelecek nesiller de burada yaşayabilsin, üresin ve bu dünyadan göçüp gitsin diye.

Peki amaçları neydi? Bataklıktaki bir turna, talihsiz kurbağayı bir lokmada yutuyor, hantal bedeniyle gökyüzüne havalanıyor ve muazzam kanatlarını şiddetle aça kapaya sabah güneşini dövüyor. Şimal çamları onun kendinden emin bağırtısıyla yeniden yankılanıyor. Sanki her şeyi biliyor.

Doğadaki üstün nitelikleri algılama yeteneğimiz, sanat eserlerinde olduğu gibi, güzel olanla başlar. Bu güzel öğe, güzellik denen şeyin ardışık evrelerinden geçerek henüz hiçbir dilin tanımlayamadığı değerlere ulaşır. İşte turnaların değeri bence, kelimelerle ifade edilemeyen bu evrede yatar.

En azından şu kadarını söyleyebiliriz: Dünya yüzündeki tarihleri yavaş yavaş açığa kavuştukça turnaları daha iyi anlıyoruz. Şimdi biliyoruz ki onların kavmi Eosen döneminin çok ötelerine dayanıyor. Kendi atalarının da ait olduğu faunanın diğer üyeleri uzun zamandır tepelerin arasında gömülü. Bu kuşun sesini duyduğumuzda öylesine bir kuş sesi deyip geçmeyelim. Burada duyduğumuz, evrim orkestrasının trompetidir. O bizim evcilleştirilemez geçmişimizin, kuşlar ve insanların günlük ilişkilerini belirleyen binlerce yıllık inanılmaz bir geçişin sembolüdür.

O halde bu turnalar sadece içinde sıkışıp kaldığımız şu anda değil, evrimsel zamanın geniş uzamlarında yaşar ve varlıklarını sürdürür. Turnaların her yıl geri dönüşleri, jeolojik saatin tik

taklarıdır. Turnalar dönüp geldikleri yerlere sıra dışı bir ayrıcalık katar. Sıradan yerlerin hep süregelen aleladeliği ortasında turna bataklığı, sonsuzluğa doğru yürüyüş yolunda kazanılmış, paleontolojik imtiyazlarla donanmış ve sadece av tüfeğiyle değiştirilebilecek bir asalete sahiptir. Bazı bataklıklarda hüküm süren hüzünlü hava belki de eskiden buraların turnalarla dolup taşıyor olmasındandır. Şimdi bu yerler tarihin sayfalarında boynu bükük ve başıboş bir halde duruyor.

Turnalardaki bu kadim özellik çağlar boyu avcılar ve kuşbilimciler tarafından sezinlenmiş olsa gerek. Böylesine bir av uğruna Kutsal Roma İmparatoru Friedrich akdoğanlarını kullandı. Yine böylesine bir av uğruna Kubilay Han'ın şahinleri turnaların üzerine dalışlar yaptı. Marco Polo şöyle anlatır: "Kubilay Han'ın en büyük zevki akdoğan ve şahinlerle turna avlamaktır. Kay-binğ'de hanın büyük bir sarayı vardır. Bu saray, üzerinde çok sayıda turna görebileceğiniz hoş bir düzlük alanla çevrilmiştir. Han, turnalar kaçıp gitmesin diye oralara tahıl ektirir."

Kuşbilimci Bengt Berg, İsveç kırlarında daha çocuk yaşlarda turnaları görerek, hayatı boyunca onlar üstüne araştırma yapmıştır. Turnaları Afrika'ya kadar takip etmiş, onların Beyaz Nil Nehri'nde kışın konakladıkları yerleri keşfetmiştir. Onlarla ilk karşılaşmasını Berg şöyle anlatır: "Öyle bir manzaraydı ki, Anka kuşunun Binbir Gece Masalları'ndaki uçuşunu bile geride bıraktı."[84]

*

Kuzeyden gelen koca buzul kütlesi, tepeleri ve vadileri eze eze ilerlerken buzulun maceraperest bir duvarı Baraboo Tepeleri'ni[85] tırmandı ve Wisconsin Nehri'nin ağzındaki geniş oluğa oturdu. Yükselen sular geriye çekilerek eyaletin yarısı boyunda, doğusunda buzdan kayalarla sınır çizen, dağlardan eriyip gelen sularla beslenen bir göl oluşturdu. Bu eski gölün kıyı şeridi halen görülebilmektedir ve onun tabanı da işte bu yüce sulak alanın tabanını oluşturur.

Göl, yüzyıllar boyu yükselerek nihayet Baraboo sırtının doğusuna doğru genişleyip taştı ve burada yeni bir nehir kanalı oluşturarak sularını buraya boşalttı. Gölden geriye kalan lagünlere tur-

nalar inmeye başladı; kış aylarının yenilgiye uğratıldığının müjdesini vere vere, bataklıklara yeniden can verecek diğer tüm canlıları sulak alana çağıra çağıra geldi turnalar. Bataklıkta yüzen sfagnum torfları alçalmış suları tıkayarak buraları doldurdu. Birbirinin peşi sıra sazlıklar, deri yapraklı çalılar, şimal çamları ve ladinler kök salarak bataklığı kapladı, buralardaki suyu emerek turbaları oluşturdu. Lagünler yok olmasına oldu ama turnalar yok olmadı. Eskiden kalma suyollarının yerini alan yosunlu çayırlara turnalar dans etmek, çığlıklar atmak ve uzun boylu kızıl kahverengi yavrularını büyütmek için her bahar geri döndüler. Bunlara kuş yavrusu değil de *tay*[86] deniyor. Aslında bunun nedenine dair pek de bir fikrim yok. Çiyle kaplı bir haziran sabahı, kızıl çamura bulanmış demir kırı kısrakların ayaklarının dibinde coşku dolu danslarını bir izleyin... Nedenini kendiniz anlayabilirsiniz.

Günlerden bir gün geyik derisinden giysisiyle bir Fransız avcı, kanosunu büyük sulak alanda, boylu boyunca uzanan yosunlara batmış derelerden birine doğru sürdü. Turnalar, çamurdan kalelerinin işgal edilme çabasına edepsizce ve gürültülü bir kahkahayla yanıt verdi. Bir ya da iki yüzyıl sonra İngilizler üstü kapalı at arabalarıyla geldi. Bataklığın hemen yanındaki kerestelik alandaki ağaçları kesip mısır ve karabuğday ektiler. Onların amacı, Kaybinğ'in Yüce Han'ının aksine, turnaları beslemek değildi. Fakat turnalar buzulların, imparatorların ya da öncülerin niyetini sorgulamaz ki. Turnalar tahılları yedikleri zaman, öfkeli bazı çiftçiler onların mısır tarlasını kullanabilme hakkını kabullenemedi. Turnalar da kalk borularını çalarak bataklığın karşısındaki başka bir tarlaya uçup gitti.

O zamanlar yoncalar yoktu ve tepelerdeki tarlalardan –özellikle de kurak geçen yıllarda– pek saman elde edilemiyordu. İşte böyle yıllardan birinde şimal çamlarını biri ateşe verdi. Yangın süratle büyüyerek Kanada otlarına[87] kadar yayıldı ve kurumuş ağaçların yok olmasıyla buralar otlağa dönüştü. Bu olaydan sonra, her ağustosta samanları kesmek için birileri gelmeye başladı. Kışın turnalar güneye gittikten sonra, yük arabalarını donmuş su-

lak alanlardan geçirip samanları tepelerdeki tarlalarına taşıdılar. Her yıl ateş ve baltalarla sulak alanları yağmaladılar ve yirmi yıl gibi kısa bir süre içerisinde otlaklar bütün bölgeyi kapladı.

Her ağustosta harmancılar şarkılar söyleyerek, içki içerek ve koşum hayvanlarını kırbaçlayarak kamp kurmaya geldiklerinde, turnalar yavrularını toparlayıp daha da uzaklara çekildi. Harmancılar turnalara "kırmızı şeytanlar" diye isim takmışlardı, zira o mevsimde doğal gri tüyleri çamura bulanıp kızıl bir renk alıyordu. Samanlar biçildikten ve sulak alanlar tekrar turnalara kaldıktan sonra dönüp, Kanada'dan göçüp gelen ekim sürülerini bu alana çağırıyorlardı. Hep birlikte turnalar yeni biçilmiş koçanları tarıyor, donlar göç vaktinin geldiğini haber verene kadar, mısır tarlalarından besleniyorlardı.

Bu çayır günleri, sulak alan sakinlerinin pastoral çağıydı. İnsanlar ve hayvanlar, bitkiler ve toprak, hep birlikte karşılıklı anlayışla ve her bireyin faydasına olacak şekilde yaşıyorlardı. Sulak alanlar saman üretmeye; çayır tavukları, geyikler ve misk fareleri, dahası turna müziği ve yaban mersinleri için yaşam alanı sunmaya sonsuza kadar devam edebilirdi.

Ancak, buraların yeni derebeyleri bunu anlayamadı. Onların ortaklık anlayışında toprak, bitkiler ya da kuşlar yoktu. Böylesi dengeli bir ekonominin getireceği kâr belli ki onlara yetmemişti. Onlar tarlalarının sadece sulak alanları çevreleyen yerlerde değil, aynı zamanda içinde de bulunmasını istediler. Kanallar aça aça yeni toprakları kullanıma açma furyası yavaş yavaş her yere yayıldı. Sulak alanlar sıra sıra drenaj kanallarıyla bölündü, araları yeni tarlalar ve çiftliklerle bezendi.

Ama mahsulden yeterince verim alınamadığı gibi ürünleri kırağı vurmaya başlamıştı... Yüksek maliyetli drenaj kanalları da borçlara yenilerini ekliyordu. Zamanla çiftçiler o bölgeyi terk etti. Turba yatakları kuruyup, büzüşüp yer yer yanmaya başladı. Ta buzul çağlarından çıkıp gelen güneş enerjisi buruk dumanıyla bütün bölgeyi sarıp sarmaladı. Hiç kimse bu ziyana sesini yükseltmedi, insanlar kötü kokuya sadece burunlarını tıkadı. Turbalarda

için için süren yangınları kurak yaz mevsiminin ardından gelen kar yağışları bile dindiremedi. Tarlalar, çayırlar yangınlarla delik deşik oldu, arazilerdeki derin yara izleri eski gölün yüzyıllardır turbalarla kaplı kumluk alanlarına kadar ulaştı. Sıra sıra yabani otlar bir iki sene sonra titrek kavak çalılıklarına dönüşmek üzere küllerin arasından fışkırmaya başladı. Turnalar artık zor durumdaydı... Yanmadan kalabilmiş kalıntı çayırlarda sayıları gün geçtikçe azalıyordu. Toprağın yeni sahiplerinin gücünü anlatan şarkı, turnalar için bir ağıttan öteye gidemiyordu. Kalkınmanın yüce önderlerinin turnalardan haberi bile yoktu... Turnalar onların umurunda değildi. Bir canlı türünün mühendisler için ne önemi olabilirdi ki? Kurutulmamış bir bataklığın neresi iyi olabilirdi ki onlar için?

On ya da yirmi yıl boyunca mahsul gittikçe verimsizleşmiş, yangınlar çoğalmış, ağaçlık alanlar genişlemiş ve turnaların sayısı yıldan yıla azalmıştı. Görünüşe bakılırsa, sadece kurutulan alanların yeniden sularla kaplanması turbaların yanmasının önüne geçebiliyordu. Bu süreçte, drenaj kanallarını kapatan yaban mersini üreticileri birkaç noktada su taşkını oluşturarak iyi mahsul alabilmişti. Hariçten gazel okuyan politikacılar kenarda köşede kalan topraklardan, fazla üretimden, işsizliği ortadan kaldırma projelerinden ve doğal kaynakları korumaktan yana atıp tuttu; ekonomistler ve planlamacılar bataklığı görmeye geldi; kadastrocular, teknisyenler ve Sivil Koruma Birliği'nden[88] gelenler ise bir iş yapıyormuş gibi ortalıkta dolaştı. Bu sefer de kurutulan arazileri tekrar suyla doldurma furyası başladı. Devlet, bölgedeki toprakları satın aldı, çiftçileri başka yerlere yerleştirdi ve drenaj kanallarını kapattı. Kuruyan turbalar artık yavaş yavaş yeniden suyla buluşuyor, yangınların oluşturduğu o çukur alanlar tekrar göletlere dönüşüyor. Çayırdaki yangınlar halen devam ediyor ama bu yangınlar artık nemlenmiş toprağı yakamıyor.

Sivil Koruma Birliği kampları ortadan kalktıktan sonra yaşananlar, turnalar açısından iyi haberdi ancak yanan alanların içinden önü alınamaz bir şekilde büyüyüp etrafı saran küçük çalılıklar

ile devletin doğa koruma adına açtığı labirent şeklindeki yeni yolların turnalar için iyi olduğu pek söylenemezdi. Yeni yollar açmak ülke topraklarının gerçekte neye ihtiyacı olduğunu düşünmekten çok daha kolaydır. Nasıl ki imparatorluğun peşinde koşanlara göre, kurutulmamış bir bataklığın hiçbir değeri yoksa sözde doğa korumacılar için de içinden yol geçmeyen bir bataklık o kadar değersizdir. Issız yerler –ki buralar Sivil Koruma Birlikleri'nin hâlâ güzellikler bahşetmedikleri yegâne doğal kaynaklardır– şimdiye kadar sadece kuşbilimciler ve turnalar tarafından değerli görüldü.

Bu yüzden tarih denen şey, ister bir bataklığın isterse bir pazar yerinin tarihi olsun, her zaman çelişkiyle son bulur. Bu bataklıkların en değerli özelliği yabanıl oluşlarıdır ve turnalar da o yabanıllığın vücut bulmuş şeklidir. Ancak tüm bu yabanıl alanları koruma çalışmaları aslında kendi kendini baltalayan bir uğraştır; çünkü bizler bir şeyleri bağrımıza basmak için o şeyleri görebilmeli ve sevmeliyiz. Ancak tam da dikkatle bakıp sevmeye başladığımızda yabanıl alanlardan geriye bağrımıza basacak pek bir şey kalmamıştır.

*

Bir gün, belki de kendimize nimetler sağladığımız bu süreçte, belki de içinde bulunduğumuz bu jeolojik zamanda, son turna da elveda diyerek büyük bataklıktan gökyüzüne daireler çizerek havalanacak. Yüksekteki bulutların arasında av borularının sesi, gözlerden ırak bir köpek sürüsünün ulumaları, küçük zillerin çıngırtısı yankılanacak ve sonra da samanyolundaki çok uzak çayırlardan birinde duyulabilecek olası bir sesin dışında, bir daha hiç bozulmayacak bir sessizlik her yeri kaplayacak.

Kum Yöreleri

Her mesleğin kendine özgü bir terimler sürüsü vardır; o mesleği icra edenler dilediklerince koşturabilecekleri bir çayıra ihtiyaç duyar. Örneğin düşük kârlılık, gerileme ve kurumsal katılık gibi karalamalar için ekonomistlere açık bir alan gerekir. İşte her yere uzanan bu Kum Yörelerinde[89] bu sitemkâr ekonomik terimler

kârlı uygulama alanları, rahatça at koşturulacak otlaklar bulur ve iğneleyici eleştirilere bağışıklık kazanır.

Toprak uzmanları da, benzer şekilde, Kum Yöreleri olmasa zor bir hayat sürerdi. Aksi takdirde onların podzol ve gley toprakları ile oksijeni kullanmayan canlıları nerelerde yaşam bulabilirdi ki?

Toplum planlamacıları son yıllarda Kum Yörelerini kısmen farklı ama bir bakıma da benzer bir amaçla kullanmıştır. Kumlu bölgeler, bölgeye ait tapu kadastro haritalarında soluk renkli noktalarla gösterilen epeyce geniş boş alanlardır. Haritada her bir nokta, on mesken, kadınlara hizmet eden beş tesis, 1,5 kilometrelik asfalt yol ya da mezbahalarda bir pay demektir. Böylesi haritaların her yeri aynı biçimde beneklenseydi çok sıradan görünürdü.

Kısacası Kum Yöreleri yoksuldur.

Ancak 1930'lara gelindiğinde, Sivil Koruma Birlikleri[90] kırk atlı misali Big Flats'te[91] dörtnala koşarken ve bu kumlu arazilerdeki çiftçileri başka bir yere yerleşmeye teşvik ederken, bu cahil halk hiçbir yere gitmek istemedi. Federal arazi bankasının onlara vaat ettiği yüzde 3'lük teşvik bile etkili olamadı. Bunun nedenini merak etmeye başladım... Sonuç olarak da kendime bu bölgede bir kumlu çiftlik satın aldım.

Bazen haziran aylarında, lupinlerin[92] üzerinde kâra dönüşmemiş çiy taneleri gördüğümde bu kumlu toprakların yoksul olduğuna pek inanasım gelmez. Para getiren çiftliklerde, üzerlerinde parıldayacak çiy taneleri şöyle dursun, lupinler yetişmez bile. Eğer yetişebiliyor olsalardı çiy taneleriyle bezenmiş şafak vaktini hemen hiç görmeyen tohum kontrol memuru, hiç şüphe yok onların biçilmesinde ısrar ederdi. Acaba ekonomistler baharda büyüyen lupinler hakkında bilgiye sahip midirler?

Belki de Kum Yörelerinden ayrılmak istemeyen çiftçilerin, orada kalma tercihlerinde geçmişe dayanan köklü nedenleri vardı. Her nisanda rüzgâr çiçekleri çakıllı bayırlarda açtığında bunu hatırlarım. Rüzgâr çiçekleri pek bir şey söylemez ancak seçimlerinin yıllar öncesinde o çakılları taşıyan buzullara dayandığını düşünüyorum. Nisan güneşinde rüzgâr çiçeklerine bir dirsek boyu

alanı yalnızca tepelerin çakıllı sırtları verebilir. Yalnız başlarına çiçek açma ayrıcalığını korumak için kara, doluya ve kuru ayaza direnirler.

Bu dünyada zenginlik değil de geniş alan talep eden başka bitkiler de bulunur. Bunlardan biri de küçük kum otlarıdır. Lupinler en yoksul tepeleri mavi renge bürümeden kum otları oralara beyaz kurdeleli bir başlık bırakır. Kum otları iyi bir çiftlikte yaşamayı düpedüz reddeder... Çakıl taşı bahçesi ve begonyalarla donatılmış çok iyi çiftliklerde bile göremezsiniz onları. Daha sonra küçük, minicik, incecik nevruz otları gelir. O kadar mavidirler ki ayağınızın dibine gelene kadar onları göremezsiniz. Bir nevruz otunu rüzgârın yığdığı kumların üstü hariç başka yerde kim görmüş ki?

Ve son olarak, yanında nevruz otlarının bile çok sayıda ve upuzun kaldığı çırçırotu vardır. Çırçırotu hakkında bilgi sahibi olan bir ekonomistle daha hiç karşılaşmadım. Ancak ben kendim bir ekonomist olsaydım, ekonomi üzerine uzun uzun düşünürken çırçırotu burnumun dibinde olacak şekilde kumun üzerine yüzükoyun yatardım.

Yalnızca Kum Yörelerine ait kuşlar vardır. Bunun sebeplerini bazen kolayca bazen de zorlukla tahmin ederiz. Kil renkli serçe[93] hep buralarda görülür, bunun sebebi çok açıktır. Bu serçeler buraların kumuna âşık Banks çamlarıyla büyülenmiştir. Kanada turnaları ise buraların sükûnetine âşıktır, çünkü bu tenhalığı artık başka hiçbir yerde bulamıyorlar. Peki, çulluklar niye kumlu bölgelerde yuva yapar? Onların bu tercihlerinin altında neyle beslendikleri gibi sıradan bir sebep yatmıyor, zira yedikleri yersolucanları daha iyi topraklarda daha bol miktarda bulunur. Yıllar süren incelemelerim sonunda sanırım şimdi sebebini biliyorum. Erkek çulluk, gök dansına bir *piint* sesiyle giriş yaptığında tıpkı yüksek topuklu ayakkabı giymiş kısa boylu hanım gibidir: Üzeri sımsıkı yeşilliklerle kaplı topraklarda onun bu dansını kim görebilir ki? Oysa Kum Yörelerinin en zayıf otlak ve çayırlarının en yoksul kumlu yollarında, en azından daha nisan ayında, hemen hiç bitki örtüsü olmaz. Buralarda rastladığımız bitki türleri yosun, çırçıro-

tu, soğanlı suteresi, kuzukulağı ve kediayağıdır ki, onlar da kısa bacaklı kuşların dansına pek mâni olmaz. Buralarda erkek çulluk tüm izleyicileri önünde, ona hiçbir şey ayak bağı olmadan özgürce çalım satıp kırıtabilir. İşte günün yalnızca bir saati, yılın bir ayı ve belki de her iki cinsiyetten yalnızca biri için önemli, ekonomik yaşam koşullarıyla da tamamen alakasız bu küçük durum, çullukların evlerinin neresi olacağına dair tercihlerini belirler.

Ekonomistler çullukları anlama zahmetine hâlâ girişmedi.

Odysseia

Paleozoik dönemin denizleri, karaları kapladığından beri X, akıp giden zamanı, kalkerlerin çıkıntılı yüzeylerine yazmıştı. Bir kayanın içine hapsedilmiş bir atom için zaman geçmek bilmez.

Bir palamut meşesi ağacının kökü, bulduğu bir yarıktan içeri burnunu sokup orada bulduğu ne varsa emmeye başladığında işte o an geldi çattı. Kaya bir yüzyıl içinde çürüdü ve X, yukarıya, yaşayan varlıkların dünyasına doğru çekildi. Bir yıl içinde çabucak önce bir çiçek çıkardı, o da meşe palamuduna dönüştü, o da bir geyiği şişmanlattı, o da bir Kızılderili'yi besledi.

X, Kızılderili'nin kemiklerindeki yatağından yeniden kovalamaca ve kaçışa, ziyafet ve açlığa, umut ve korkuya doğru yol aldı. O bunları, her atomu sonsuza dek kuvvetle çeken ufak kimyasal itiş kakışlarda değişimler olarak hissetti. Kızılderililer çayırlık bölgeleri terk ettiğinde, X yeraltında ufalanıp çürüdü ki yeniden toprağın kan damarlarında ikinci bir seyahate başlayabilsin.

Bu kez onu emip yukarı çeken ve bir yaprakta misafir eden, kır ayrığının ince köklerinden biriydi; yaprak yeşil dalgaları andıran haziran çayırlarında yüzerek güneş ışığını toplama görevine iştirak etmişti. Bu yaprağa da sıra dışı bir görev yüklenmişti: Bir uzun kuyruklu düdükçünün yumurtalarına gölge yapmak. Süzülerek uçan, kendinden geçmiş düdükçün, mükemmel bir şey üzerine övgüler yağdırdı. Övgüler belki yumurtalara, belki gölgelere, belki de çayırda uzanan pembe nakil çiçeğinin pusunaydı.

Harekete geçen uzun kuyruklu düdükçünler Arjantin'e doğru kanat çırpmaya başladığında bütün kır ayrıkları yeni uzun püskülleriyle onları uğurladı. İlk kazlar kuzeyden geldiğinde ve bütün kır ayrıkları şarap kırmızısına büründüğünde tedbirli bir geyik faresi, X'in içinde olduğu yaprağı kopardı ve onu, pastırma yazından kalma bir parçacık sıcağı ayazdan saklamak istercesine yeraltındaki yuvasına gömdü. Ama bir tilki, farenin bunu yapmasını engelledi, küfler ve mantarlar onun yuvasını dağıttı ve X özgür bir şekilde tekrar toprağa kavuştu.

Bir sonraki sefer X, bir sarkaçotuna, bir bizona, bir bizon tezeğine sonra da tekrar toprağa girdi. Daha sonra da bir telgraf çiçeğine, bir tavşana ve bir baykuşa. Oradan da ince bir çimen demetine[94].

Olağan şekilde yürüyen her şeyin bir sonu vardır. X'in sonunu getiren ise çayır bitkilerini duman, gaz ve küle çeviren bir çayır yangınıydı. Fosfor ve potas atomları külde kaldı ama azot atomlarını rüzgâr savurmuştu. İşte bu noktada, eğer bütün olan biteni biri izleyebilseydi biyotik dramın vaktinden önce sona ereceğini tahmin edebilirdi; çünkü azotu tüketen yangınlar yüzünden toprak bitkilerini kaybedip etrafa dağılıp gidebilirdi.

Ama çayır bir taşla iki kuş vuruyordu. Alevler çayırın çimlerini zayıflatırken orada bulunan baklagil türü, otları kalınlaştırdı: kır yoncası, Japon tırfılı, yaban baklası, burçak, yalancı çivit, su yoncası ve Baptisia... Her biri ince köklerindeki yumrularında kendi bakterilerini taşıyordu. Her yumru havadaki azotu önce bitkinin içine, oradan da toprağa veriyordu. Böylece çayır bankası, yangına ödediğinden daha fazla azotu baklagillerden depoluyordu. En mütevazı geyik faresi bile çayırın bereketli olduğunu bilir; çayırın neden bereketli olduğu ise çağlar boyu nadiren sorulmuş bir sorudur.

Biyotaya yaptığı seyahatler arasında X toprakta kaldı, yağan yağmurlarla santim santim bayırlardan aşağılara taşındı. Canlı bitkiler atomları hapsederek, ölü bitkilerse onları çürümüş dokularında saklayarak bu sürüklenişi geciktiriyordu. Hayvanlar bitkileri yiyor, yedikleri ara ara bayırın biraz aşağısına ya da yu-

karısına taşınıyordu; nereye taşındıkları beslendikleri yerden yukarıda mı yoksa aşağıda mı öldüklerine veya dışkı bıraktıklarına bağlıydı. Hiçbir hayvan öldüğü yerin rakımının ölme şeklinden daha önemli olduğunun farkında değildi. Nitekim bir tilki çayırda bir tarla sincabı yakaladı ve X'i bir kayanın yamacındaki yuvasına taşıdı, bir kel kartal da onu yere serdi. Ölümün eşiğindeki tilki, tilkiler krallığında sonunun geldiğini hissetmiş ama bir atomun yolculuğundaki yeni başlangıcı sezememişti.

Sonunda bir Kızılderili kel kartalın tüylerini miras aldı ve bu tüyleri Kızılderililere ayrı bir ilgisi olduğuna inandığı üç tanrıçanın[95] gönlünü almak için kullandı. Kızılderili, onların yerçekimine karşı zar atmakla meşgul olabileceklerini hiç mi hiç anlamamıştı; fareler ve insanların, toprağın ve şarkıların, atomların denize ulaşmasını geciktirmenin sadece bazı yolları olabileceğinin farkında değildi.

Günlerden bir gün X, nehir kenarındaki bir doğu kavağının içinde yatarken bir kunduz onu yedi... Biliniz ki kunduz hep öldüğü yere göre daha yükseklerde beslenir. Kunduz, şiddetli bir don sırasında, yaşadığı gölet buz tutunca açlıktan öldü. X leşle birlikte, baharda yağmur selleriyle her saatte bir asırdan daha çok irtifa kaybederek sürüklendi. En sonunda kendini durgun suların bataklık kollarından birinin balçığında buldu. Burada bir kerevite, bir rakuna ve sonra da onu nehir kıyısındaki bir höyükte son uykusuna yatıran bir Kızılderili'ye yem oldu. Bir bahar günü nehrin dönemeci kıyıda bir oyuk açtı, bir toprak kümesini deldi; X su altında geçirdiği kısa bir haftadan sonra, eski hapishanesine, yani denize yerleşti.

Bir atom, kocaman biyotada öylesine özgürdür ki, özgürlüğün ne olduğunu bile bilmez; denize geri dönmüş atomlar ise bunu unutup gitmiştir. Denize kaptırdığımız her atom için çayır, bozunan kayalardan bir başka atom çekip çıkarır. Tek kesin gerçek, çayır canlılarının yaşamın iliğini daha kuvvetle emmeleri, hızlı yaşamaları ve sık sık ölmeleridir ki kayıplar kazançları aşmasın.

Bu çatlakların arasına burunlarını sokmak köklerin doğasında vardır. Y'nin ona babalık eden kayalıktan serbest kalması oralara yeni bir hayvanın gelip kendi kurallarını ve düzen anlayışını yerleştirmek için çayırı etkilemeye başladığı zamana rastlamıştı. Bir sığır sürüsü çayır çimlerini ters yüz etti ve böylece Y, buğday adı verilen bu yeni otlar vasıtasıyla her yıl baş döndürücü geziler yapmaya başladı.

Eskiden kalma bu çayırlar, barındırdığı bitki ve hayvanların çeşitliliği sayesinde canlı kalıyordu. Bu türlerin her biri yararlıydı, çünkü aralarındaki toplu işbirliği ve rekabet çayırın sürekliliğini sağlıyordu. Fakat buğday çiftçisi sınıflandırma yapmaya bayılan biriydi, ona göre sadece buğday ve sığırlar yararlıydı. İşe yaramaz güvercinlerin, buğdaylar üzerine bir bulut gibi çöktüğünü gördü ve hemen gökyüzünü onlardan temizledi. Sonra bir de baktı ki tahtakuruları çalıp çırpmaya başlamış... Buna sinirlendi çünkü bu faydasız şeyler o kadar küçüktü ki, onları nasıl yok edecekti... Aşırı buğday ekimi yapılmış bereketli toprakların aşağılara doğru aşınıp gittiğini göremedi, çünkü buralar sicim gibi yağan yağmurlara karşı korunmasız kalmıştı. Toprakların sürüklenmesi ve tahtakuruları buğday tarımını sona erdirdiğinde Y ve onun gibiler çoktan su havzasının en aşağılarına ulaşmıştı.

Buğday imparatorluğu çöktüğünde yeni yerleşimci, eski çayırların kitabından bir yaprak kopardı; yerleşimci artık tüm üretkenliğini hayvancılığa vermişti. Hayvanlarını azot dolu yoncalarla çoğaltıp bereketli arazisinin alt bölgelerini de derinlere kök salan mısır ekimine ayırdı.

Fakat yoncasını ve toprağın akıp gitmesini önleyecek diğer tüm yeni silahlarını, sadece var olan tarlalarını korumak için değil, sömüreceği yeni tarlalar için de kullandı çünkü onların da korunması gerekiyordu.

Neticede, yoncalara rağmen bereketli kara topraklar giderek inceldi. Erozyon mühendisleri bereketli toprakları tutmak için barajlar ve teraslar inşa etti. Ordu mühendisleri setler ve bentler inşa ederek bu toprakların nehir tarafından sürüklenmesini engelledi.

Nehirler toprağı sürüklemedi, ne var ki yatakları doldu taştı ve nehirde taşımacılık yapılamaz hale geldi. İşte bu yüzden mühendisler, devasa kunduz göletleri gibi havuzlar inşa etti ve Y de bunlardan birinin içine iniverdi. Böylece Y'nin kayalardan nehre olan yolculuğu kısa bir yüzyıl içinde tamamlanmış oldu.

Havuza vardığında Y'nin ilk işi su bitkileri, balıklar ve su kuşları arasında birkaç tur atmak oldu. Ancak mühendisler barajların yanı sıra su kanalları da inşa eder ve bilirsiniz buralardan tüm uzak tepelerin ve denizin ganimetleri iner gelir. Bir zamanlar, göçten dönen uzun kuyruklu düdükçünleri selamlasınlar diye rüzgâr çiçeklerini serpilten atomlar, şimdi yağlı balçığın içinde hareketsiz, afallamış bir şekilde tutsak.

Kökler hâlâ kayaların aralarına burunlarını sokup duruyor. Yağmurlar hâlâ tarlaları ıslatıyor. Geyik fareleri hâlâ pastırma yazından kalan yadigârları saklıyor. Güvercinleri topluca yok eden yaşlı beyler hâlâ kanat çırpan sürülerin şanlı hikâyelerini anlatıyor. Siyah beyaz renkli bizonlar[96] kırmızı renkli ağıllara bir girip bir çıkarak seyyah atomlara bedava gezilerin fırsatını sunuyor.

Güvercine Anıt*

Yok olup gitmiş bir türü yâd etmek için ona bir anıt diktik. Bu anıt bizim kederimizi simgeliyor. Kederliyiz çünkü bir daha hiç kimse martta baharı selamlamak için gökyüzünü bir uçtan bir uca kat edip Wisconsin'in tüm ağaçlıklarından ve tüm çayırlarından yenik düşmüş kış aylarını kovalayan galip kuş sürülerinin geçişini göremeyecek.

Bu yolcu güvercinleri gençlik yıllarından hatırlayan insanlar hâlâ hayatta. Gençlik yıllarında onların rüzgârıyla sarsılmış ağaçlar da hâlâ hayatta. Ancak bundan on yıl sonra onları sadece en yaşlı meşeler hatırlayacak ve yıllar sonra da onları derelerden tepelerden başka bilen kalmayacak.

Wisconsin'deki Wyalusing State Park'ta bulunan Yolcu Güvercin anıtı, Wisconsin Society for Ornithology tarafından dikilmiştir. Anıtın tahsis ediliş tarihi 11 Mayıs 1947'dir.

Yolcu güvercinler kitaplarda ve müzelerde yer almasına her zaman yer alacak, fakat insanın bütün güç anlarına, bütün keyifli anlarına duyarsız, cansız kuklalardan ve resimlerden ibaret olacaklar. Kitap güvercinleri, bulutları yarıp gelip bir geyiği gezindiği yerlerden kaçıramaz ki, ya da upuzun ağaçlarla dolu ormanları kanatlarıyla alkış tufanına boğamaz ki... Kitap güvercinleri Minnesota'nın yeni biçilmiş buğday tarlalarında kahvaltısını yapamaz, Kanada'nın böğürtlenleriyle akşam yemeğini yiyemez ki... Onlar mevsimlerin dürtüsünü bilemez; güneşin öpücüklerini, rüzgârın ve havanın kamçısını hissedemez ki... Onlar sonsuza kadar var olurlar ama hiç mi hiç yaşamadan.

Atalarımızın evleri, yiyip içtikleri, giyim kuşamları bize göre daha iyi değildi. Yaşamlarını iyileştirmek için gösterdikleri çaba bizi güvercinlerden mahrum bıraktı. Şu anda üzgün olmamızın sebebi belki de bu değiş tokuştan kazançlı çıktığımızdan emin olmayışımızdır. Endüstrinin nimetleri bize güvercinlerin sağladığından daha çok konfor sağlıyor ama acaba bunlar baharın ihtişamına bir şey katıyor mu?

Darwin'in türlerin kökenine dair ilk işareti vermesinin üzerinden bir yüzyıl geçti. Şimdi bizler, bizden önceki nesiller kervanının hiç bilmediği bir şeyi biliyoruz: İnsanlar, upuzun evrim serüveninde diğer canlılarla hep birlikte gelişen akran yolculardır. Bu yeni bilgi bugüne kadar bize, diğer canlılarla bir akrabalık hissi vermiş olmalıydı; yaşamaya ve yaşatmaya dair bir istek vermiş olmalıydı; biyotik teşebbüsün büyüklüğü ve sürekliliği üzerine bir merak hissi uyandırmış olmalıydı.

Her şeyin ötesinde de bizler, Darwin'den bu yana geçen yüzyılda, bu macera gemisinin şu anda kaptanı olsak da, o geminin serüvenlerinin tek gayesinin biz olmadığımızı ve bu anlamda önceki varsayımlarımızın karanlıkta ıslık çalma gerekliliğinden kaynaklandığını öğrenmiş olmalıydık.

Bütün bunlar bize malum olmuş olmalıydı, diyorum. Ama korkarım ki bu henüz çoğu kişiye malum olmadı.

Bir türün bir diğer türün ölümüne yas tutması günümüzde yeni yeni başlıyor. Son mamutu katleden ilk insan türü CroMagnon

sadece yiyeceği biftekleri, son yolcu güvercini vuran avcı sadece göstereceği mahareti düşünüyordu. Son deniz kuşunu[97] vuran denizciyse aslında hiçbir şey düşünmüyordu. Ama yolcu güvercinlerimizi yitiren bizler kaybımız için yas tutuyoruz. Bu, güvercinlerin değil de bizim cenazemiz olsaydı onlar bizim için pek yas tutmazdı. Bay Du Pont'un naylon çoraplarında ya da Bay Vannevar Bush'un bombalarında değil,[98] işte bu gerçeğin altında bizim hayvanlara karşı üstünlük duygumuzun nesnel ispatı yatıyor.

*

Bir gökdoğan misali, sarp kayalığa tünemiş bu anıt, yıllar boyu geniş vadiyi seyredip duracak. Nice mart ayında kazların gelip geçişini izlerken, tundrada daha temiz, daha serin ve daha yalnız suların olduğunu ırmağa anlatacak. Anıt, nice nisanda, erguvanların gelip gidişini ve nice mayısta meşelerin filizlenişini izleyecek. Gezinip duran orman ördekleri ıhlamur ağaçlarının kovuklu dallarını eşeleyip duracak; altın rengi çalı bülbülleri ırmaktaki söğütlerden altın rengi polenler dökecek. Büyük ak balıkçıllar ağustos aylarında bu bataklıklarda kurum kurum kurulacak. Uzun kuyruklu düdükçünler eylül aylarının semalarından ıslık çalıp duracak. Cevizler[99] ekim aylarının yapraklarına düşecek ve kasım aylarının ağaçlıklarına gürültüyle dolular yağacak. Ne var ki buralarda hiç güvercin uçmayacak; çünkü kayaya bronzdan oyulmuş bu uçamayan kuş hariç bir tek güvercin bile kalmadı... olsa olsa buradan geçen turistler anıtın üstündeki yazıtı okuyacak ama bu yazıt onların hayallerini coşturamayacak.

Ekonomiyi baş tacı etmiş edepli kişilerin bize söylediğine göre, yolcu güvercinlerin yasını tutmak yalnızca bir nostaljiden ibaret. Derler ki eğer güvercin avcıları onları yok etmeseydi de çiftçiler tarlalarını korumak için sonunda bunu yapmaya mecbur kalacaktı.

Bu geçerliliği olan o garip doğrulardan biri aslında, fakat ileri sürdükleri gerekçelerle değil.

Yolcu güvercin adeta biyolojik bir fırtınaydı. Dayanılmaz şiddetteki iki karşıt güç arasında çakan bir şimşekti o; bunlar toprağın nimeti ve havanın oksijeniydi. Her yıl bu tüylü fırtına, kıtanın

altını üstüne getirerek ormanın ve çayırların yüklü meyvelerini tüketip yaşam yolculuğu sırasında onları bedeninde yakarak gürledi durdu. Herhangi bir zincirleme tepkideki gibi, yolcu güvercinler de muazzam sayılarında meydana gelecek bir azalmayı hiçbir şekilde kaldıramazdı. Güvercin avcıları onların sayılarını azalttığı ve yeni yerleşimciler onlara yiyecek sağlayan alanları baltalarıyla tarumar ettiği zaman, onların alevi hiç cızırdamadan ve bir tutam bile duman çıkarmadan sönüp gitti.

Günümüzde meşeler hâlâ gövdelerini göklere doğru azametle uzatıyor, fakat tüylü şimşekler artık yaşamıyor. Solucanlar ve ekin kurtları biyolojik görevlerini yavaşça ve sessizce yerine getirmek zorundalar; hani o bir zamanlar semalardan gök gürlemelerini indiren biyolojik görevi.

Bizleri hayrete düşüren, güvercinin yok olup gitmesi değil, Babbitt[100] öncesi devirlerde binlerce yıl boyunca hayatta kalabilmiş olmasıdır.

*

Güvercin yaşadığı toprakları sevdi; kümelenmiş üzüme ve parıldayan kayın ağacına duyduğu yoğun arzuyla, mesafelere ve mevsimlere duyduğu hoşnutsuzlukla yaşadı. Wisconsin'in ona bedava vermediği her şeyi o, ertesi gün Michigan'da ya da Labrador'da yahut Tennessee'de aradı ve buldu. Onun aşkı halihazırda var olan şeylereydi ve bunlar bir şekilde bir yerlerde bulunuyordu; onları bulmak için sadece özgür semalara ihtiyaç vardı, bir de güvercin rüzgâra karşı kanatlarını çırpmaya şevk duymalıydı.

Bir zamanlar *var olmuş olanı* sevmek denen şey günümüzde yeni yeni başlıyor. Birçok insan bundan bihaber... Güvercinlerin de tamamı bundan habersiz. Amerika'yı tarih olarak görmek, kaderi bir oluş olarak anlamak, ceviz ağacını çağların durgun akışında koklamak –tüm bunlar bizim için mümkün– ve bunları başarmak sadece özgür semalar ister ve bir de kanatlarımızı rüzgâra karşı çırpmak için şevk. Bay Bush'un bombalarında ya da Bay Du Pont'un naylonlarında değil de, işte bunlarda bizim hayvanlara göre üstünlüğümüzün nesnel kanıtı yatıyor.

Flambeau

Daha önce coşkun akan nehirde kanoya hiç binmemiş insanlar –kanonun arkasında duran bir rehber eşliğinde binenler dahil– böyle bir yolculuğun değerinin yepyeni bir deneyim ve sağlıklı egzersiz olduğunu söylemeye kalkarlar. Flambaeu'da iki üniversiteli gençle karşılaşıncaya kadar ben de böyle sanıyordum.

Akşam yemeğinin bulaşıkları yıkandıktan sonra nehir kıyısında oturup bir erkek geyiğin uzaktaki kıyıda su bitkileri bulma umuduyla suya batıp çıkışını seyrettik. Çok geçmeden geyik kafasını kaldırdı, kulaklarını havaya dikti ve birden saklanmak için sekerek gitti.

Böylesine korkmasının nedeni nehrin kıvrımından çıkıp geldi: bir kanonun içinde iki delikanlı. Bizi gözetledikten sonra bir iki kelime etmek için yavaşça sokuldular.

"Saat kaç?" ilk soruları oldu. Kol saatlerinin durduğunu ve hayatlarında ilk defa yanlarında saatlerini ayarlayabilecekleri ne bir saat, ne paydos zili ne de bir radyo olduğunu söylediler. Son iki gündür "güneş vaktine" göre yaşıyor ve bundan büyük bir heyecan duyuyorlarmış. Onlara kimse yemek getirmemişti; yiyeceklerini ya nehirden bulmuşlardı ya da aç devam etmişlerdi yollarına. Nehrin bir sonraki süratli kısmında gizlenmiş bir kaya olduğuna dair hiçbir trafik polisi düdük çalıp onları uyarmamıştı. Çadır kurup kurmama hakkında doğru bir karar veremediklerinde onları kuru tutacak sıcak bir yuva bulamamışlardı. Hiçbir rehber onlara hangi kamp alanının gece boyu tatlı bir esinti sunacağını, hangisinin gece boyu sivrisineklerle eziyete dönüşeceğini söylememişti. Hangi odunun iyi yanıp hangisinin dumandan başka bir şey çıkarmayacağını söyleyen de olmamıştı.

Bizim maceracı delikanlılar nehirde yollarına tekrar koyulmadan önce öğrendik ki, bu seyahatlerinin sonunda gidip orduya katılacaklarmış. Şimdi *amaçlarını* anlamıştık. Bu yolculuk, onların özgürlüğü ilk ve son tadışları olacaktı... Biri kampus diğeri kışla, iki sıkı denetim arasında bir perde arası olacaktı bu onlar için.

Yabanıl alanlarda yapacakları yolculuğun yalınlığı çok heyecan vericiydi ama bu, sadece onlar için yepyeni bir deneyim olduğu için değil, hata yapma özgürlüğüne sahip oldukları için güzeldi. Yabanıl alanlar onlara hayatlarında ilk defa yaptıkları zekice ve aptalca işlerin hem mükâfatını hem de cezasını tattırmıştı... Bunlar ormanda yaşayan her insanın her gün karşı karşıya kaldığı fakat medeniyetin binlerce koruma getirdiği davranışlardı. Bu delikanlılar, işte böyle düşündüğümüzde, "kendi başlarınaydılar".

Belki her genç insan, bu benzersiz özgürlüğün anlamını öğrenmek için, yabanıl alanlarda gezmeli...

Ben küçük bir çocukken babam arayıp bulduğumuz en gözde kamp yerlerini, balık avladığımız yerleri, gittiğimiz ağaçlıkları "neredeyse Flambeau kadar güzel" diye anlatır dururdu. Bu efsanevi akarsuda kendi kanomla seyahat etmeye başladığımda bir nehir olarak beklentilerimi karşıladığını gördüm fakat yabanıllıkta son günlerini yaşıyordu. Yeni yeni küçük evler, mesire yerleri ve anayol köprüleri, uzayıp giden doğal alanları gittikçe daha küçülen parçalara ayırıyordu. Flambeau'dan aşağı seyahat etmek farklı farklı izlenimler arasında zihninizin kesintiye uğradığı bir deneyimdi. Yabanıl doğada olduğunuzun hayalini zihninizde kurar kurmaz bir sandal iskelesi gözünüze ilişiyordu ve ardından da kulübe sakinlerinin şakayıklarının[101] yanı sıra ilerliyordunuz.

Şakayıkları salimen geçtikten sonra nehir yatağından zıplayarak geçen bir erkek geyik yeniden yabanıllığın lezzetine varmamıza yardımcı oluyordu ve nehrin bir sonraki coşkun yeri bu lezzete ekleniyordu. Ama bu sefer de, aşağı taraflardaki bir göletin yanında, suni kütüklerden yapılmış bir kulübe karşımıza dikiliyordu... Yapay malzemeden çatısıyla, "Bide-A-Wee"[102] tabelasıyla ve öğleden sonralarının briç oyunu için rustik tarzda çardağıyla bize dik dik bakıyordu.

Paul Bunyan[103] gelecek nesilleri düşünemeyecek kadar meşgul bir adamdı, fakat gelecek nesiller eski kuzey ormanlarının neye benzediğini görsünler diye bir bölgenin muhafaza edilmesini isteseydi büyük olasılıkla Flambeau'yu seçerdi. Zira burada beyaz çam

ağacının en iyisiyle akçaağaç, sarı huş ağacı ve Kanada çamının en iyisi aynı arazide hep birlikte yetişiyordu. Bu çamların ve kerestesi sert ağaçların zengin birlikteliği eskiden de nadirdi şimdi de. Kerestesi sert ağaçların bereketli toprağında yetişen Flambeau çamları o kadar kocaman, o kadar değerli ve kütükleri iyi sürükleyen bir akarsuya o kadar yakındı ki... Dev ağaç köklerinin çürümüş kısımlarından da anlaşılacağı gibi, erken bir vakitte kesilmişlerdi. Sadece kusurlu çamlar hayatta kalabilmişti ama bugün onlardan epeycesi ayakta ve Flambeau'nun ufuk çizgisinde, artık geçmişte kalan günleri yâd eden yeşil anıtlar olarak dimdik duruyorlar.

Kerestesi sert ağaçların tomrukçuluğu çok daha sonraları başladı. Esasen bu işi yapan son büyük şirket, kereste taşıyan son demiryolunun "çelik raylarını" on yıl önce "söküp attı". Günümüzde bu şirketten geriye kalan tek şey, o hayalet şehirde bir "arsa ofisi"; ve kelleşmiş toprakları umut dolu yerleşimcilere satıp duruyor. Böylelikle Amerikan tarihinde bir devir kapanmış oldu: Kesip yok ettikten sonra çekip gitme devri.

Tıpkı bir kır kurdunun terk edilmiş bir alanda didik didik leş araması gibi Flambeau'nun tomrukçuluk sonrası ekonomisi de kendi geçmişinin artıklarıyla ayakta duruyor. "Ucuzcu" hamur odunu kesimcileri, gözden kaçmış tek tük küçük Kanada çamlarını bulmak için kesim sonrası harabeye dönmüş alanları talan ediyor. Taşınır bıçkıları olan bir ekip, büyük miktarda kerestenin nehirden taşındığı zafer günlerinden kalma batmış tomrukları bulmak için nehir yatağını tırmıklarla tarıyor. Bu çamura batmış ağaç cesetler eskiden yükleme yapılan kıyılara sıra sıra çıkartılıyor. Hepsi de mükemmel durumda, hatta bazıları çok değerli, çünkü bugün artık kuzey koruluklarında böyle çamlar yok. Kesici aletler aksedir ağaçlarının bulunduğu bataklık alanları tarıyorlar, onları da geyikler adım adım izliyorlar ki devrilmiş ağaçların üst dallarını sıyırıp alsınlar. Herkes ve her şey işte bu artıklardan geçimini sağlıyor.

Tüm bu leş yiyicilik silsilesi öylesine güzel işler ki, günümüz rençperi ağaç kütüklerinden bir kulübe yapacağı zaman, Idaho

veya Oregon'da artık kütüklerden kesilmiş ve Wisconsin ağaçlıklarına yük vagonlarıyla taşınmış uydurma kütükleri kullanır. Newcastle'a taşınan o meşhur kömürlerle inceden alay edilmesi bu olayla kıyaslandığında hafif kalır.[104]

Yine de, ta Paul Bunyan'ın zamanından beri nehir, birkaç bölgede hâlâ değişmemiş olarak, öylece duruyor. Şafak vakti, motorlu tekneler daha güne başlamadan, orada hâlâ nehrin sesini duyabilirsiniz. Yer yer ağaçları kesilmemiş bölgeler var... Neyse ki buralar devlete ait. Üstelik hâlâ hayatta kalabilmiş yaban hayata da rastlanıyor: Nehirde çizgili turna, levrek ve mersinbalıkları var; bataklık derelerde testere gagalı ördekler, esmer ördekler ve orman ördekleri üreyip duruyor; havada balık kartalları, kel kartallar ve kuzgunlar geziniyor. Her yerde geyik var hatta sayıları çok fazla... Ben sadece iki günde ortada dolaşan elli iki tane geyik saydım. Flambeau'nun üst kısmında hâlâ bir iki kurt gezinip duruyor ve burada ağaçsansarı gördüğünü iddia eden bir de avcı var... 1900 yılından beri Flambeau'dan hiç ağaçsansarı kürkü çıkmamasına rağmen.

Eyalet Doğa Koruma Müdürlüğü[105] 1943'te, Wisconsin'in gençlerinin yararlanması için, bu eskiden kalma yabanıl alanları temel alıp nehrin 80 kilometrelik bir bölümünü doğal alana çevirmeye başladı. Bu yabanıl alan, eyalet orman bölgesinin içinde yer alıyor. Ancak nehir kenarlarında ormanlık alan olmayacak, oralardan da mümkün olduğunca az yol geçecek. Yavaş yavaş ve sabırlı bir şekilde –bazen pahalıya mal olsa da– Doğa Koruma Müdürlüğü arazi satın alıyor, bu arazilerdeki kulübeleri ortadan kaldırıyor ve gereksiz yolları savıyor... Yani diyebiliriz ki Müdürlük, zamanı mümkün olduğunca eski orijinal yabanıllığa doğru geriye çeviriyor.

Paul Bunyan için en iyi kalitedeki beyaz çamların[106] yetişmesine olanak sağlayan Flambeau'nun kaliteli toprakları, benzer şekilde Rusk ilçesinde de, son yıllarda, mandıra endüstrisinin gelişmesine olanak sağladı. Bu mandıracılar, bölgesel enerji şirketleri tarafından teklif edilenden daha ucuza elektrik kullanmak

istediler. Böylece Kırsal Elektrik Kurumu (REA) kooperatifini[107] kurdular ve 1947'de, elektrik üretecek bir baraj başvurusunda bulundular. Barajın inşası tamamlandığında, kano yapılacak suların restorasyonu dahilindeki 80 kilometrelik alanın aşağı kısımları kırpılmış olacaktı.

Keskin ve şiddetli bir siyasi savaş başladı. Çiftçilerden gelen baskılara karşı duyarlı, ama yabanıl alanların değerinden bihaber olan Yasama Meclisi, Kırsal Elektrik Kurumu'nun baraj başvurusunu kabul etmekle kalmadı, Doğa Koruma Komisyonu'nu enerji bölgeleriyle ilgili gelecekteki tüm söz haklarından yoksun bıraktı. Öyle görünüyor ki, Flambeau'nun geriye kalan kano yapılabilecek yegâne suları ve eyaletin geriye kalan her bir yabanıl nehir uzantısı gün gelecek enerji üretimine koşulacak.

Belki de torunlarımız, hayatlarında hiç yabanıl nehir görmeyecekleri için, şarkı söyleyen sularda kano keyfine hiç özlem duymayacaklar.

Illinois ve Iowa

Illinois Otobüs Yolculuğu

Bir çiftçiyle oğlu bahçelerine çıkmış, yaşlı bir doğu kavağını gövdesinin içlerine doğru testereleyip duruyor. Ağaç o kadar büyük ve yaşlı ki, bıçkının iki ucunda sadece 30 santimlik birer parça kalmış.

Bu ağaç, bir zamanlar çayırlık denizinde bir cankurtarandı. Belki de George Rogers Clark[108] onun altında kamp yapmıştı; bizonlar gölgesinde öğlen uykusuna dalmış, bir taraftan da kuyruklarıyla sinekleri kovalamışlardı. Her bahar telaşlı güvercinler tünemişti üstüne... Bu ağaç eyalet üniversitesindeki[109] hariç en iyi tarih kütüphanesidir, fakat yılda bir kez çiftçinin evinin pencere kafesini pamuk içinde bırakıyor. Bu bahsettiğim iki gerçeğin sadece ikincisi önem arz ediyor.

Eyalet üniversitesi çiftçilere, Çin karaağaçlarının pencere kafeslerini pamukla tıkamadığını, dolayısıyla onların doğu kavaklarına tercih edildiğini söyler. Üniversite ayrıca, vişne konserveleri, Bang hastalığı[110], hibrit mısırlar ve çiftlik evini güzelleştirme üstüne ahkâm kesip durur. Üniversitenin çiftlikler hakkında bilmediği tek şey ise nereden geldikleridir. Görevi Illinois'yi soya fasulyeleri için güvenilir bir yer yapmaktır.

Şu anda, vaktiyle at arabaları için açılmış yolda, saatte 100 km hız yapan bir otobüste gidiyorum. Uzayıp giden beton yol, arazilerin çitleri neredeyse yol kenarlarına devrilecek hale gelinceye kadar genişlemiş de genişlemiş. Tıraşlanmış yol kenarları ile her an devrilecekmiş gibi duran çitlerin arasındaki dar çim şeritte, bir zamanların Illinois'sinden geriye kalanlar büyüyor: çayırlar.

Otobüste kimse bu kalıntı alanları görmüyor. Endişeli bir çiftçi –endişeli çünkü gübreler için ödediği fatura gömlek cebinden fırlamış– lupinlere, Japon tırfıllarına ya da Baptisialara boş gözlerle bakıp duruyor... hani şu bir zamanlar çayır havasından çekip aldığı azotu bereketli kara topraklarına pompalayan bitkilere. Çiftçi bunları, içinde büyüdükleri zıpçıktı ayrıkotlarından ayırt edemiyor. Eğer ona neden onun mısırları 100 kile[111] gelirken, çayırsız eyaletlerin mısırlarının sadece 30 kile ettiğini soracak olsam, muhtemelen Illinois topraklarının daha iyi olduğunu söyleyecektir. Eğer ona bu çitleri saran dimdik uzamış beyaz renkli, bezelyeye benzeyen çiçeklerin adını sorsam, bilmiyorum dercesine başını sallar. Onun gözünde sadece bir ot işte...

Sınırları çayır sedef otlarıyla[112] pırıl pırıl parlayan bir mezarlıktan geçiyoruz. Başka hiçbir yerde sedef otu kalmamış; köpek papatyaları ve eşek marulları modern manzara için gereken sarı temayı sağlıyorlar. Ve sedef otları sadece ölülerle sohbet ediyor.

Açık pencereden, kalbimi heyecanlandıran uzun kuyruklu düdükçünün ötüşünü duyuyorum. Onun ataları, bir zamanların uçsuz bucaksız ama şimdi unutulmuş çiçek bahçelerinde omuzlarına kadar batmış halde güçlükle yürüyen bizonları takip etmişti. Bir oğlan kuşu gözetliyor ve babasına, su çulluğuna bak, diyor.

*

Yol levhasında, "Yeşil Nehir Toprak Koruma Bölgesi'ne giriyorsunuz"[113] yazıyor. Küçük harflerle kimlerin müşterek çalıştığı yazılmış üzerine... Fakat harfler hareket halindeki otobüsten okunamayacak kadar küçük. Bu liste, doğa korumada kimin kim olduğunu gösteren bir isim listesi olmalı.

Levha özenle boyanmış ve bir dere yatağındaki çayırda duruyor; çayır çimenleri o kadar kısa ki burada golf oynayabilirsiniz. Hemen yakınında eski, kuru bir dere yatağının zarif kavisi var. Yeni dere yatağı, adeta bir cetvelle çizilmiş gibi dümdüz açılmış... İlçe mühendisi tarafından, akış hızlı olsun diye buradaki "kavis" yok edilmiş. Arka tarafta görünen tepede, tesviye eğrili şerit ekim yapılmış; erozyon mühendisi tarafından, akışın hızını kesmek için buraya "kavis" verilmiş. Suyun bu kadar nasihate aklı epey karışmış olmalı.

*

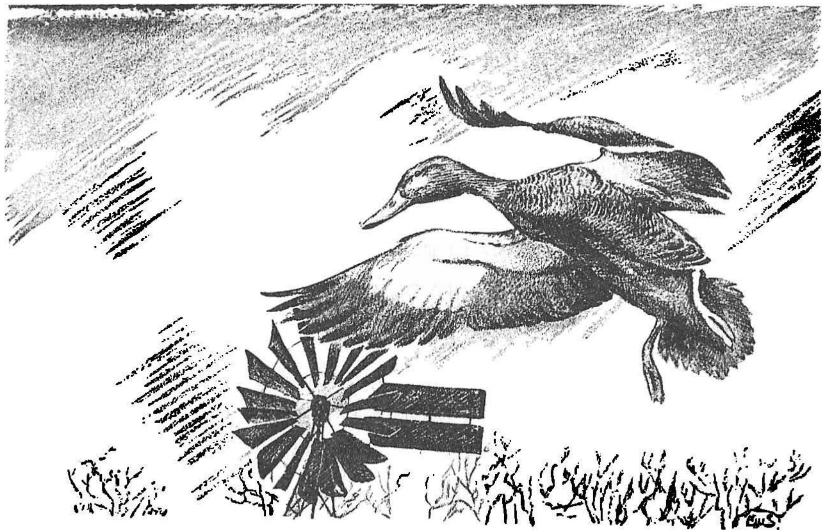
Bu çiftlikteki her şey bankadaki paranın büyüsüne kaptırmış kendini. Çiftlik ve içindeki binalar gıcır gıcır boyalı, her yer çelik ve beton kaynıyor. Ahırın üstüne yazılmış bir tarih çiftliğin kurucularını yâd ediyor. Çatı yıldırımsavarlarla dopdolu, rüzgârgülü yeni yaldızıyla gurur duyuyor. Domuzlarda bile muteber bir eda var.

Ağaçlık alandaki yaşlı meşelerin bir sorunu yok. Ortada ne bir çit, ne fundalık yer, ne ekilmemiş toprak, ne de beceriksiz bir çiftçilik görüntüsü var. Mısır tarlasında besili sığırlar var ama muhtemelen hiç bıldırcın yok. Çitler ensiz ve daracık çimen şeritleri üzerinde duruyor; tarlasını dikenli tellere bu kadar yakın süren kişi, "Sakla samanı gelir zamanı" diyor olmalı.

Derenin altındaki çayırlıkta, sellerle gelen çerçöp, çalılık yerlerde yığılmış. Dere kıyıları dımdızlak kalmış; Illinois toprakları parça parça koparak denizden tarafa sürüklenmiş. İri kanarya otu kaplı bölgeler, derenin taşıyamayıp kıyıya attığı alüvyonun biriktiği yerlere işaret ediyor. Bütün bunların altından kim kalkacak? Bu ne zamana kadar sürecek?

*

Anayol mısır, yulaf ve yonca tarlaları boyunca gergin bir şerit gibi uzayıp gidiyor. Otobüs kilometreler boyu bereketli topraklardan geçiyor, yolcular konuşuyor da konuşuyor. Ama ne hakkında? Sadece beysbol, vergiler, damatlar, filmler, motorlu taşıtlar ve cenazeler hakkında... Süratle giden otobüsün camlarından dışarı

bakıp da akıp giden o muhteşem Illinois manzaraları hakkında asla konuşmuyorlar. Zaten Illinois'nin ne bir başlangıcı, ne tarihi, ne sığ ne derin suları, ne de yaşam ve ölüm gelgitleri var. Onlar için Illinois sadece bilinmeyen limanlara yelken açtıkları bir denizden ibaret.

Çırpınan Kırmızı Bacaklar

İlk izlenimlerimi hatırlamaya çalıştığımda hep şunları merak ederim: Acaba büyümek denen şey, aslında küçülme süreci değil midir? Yetişkinlerin çocuklarda eksik olduğunu söyleyip durduğu şu deneyim denen şey, aslında temel öğelerin yaşamın her gün artan saçmalıklarıyla giderek seyrelmesi değil midir? En azından şundan eminim: Yaban hayatı ve onunla uğraşım hakkındaki ilk izlenimlerim biçim, renk ve atmosfer olarak çok canlı. Yarım yüzyıllık profesyonel yaban hayatı deneyimim bunu ne yok edebildi ne de ondan iyisini karşıma çıkardı.

Avcılığa can atan birçoklarına olduğu gibi, bana da genç yaşımda tek namlulu bir av tüfeği ve tavşan avlamak için izin ve-

rilmişti. Kışın bir cumartesi sabahı en sevdiğim tavşan arazisine giderken fark ettim ki, buz ve karla kaplı gölün üzerinde, bir yel değirmeninin kıyıdan sıcak su boşalttığı yerde "hava deliği" oluşmuştu. Bütün ördekler güneye gideli çok olmuştu. İşte o zaman kuşbilimle ilgili ilk hipotezimi oluşturdum: Bu bölgede eğer dişi veya erkek bir ördek kaldıysa eninde sonunda bu hava deliğine dalacaktı. Tavşanlara olan iştahımı az da olsa bastırdım ki o zaman için bu büyük başarıydı, buz tutmuş çamurun içindeki su biberlerinin üstüne oturdum ve bekledim.

Tüm öğleden sonra bekledim... Her karga geçişinde, yel değirmeninin –sanki romatizmalı gibi– çalışırken çıkardığı her iniltide soğuğu daha da hissederek bekledim. Sonunda güneş batarken batıdan yalnız bir esmer ördek çıkıp geldi, havada şöyle bir daire bile çizmeden kanatlarını hazırladı ve aşağıya doğru hızla indi.

Atışımı hatırlayamıyorum. Hatırladığım tek şey, ilk vurduğum ördek pat diye buzlu kara düşüp tepinen kızıl bacaklarıyla karnı yukarıda öylece yatarken hissettiğim tarif edilemez duygularımdı.

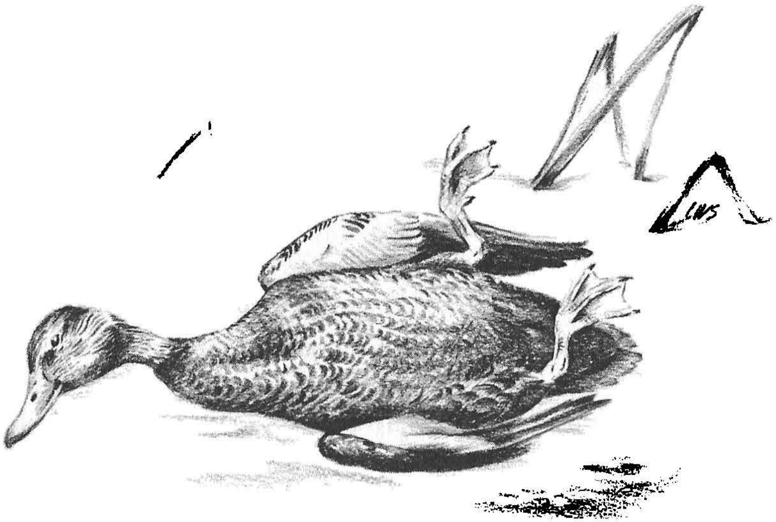
Babam bana av tüfeğini ilk verdiğinde bana bununla keklik avlayabileceğimi, fakat onları ağaçlarda vurmamamı söylemişti. Ona göre atış talimi yapmak için yeterince büyümüştüm.

Köpeğim keklikleri ağaca doğru sürmede iyiydi. Ağaçtaki kekliği kesin vurabilecekken bundan vazgeçip uçan çaresiz bir kekliğe ateş etmek benim etik yasalarda ilk deneyimim oldu. Şeytan dürtmesi, ağaçta duran bir kekliğin dürtmesiyle karşılaştırıldığında çok hafif kalırdı.

Keklik avlayamadan geçirdiğim ikinci mevsimin sonlarında bir gün, titrek kavak çalılıklarının arasında yürüyordum. Büyük bir keklik sol tarafımdan gürültüyle havalandı, kavakların üzerinden uçarak arkama geçti ve kararlı bir şekilde, sedir ağaçlarının bulunduğu yakındaki bataklığa yöneldi. Bu bir keklik avcısının hayal ettiği cinsten dönerek yapılan bir atıştı, yağan tüyler ve altın rengi yapraklarla birlikte kuş, tepetaklak cansız yere yuvarlandı.

Bugün size kanadından vurduğum o ilk kekliğin yattığı yerin haritasını çizebilirim... her bir kırmızı kuş üzümü kümesinin, her

bir mavi renkli yıldızpatının süslediği o yosun tutmuş yerin haritasını. Sanırım kuş üzümlerine ve yıldızpatılarına şu an duyduğum büyük sevgi işte o günden kalma bir şey.

Arizona ve New Mexico

Zirve

Benim Arizona'ya ilk kez gidip yaşadığım zamanlar Beyaz Dağlar[114] denen yer, at binicilerinin dünyasıydı adeta. Birkaç ana güzergâh dışında, yük arabaları için fazlasıyla engebeli bir araziydi. Arabalar işlemezdi burada. Bir yerden bir yere yürüyerek gitmenin de imkânı yoktu... Çok büyük bir yerdi burası; çobanlar bile ata binerdi. Herhangi bir vasıta söz konusu olamayacağı için, "zirve" olarak bilinen ve koca bir vilayet toprakları genişliğindeki yayla sadece atlılara kalırdı: Atlı kovboylara, atlı çobanlara, atlı orman memurlarına, atlı avcılara ve nereden gelip nereye gideceği belirsiz ve belli bir sınıfa ait olmayan atlı insanlara... Hani her zaman sınır bölgelerinde karşınıza çıkan kişiler... Ulaşım araçlarına bölgenin kendisinin karar verdiği bu farklı aristokrasiyi şimdiki neslin anlaması biraz zor.

İki gün uzaklıktaki kuzeydeki demiryolu kasabalarında böyle bir şey söz konusu değildi. Oralara yürüyerek, eşek sırtında, beygirle, at arabasıyla, yük vagonuyla, personel vagonuyla veya yataklı vagonla seyahat seçeneği vardı. Bu ulaşım seçeneklerinin her biri sosyal bir sınıfa karşılık geliyordu; kendine özgü bir şivey-

le konuşan, kendine özgü giysiler giyen, kendi yöresel yemeklerini yiyen ve kendi mekânlarında ahkâm kesen kişilerdi bunlar. Onları ortak paydada buluşturan yegâne şey, hepsinin bakkala borçlu olması ve Arizona tozu ve Arizona güneşi denen müşterek servete sahip olmasıydı.

Düzlüklerden ve yüksek ovalardan güneye, Beyaz Dağlar'a doğru gidildikçe, kendilerine özgü ulaşım vasıtalarını kullanmaları imkânsızlaştıkça bu sosyal sınıflar birer birer yok oluyordu ve nihayet "zirve"de atlılar dünyaya hükmetmeye başlıyordu.

Tabii ki Henry Ford'un devrimi bunların hepsini ortadan kaldırdı. Günümüzde uçaklar sayesinde sıradan insanlar göklere bile hâkim oluyor.

*

Kışın dağın tepesi atlılara bile geçit vermiyordu, zira yağan karlar yükseklerdeki çayırlarda kalın bir tabaka halinde yığılıyor, yukarılara çıkılan patikaların bulunduğu dar vadiler silme karla doluyordu. Mayıs ayında her kanyon buz gibi taşkın akan sularla gümbürdüyordu ama hemen sonrasında, eğer atınızın yarım gün boyunca dizine kadar çamura batmış vaziyette tırmanmaya gücü yetiyorsa zirveye ulaşıyordunuz.

Dağın eteğindeki küçük köyde her bahar, yükseklerdeki tenhalıkları ilk ele geçiren atlı olmak için gizli bir rekabet sürer giderdi. Çoğumuz bunu denedik ama hiçbirimiz durup da bunun nedenini sorgulamadık. Söylentiler kulaktan kulağa yayılırdı. Birinci gelen atlı sanki bir çeşit ışık halesi takardı başına. O "yılın adamı" olurdu.

Hikâye kitaplarında yazanların aksine, dağlara bahar öyle çabucak gelmezdi. Ilık havaların yerini sık sık şiddetli rüzgârlar alırdı, koyunlar ta dağa çıktıktan sonra bile... Orada burada sızlanıp duran koyunları, postları dolu ve karla kaplanmış yarı donmuş kuzularıyla kasvetli gri renge bürünmüş bu dağ çayırları bir yana, havanın daha soğuk olduğu ancak birkaç yer görmüşümdür. Neşeli fındıkkıran kuşları bile bu bahar fırtınalarına sırtlarını dönüp tahammül etmeye çalışırdı.

Kaç yaz günü ve hava durumu varsa, dağların da ruhu yazın öyle çeşit çeşitti. En içi geçmiş atlı bile, atıyla birlikte, bu ruh hallerinin hepsini iliğine kadar hissetmiştir.

Güzel bir sabah dağlar, sizi taze çimenlerin ve çiçeklerin üzerinde yuvarlanmaya davet ederdi (sizin gibi çekingen olmayan atınız eğer dizgini sıkı tutamadıysanız işte aynen öyle yapmıştır). Her canlı varlık şarkı söyler, cıvıldar ve tomurcuklanırdı. Bunca ay fırtınalar yüzünden tarumar olmuş o ulu çamlar ve köknarlar güneşi yüce bir vakarla içlerine çekerdi. İfadesiz yüzlerine karşın çıkardıkları sesler ve kuyruklarıyla duygularını dışa vuran püskül kulaklı sincaplar, zaten bildiğiniz şeyi size bıkıp usanmadan söylerlerdi: Hayatınızda hiç böylesine nadir bir gün, böylesine dolu dolu bir yalnızlık yaşamamışsınızdır.

Hemen bir saat sonra, fırtınanın habercisi bulut kümeleri güneşi kapatabilirdi. O zamana kadarki cennetiniz de birazdan çakacak şimşeklerin, indirecek yağmurların ve dolunun altında siner kalırdı. O kara kasvet, adeta fitili ateşe verilmiş bir bomba gibi, havada asılı kalırdı. Atınız her yuvarlanan çakıl taşından, her çatırdayan daldan ürküverirdi. Yağmurluğunuzu çözüp çıkarmak için eyeri çevirdiğinizde irkilir, burnundan solur, sarsılırdı; sanki kıyamet fermanını siz açıp okuyacakmışsınız gibi. Ne zaman ki birinin gök gürültüsünden korkmadığını duysam içimden şöyle geçiririm: Demek ki temmuz ayında hiç bu dağa çıkmamış.

Gök gürültüleri müthiş korkutucudur fakat daha da korkutucu olan şey, yıldırım kayalara çarpınca dumanlı kıvılcımlarla kulağınızın yanından vızıldayarak geçen taş parçalarıdır. Daha da korkutucu olansa yıldırımlar bir çamı darmaduman edince havada uçuşan küçük odun parçalarıdır. Bir keresinde hatırlıyorum da, 4,5 metre boyunda parıldayan beyaz bir parça tam ayağımın dibinde toprağa saplanmıştı ve orada öylece kalıp bir diyapazon gibi vınlamıştı.

Korkulardan kurtulmanın[115] başlıca yolu, yoksul yaşam olmalı.

Dağın tepesi geniş bir çayırlıktı ve bir ucundan diğerine gezinti yapmak yarım gününüzü alırdı. Sakın bu çayırlığı zihninizde etrafı çamlarla çevrili büyük bir çim amfiteatr gibi resmetmeyin. Çayırlığın kıyıları, her biri birbirinden farklı sayısız girinti, oyuntu, burun, kiriş, boynuz ve parklarla kıvrılıp tırtıklanmıştı. Hiç kimse bunların tümünü bilemezdi ama günlük gezintilerde karşınıza şans eseri yeni bir tanesi çıkıverirdi. "Yeni" diyorum çünkü çiçeklerle bezeli bu oyuntulardan birine giren insan şöyle bir duyguya kapılırdı: Eğer daha önce buralara birisi ayak bastıysa ister istemez ya bir şarkı söylemiştir ya da bir şiir yazmıştır.

Böylesine inanılmaz bir manzarayı keşfetmiş olmanın yarattığı duygu, dağlardaki kamp alanlarında bulunan titrek kavakların dayanıklı kabuklarına kazılmış yazılara aslında bir açıklama getirmektedir. Bu gördükleriniz, kabuklara kazılmış baş harfler, o günün tarihi ya da sığır damgalarıdır. Bu işaretlerde, herhangi bir günde, *Homo texanus*'un tarihini ve kültürünü okuyabilirsiniz. Bunları antropolojinin sıkıcı terimleriyle değil de, baş harflerinden tanıyıverdiğiniz o fikir babalarından birinin kişisel kariyeri olarak okuyabilirsiniz. Yaptığı at ticaretiyle seni hezimete uğrattığı oğlundan ya da bir zamanlar dans ettiğin kızından tanıyıverirsiniz onu. İşte tam şuracıkta, 1890'larda kazıdığı, nişanını değil de adının sadece baş harflerini görüyoruz. Kuşkusuz dağlara tek başına, seyyah bir sığırtmaç olarak ilk geldiği zaman kazımıştı bunu. Sonra da on yılın ardından baş harflerine ek olarak bir de nişanını kazımış. Aradan geçen zamanda o artık "tam donanımlı" muteber bir vatandaş olup çıkmış... Elde ettikleri de azla yetinerek, biriktirerek ve belki de biraz marifetle oluvermiş. Sonra da, daha birkaç yıl önce kazılmış olan kızının baş harfleriyle karşılaşıyorsunuz: Hanımefendinin kalbini kazanmakla birlikte bunca malın mülkün de varisi olmak isteyen abayı yakmış bir genç tarafından kazılmış bu.

Yaşlı adam artık hayatta değildi. Hayatının son yıllarında ona heyecan veren tek şey banka hesabı ve sürülerine, büyükbaş hayvanlarına dair tuttuğu çeteleydi. Titrek kavak onun da gençken dağlardaki baharın ihtişamını hissettiğini ortaya çıkarmaktaydı.

Dağın tarihi sadece titrek kavağın kabuğunda değil dağdaki yerleşim yerlerinin isimlerinde de yazılıydı. Hayvancılık yapılan yerleşim yerlerinin isimleri müstehcen, nükteli, alaycı veya duygulu olabilir ama bunlar nadiren banaldir. Genelde bu isimler yeni gelenleri meraka düşürecek derecede ince anlamlar taşır ve bunların bütünü yerel folkloru oluşturan hikâyeler ağını oluşturur.

Örneğin "Kemikli Bahçe" diye bir yer vardı... Çan çiçeklerinin uzun zaman önce ölmüş ineklerin yarı gömülü kafatasları ve dağılmış omurgaları üzerinden kemerler çizdiği harikulade bir çayırlık alandı bu. 1880'lerde Teksas'ın ılıman vadilerinden buraya yeni gelen ahmak bir sığır çobanı, dağdaki yaz mevsiminin cazibesine aldanıp sürüsünü dağdaki kuru otlarla kışlatmaya kalkışmıştı. Kasım ayının fırtınaları baş gösterince de atıyla bata çıka kaçmışlardı oradan, ama inekler arkada kalmıştı.

Bir de "Mavi Campbell" diye bir yer vardı... Eskiden bir sığır çobanının gelin getirdiği, Mavi Nehir'in kaynak yerlerinden biriydi burası. Kayalardan, ağaçlardan fenalık geçiren kadın bir piyanosu olsun diye can atıyordu. Beklendiği üzere hemen bir piyano, hem de Campbell marka bir piyano getirtildi. Bölgede piyanoyu taşıyacak yalnızca tek bir katır ve katırın üzerine böyle bir yükü dengelemek gibi insanüstü bir işin üstesinden gelebilecek tek bir balyacı vardı. Sonuçta piyano saadet getirmedi ve kadın oradan kaçıp gitti. Bu hikâye bana anlatıldığında çiftlik kulübesi, kütükleri yerinden çoktan oynamış bir harabe yığınıydı.

Bir başka yer de "Frijole Cienega"dır.[116] Çam ağaçlarıyla etrafı duvar gibi örülmüş bataklık bir çayır araziydi burası... Bir vakitler yolcuların gece kamp yapmak için kullandığı küçük bir ahşap kulübe vardı. Yazılı olmayan örf ve âdetlere göre, böyle bir mülk sahibinin, gitmeden önce geride un, domuz iç yağı ve fasulye bırakması gerekiyordu; oradan geçerken konaklayanların da halihazırda stokta bulunanlara takviye yapması bekleniyordu. Fakat bir keresinde talihsiz bir yolcu fırtınaya yakalanmış ve bir hafta boyunca kulübede mahsur kalmıştı. Ne var ki bulduğu tek şey fasulyeydi. Misafirperverlikte böylesi bir ihlal de, bir yerleşim yerinin adı olarak tarihe kaydedilmek için yeterince önemli sayılmıştı.

Son olarak da "Cennet Çiftliği" diye bir yer vardı... Haritadan bakıldığında tatsız bir yere benziyordu fakat zorlu bir yolculuğun ardından oraya varıldığında tamamen farklı bir durumla karşılaşıyordunuz. Burası yüksek bir tepenin en uzak tarafında, varlığını gizli saklı sürdürüyordu, cennet olmaya layık her yer gibi. Yemyeşil çayırlarından aşağı doğru bol alabalıklı bir akarsu kıvrıla kıvrıla akardı. Bu çayıra bir aylığına bırakılan bir at o kadar semirirdi ki, yağmur suyu sırtında birikinti oluştururdu. Cennet Çiftliği'ni ilk ziyaretimden sonra kendi kendime şöyle dedim: Zaten buraya başka ne isim konabilirdi ki?

*

Birkaç kere fırsat çıkmasına rağmen Beyaz Dağlar'a bir daha hiç gitmedim. Turistlerin, yolların, bıçkıhanelerin ve tomruk taşımak için kullanılan demiryollarının oraları ne hale getirdiğini görmesem daha iyi olacak. Şimdi duyuyorum da, ilk kez "zirve"ye çıktığımda henüz doğmamış olan gençler oranın ne kadar muhteşem bir yer olduğundan bahsedip duruyorlar. Bu sözlere katılıyorum ama bir türlü dile getiremediğim bir kuşkuyla.

Bir Dağ Gibi Düşünmek[117]

Bağırdan yükselen derin bir haykırış, bir kanyon duvarından ötekine yankılanarak dağın eteklerine doğru kayıyor ve gecenin karanlığına karışıyor. Bu duyduğunuz, vahşi ve isyankâr bir kederin, nefretin dünyanın tüm güçlüklerine karşı patlayışıdır.

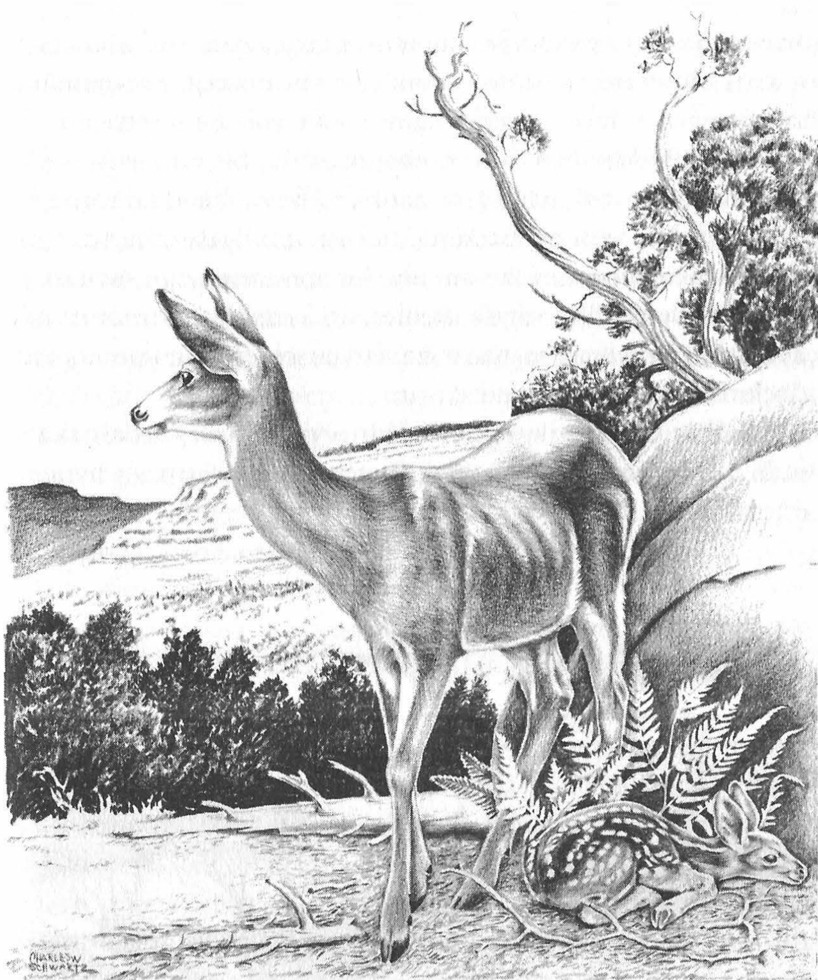
Her canlı –belki bir o kadar da cansız– bu çağrıya kulak verir. Bu haykırış geyik için kendisinin avlanabileceğine bir uyarı; çam ağacı için gece yarısı yaşanacak boğuşmalar ve karın üzerine dökülen kan; kır kurdu için kurttan artık kalan geyik eti vaadi; sığırtmaç için bankaya borçlanma tehlikesi; avcı içinse kurt dişinin kurşuna meydan okumasıdır. Fakat bu apaçık ve ani umutlarla korkuların altında sadece dağın kendisinin bildiği çok daha derin bir anlam yatar. Yalnızca bir dağ, bir kurdun ulumasını tarafsızca dinleyecek kadar uzun yaşamıştır.

Bu gizli anlamı çözümleyemeyenler yine de onun varlığından haberdardır çünkü bu, kurtlar ülkesinin her yerinde hissedilir; üstelik bölgeyi diğer tüm bölgelerden ayırır. Bu gizli anlam, geceleri kurtların sesini duyan ve gündüzleri izlerini süren herkesin tüylerini ürpertir. Görünürde kurt olmasa bile, yüzlerce ufak tefek olayın altında bu anlam saklıdır: Yük beygirinin gece yarısı kişnemesinde, yuvarlanan kayaların takırtısında, kaçan bir geyiğin sıçrayışlarında ve ladin ağaçlarının altına düşen gölgelerde hissedersiniz onu. Sadece eğitilemez bir acemi, kurtların varlığını yokluğunu hissetmeyi başaramaz ya da dağların kurtlar hakkında gizli bir fikre sahip olduğu gerçeğini anlayamaz.

Benim bu durum üzerine kanaatim, bir kurdu ölürken gördüğüm günden beri sürüyor. Eteklerinde çalkantılı bir nehrin dirsek yaparak aktığı, yüksek bir kanyon duvarının üzerinde öğle yemeğimizi yiyorduk. Bir şey görmüştük. Bunun bir dişi geyik olduğunu düşündük. O şiddetli akıntının sığ yerinden geçiyordu ve göğsü köpükler içindeydi. Kıyıdan bize doğru tırmanıp kuyruğunu silkelediğinde yanıldığımızı fark ettik: Bu bir kurttu. Yarım düzine kurt daha –ki görünüşe bakılırsa bunlar büyümüş kurt yavrularıydı– söğütlerin arasından aniden çıktı ve hepsi kuyruklarını sallayarak, birbirlerini oyundan ısırarak bize hoş geldin der gibi toplandılar. Derken kelimenin tam manasıyla bir kurt yığını bizim kanyon duvarının dibindeki düzlüğün ortasında acıyla kıvranıp tarumar oluverdi.

O günlerde bir kurdu öldürmemek diye bir şey düşünülemezdi. Birkaç saniye içinde kurt sürüsüne kurşun yağdırmaya başladık. Bunu nişan almaksızın heyecanla yapıyorduk çünkü sarp bir tepeden aşağı doğru nasıl hedef alacağınız her zaman kafa karıştırır. Tüfeklerimiz boşaldığında anne kurt yerdeydi ve bir kurt yavrusu geçit vermez kaygan kayalara doğru bacağını sürüklüyordu.

Kurdun yanına vaktinde yetiştik ve gözlerinde keskin bir yeşil alevin sönmekte olduğunu gördük. İşte o zaman anladım –ve o günden beri iyi biliyorum ki– o gözlerde bana alışılmadık gelen bir şey vardı. Sadece onun ve dağın bildiği bir şey... O zamanlar gençtim ve hep tetiği çekme arzusuyla doluydum; daha az kurdun daha

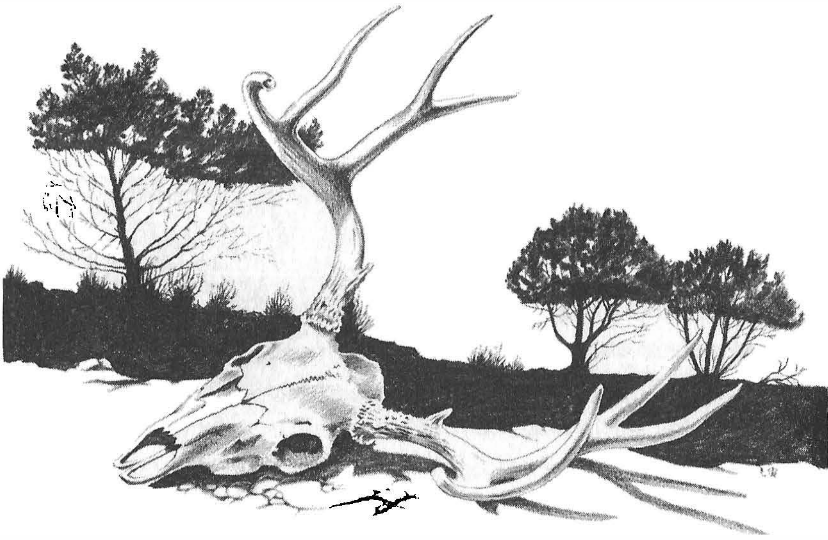

CHARLES W
SCHWARTZ

fazla geyik anlamına geleceğini düşünüyordum, hiç kurdun kalmaması da avcılara bir cennet demekti. Ama o yeşil alevin söndüğünü görünce anladım ki ne kurt ne de dağ bu düşünceden yanaydı.

*

İşte o zamandan beri, birçok eyalette birbirinin ardı sıra kurtların kökünün nasıl kurutulduğuna şahit oldum. Kısa süre önce kurtları yok edilmiş birçok dağın çehresini seyrettim ve dağların güneye bakan yüzlerindeki yamaçların yeni geyik patikalarıyla kırış kırış olduğunu gördüm. Geyiklerin yiyebileceği her çalının ve taze sürgünün önce cansızlaştığını sonra yok olup gittiğini izledim. Yiyebildikleri her ağacın yapraklarının bir atın semeri yüksekliğine kadar yok edildiğini gördüm. Böyle bir dağ, sanki biri Tanrı'nın eline yeni bir budama makası vermiş de onu diğer tüm işlerden men etmiş gibi bir hal alır. En sonunda artan sayıları yüzünden aç kalıp ölen geyik sürülerinin kemikleri, kurumuş adaçayı bitkileriyle birlikte ağarır ya da yükseklerde sıralanmış ardıç ağaçlarının altında ufalanır durur.

Şimdi öyle sanıyorum ki, nasıl bir geyik sürüsü kurtların karşısında ecel terleri döküyorsa dağ da geyiklerin karşısında aynı ecel terlerini döküyor. Ve belki de daha anlamlı bir sebepten dolayı...

Zira kurtlar tarafından alaşağı edilen bir erkek geyiğin yerini iki üç yıl içinde yenileri alırken, birçok geyik tarafından alaşağı edilen bir bölgenin yenilenmesi yıllar boyu mümkün olmayabilir.

Aynı durum inekler için de geçerli. Merasını kurtlardan temizleyen çoban, yaşam alanına sığsınlar diye sürüyü azaltmakla yükümlü olan kurdun görevini üstlendiğini fark edemez. Yani bir dağ gibi düşünmeyi öğrenememiştir. İşte tam da bu yüzden kurak arazilerimiz ve geleceğimizi alıp götürüp denizlere boşalttığımız nehirlerimiz var.

*

Hepimiz güvenlik, refah, konfor, uzun ömür ve sakin bir hayat derdindeyiz. Bunlara sahip olmak için geyik, çevik bacaklarıyla; çoban, tuzak ve zehirle; devlet adamı, kalemiyle; birçoğumuz da makinelerle, oylarımızla ve paramızla savaşıyoruz. Fakat bunların hepsi bizleri aynı sonuca götürüyor: günümüzde barışa.[118] Bunda başarıya ulaşıldı tabii ve bu belki de tarafsız düşüncenin bir gerekliliği. Ancak fazla emniyetli davranmak uzun vadede tehlikeli olabiliyor. Belki de Thoreau'nun, "dünyanın kurtuluşu yabanıllıkta yatar"[119] özdeyişinin arkasındaki anlam budur. Belki de, dağların uzun zamandır bildiği ama insanların bihaber olduğu, bir kurdun ulumasındaki gizli anlam budur.

Escudilla

Arizona'da hayat, ayağınızın altında çayırotları[120], yukarıda gökyüzü ve ufuk çizgisinde de Escudilla ile çevrelenmişti.

Dağın kuzeyine doğru bal rengi ovalardan geçerdiniz. Nereye bakarsanız bakın her an Escudilla gözünüze çarpardı.

Doğuya doğru, ağaçlarla kaplı platoların karmaşasında dolaşırdınız. Her küçük ormanlık arazinin, bol güneşiyle, ardıç ağaçlarının kokusuyla ve alakargaların gevezelikleriyle samimi, kendine özgü bir dünyası vardı. Ama yüksekteki bir tepeye çıkınca, birdenbire uçsuz bucaksız enginlikte bir benek oluverirdiniz. Bu enginliğin kıyısında da Escudilla uzanırdı.

Güneye doğru, Mavi Nehir'in girift kanyonları uzanırdı. Buralar ak kuyruklu geyikler, yabani hindiler ve daha da yabani sığırlarla dopdoluydu. Ufuk çizgisinin üzerinden size el sallayan arsız bir erkek geyiği gözünüzden kaçırdığınızda ve merakınızı gidermek için aşağıdaki manzaraya baktığınızda uzaktaki masmavi dağı, Escudilla'yı görürdünüz.

Batıya doğru, Apache Milli Ormanı'nın ötesinde dalga dalga yükselen ağaçları görürdünüz. Ağaçların arasından geçerken planlar yapıp araziyi hayalimizde muntazam parçalara ayırarak bu upuzun çamları olası kereste yığınlarına çevirirdik; defterimize de bu hayali yığınların notunu alırdık. Notları tutan gezgin, nefes nefese kanyona çıktığında not defterindeki sembollerin uzaklığı ile terli parmakları, akasya dikenleri, geyik sineği sokmaları ve paylayan sincapların yakınlığı arasında garip bir uyumsuzluk sezerdi. Ancak bir sonraki tepede, yeşil çamlar denizinin üzerinden esen soğuk rüzgâr bütün şüphelerini uçurup götürürdü. Uzaktaki kıyıda Escudilla uzanırdı.

Dağ sadece işimizi ve eğlencemizi sınırlamakla kalmıyor, iyi bir akşam yemeği bulma girişimlerimizi bile engelliyordu. Kış akşamlarında sık sık nehir düzlüklerinde bir yeşilbaş ördeği pusuya düşürmeye çalışırdık. Uyanık sürüler pembemsi batıda, çelik mavisi kuzeyde dönüp dolaşıp sonra da Escudilla'nın mürekkep karasının içine doğru kaybolup giderlerdi. Kanatlanıp geri gelirlerse güveç tenceremizde pişecek şişman bir erkek ördeğimiz olurdu. Eğer görünmezlerse domuz pastırması ve fasulyeye talim ederdik.

Aslında ufuk çizgisinde Escudilla'yı göremediğiniz sadece tek bir yer vardı, o da Escudilla'nın kendi tepesiydi. İşte orada dağı göremezdiniz ama dağı hissedebilirdiniz. Bunun nedeni, büyük ayıydı.[121]

İhtiyar Kocaayak, bir soyguncu barondu[122] ve Escudilla da onun şatosuydu. Her bahar ılık rüzgârlar karları eritmeye başladığında, bizim boz ayı kayalardaki kış uykusu ininden sürünerek çıkar ve dağdan aşağıya inerken bir ineğin kafasını parçalardı. Karnını doyurduktan sonra sarp kayalıklarına geri döner ve orada

dağ sıçanı, yabani tavşan, böğürtlen ve köklerle beslenerek sakin bir yaz geçirirdi.

Bir keresinde onun avladığı hayvanlardan birini görmüştüm. İneğin kafatası ve boynu, sanki bir yük katarıyla kafa kafaya çarpışmış gibi, püre gibi olmuştu.

Aslında yaşlı ayıyı hiç kimse görmemişti ama çamurlu bahar aylarında sarp kayalıkların dibinde onun akıl almaz izlerini görebilirdiniz. Bunları görmek en külyutmaz sığırtmaçları bile ayının varlığının bilinciyle doldururdu. Atlarıyla nereye doğru giderlerse gitsinler dağı görürlerdi ve dağı görmek onlara hep ayıyı hatırlatırdı. Kamp ateşinin etrafındaki sohbetlerde de hep biftek, *bailes*[123] ve ayının sözü edilirdi. Kocaayak yılda sadece bir ineğin ve birkaç kilometrekare işe yaramaz kayalık arazinin hak sahibi olarak görüyordu kendini ama onun kişiliği tüm bölgeye nam salmıştı.

O günler, bu ineği bol yöreye, ilk kez kalkınmanın geldiği günlerdi. Kalkınmanın da çeşit çeşit temsilcileri vardı.

Bunlardan biri, kıtalararası otomobil yolculuğunu ilk yapan sürücüydü. Sığırtmaçlar, yolları terbiye eden bu kişiyi anlamışlardı, o da aynen herhangi bir vahşi at terbiyecisi gibi havalı havalı konuşup duruyordu.

Bir diğer kişi, söylediklerini anlamasalar da dinleyip süzdükleri, siyah kadifeler içindeki tatlı hanımefendiydi... Boston aksanıyla, onları kadının seçme ve seçilme hakkıyla ilgili aydınlatmaya gelmişti.

Ardıç ağaçlarına teller yerleştirip kasabayla anında mesajlaşmayı sağlayan telefon teknisyenine de hayretler içinde bakmışlardı. Yaşlı bir adam, bu kablonun kendisine bir parça domuz pastırması getirip getiremeyeceğini sormuştu.

Bir bahar günü, kalkınmacılar bir başka temsilci daha gönderdi... Kendisi devlete çalışan bir avcıydı, ve devlet hesabına katledeceği ejderhaların peşine düşmüştü... Denebilir ki o işçi tulumu giymiş bir nevi Aziz George'tu. Katledilmesi gereken herhangi bir zararlı hayvan olup olmadığını sordu. Evet, büyük ayı vardı.

Avcı katırını yükleyip Escudilla'ya doğru yola koyuldu.

Bir ay içinde adam geri döndü... Katırı, taşıdığı ağır postun altında sendeleyip duruyordu. Kasabada, içinde postun kurutulabileceği büyüklükte sadece bir tane ahır vardı. Avcı, kapanla yakalamayı, zehirlemeyi ve bildiği bütün hileleri denemişti ama hiçbiri işe yaramamıştı. Daha sonra içinden sadece ayının geçebileceği dar bir geçide sicimli bir tüfek düzeneği kurup beklemişti. Kalan son boz ayı sicimin üzerine yürüyünce kendi kendini vurmuştu.

Aylardan hazirandı. Post çok kötü kokuyordu, yamalıydı ve hiçbir değeri yoktu. Son boz ayının soyunu yâd edecek bir anıt olarak geriye güzel bir post kalmalıydı ve onu bu hakkından mahrum etmek bizce ona bir hakaret olmuştu. Boz ayının geride bıraktığı tek şey, Ulusal Müze'de bir kafatası ve bilim insanları arasında kafatasının Latincedeki adının ne olduğuna dair bir tartışmaydı.

İşte bizler tam da bu gibi şeyler üzerinde düşünüp taşınmaya başladıktan sonra, şu kalkınma denen meselenin kurallarını kimin koyduğunu merak etmeye başladık.

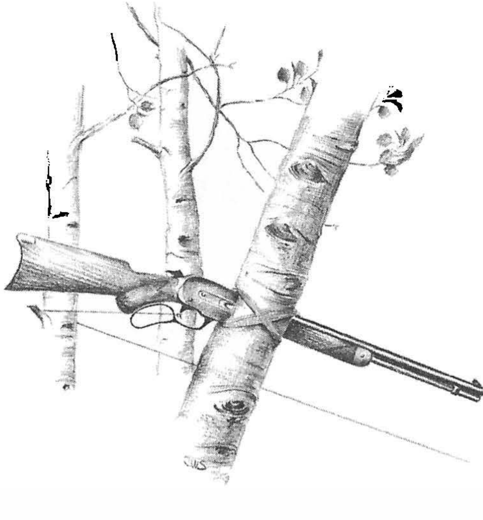
*

En başından beri zaman, Escudilla'nın bazalt hantal yapısını savurarak, bekleterek, toparlayarak aşındırıyordu. Zaman, emektar dağın üzerinde üç şey meydana getirmişti: ulu bir görünüş, ufak tefek hayvanlardan ve bitkilerden oluşan bir topluluk ve bir de boz ayı.

Boz ayıyı öldüren devlet avcısı Escudilla'yı inekler için güvenli bir yere dönüştürdüğünü biliyordu. Fakat sabah yıldızlarının topyekûn şarkı söyledikleri zamanlardan bu yana ayakta duran bu devasa, anıtsal yapının çan kulesini itip devirdiğini bilmiyordu.

Avcıyı buralara gönderen büro şefi, evrimin yapısını güya iyi bilen bir biyologdu; ne var ki çan kulelerinin de inekler kadar önemli olabileceği ona hiç malum olmamıştı. Ne inek diyarının yirmi yıl içinde bir turist cennetine döneceğini öngörebilmişti ne de ayılara bifteğe olduğundan daha fazla ihtiyaç duyulacağını...

Bu bölgede ayıları tamamen yok edelim diyen meclis üyeleri –ki, bunun için ödenek ayrılmasını kabul etmişlerdi– buralara ilk gelen öncülerin soyundandı. Üyeler, öncülerin üstün erdemlerine

övgüler yağdırmaya yağdırıyordu ancak sınır bölgeleri böyle kalmasın diye de ellerinden geleni yapıyordu.

Ayının yok edilmesine boyun eğen biz ormancılar, o bölgede bir çiftlik sahibi tanıyorduk... Toprağı sürerken üzerinde Coronado'nun[124] kaptanlarından birinin isminin yazılı olduğu bir hançer bulmuştu. Altın hırsları ve din meselesi yüzünden yok yere Kızılderilileri öldüren İspanyolları sert bir dille eleştirmiştik o vakitler. Oysa bizler de, aklımızın ucuna dahi gelmemiş olsa bile, haklı sandığımız bir istilanın kaptanlarıydık.

Escudilla hâlâ tüm ihtişamıyla ufukta yükseliyor ama onu gördüğünüzde aklınıza bir ayı gelmiyor artık. O şimdi sadece bir dağdan ibaret.

Chihuahua ve Sonora

Guacamaja

Güzellik bilimi, doğa bilimlerinin ta karanlık çağlardan kalmış bir dalıdır. En iyi fizikçiler dahi onun denklemlerini henüz çözemedi. Örneğin herkes bilir ki, kuzey ormanlarındaki sonbahar manzarası şu üçünün toplamıdır: toprak, rengi kırmızıya dönmüş bir akağaç ve yakalı orman tavuğu. Geleneksel bilimin penceresinden bakıldığında orman tavuğu, 4 dönümlük bir arazinin kütlesinin veya enerjisinin sadece milyonda birini temsil etmektedir. Ama orman tavuğunu bu manzaradan çekip çıkartırsanız geriye hiçbir şey kalmaz. İnsanı hareketlendiren muazzam bir çekim gücü kaybolur.

Kaybın tamamıyla zihin gözümüzde olduğunu söylemek kolay ama bunu kabul edecek ciddi bir ekolog var mı? Bu kişi gayet iyi bilir ki önemi çağdaş bilimin terimleriyle açıklanamayacak derecede büyük bir ekolojik ölüm meydana gelmiştir. Bir filozof, bu ölçülemeyen özü, maddesel şeylerin *numenonu* olarak adlandırmıştır.[125] Bu ise *fenomene* taban tabana zıttır, zira fenomenler düşünülüp tahmin edilebilir... bu en uzaktaki yıldızın savrulması ya da dönmesi bile olsa.

Orman tavuğu kuzey ormanlarının, mavi alakarga ceviz koruluklarının, Kanada alakargası yosunlu bataklıkların, Meksika çamı[126] da ardıç ağacı bayırlarının numenonudur. Kuşbilimle ilgili metinlerde bu gerçekler yazmaz. Her ne kadar sezgileri kuvvetli bilim insanları için bilindik şeylerse de, sanırım bunlar bilimin ilgi alanına daha yeni yeni giriyor. Her ne olursa olsun, şu anda ben Sierra Madre'nin numenonunun keşfedildiğini kayıt altına alıyorum: Kalın gagalı papağan.

Kalın gagalı papağan sadece bir keşif, çünkü çok az kimse onun uğrak yerlerini ziyaret etmiştir. Oralara gidildiğinde de yalnızca körler ve sağırlar onun dağ hayatındaki ve manzarasındaki rolünü algılamakta başarısız olur. Aslında cıvıldaşan kuş sürüleri kanyon duvarlarındaki tüneklerini bırakıp şafak vaktinin semalarında bir çeşit sabah talimi yapmaya başladıklarında daha kahvaltınızı bitirmemişsinizdir. Sürüler, turna filoları gibi dönüşler yapıp helezonlar çizerken yüksek sesle –sizin de merak ettiğiniz– soruyu tartışırlar. Bu soru, kanyonların üzerinden usulca yaklaşan yeni günün, öncekilerden daha mavi veya daha altın sarısı olup olmadığıdır. Konu üzerine oy kullanıp berabere kaldıktan sonra sürüler, ayrı gruplar halinde yüksek tepelere çekilip kahvaltılarını ederler: üstelik bu tam bir ziyafettir.[127] Seni henüz görmediler.

Fakat kısa bir süre sonra kanyondan dışarıya dik yokuşu çıkmaya başladığınızda tahminen 1,5 kilometre ötedeki keskin gözlü bir papağan, oflaya puflaya yoldan tırmanan bu garip yaratığı fark eder. Oysa ona göre buralardan yalnızca geyik, aslan, ayı veya hindinin geçiş izni bulunmaktadır. İşte o anda papağan kahvaltısını unutuverir. Bağırışlarla, feryatlarla birlikte tüm çete kanatlanıp sana doğru uçmaya başlar. Onlar tepende daireler çizerken, keşke bir papağan sözlüğüm olsaydı diye hevesle içinden geçirirsin. Sormak istedikleri, benim gibi lanet birinin buralara ne diye geldiği mi acaba? Veya bir kuşlar ticaret odasından bekleneceği gibi, diğer tüm zaman ve yerlerle kıyaslandığında onların kasabasının, havasının, yurttaşlarının ve görkemli geleceklerinin değerini bilip bilmediğimden mi emin olmak istiyorlar? Bu iki durumdan biri

veya ikisi birden doğru olabilir. Ve o zaman, yol inşa edildiğinde acaba ne olacak sorusu aklınızda hüzünle şimşek gibi çakar... Bu gürültülü karşılama komitesi, av tüfeğini takınıp gelmiş turistleri ilk defa karşıladığında acaba ne olacak diye düşünürsünüz.

Çok geçmeden Sierra sabahının olağan hoşluklarına bir ıslıkla bile yanıt veremeyecek kadar sıkıcı ve kendini ifade etmekten

yoksun biri olduğunuz anlaşılır. Ve üstelik ormanda henüz açılmamış daha o kadar çok çam kozalağı var ki! O zaman hadi kahvaltımızı bitirelim! Bu defa kanyon duvarının dibindeki bir ağaca yerleşirler ve size de gizlice en uca gelip aşağı bakma fırsatı verebilirler. Burada ilk defa renkleri görürsünüz: kırmızı sarı apoletli, siyah miğferli, kadife yeşili üniformalar, bir çamdan ötekine gürültüyle akın eder; ama her zaman düzenli bir şekilde ve çift sayılarla. Sadece bir keresinde beşli –ya da çift sayılardan oluşmayan– bir grup görmüştüm.

Yuva yapan çiftlerin, eylülde beni selamlamış bu kuşlar kadar yeri göğü inletip inletmediğini bilmiyorum. Ama eylülde dağda papağan varsa bunu kısa zamanda fark edeceğinizi biliyorum. Doğru dürüst bir kuşbilimci olacaksam, elbette ki seslerini tanımlamaya çalışmalıyım. Sesleri, görünüşte mavibaşlı alakarganınkine[128] benziyor fakat Meksika çamlarının müziği bulundukları kanyonların puslu havası gibi yumuşak ve nostaljikken, Guacamaja'nın müziği daha yüksekten ve keskin bir mizahın coşkusuyla dopdolu çıkıyor.

Duyduğuma göre, baharda çiftler yüksek ama ölü çam ağaçlarında ağaçkakan deliği arar ve kısa süreli bir inzivayla ırksal görevlerini yerine getirir. Fakat bir ağaçkakanın oyduğu delik ne kadar büyük olabilir ki? Guacamaja –yerlilerin papağana verdikleri ahenkli isim bu– bir güvercin büyüklüğündedir ve böyle küçücük bir deliğe nasıl sığabilir ki? Acaba güçlü gagasıyla, sığdığı yeri biraz daha mı genişletiyor? Yoksa bu bölgelerde bulunduğu söylenen imparator ağaçkakanın oyduğu deliklere mi giriyor? Cevabı bulma görevini gelecekte buralara gelecek bir kuşbilimciye bırakıyorum.

Yeşil Lagünler

Yabanıl bir alana asla geri dönmemek bilgece bir davranıştır, zira oradaki zambaklar ne kadar parlaksa birilerinin onları yaldızladığı o kadar aşikârdır.[129] Geri dönmek sadece gezinizi berbat etmekle kalmaz aynı zamanda güzel bir anınızı da karartır. Işıltılı

bir macera sadece akıllarda sonsuza dek parlaklığını korur. İşte bu yüzden erkek kardeşimle kanoyla 1922'de keşfettiğimizden beri bir daha asla Colorado deltasına gitmedim.

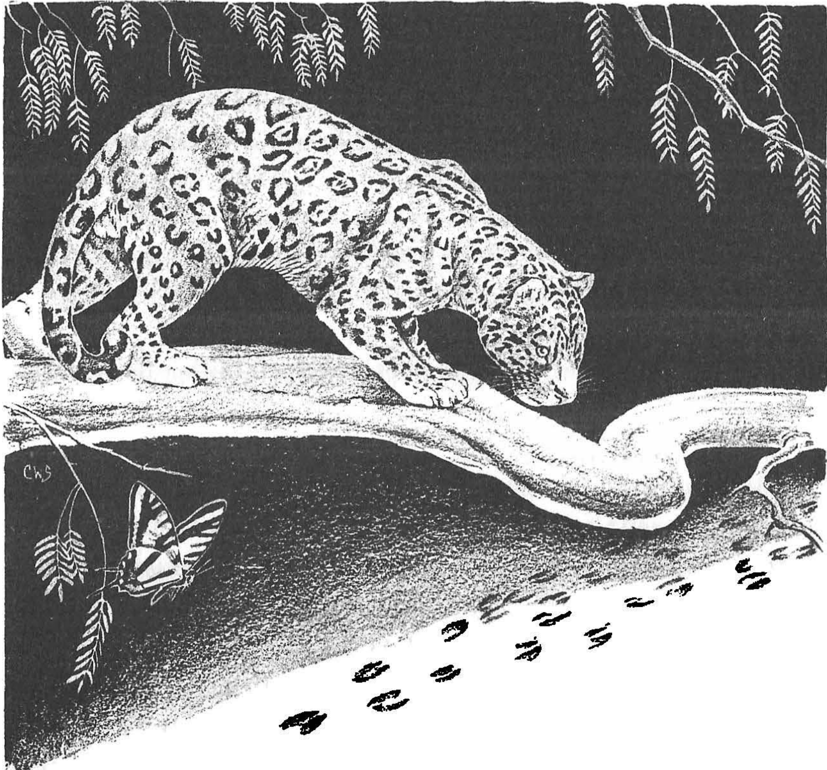
Görebildiğimiz kadarıyla delta, Hernando de Alarcón[130] 1540'ta ayak bastığından beri öylece unutulmuş duruyordu. Onun gemilerine liman olduğu söylenen nehir ağzında kamp yaptığımızda haftalardır ne bir insana ne bir ineğe ne bir balta izine ne de bir tahta perdeye rastlamıştık. Bir keresinde kim bilir kimin yaptığı ve belki de netameli bir iş için açılmış eski bir at arabası yolundan geçtik. Bir keresinde de bir konserve kutusu bulduk, sanki kıymetli bir kapmış gibi üzerine atladık.

Deltada şafak, Gambel bıldırcınlarının ıslıklarıyla dopdoluydu... Kamp yerimizin üzerine sarkan meskit ağaçlarına tünemişlerdi. Güneş önce Sierra Madre'nin üzerinden yüzünü gösterir, sonra etrafı sivri doruklarla çevrilmiş o 150 kilometrelik uçsuz bucaksız ve dümdüz bir kâseye benzer yabanıllığın üzerine yönelirdi. Haritada nehir deltayı iki kısma ayırıyordu. Halbuki nehir hem hiçbir yerde hem de her yerdeydi çünkü nehir yüz tane yeşil lagünden hangisinin Körfez'e en hoş ve en yavaş ulaşılan yolu sunduğuna bir türlü karar veremiyordu. Bu yüzden nehir hepsini dolaşıyordu ve biz de onunla birlikte dolaşıyorduk. Nehir bölündü ve tekrar birleşti, kıvrıldı ve döndü, dolana dolana hayran olduğumuz ormanlardan geçti, daireler çizdi, hoş ağaçlıklarda oyalandı, yolunu kaybetti ve bundan da memnuniyet duydu, tabii biz de. Oyalanmanın ne demek olduğuna dair bir son söz: Gidin ve özgürlüğünü denizde yitirmeye pek isteksiz bir nehirle birlikte yolculuk yapın.

"Beni sakin suların kıyısına götürür" sözü,[131] kanomuzla yeşil lagünlerde gezene kadar, sadece bir kitapta geçen bir ifadeydi. Eğer Davut bu mezmuru yazmamış olsaydı, biz kendimizinkini yazmak durumunda kalabilirdik. Sakin sular zümrüt yeşili rengindeydi ve bu rengi ona belki de su yosunları veriyordu ama sebep her neyse sular yemyeşildi işte. Meskit ve söğüt ağaçlarından yemyeşil bir duvar, kanalı ilerideki dikenli bozkırdan ayırıyordu. Her kıvrımda, ilerideki göletlerde duran büyük ak balıkçılları görüyorduk...

Beyaz birer heykel misali kendi beyaz yansımalarıyla eşleşiyorlardı. Karabatak sürüleri, sıçrayan tekir balıklarını yakalama umuduyla siyah başlarını suyun üstünde sürüklüyordu; kılıçgagalar, boz düdükçünler ve küçük sarıbacaklar tek ayakları üstünde su içindeki kum setlerinde uyukluyordu; yeşilbaşlar, yaban ördekleri ve çamurcunlar panik halinde göğe doğru fırlıyordu. Kuşlar havalanıp az ileride küçük bir bulut halinde bir araya geliyor, orada kalmakla geri dönmek arasında tereddüt ediyorlardı. Bir alay büyük ak balıkçıl, en uzaktaki yeşil söğüt ağacına inerken, erken gelen bir kar fırtınası gibi görünüyordu.

Tüm bu kuş ve balık bolluğu yalnızca biz insanlar için değildi. Suda yarı batmış bir kütüğe dümdüz uzanmış, pençesi de tekir balığı avlamaya hazır vaziyette bir doru vaşağa sıkça rastlardık.

Rakun aileleri gördükleri su böceklerini yiyerek sığ sularda bata çıka yürürdü. Kır kurtları küçük tepelerden bizi seyrederdi... nadiren de olsa sakatlanmış bir sahil kuşu, ördek veya bıldırcınla çeşitlendirdikleri meskit tanelerinden oluşan kahvaltılarına kaldıkları yerden devam etmek için bekleşirlerdi. Nehrin her sığ geçidinde katır geyiği patikaları görülüyordu. Hep bu geyik yollarını inceler dururduk, çünkü ümidimiz deltanın hâkimi, muhteşem jaguar *el tigre*'nin izlerine rastlayabilmekti.

Ne postunu ne de tüyünü gördük ama onun kişiliği tüm yabanıl doğayı sarmıştı; yaşayan hiçbir hayvan onun olası varlığını unutamazdı, zira dikkatsizliğinin bedelini hayatıyla öderdi. Hiçbir geyik, *el tigre* korkusundan, etrafı koklayarak kolaçan etmeden bir çalılığın etrafından dönemez, meskit ağacının altındaki kabukları kemirmek için duramazdı. Hiçbir kamp ateşi onun hakkında konuşulmadan sönmezdi. Hiçbir köpek, sahibinin ayaklarının dibinden uzağa kıvrılıp yatamazdı; hiç kimsenin "kediler kralının" hâlâ geceye hükmettiğini, o yırtıcı pençeleriyle bir öküzü devirebileceğini ve o dişlerinin bir giyotin gibi kemiği etten ayırabileceğini köpeğe söylemesine gerek yoktu.

Artık delta günümüzde inekler için, muhtemelen, güvenli bir yer haline getirilmiştir, maceraperest avcılar için de sonsuza kadar yavan bir yer... Artık korkularımızdan kurtulduk[132] ama yeşil lagünlerin ihtişamı da çekip gitti.

Amritsar'ın akşam yemeğinin dumanı ta burnuna kadar geldiğinde, Kipling bu kokuyla ilgili bir kanıya varmış olmalı.[133] Çünkü hiçbir şair bu yemyeşil toprakların odun kömürünün ne şarkısını söylemiş ne de koklamıştır. Çoğu şair taşkömürü kokusuyla idare etmiş olmalı.

Deltada sadece meskit odunu tüter, zira mis kokulu yakacakların şahıdır o. Yüzlerce kez kırağı ve sel sularında kırılganlaşmış, binlerce kez güneş ışığında pişirilmiş bu eski zamanlardan kalma ağaçların boğumlu ve kemikleşmiş kısımları, her kamp yerinde kullanılmaya hazır bekler durur... Alacakaranlığı mavi renkli dumanıyla boyamaya, çaydanlığa şarkı söyletmeye, ekmeği pişir-

meye, bir tava dolusu bıldırcını kızartmaya, insanların ve diğer tüm canlıların iliğini kemiğini ısıtmaya hazırdır bu odunlar. Kalın tavanın altına bir kürek dolusu meskit kömürü attığınızda, yatma vakti gelene kadar sakın o civarda oturmaya kalkmayın zira hemen üstünüzde tünemiş bıldırcınları ürkütecek bir çığlık atarak olduğunuz yerden fırlamanız işten bile değildir. Meskit kömürü dokuz canlıdır.

Yemeğimizi mısır bölgesinde[134] beyaz meşe kömürüyle pişirmiştik, tencerelerimizi kuzey ormanlarında çamla karartmıştık, karacanın kaburgasını Arizona'da ardıç ağacı kömürüyle kızartmıştık... Yine de deltanın meskit kömürüyle bir yavru kazı kızartana dek mükemmeli bulamamıştık.

Bu kazlar en iyi şekilde kızartılmayı hak ediyordu zira bir hafta boyunca bizden yakayı kurtarabilmişlerdi. Her sabah körfezden iç kesimlere süzülüp gelen, sonra da tok karna ve sessizce geri giden bu geveze topluluğu izliyorduk. Kim bilir hangi yeşil lagündeki hangi ender yiyecek onları bu maceraya sürüklüyordu? Yere inişlerini izleyebilmek ve kondukları yerlerde ziyafet sofralarını görebilmek umuduyla kamp yerimizi kazlara doğru tekrar tekrar yaklaştırdık. Bir sabah saat sekiz sularında topluluğun, daireler çizerek, sıralarını bozarak, yan yatarak, adeta akağaç yaprakları gibi savrularak yere inişlerini gördük. Sürüler birbiri ardına gelmeye başladı. En sonunda da buluşma yerlerini keşfettik.

Ertesi sabah yine aynı saatte, sıradan görünen bir göletin kıyısında pusuya yattık; kum setinin üstü kazların bir önceki günden kalma izleriyle doluydu. Epeyce acıkmıştık çünkü kamp yerinden bu yana uzunca bir yol kat etmek zorunda kalmıştık. Kardeşim kızarmış söğüş bıldırcın yiyordu; bıldırcını tam ağzına götürecekken havadan gelen gürültülü kuş sesleriyle olduğumuz yerde kalakaldık. Yiyeceği bıldırcın bekleye dursun, sürüdeki kazlar havada gelişigüzel dönüp durmaya, kendi aralarında tartışmaya, aşağı inme konusunda tereddüt etmeye başladılar, en sonunda da karaya indiler. Söğüş bıldırcın, silahlar konuşunca kumlara gömülüverdi ve yiyebileceğimiz tüm kazlar çırpınarak kumun üzerine uzandı.

Daha da fazlası gelmeye devam etti ve yere kondu. Köpeğimiz yattığı yerde heyecandan titriyordu. Ara ara bıldırcınımızı yerken siperden onları gözetleyip tatlı sohbetlerini dinliyorduk. Bu kazlar buradaki çakıllı kumlara bayılıyordu.[135] Sürünün biri karnını doyurup gittiğinde hemen başka bir sürü geliyor ve leziz taşların tadına bakıyordu. Yeşil lagünlerdeki milyonlarca çakıl taşından bu kumların üzerindekiler onlara çazip geliyordu. Çakıllardaki bu farklılık, kazların[136] 65 kilometre seyahat etmesine değiyordu. Tabii bizim için de uzun bir yürüyüşe...

Deltada avlayacak bol miktarda küçük av hayvanı vardı. Durduğumuz her kamp yerinde birkaç dakikalık atışın ardından ertesi gün yiyeceğimiz bıldırcınları ağaca asıyorduk. İyi yeme sanatı onların buz gibi havada en az bir gece ipte asılı kalmasını gerektiriyordu... meskit ağacında tünemeyle meskit kömüründe kızarma arasında zaruri bir aralıktı bu.

Bütün av hayvanları inanılmaz derecede tombuldu. Her geyik öylesine yağlıydı ki omurgası boyunca oluşmuş çukurlarda birikenler küçük bir bakraç su ederdi... tabii sırtından toplamamıza izin verseydi. Vermez elbette.

Tüm bu bolluğun kaynağı nereden geliyor diye aradığımızda onu hemen yanı başımızda bulurduk. Her meskit ve her kekik ağacı[137] tohumlarla dopdoluydu. Kurumuş çamur düzlüklerde büyüyen mevsimlik otların kepçe kepçe toplanabilecek hububat benzeri tohumları vardı. Sesbanyaya benzer öbek öbek baklagil vardı; eğer bunların arasından yürüyecek olsanız cepleriniz kabuklu taneciklerle dolup taşardı.

Calabasilla da denen koca bir yaban kavunu öbeği görmüştüm; çamurdan bir düzlüğün birkaç dönümünü kaplıyordu. Geyikler ve rakunlar donmuş meyveleri ısırıp tohumlarını ortalığa saçmıştı. Güvercinler ve bıldırcınlar da bu ziyafetin üzerinde, olgunlaşmış bir muzun tepesindeki meyve sinekleri misali kanat çırpıyorlardı.

Bıldırcınların ve geyiklerin yedikleri bize nasip olmadı ama bu şölen gibi yabanıl alanda onların apaçık mutluluklarına ortak olduk. Onların yaşadığı festival havası bize de geçmişti; hepimiz bu

ortak bollukta ve birbirimizin esenliğinde cümbüş yaptık. Toprakların neşesine dair böylesine bir duyarlılığı hiçbir yerleşim yerinde hissettiğimi hatırlamıyorum.

Deltada kamp kurmak hep zevk ve eğlenceden ibaret değildi. Önemli bir sorunumuz vardı, o da su meselesiydi. Lagünler tuzluydu, bulabildiğimizde de nehir suyu içilemeyecek derecede çamurluydu. Her yeni kampta yeni bir kuyu kazdık. Fakat çoğu kuyunun suyu Körfez'den gelen tuzlu suydu. Zor da olsa, tatlısuyu bulabilmek için nereleri kazmamız gerektiğini öğrendik. Yeni bir kuyu hakkında şüpheye düşersek köpeğimizi arka ayaklarından sarkıtıyorduk. Eğer suyu kana kana içerse, bu bizim için kanomuzu sahile çekip, ateş yakıp, çadırımızı kurabileceğimize işaret ediyordu. Sonra bıldırcınımız tavada cızırdarken ve güneş San Pedro Martir'in arkasından tüm ihtişamıyla batarken biz de bütün dünyayla barışık oturmaya başlıyorduk. Bulaşıkları yıkadıktan sonra da günümüzü yâd edip gecenin içinden gelen sesleri dinlemeye koyuluyorduk.

Ertesi gün ne yapacağımıza dair hiç plan yapmıyorduk çünkü gün doğmadan neler doğacağını çok iyi öğrenmiştik; yani yabanıl alanlarda daha kahvaltınızı dahi etmeden sizi başka taraflara çekecek yepyeni ve önüne geçilmez bir şeyler olabiliyordu. Tıpkı nehir gibi özgürce dolaşabiliyorduk.

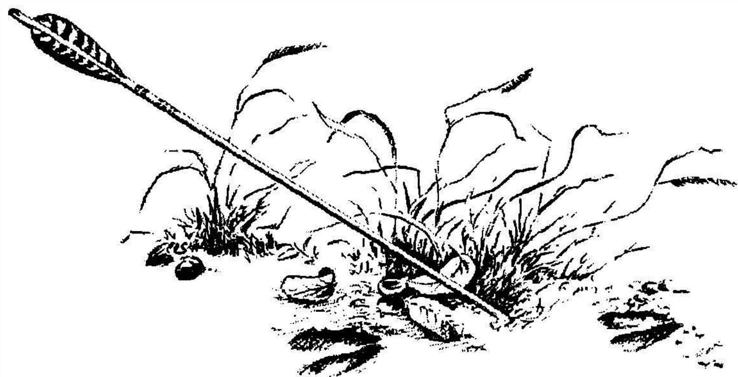
Delta'da planlı programlı gezmek hiç de hafife alınacak bir iş değildir. Ne zaman daha geniş bir görüş mesafesi için bir doğu kavağına tırmansak bunun ayırdına varıyorduk. Manzara insanı uzunca bir süre seyretmekten caydıracak kadar geniş bir alana yayılıyordu. Bu durum özellikle de kuzeybatıya doğru bakarken geçerliydi çünkü o tarafta Sierra'nın eteklerinde beyaz bir ışık, ebedi bir serap misali öylece asılı duruyordu. İşte orası 1829 yılında Alexander Pattie'nin[138] susuzluktan, yorgunluktan ve sivrisineklerden öldüğü büyük tuz çölüydü. Pattie'nin bir planı vardı: California'ya Delta'yı geçerek ulaşmak.

Bir keresinde yeşil bir lagünden daha yeşil bir lagüne taşınma planı yaptık. Bu yemyeşil lagünün orada olduğunu biliyorduk çün-

kü tam üzerinde bir su kuşu dönüp duruyordu. Oraya gitmek için 300 metrelik bir funda papatyası ormanını geçmek gerekiyordu ki bunlar inanılmaz sıklıkta büyüyüp gitmiş, mızrağa benzer uzun çalılıklardı. Sel suları sipsivri çalıları eğip bükmüş, çalılar da mızraklı bir Makedon alayı gibi karşımıza dikilerek oradan geçişimize mâni olmuştu. İhtiyatlı davranarak geri çekildik, tabii kendi lagünümüzün daha güzel olduğuna bir şekilde kendimizi ikna ederek.

Bir funda papatyası alayı labirentine yakalanmak kimseden duymadığımız gerçek bir tehlikeydi, ama esas dikkatli olmamız için uyarıldığımız tehlike de başımıza gelmedi. Kanomuzla sınır bölgeden yolculuğa başladığımızda, ani ölümlerle ilgili dehşetli kehanetler işitmiştik. Bize söylenenlere göre, bizimkinden daha sağlam bir kano, körfezden nehre kadar dalgalarla köpüren bir su duvarıyla, gelgitlerle alt edilmişti. Med dalgaları hakkında konuştuk, dalgaların üstesinden gelebilmek için ayrıntılı planlar hazırladık hatta med dalgalarını rüyalarımızda bile gördük; tepesinde cirit atan yunuslarla ve yunuslara çığlık çığlığa eşlik eden martılarla birlikte. Nehrin ağzına ulaştığımızda kanomuzu bir ağaca astık ve iki gün boyunca bekledik ama med dalgaları bizi hayal kırıklığına uğrattı, hiç ortalıkta görünmediler.

Delta'da yer isimleri olmadığından orada ilerledikçe bazı yerlere kendimiz isim vermeye başladık. Lagünlerden birine "Rillito" adını verdik ve işte tam burada gökyüzünde beyaz kuşlar gördük. Sırtüstü öylece uzanıyor, kasım güneşinde vücudumuzu ısıtıyor, başımızın üzerinden yükselen bir akbabaya aylak aylak bakıyorduk. Akbabanın çok ilerisinde gökyüzünde aniden, bir görünüp bir kaybolarak beyaz benekleriyle dönüp duran bir çember belirdi. Borazana benzer hafif bir ses bize bu gelenlerin deltalarını teftiş edip pek beğenen turnalar olduğunu haber verdi. O zamanlar kendi kendime edindiğim bir ornitoloji bilgim vardı; renkleri çok beyaz olduğu için onların Amerikan turnaları[139] olduğunu düşünmek beni mutlu etmişti. Şüphesiz ki onlar Kanada turnalarıydı fakat bu çok da önemli değil. Önemli olan bizim bu yabanıl alanlarımızı, var olan en yabanıl kuşlarla paylaşıyor olmamızdı.

Bizler ve onlar mekân ve zamanın en ücra sığınaklarında ortak bir yaşam alanı bulmuştuk. Hepimiz Pleistosen Çağı'na geri dönmüştük. Eğer yapabilseydik borazan gibi sesleriyle verdikleri selama aynı şekilde karşılık verirdik. Şimdi uzun yılların ötesinden, onların gökyüzündeki dairesel uçuşları hâlâ gözlerimin önüne geliyor.

*

Bütün bunlar çok uzaklarda ve çok uzun zaman önceydi. Şimdi duyuyorum da yeşil lagünlerde artık kavun[140] yetiştiriliyormuş. Eğer gerçekten öyleyse, kavunların tadı tuzu yerinde olsa gerek.

İnsanoğlu hep sevdiğini tüketir; işte biz öncüler de yabanıl alanlarımızı tükettik. Kimileri "buna mecburduk" diyor. Eğer öyleyse, yabanıl alanları olmayan bir ülkede tekrar genç olmayacağım için çok memnunum. Bize bahşedilen kırk tane özgürlük, haritada bakir bir yer kalmadıysa ne işe yarar ki?

Gavilan'ın Şarkısı

Bir nehrin şarkısı denince suların kayalar, kökler ve akıntılar üzerinde oynaşırken bıraktığı müziği anlarız.

Rio Gavilan'ın işte böyle bir şarkısı var. Bu, dans eden dalgacıklarla, batı çınarının, meşenin ve çamın yosunlu köklerinin arasından akan rengârenk sularla konuşan hoş bir müziktir. Bu

müziğin bir de faydası vardır: Suların şırıltısı dar kanyonu öylesine doldurur ki, su içmek için tepelerden aşağı inen geyikler ve hindiler, ne insanın ne atların ayak seslerini duyar. Bir sonraki dönemeçte etrafa dikkatlice bakın çünkü burası size bir atış bahşedebilir ve bu şekilde sizi yükseklerdeki ovalara zorlu bir tırmanıştan kurtarabilir.

Suların şarkısını herkes duyabilir ancak bu tepelerde öyle herkesin duyamayacağı bir başka müzik daha vardır. Onun birkaç notasını dahi duyabilmek için öncelikle buralarda uzun süredir yaşıyor olmak ve tabii tepelerin, nehirlerin de dilini bilmek gerekir. Daha sonra sakin bir gecede, kamp ateşi sönerken ve Ülker takımyıldızı kanyon duvarlarının üzerine tırmandığında, sessizce oturup bir kurdun ulumasını bekleyin ve görüp anlamaya çalıştığınız her şeyi iyice bir düşünün. Belki o zaman duyabilirsiniz onu; nabzı hep atan bu engin armoniyi... Bu şarkının nağmeleri binlerce tepenin üzerinde yazılıdır, notaları bitkilerin ve hayvanların yaşamları ve ölümleridir; ritimleri anları ve yüzyılları birbirine bağlamaktadır.

Her nehrin hayatı kendi şarkısını söyler fakat uzun süredir çoğu nehirde bu şarkının pek bir ahengi kalmamıştır. Hor kullanımlar yüzündendir bu. Aşırı otlatma öncelikle bitkileri ve toprağı bozmakta; tüfek, tuzak ve zehir ise büyük kuşları ve memelileri tüketmektedir. Yollarıyla, turistleriyle bir park veya orman düşünelim. Parklar yabanıl alanlara özgü müziği insanlar duysun diye kurulur; ancak onlar bu müziği tam duymaya hazırlandığında, geriye müzik değil gürültü kalmıştır.

Bir zamanlar, bir nehrin yaşam düzenini bozmadan etrafında yaşayabilmiş insanlar vardı. Gavilan bölgesinde binlercesi bir arada yaşamış olmalı, çünkü her yerde onların kalıntılarına rastlıyorsunuz. Herhangi bir kanyonda hangi açıklık alana doğru çıkarsanız çıkın, kendinizi küçük kayalık teraslara ya da birinin tepesi bir diğerinin taban seviyesinde olan kontrol bentlerine tırmanırken buluyorsunuz. Her bendin ardında küçük bir toprak parçası vardır, belli ki buralar bir zamanlar ya bir tarla ya da bir bahçeydi ve

hemen bitişiğindeki dik yamaçlara düşen yağmurlarla sulanıyordu. Kayalıkların tepesinde, bir gözetleme kulesinin taştan temellerini bulabilirsiniz. Muhtemelen burada bir yamaç çiftçisi yukarıdan benek benek görünen arazileri için nöbet tutuyordu. Evde kullandıkları suyu da nehirden taşımış olmalı. Muhtemelen hiç evcil hayvanı yoktu. Hangi ekinleri ekti? Ne kadar zaman önce? Bunların şimdi bir parçacık açıklamasını, çiftçinin küçük tarlalarında bir zamanlar kök tutmuş üç yüz yıllık çam, meşe ve ardıç ağaçlarında buluyoruz. Belli ki bu olaylar o en yaşlı ağaçların yaşından daha da önceydi.

Geyikler, bu küçük terasların üzerinde uzanmayı sever. Ne de olsa kayalardan arınmış, meşe yapraklarıyla döşenmiş ve çalılarla perdelenmiş bir yatağa sahiptirler. Geyik, eğer rahatını bozacak biri olursa, bentten yukarıya bir zıplayışla onun görüş alanının dışına çıkıverir.

Bir gün, arkamdan itekleyen uğultulu bir rüzgârın yardımıyla böyle bir bende tırmanarak üzerinde yatan bir erkek geyiğe yanaştım. Geyik, kökleri eski taş duvarları sarıp sarmalamış yüce bir meşenin gölgesinde oturuyordu. İlerideki altın rengi çayırotlarına karşı, geyiğin boynuzları ve kulakları bir silüet halinde görünüyordu... Çayırotlarındaki bir soforadan[141] yeşil bir sap büyümüştü. Bütün bu manzara, parçaları özenle yerleştirilmiş bir tablo gibi dengeliydi. Fırlattığım ok geçip gitti ve vaktiyle Kızılderililerin döşediği yıkıntı kayalarda paramparça oldu. Geyik dağdan aşağıya doğru, parlak beyaz kuyruğuyla bana veda edip giderken anladım ki, o ve ben kinayeli bir hikâyenin oyuncularıydık. Topraktan tekrar toprağa, bir taş devrinden diğer taş devrine, fakat sonsuza dek sürecek bir kovalamaca bu! Düşünüyorum da iyi ki geyiği vuramadım... Şu anda bahçem dediğim yerde koca bir meşe büyüdüğünde, umarım onun yere dökülen yapraklarında uyuyan geyikler olur; umarım avını gizlice izleyen, ıskalayan ve bahçeye o duvarı kimin çektiğine hayıflanan avcılar olur.

Bir gün benim geyiğimin parıldayan kaburgalarına ateş eden biri olacak. Sakar bir dana, meşe ağacının altındaki yatağına uza-

nıp altın renkli çayırotlarını[142] çiğneyip duracak, ta ki onların yerini işe yaramaz otlar alana kadar. Sonra bir yağmurla gelen seller eski su bendini yıkacak ve sürüklediği kayaları aşağıdaki nehir boyunca uzanan, turistlerin geçtiği bir yola yığacak. Traktörler, dün üzerinde kurt izleri gördüğüm eski bir patikadan toz kaldıracak.

Gavilan, üstünkörü bakan biri için uçurumların, tehlikeli yamaçların bol olduğu, zor ve taşlı bir arazidir. Oradaki ağaçlardan ne çitler için kazık ne de kereste tomruğu çıkar çünkü ağaçlar fazla boğumludur ve arazi meracılık için çok diktir. Fakat eskiden bu terasları yapanlar aldanmamıştı; deneyimlerinden yola çıkarak Gavilan'ın bereketli bir arazi olduğunu biliyorlardı. Bu eğri büğrü meşeler ve ardıçlar her yıl yabanıl hayvanların eşeleyip yiyeceği taze filizler verir. Geyikler, hindiler ve pekariler,[143] adeta bir mısır tarlasındaki danalar gibi, günlerini bu filizleri, lezzetli ete dönüştürmekle geçirir. Bu altın renkli çimenler, dalga dalga tüylerinin altında bir yeraltı soğan ve yumru bahçesini gizliyor... burada yabani patates de görmek mümkün. Tombul bir Montezuma bıldırcınının yuvasında topladığı ekinleri bir görün, burada

bir yeraltı yiyecek herbaryumu bulacaksınız. Bunların hepsi çıplak zannettiğiniz kayalık araziden kazınmıştır. Bu yiyecekler, bitkilerin o fauna denen büyük bedenden pompaladığı itici güçtür.

Her bölgenin, oradaki insanların lezzetli pişirmeyi bildiği özel bir yiyeceği vardır. Gavilan tepeleri kendi gastronomik ideallerini şu tavsiyede bulur: Taze otlarla beslenmiş bir geyiği kasım ayından önce, ocak ayından da sonra olmayacak şekilde avla. Yedi ayazlı ve yedi güneşli gün boyunca bir meşe ağacına as. Daha sonra sırtın altındaki içyağının içinden filetoyu çıkart ve onu enine dilimle. Sonra her dilimi tuz, biber ve unla yoğur. Dilimleri meşe kömürlerinin üzerindeki kalın tavaya sırala... Tava, dumanı tüten ayı yağıyla dolu olsun. Dilimlerin rengi döner dönmez tavadan al. Yağın içine çok az un serp, üzerine buz gibi su, sonra da süt dök. Buharları tüten bir ekşi mayalı ekmek üzerine bir dilim et yerleştir ve her ikisini de sosa batır.

Verdiğim bu tarif semboliktir. Erkek geyik dağlarda uzanmaktadır ve bu altın renkli sos da, onun günlerini en sonuna kadar dolduran güneş ışığıdır.

Yiyecek, Gavilan'ın şarkısında bir döngüdür. Tabii sadece sizin yiyeceğiniz yemeği kastetmiyorum... Bu meşenin de yiyeceğidir ki o da erkek geyiği besler, erkek geyik de pumayı besler, puma da bir meşenin altında can verir ve sonra da avını besleyecek meşe palamutlarının içine tekrar geri gider. Bu, meşelerden başlayıp tekrar meşelere dönen birçok yiyecek döngüsünden biridir. Çünkü meşe, nehre adını veren atmacayı besleyen alakargayı da besler; meşe hazırladığınız sosa yağı sağlayan ayıyı, botanik dersinizi veren bıldırcını, sizden her gün paçayı kurtaran hindiyi de besler. Bütün bunların ortak amacı Gavilan'ın kaynağından akan suların Sierra Madre'nin hantal bedeninden, bir başka meşe büyüsün diye, bir parça daha toprak koparmasına yardım etmektir.

Bitkilerin, hayvanların ve toprakların –yani büyük bir orkestranın çalgılarının– yapısını incelemekle görevlendirilmiş insanlar vardır. Bu insanlara profesör denir. Onların her biri bir çalgı seçer ve yaşamını onu parçalarına ayırıp, tellerini ve ses çıkaran bö-

lümlerini incelemekle geçirir. Çalgıyı parçalara ayırma işlemine araştırma denir. Çalgının parçalara ayrıldığı yere üniversite adı verilir.

Bir profesör kendi çalgısının tellerini koparabilir, ama başkasınınkini asla! Ve eğer çalgısının müziğini dinliyorsa bunu dostlarına ve öğrencilerine hiçbir zaman itiraf etmemelidir. Zira herkes, çalgının yapımı bilimin, armonisinin tespiti de şairlerin alanıdır, diyen demir gibi değişmez tabularla kısıtlanmıştır.

Profesörler bilime, bilim de ilerlemeye hizmet eder. Bilim ilerlemeye öyle iyi hizmet eder ki, bütün geri kalmış topraklara ilerlemeyi yayma telaşıyla birçok karmaşık çalgının üzerine basılır ve bunlar kırılır. Teker teker parçalar, şarkıların şarkısından kopar gider. Eğer profesör her bir aleti daha kırılmadan sınıflandırabilirse çok mutlu olur.

Bilim, dünyaya manevi olduğu kadar maddi katkılar da sunar. Onun büyük manevi katkısı nesnellik ya da bilimsel bakış açısıdır. Bu da gerçekler hariç her şeyden şüphe duymak demektir; gerçeklere sıkı sıkıya bağlı kalıp geriye kalan her şeyi akışına bırakmak demektir. Bilimin ortaya koyduğu gerçeklerden biri, her nehrin daha fazla insana, bütün insanlığın daha fazla icada dolayısıyla daha fazla bilime ihtiyaç duymasıdır. İyi bir hayat bu mantık silsilesinin sonsuza dek genişlemesine bağlıdır. Herhangi bir nehirdeki iyi bir hayatın onun müziğinin algılanmasına, müziğinin algılanmasının da onun korunmasına bağlı oluşu, henüz bilimin ele almadığı bir şüphe şeklidir.

Neyse ki bilim henüz Gavilan'a ulaşmadı, bu yüzden su samuru göletlerde elim sende oyunu oynuyor, kendi etrafında dönüyor ve yosunlu setlerin altından akan rengârenk suları kovalayıp duruyor. Fakat gün gelip de sellerin bu setleri Büyük Okyanus'a taşıyacağını veya avcının günün birinde alabalıkla yarışıp onu yeneceğini hiç düşünemez. Avcı, bilim insanı gibi, kendi hayat tarzından en ufak bir şüphe dahi duymamaktadır. O, Gavilan'ın sonsuza dek şarkı söyleyeceğini zannetmektedir.

Oregon ve Utah

Püsküllü Çayır Otunun İstilası[144]

Tıpkı soyguncuların birbirlerine iltifat edip durmaları gibi bitki ve hayvan haşereleri arasında da dayanışma ve yardımlaşma vardır. Haşerelerden biri doğal bir engele takıldığında diğeri yetişip yeni bir yöntemle aynı engeli aşmaya çalışır. En sonunda her yöre ve her kaynak bu davet edilmemiş ekolojik misafirlerden nasibini alır.

Atların sayısının azalmasıyla zararsız hale gelen ev serçelerinin yerini, traktörlerin geldiği dönemde bolca çoğalan sığırcık kuşları alıyor. Batı sınırından öteye geçemeyen kestane ağacı hastalığını, Hollanda karaağaç hastalığı takip ediyor; bu hastalık batı sınırındaki karaağaçlara kadar yayılıyor. Ağaçsız ovalarla doğuya doğru ilerlemesi durdurulan beyaz çam kabarcık pası hastalığı, arka kapıdan yeni bir geçiş bularak şimdi Idaho'dan California'ya doğru Rocky Dağları'ndan aşağı iniyor.

Ekolojik kaçaklar ilk göçmenlerle gelmeye başladı. İsveçli bitkibilimci Peter Kalm,[145] Avrupalı otların çoğunun daha 1750'lerde New Jersey ve New York'ta yerleştiğini tespit etmiştir. Yeni yerleşimcilerin sabanları iyi bir fidelik hazırlar hazırlamaz hızlı bir şekilde yayıldılar.

Diğer kaçaklar ise daha sonra batı yakasından geldiler ve çiftlik hayvanlarının etrafta tepinip duran toynaklarıyla önceden hazırlanmış binlerce kilometrekarelik fidelik buldular. Bu gibi durumlarda yayılma kayıt altına alınamayacak kadar hızlı gerçekleşiyordu, yani birisi güzel bir bahar sabahı uyanıyor ve arazisini yeni bir otun istila ettiğini görüyordu. Dikkate değer bir olay da, dağlar arasındaki bölgenin ve kuzeybatı bayırlarının püsküllü çayır otu tarafından istilaya uğramış olmasıdır.

Bu yeni yerleşimciyle ilgili çok iyimser bir düşünceye kapılmış olabilirsiniz ancak püsküllü çayırın iyi bir çimenlik alan oluşturabilecek bir ot olmadığını söylemeliyim. Püsküllü çayır otu, çimen ailesinde, yeşil kirpi darı ya da yabani ot[146] gibi her sonbahar ölüp sonraki bahar tekrar fide veren yıllık bir ottur. Avrupa'da bu otun habitatı, sazlardan yapılmış çatılardaki çürümüş kamışlardır. Latincede çatı kelimesi *tectum*'dur, bu yüzden bu ota "çatıların bromu"[147] denmiştir. Bir evin çatısında bile yaşamını sürdürebilen bir bitki kıtanın bu zengin ama kurak çatısında da yetişip gelişiyor.

Günümüzde kuzeybatı dağlarında yer alan bal renkli tepeler bu rengini, bir zamanlar oraları saran zengin ve faydalı çim topağından veya buğday çiminden değil, bu yerel otların yerini almış daha değersiz püsküllü çayır otundan alır. Buradan arabalarıyla geçenler, akıp giden yollara bayılıp gözlerini uzaktaki zirvelere doğru kaldırdıklarından bu gerçeğin farkında değildir. Bilmezler ki, tepeler de rengi bozulmuş tenlerini ekolojik pudrayla kapatırlar.

Bir otun diğerlerinin yerini alması aşırı otlatmadan kaynaklanır. Kalabalık sürüler bayırları çiğneyip geçtiğinde aşınan toprakları birtakım yeni otlar kaplamalıydı. İşte bunu püsküllü çayır otu yaptı.

Püsküllü çayır otu yoğun öbekler halinde yetişir ve her sapta dikenli bir kısım vardır... bu da sürülerin bu olgun bitkiyi yemesini engeller. Olgun püsküllü çayır otunu yemeye çalışan bir ineğin müşkül durumunu anlayabilmek için buralarda ayakkabınızla bir yürümeye çalışın. Püsküllü çayır ülkesindeki tarlalarda çalışan tüm işçiler uzun çizmeler giyerler. Yani buralarda naylon çoraplı birini pek göremezsiniz.[148]

Bu dikenli otlar, güzün tepeleri, ham pamuk gibi çabuk alev alan sarı bir örtüyle kaplar. Püsküllü çayır ülkesini yangından tamamen koruyabilmenin imkânı yoktur. Dolayısıyla adaçayı ve üçdişli gül gibi iyi otlak bitkilerinin kalıntıları, bu yangınlarla birlikte daha yüksek kesimlere çıkıyor ve oralarda kış otlağı olarak pek işe yaramıyor. Geyik ve kuşlar için kışın korunak vazifesi gören çamların alt saçakları da ağacın daha üst kısımlarına taşınıyor.

Yaz aylarında buralara gelen bir turist, bayırlardaki birkaç çalının yanmasını küçük bir kayıp gibi görebilir. Bilmez ki kışın, dağın yüksek kesimlerindeki karlar, sürüleri de av hayvanlarını da oralarda barındırmaz. Çiftlik hayvanları vadilerdeki çiftliklerde otlanabilir ama geyikler ve kızıl geyikler dağ eteklerinde yiyecek bulmak zorundadır, yoksa açlıktan ölür. Yaşanabilir kış alanları dardır ve kuzeye doğru ilerledikçe yaşanabilir kış alanları ile yaz alanları arasındaki büyük fark ortaya çıkar. O yüzden bayırlardaki üçdişli gül, adaçayı ve meşe kümeleri, püsküllü çayır yangınlarının hücumuyla süratle azalıp gidiyor, oysa bunlar bütün bu bölgede yaban hayatının ayakta kalmasında kilit rol oynar. Üstelik oraya buraya yayılmış bu çalılar makine gibi işleyen bir koruma sağlayarak altlarında yatan çok yıllık yerel çimenlere ev sahipliği yapar. Çalılar yandığı zaman, çiftlik hayvanları bu eskiden kalmış çimenleri tüketiverir. Avcılar ve sürü sahipleri, kış ayları otlaklarındaki sıkıntıyı ilk kimin hafifleteceğini tartışırken diğer taraftan püsküllü çayır otları, üzerine tartışılacak pek fazla kış otlağı bırakmıyor.

Püsküllü çayır otu ufak tefek birçok rahatsızlığa sebep olur. Bunların çoğu, geyiklerin açlıktan ölmesi veya püsküllü çayır otundan ineklerin ağızlarının yara olması gibi konulardan daha önemsizdir. Fakat yine de bunlardan bahsedilmelidir. Püsküllü çayır otu eski yonca tarlalarını istila eder ve hasadı bozar. Ördek yavrularının yukarı alanlardaki yuvaları ile aşağı bölgelerdeki akarsular arasındaki hayati gidiş gelişlerini sekteye uğratır. Kereste alanların alt sınırlarını işgal eder ve böylece hem çam fidelerinin nefesini tıkar hem de daha yaşlı ağaçları ani yangınlarla tehdit eder.

Küçük bir rahatsızlık bir keresinde benim de başıma geldi. Bu olay California'nın kuzey sınırındaki "giriş limanı"na ulaştığımda, arabamın ve bagajımın bir karantina memuru tarafından arandığı sırada oldu. Memur, California'nın turistleri karşılamaktan memnun olduğunu, fakat bagajımda bitki veya hayvan haşeresi olup olmadığına bakmak zorunda olduğunu kibarca açıkladı. Ona ne haşeresi diye sordum. Bana muhtemel bahçe ve meyve bahçesi dertlerinden oluşan uzun bir listeyi sayıp döktü fakat halihazırda ayağının dibinden her yöndeki uzak tepelere uzanan sapsarı püsküllü çayır otu örtüsünden hiç bahsetmedi.

Sazan, sığırcık ve devedikeni için söylendiği gibi, püsküllü çayır otu musallat olmuş bölgelerde bir gereksinim uydurulur ve işgalci faydalı bulunur. Örneğin, yeni filizlenmiş püsküllü çayır otları, tüketildiği sürece iyi otlaktır veya öğlen yediğiniz pirzola, güzel bahar günleri boyunca püsküllü çayır otlarını yemiş bir kuzudandır ya da püsküllü çayır otları erozyonu azaltır ki aksi takdirde, onların bulunduğu otlak alanlar aşırı otlatmaya maruz kalırdı. (Bu ekolojik çocuk masalı uzun uzun düşünmeye değer.[149])

Batılılar püsküllü çayır otunu tahammül etmek zorunda oldukları fena fakat gerekli bir şey mi, yoksa toprak kullanımında eski hataları düzeltmeye yarayacak bir olay olarak mı görüyor... İşte bunu anlamak için ipuçlarını dikkatlice dinledim. Genelde umutsuz bir tavır olduğunun farkına vardım. Henüz, ne yabanıl bitki ve hayvanların korunmasından gurur duyuluyor ne de hasta topraklara sahip olmak bizlere utanç veriyor. Bizler konferans salonlarında ve yazdığımız kitaplarda doğa korumanın Don Kişotlar'ıyız fakat 160 dönüm arazimizde[150] elimizde bir mızrağımız dahi yok.

Manitoba

Clandeboye

Eğitim denen olgu korkarım, bir şeyi görmeyi öğrenirken bir diğerine gözümüzü kapatmak anlamına geliyor.

Çoğumuzun gözümüzü kapattığı konulardan biri bataklıkların önemidir. Ne zaman özel rica üzerine bir konuğu Clandeboye'a götürsem bu konuda ne kadar haklı olduğumu görüyorum. Çünkü konuğum bu bataklığı sadece diğer bataklık yerlerle kıyaslamaya kalkıp burasının seyrederken insanı daha yalnız hissettiren ve yapış yapış balçıktan dolayı yol bulmanın daha zor bir yer olduğunu söylüyor.

Bu çok garip, çünkü herhangi bir pelikan, gökdoğan, çamur kuşu veya batı batağanı Clandeboye'un yerinin çok ayrı olduğunun farkındadır. Yoksa neden burayı diğer bataklıklara tercih etsinler ki? Yoksa neden bu yere davetsiz misafirliğim, hanelerine tecavüz olarak değil de bir çeşit kozmik uygunsuzluk olarak onları gücendirsin ki?

Sanırım bunun sırrı şu: Clandeboye'un sadece mekânda değil zamanda da yeri çok ayrıdır. Sadece duyduklarına tarih deyip olaylara eleştirel bakamayanlar 1941'in tüm bataklıklara aynı

anda geldiğini farz ederler. Fakat kuşlar daha iyi bilirler. Güneye göçen bir pelikan sürüsü Clandeboye üzerinde yükselen bir çayır meltemi duyuversin, derhal jeolojik geçmişte buralara indiklerini hissederler; onlar için buralar geleceğin en acımasız saldırılarına karşı koyacakları bir sığınaktır. Çok eskiden olduğu gibi, o acayip homurdanmalarla kanatlarını açarlar, görkemli daireler çizerek geçmişte kalan bir çağın onları bekleyen birikintilerine doğru yol alırlar.

Oraya daha önceden başka sığınmacılar da çıkmış gelmiş, her birinin zamanın ilerleyişinde bir soluk almak için kendine has bir yöntemi var. Maskeli sumrular şen çocuklar misali çamur düzlüklerde çığlık atıyor... Sanki çekilen buzullardan gelen ilk soğuk dalga, yiyecekleri golyan balıklarının sırtını titretiyor. Bir sıra Kanada turnası, turnaların güvenmedikleri ve korktukları şeyler her ne ise, onlara meydan okurcasına borazan gibi sesleriyle bağırıp çağırıyor. Küçük bir kuğu konvoyu, kuğuluğa özgü ne varsa yitip gittiğine sızlanarak bir koydan sessiz bir saygınlıkla geçiyor. Bataklığın büyük bir göle açıldığı yerde fırtınanın yıktığı bir doğu kavağının ucundan bir gökdoğan, önünden geçen su kuşlarına neşeyle eğiliyor. Ördek etiyle tıka basa doymuş olmasına rağmen bağrışan çamurcunları korkutmak onu eğlendiriyor. Şimdiki çayırların yerinde Agassiz Gölü'nün[151] bulunduğu o eski günlerde de onun akşam yemeğinden sonraki eğlencesi işte aynen böyleydi.

Bu yabanıl yerdeki canlıların davranışlarını sınıflandırmak kolaydır çünkü her biri duygularını apaçık belli eder. Fakat Clandeboye'da aklından geçenleri bir türlü okuyamadığım bir sığınmacı var; çünkü o, davetsiz insanları hiç hoş görmez. Bırakın başka kuşlar tulum giymiş insanlara güven duymaya devam etsinler, ama bir batı batağanından bunu beklemeyin! Kenardaki sazlıklara dikkatlice sokulsam da tek görebildiğim şey, o, sessiz sedasız suya dalarken bir anlığına yakaladığım gümüşi parıltısı olur ve sonra uzak kıyıdaki sazlıklı perdenin arkasından, kendi soyundan olanları bir şeylere karşı uyarmak için küçük bir çan sesi çıkarır. Peki neye karşı?

İşte bunu hiçbir zaman tahmin edemedim, zira bu kuşla insanoğlu arasında bir tür engel bulunuyor. Konuklarımdan biri kuş listesinde, batağan kelimesinin üzerine bir çizgi çekti; onun yerine çıkardığı çan sesini heceleyerek "krik krik" veya buna benzer anlamsız bir şey yazdı. Adam bu seste, bir kuş sesinden daha fazla bir şeyler olduğunun ayırdına varamamıştı... Aslında bu seste gizli bir mesaj vardı. Bu mesajın sahte hecelerle yorumlanması değil de dilimize çevrilmesi ve anlaşılması gerekiyordu. Ne yazıktır ki ben de, mesajı tercüme edebilmekte veya anlayabilmekte en az bu adam kadar biçareydim... Hâlâ da öyleyim.

Bahar ilerledikçe bu çan sesi daha da belirginleşir; şafak vakti ve alacakaranlıkta suların her tarafından bu çınlama sesleri yükselir. Vardığım sonuç da şudur: Genç batağanlar artık sudaki kariyerlerine başlamış durumdalar ve batağan felsefesi hakkında ebeveynlerinin anlattığı dersi dinliyorlar. Fakat bu okul sahnesini görebilmek hiç de kolay bir şey değil.

Bir gün, bir misk faresinin evinin bulunduğu çamurlara boylu boyunca uzandım. Kıyafetlerim etrafın rengine bürünürken gözlerim de bataklığın ilmini emdi. Bir dişi kızılbaş patka ile pembe gagalı ve yeşilimsi altın tüylü yavruları önümden konvoy halinde geçtiler. Bir Virginia su kılavuzu geçerken neredeyse burnumu fırçalayacaktı. Bir küçük sarıbacağın ıslık çalarak konduğu göletin üzerinden bir pelikan gölgesi süzüldü. İşte o an anladım ki küçük sarıbacak sadece ayağını kaldırarak benim bütün beynimi vererek yazabileceğim şiirden çok daha güzel bir eser yaratıyor.

Bir vizon, arkamdan kayarak burnu havada kıyıya çıktı. Saz çit kuşları, hasır sazlarındaki bir noktaya sürekli uçup duruyor, oradan da yavru kuşların yaygarası duyuluyordu. Güneşin altında tam uyuklamak üzereydim ki açık sulardan, bir kuşun başında parıldayan yabanıl bir kırmızı göz ortaya çıktı. Ortalığı tamamen sessiz bulunca gümüş vücudu belirdi; ince bir torpido biçimindeki bedeni, bir kaz kadar büyüktü. Ne zaman ve nereden geldiğini fark edemeden ikinci bir batağan belirdi; batağanın geniş sırtında gümüş rengi iki tane yavrusu onun kanatlarıyla sarıp sarmalanmış

seyahat ediyordu. Ben nefesimi toparlayana kadar hepsi birlikte bir kıvrımdan döndüler. Ve şimdi sazlıkların arkasından berrak ve alaycı bir şekilde gelen o çan sesini duydum.

Tarih bilinci bilimin ve sanatın sahip olabileceği en kıymetli armağan olmalıdır, ancak ikisinden de bihaber olan bu batağanın bizden daha fazla tarih bilgisi olduğunu sanıyorum. Batağanın bulanık, ilkel beyninin Hastings Muharebesi'ni[152] kimin kazandığına dair hiçbir fikri yoktur ama zaman savaşını kimin kazandığını hissediyor gibidir. Eğer insan ırkı da batağan ırkı kadar eski olsaydı onun çağrısının anlamını daha iyi kavrayabilirdik. Birkaç bilinçli neslin bile bize ne gibi gelenekler, gurur, kibir ve erdemler getirdiğini hele bir düşünün! İnsanın ortaya çıkışının çağlar öncesinden var olan bu kuşa acaba nasıl bir ilelebet hayatta kalma kibri yön veriyor.

Her ne olursa olsun batağanın ötüşü, kendine özgü bir yetkiyle, bu bataklık alanın korosuna hükmeder ve tüm sesleri bir araya toplar. Belki de, çok eski zamanlardan kalma bir yetkiyle, o batonunu tüm biyota için sallıyor. Çağların ardından sular daha düşük seviyelere çekilirken, göl kıyısı dalgaları bataklık üstüne bataklık için sığ kayalıklar oluştururken, bu dalgaların ritim ölçüsünü kim tutuyor? Kışın misk fareleri aç kalmasın, bataklıklar ölü kamışlarla sarıp sarmalanmasın diye güneş ışığını ve havayı emme görevini kim hintirmiğine ve hasır sazına veriyor? Gündüzleri kuluçkaya yatan ördeklere sabrı öğütleyen, geceleri ise yağmacı vizonlardaki kana susamışlığı kışkırtan kimdir? Büyük mavi balıkçılın mızrağının kesinliği ya da şahinin yumruğunun hızı için kim öğüt veriyor? Bütün bu yaratıklar onca görevi bizim duyabileceğimiz uyarılar olmadan yaptığından, hiç uyarılmadıklarını farz ederiz; onların becerileri doğuştandır ve görevlerini kendiliğinden yerine getirirler deriz. Zaten yaban hayatında yorgunluk diye bir şey bilinmez ki, diye düşünürüz. Belki de yorgunluğun ne demek olduğunu sadece batağanlar bilmez; belki de tüm yaratıklara, eğer hayatta kalmak istiyorlarsa her birinin durmaksızın beslenmek ve savaşmak, çoğalmak ve ölmek zorunda olduğunu hatırlatan batağandır.

Bir zamanlar Illinois'den Athabasca'ya kadar uzanan çayırların bataklık alanları şimdi kuzeye doğru çekiliyor. İnsanlar bataklık alanda yaşamını sürdüremiyor, bu yüzden bataklık alansız yaşaması gerekiyor. Kalkınma denen şey, çiftlik alanların ve bataklıkların, yabanıl olanın ve evcil olanın karşılıklı hoşgörü ve uyum içerisinde var olabileceğine bir türlü katlanamıyor.

İşte bu yüzden, tarak makinesi ve bentlerle, kiremit döşeyerek ve ateşe vererek mısır yetiştirilen toprakları sömürüp kuruttuk, şimdi de buğday yetiştirmeye başladık. Bu nasıl meydana geldi derseniz, mavi göl yeşil batağa dönüşür; yeşil batak topaklı çamur olur; topaklı çamur da buğday tarlası olur.

Günün birinde hendekler kazılarak suyu pompalanmış bataklığım, tıpkı bugünün ve dünün unutulup yılların altına gömüleceği gibi, buğday tarlasının altında unutulup gidecek. Geriye kalan en son golyan balığı en son sularda en son gezintisini yapmadan, balıkçınlar Clandeboye'a hoşça kal diyecekler, kuğular bembeyaz asaletleriyle gökyüzüne doğru döne döne uçup gidecek ve turnalar da borazan seslerinin müziğiyle bir daha dönmemek üzere elveda diyecekler.

III

SONUÇ

Doğa Koruma Estetiği

Aşkları ve savaşları hesaba katmazsak, çok az sayıda girişim bu denli coşkuyla, birbirinden bu derece farklı bireyler tarafından ve bu kadar büyük bir heves ve fedakârlıkla gerçekleşir... Bahsettiğim şey, açık havada rekreasyon diye bilinen, doğada vakit geçirme etkinlikleridir. Genel kanıya göre insanların doğaya dönmesi iyi bir şeydir. Fakat bunun iyiliği nerede yatmaktadır ve insanları buna yöneltmek için neler yapılabilir? Bu sorular hakkındaki düşünceler karmakarışıktır ve sadece doğayı en umursamaz kişiler bu soruların üzerinde durmaz.

Rekreasyon, kırsalı şehirlerden uzaklaştıran demiryollarının, şehirde yaşayanları *yığınlar halinde* kırsala taşımaya başladığı önceki Roosevelt[153] döneminde adı konmuş bir sorun olarak karşımıza çıktı. İnsanlar fark etmeye başladı ki, şehir dışına bu akın arttıkça kişi başına düşen huzur, tenha yerler, yaban hayatı ve manzara azalıyor; bunlara ulaşmak için daha uzaklara gitmek gerekiyor.

Otomobil bu bir zamanların baş edilebilir ve yakın çevreyle sınırlı müşkül durumunu düzgün yolların ulaştığı en uzak noktalara kadar götürdü; bir zamanlar sizin birkaç dönüm arazinizde bolca bulunan rekreasyon alanlarını kentsel kesimlerden uzakta-

ki bölgelerde kıtlaştırdı. Ama yine de buraların bulunup çıkarılması gerekiyordu. Adeta güneşten çıkan iyon ışınları gibi, hafta sonu tatilcileri her kasabadan her tarafa yayılıp ısı ve sürtünmeye yol açarak seyahat ediyorlar. Turizm endüstrisi, bu iyon ışınlarını daha da hızla, daha da ileriye götürebilmek için konaklama sağlıyor. Dere tepe her yere asılmış reklam panoları, halihazırda istila edilen yerlerin hemen ötesindeki yeni dinlenme yerlerinin, av bölgelerinin, balık tutulacak göllerin nerelerde olduğunun sırrını herkese açıyor. İlgili kurumlar şehirlerden uzak yeni bölgelerde yollar inşa ediyor, sonra da yolların ivme kazandırdığı bu gidişe tamamen hâkim olabilmek için daha da uzak bölgelerde araziler satın alıyor. Makineler el değmemiş doğayı tarumar edip duruyor; ormancılık, makineleri kullanma sanatı haline geliyor. Şimdi bu bayağılıklar silsilesinin en uç noktası da karavanlardır. Ağaçlık alanlarda, dağda bayırda, sadece gezmekten ve golf oynamaktan gelecek yararın peşinde olanlar için şimdiki durum hoş görülebilir. Ancak daha fazlasının peşinde olanlar için rekreasyon, insanı tüketen bir arayış ve aradığını tam olarak elde edemeyiş süreci haline geldi... Makineleşmiş toplumun büyük düş kırıklığı bu.

Arabalı turistlerin yaylım ateşi altında yabanıl alanların gittikçe azalması sadece yerel bir konu değildir; Hudson Körfezi, Alaska, Meksika, Güney Afrika şu anda bu durumda, Güney Amerika ve Sibirya ise sırada bekliyor. Mohawk boyunca işitilen davul seslerinin yerini şimdi, dünyanın tüm nehirleri boyunca işitilen korna sesleri almıştır. *Homo sapiens* artık kendi asma ve incir ağacının altında oyalanmak gibi ufak tefek işlerle uğraşmıyor. O arabasının benzin deposuna, yeni çayırlara doğru çağlar boyu yol almış sayısız yaratığın hareket kuvvetini dolduruyor. Karınca gibi bütün kıtalarda cirit atıyor.

Bunun adı Açık Havada Rekreasyon'dur... Hem de Son Model.

Peki, şimdi rekreasyoncunun kim olduğunu ve neyin peşinde olduğunu öğrenelim. Birkaç örnek bize bunu gösterecek.

Öncelikle ördeklerin yaşadığı herhangi bir bataklığa göz atın. Etrafında çepeçevre park etmiş arabalar göreceksiniz. Bataklığın

her sazlık köşesinde toplumun önemli bir kişisi çömelmiştir; tüfeği hazır vaziyettedir ve bir ördek vurmak için tetiği çekecek parmağı, her türlü eyalet veya devlet kanununu gerektiğinde delmek üzere, kaşınmaktadır. Halihazırda tıka basa doymuş olması onun Tanrı'nın verdiği av etine açgözlülüğünü hiç gölgelemez.

Civardaki ağaçlık alanlarda toplumun bir başka önemli kişisi gezinmekte, nadir bulunan eğreltiotunun veya göçten yeni gelmiş çalıbülbülünün izini sürmektedir. Onun avlanma tarzı hırsızlık ya da yağmalama gerektirmediğinden öldürerek avlananı küçümser, sanki gençliğinde kendisi böyle avlananlardan biri değilmiş gibi.

Yakındaki bir tatil yerinde bir başka doğa âşığı vardır, huş ağacının kabuğuna kötü şiirler yazan cinsten biridir bu. Her yerde sadece eğlence olsun diye arabasını sürenler vardır... Rekreasyondan tek anladıkları kat ettikleri yol olduğu için, bir yaz boyunca milli parkların her türünü gezmişlerdir; şimdi de Meksiko City'ye, yani güneye doğru araba sürmektedirler.

Son olarak da profesyoneller var; sayısız doğa koruma kuruluşu yoluyla, doğa peşinde koşan insanlara ne istiyorsa veren ya da onlara verilebilecek ne varsa onları istemelerini sağlayan kişiler bunlar.

Neden bu kadar çeşitlilik içeren kişiler tek bir grup halinde ele alınıyor diye soran olabilir. Çünkü her biri kendi çapında bir avcıdır. Ve neden her biri kendini doğa korumacı olarak adlandırıyor diye de sorulabilir. Çünkü avladığı yabanıl şeyler elinden kurtulmuştur ve ümit etmektedir ki birkaç kanunun sihirbazlığıyla, ödeneklerle, bölgesel planlarla, bölümlerin yeniden organizasyonlarıyla ya da başka türlü topluca taleplerle, hepsi yerli yerinde dursun.

Rekreasyondan genellikle ekonomik bir kaynak olarak söz edilir. Senato kurulları halkın bu yolda milyonlarca para harcadığını, bu sayılara gayet hürmetkâr bir tavırla bize anlatır. Rekreasyonun gerçekten de ekonomiyle alakalı bir yönü vardır; balık tutulan bir gölün kenarındaki bir kulübe ya da bir bataklıkta bir ördek avcısının tuttuğu yer, bitişik arazideki çiftliğin tamamı kadar pahalı olabilir.

Rekreasyonun etik bir tarafı da vardır. Bozulmamış yerlerin kapışılmasında uyulacak kanunlar ve buyruklar yavaş yavaş gelişmektedir. Artık "açık havada uyulacak görgü kuralları" diye bir şey var. Gençliğe fikirler aşılıyoruz. "Avcı olmak ne demektir?" sorusunun yanıtını kâğıda basıyoruz, bir kopyasını bu inancı yaymaya 1 dolar ödeyecek kişilerin duvarına asıyoruz.

Ancak şurası açıktır ki, ekonomi ve etikle ilgili bulgular itici gücün sebepleri değil sonuçlarıdır. Doğaya bağlanmak istiyoruz çünkü bundan zevk alıyoruz. Tıpkı bir operada olduğu gibi, ekonomi denen çark, tesisler yaratmak ve bunları idame ettirmek için döner durur. Tıpkı bir operada olduğu gibi, profesyonel kişiler hizmetleri yaratıp sürdürerek geçimlerini sağlar ama her ikisi için de temel güdünün (*raison d'etre*) ekonomik nedenler olduğunu söylemek pek doğru olmaz. Pusudaki ördek avcısı ve sahnedeki opera sanatçısı, donanımları birbirini tutmasa da aynı şeyi yapmaktadır. Her biri yaşam sahnesinde öteden beri günlük hayatta var olan bir dramı yeniden canlandırmaktadır. Son tahlilde her ikisinin de yaptığı, estetik alıştırmalardır.

Açık havada rekreasyonla ilgili kamu politikaları tartışmalı konulardır. Eşit derecede dürüst vatandaşlar, kaynaklar temelinin ne olduğuna ve onu korumak için ne yapılması gerektiğine dair karşıt görüşlere sahiptir. Yabanıl Doğa Derneği[154] şehirlerden uzak bölgelerde yollar olmasın derken Ticaret Odası, yolları daha da uzatma peşindedir; her ikisi de bunu rekreasyon adına istemektedir. Av hayvanı yetiştiricisi şahinleri vurur, kuşsever de onları sırasıyla tüfekle avcılık sonra dürbünle avcılık aşkına korur. Bu tür gruplar çoğu zaman birbirine kısa ve çirkin adlar takar... Aslına bakılırsa her iki taraf da rekreasyon sürecinin farklı bir bileşenini göz önünde bulundurmaktadır. Bu bileşenler *özellikleri veya nitelikleri bakımından büyük farklılık gösterir.* Mevcut bir politika biri için doğruyken diğeri için yanlış olabilir.

Bu yüzden, bileşenlerin ayrılması ve her birinin ayırt edici özelliklerinin veya niteliklerinin incelenmesi, zamanında yapılmış bir hareket olacaktır.

Bunların en basit ve en bariz olanlarından, doğa insanının arayıp, bulup, yakalayıp sonra da evine getireceği fiziksel nesnelerden başlıyoruz. Bu kategoride av hayvanı ve balık gibi yabanıl ürünler ile hayvan kafaları, hayvan derileri, fotoğraflar ve numuneler gibi başarının sembolleri veya yadigârları bulunur.

Bütün bu bahsedilenler *av ödülü*[155] fikrine dayanır. Av ödüllerinin verdiği veya vermesi gereken zevk, hem onları aramakta hem de bulmakta yatar. Bir av ödülü, ister bir kuşun yumurtası, birkaç alabalık, bir sepet dolusu mantar, bir ayının fotoğrafı, bir yabani çiçeğin preslenmiş numunesi, isterse de bir dağın zirvesindeki taş yığınına tıkılmış bir kâğıt parçası olsun, o bir *sertifikadır*. Bu bulduğunuz şey, onun sahibinin bir yerlere gidip bir şeyler yaptığını; üstesinden gelmenin, zekâyla alt etmenin veya mülke indirgemenin asırlık ustalığında, hüner, kararlılık veya farkları görebilme deneyimine sahip olduğunu beyan eder. Av ödülüyle bağlantılı bu çağrışımlar genellikle onun fiziksel değerinin çok ötesindedir.

Fakat av ödülleri, peşlerine kitlesel olarak düşmeye tepkileri açısından farklılık gösterirler. Av hayvanı ve balık ürünlerinden alınan verim, hayvanın üretilmesi veya yönetimi yoluyla arttırılabilir; böylece her avcıya daha fazla av ya da daha fazla avcıya eşit sayıda av verilebilir. Son on yıl içinde, yaban hayatı yönetimi diye bir meslek ortaya çıktı.[156] Bazı üniversitelerde bu mesleğin teknikleri öğretiliyor, daha büyük ve daha iyi yaban hayvanı ürünleri için araştırmalar yapılıyor. Ancak aşırıya kaçıldığında ürünlerin arttırılması, alınan verimin azalmasını beraberinde getirir. Av hayvanlarının veya balığın idaresinde aşırıya kaçılması av ödülünü yapaylaştırarak onun birim değerini düşürür.

Örneğin üretme çiftliğinde yetiştirilmiş bir alabalığın aşırı avlanılmış bir akarsuya salıverildiğini düşünelim. Akarsu doğal olarak alabalık üretemez hale gelmiştir. Atıklar suları kirletmiş, ormansızlaştırma ve bu alanların çiğnenmesi akarsuları ısıtmış, kumun çamurun sulara sürüklenmesine yol açmıştır. Hiç kimse bu alabalığın Rocky Dağları'nın tepelerindeki yönetim altında olmayan bir akarsuda yakalanmış tamamen yabani bir alabalık

kadar değerli olduğunu iddia edemez. Bu yetiştirme balığın estetik çağrışımları, yakalanması beceri gerektirse bile, daha değersizdir. (Bir yetkilinin açıklamasına göre balığın karaciğeri, üretme çiftliğinde verilen gıdalarla öyle tahrip olmuştur ki, bu durum balığın erkenden öleceğinin belirtisidir.) Oysa aşırı avlanılmış birkaç eyalette şu anda neredeyse tamamen bu insan eliyle üretilen alabalığa bel bağlanılmıştır.

Her tür yapaylıkla karşı karşıyayız ancak kitlesel kullanım arttıkça bu durum doğa koruma tekniklerinin tamamını yapay olana doğru yöneltip tüm av ödülü değerlerini de aşağıya çekecektir.

Bu pahalı, yapay ve savunmasız alabalığı korumak için, Doğa Koruma Komisyonu alabalıkların yetiştirildiği üretme çiftliğine gelen bütün balıkçıllları ve balıkçınları, ayrıca alabalıkların salıverildiği akarsuda yaşayan bütün testere gagalı ördekleri ve su samurlarını öldürmeye kalkıyor. Balıkçılar belki bir yabanıl hayvanın diğeri için feda edilmesinde pek bir kayıp görmezler ama kuşbilimciler hüsrana uğramaya hazırlar. Yapaylaştırılmış yönetim anlayışı, aslına bakılırsa bir başka hatta belki de daha ileri bir rekreasyon pahasına balıkçılığa girişmiş, bütün vatandaşlara ait olan sermaye birikiminden sadece bir vatandaşa hisse vermiştir. Kuralların çiğnendiği buna benzer biyolojik işler[157] av hayvanı yönetiminde de hüküm sürer. Yabani ürün istatistiklerinin uzun süredir tutulduğu Avrupa'da, av hayvanları ile yırtıcı hayvanlar arasındaki "kur oranını" bile biliyoruz. Örneğin, Saksonya'da her yedi av kuşu başına bir şahin, her üç küçük av hayvanı başına da herhangi türden bir yırtıcı hayvan avlanır.

Hayvanlara yönelik yapaylaştırılmış işletme anlayışını genellikle bitki örtüsüne gelen zarar takip eder. Geyiğin ormanlara zarar vermesi buna bir örnektir. Bu durumu Almanya'nın kuzeyinde, kuzeydoğu Pennsylvania'da, Kaibab'da[158] ve adı pek duyulmamış daha onlarca yerde görebilirsiniz. Her durumda, doğal düşmanlarından yoksun kalmış aşırı sayıda geyik, beslendikleri bitkilerin hayatta kalabilmesine veya çoğalabilmesine imkân tanımamaktadır. Avrupa'da kayın, akağaç ve porsuk ağacı; doğu eyaletlerinde

Kanada porsuk ağacı ve aksedir; batıda dağ maunu ve Meksika kayagülü, yapaylaştırılmış geyikler nedeniyle tehdit altında olan geyik besinleridir. Yabani çiçeklerden ormandaki ağaçlara kadar bitki örtüsünün terkibi gittikçe zayıfladı; neticede gıdasız kalan geyikler bodurlaştı. Bugün ormanlık alanlarda, o feodal kalelerin duvarlarında gördüğünüz iri erkek geyikler kalmadı artık.

İngiliz fundalıklarında, kekliklerin ve sülünlerin sayılarının azaltılması sırasında fazlasıyla korunan tavşanlar yüzünden ağaçların üremesi engelleniyor. Birçok tropikal adada flora ve fauna, et ihtiyacı ve avcılık için getirilen keçiler tarafından tahrip ediliyor. Onları avlayan doğal yırtıcılardan yoksun kalan, yaşam alanlarında beslendikleri bitkiler yok olan memelilerin birbirine verdiği zararı hesaplamak kolay değildir. Hatalı ekolojik yönetimin değirmen taşları arasında kalan tarımsal ürünler ancak bitmek bilmeyen tazminatlar ve dikenli tellerle kurtarılabilir.

O halde şöyle genelleyebiliriz: Kitlesel kullanım, av hayvanı ve balık gibi organik olan av ödüllerinin kalitesini düşürür; dahası, avlanmayan hayvanlara, doğal bitki örtüsüne ve çiftlik ürünleri gibi kaynaklara zarar verir.

Aynı azalma ve zarar, fotoğraf gibi dolaylı av ödüllerinin getirisinde pek göze çarpmaz. Daha açık konuşmak gerekirse, her gün on ayrı turistin fotoğrafını çektiği bir manzara –bu sayı 100'e bile çıksa– herhangi bir zarar görmez. Fotoğraf makinesi endüstrisi yabanıl doğa üzerindeki birkaç zararsız parazitten biridir.

O halde av ödülü olarak izi sürülen iki sınıf fiziksel nesnede olduğu gibi, kitlesel kullanıma tepkilerde temel farklar buluyoruz.

Şimdi de rekreasyonun daha güç algılanan ve daha karmaşık olan başka bir bileşenini düşünelim: doğada bir başına olma duygusu. Bunun nadirlik değeri kazanıyor olması –ki bu değeri bazı kişiler yoğun olarak hisseder– yabanıl doğa tartışmasıyla doğrulanıyor. Yabanıl doğa taraftarları, milli parkların ve ormanların gözetimini elinde bulunduran karayolları müdürlükleriyle bir uzlaşmaya vardı. Taraflar, yol olmayan bölgelerin resmi koruma alanı olması konusunda anlaştı. Açılan bir düzine yabanıl alanın

bir tanesi resmen "yabanıl doğa" olarak ilan edilebilir ve yollar sadece kenarından geçirilebilir. Daha sonra bu alanın "benzersiz" diye reklamı yapılır –ki gerçekten de öyledir. Kısa süre içinde yürüyüş yolları tıklım tıklım dolar, Sivil Koruma Birlikleri'nin[159] çalışabilmesi için buralar süslenir püslenir ve beklenmedik bir yangın burasının ikiye bölünmesini gerekli kılar. İtfaiyecileri taşımak için de bir yol yapılır. Reklamların neden olduğu izdiham, rehberlerin ve yük taşıyıcıların ücretlerini artırabilir; derken biri çıkıp yabanıl doğa politikalarının demokratik olmadığını keşfeder. Ya da ilk başta resmen "yabanıl" diye nitelendirilen bir iç bölgenin yeniliğine sessiz kalan Ticaret Odası, turistlerden gelen paranın tadını alır. Sonra da yabanıl doğa olsun olmasın, daha çok para gelsin ister.

Kısacası yabanıl alanların nadirliği meselesi –tabii tanıtım ve promosyondan da fazlasıyla etkileniyorlar– onların daha da nadirleşmesini engelleyecek her tür planlı programlı çabayı boşa çıkarıyor.

Artık şurası kaçınılmaz bir gerçek: Kitlesel kullanım bir başına kalma fırsatını düpedüz azaltıyor; yani yollardan, kamp alanlarından, yürüyüş yollarından ve dinlenme yerlerinden bahsederken rekreasyon kaynakları "gelişiyor" dersek bu bileşen bağlamında yanlış düşünmüş oluruz. Kitleler için yapılan böylesi konaklama yerleri, katkıda bulunma ya da yaratma anlamında hiçbir şeyi geliştirmemektedir. Tam tersine, bütün bunlar pişmiş aşa su katmak demektir.

Şimdi de sıra, bir başına olma bileşenini, o çok belirgin ve sade bileşenle, "temiz hava ve manzara değişikliği" olarak nitelendirebileceğimiz bileşenle kıyaslamaya geldi. Kitlesel kullanım bu değeri ne bozar ne de azaltır. Milli Park'ın kapısını çalan bininci turist bile ilk gelen turistle hemen hemen aynı havayı teneffüs etmiş olur; ilk turist gibi, burayı pazartesi sendromuyla aynı şekilde kıyaslar. Hatta doğal alanlara topluca yapılan saldırının bu zıtlığı iyice pekiştirdiği bile söylenebilir. O halde şöyle söyleyebiliriz: Temiz hava ve manzara değişikliği bileşeni av ödülü olarak çekilen bir fotoğrafa benzer, yani bu bileşen kitlesel kullanıma herhangi bir yara almadan karşı koyar.

Şimdi diğer bir bileşene, doğadaki süreçlerin algılanması bileşenine gelelim. Karaların ve üzerinde yaşayan canlıların eriştiği karakteristik yapıların (evrim) ve varoluşlarını sürdürmelerinin (ekoloji) süreçleridir bunlar. "Doğanın çalışılması" denen bu olgu, kendini üstün sanan kişilere biraz korku salsa da, doğayı algılayabilmeye doğru kitlesel aklın ilk safhasını oluşturur.

Algılamanın en olağanüstü özelliği, hiçbir doğal kaynağın tüketilmesini veya azalmasını gerektirmemesidir. Örneğin bir şahinin avına ani saldırısı kimilerince evrimin acıklı bir dramı olarak algılanır. Kimilerine göreyse bu saldırı tavanın dolu olup olmayacağına yönelik bir tehdittir. Bu dram peş peşe yüz şahidin yüreğini hoplatabilir; tehdit yalnızca bir tanedir, çünkü avcı bu saldırıya av tüfeğiyle karşılık verir.

Doğayı algılamayı teşvik etmek, rekreasyon mühendisliğinin yegâne yaratıcı tarafıdır.

Bu gerçek gayet önemlidir ve bu gerçeğin "iyi yaşamayı" daha da iyileştireceği pek idrak edilmez. Daniel Boone[160] "karanlık ve uğursuz toprakların"[161] ormanlarına ve çayırlarına ilk adım attığında, "Amerika'da doğal alanların" özünü kendine ait bir mülk olarak görmüştü. Tabii Boone böyle dememişti, ama bizim şu anda peşinde olduğumuz şey onun bir vakitler bulduğu şeydi ve burada nesnelerle ilgileniyoruz, isimlerle değil.

Ancak rekreasyon doğada olmak demek değildir, doğaya gösterdiğimiz tepkidir. Daniel Boone'un gösterdiği tepki sadece gördüklerinin kalitesine değil, onları gördüğü akıl gözünün kalitesine bağlıydı. Ekoloji bilimi akıl gözünde olumlu bir değişiklik yaratmıştır. Bu bilim dalı Boone'a sadece gerçekler olarak görünen şeylerin kökenlerini, işlevlerini ve Boone'un nitelik deyip geçtiği şeylerin mekanizmalarını ortaya koymuştur. Bu değişimi değerlendirmenin bir ölçütü yok ama günümüzün yetkin bir ekoloğuyla mukayese edildiğinde Boone'un gördüklerinin üstünkörü şeyler olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Bitki ve hayvan topluluklarının inanılmaz çetrefilliği, Amerika adını verdiğimiz organizmanın içsel güzelliği –ki o zamanlar her yer bakirdi– bugün

Bay Babbitt[162] için nasıl görünmez ve anlaşılmazsa, o zamanlar Daniel Boone için de aynı derecede görünmez ve anlaşılmazdı. Amerika'daki rekreasyon kaynaklarındaki yegâne esaslı gelişme, Amerikalıların doğayı algılama yetisinde meydana gelen gelişmedir. Rekreasyon adı altında yücelttiğimiz diğer bütün işler, en iyi ihtimalle, yabanıl alanlardaki seyrelme sürecini geciktirme ya da maskeleme girişimleridir.

Hiç kimse bu söylediklerimden Babbitt'in, ülkesini "görmeden" önce doktorasını ekoloji alanında yapması gerektiği sonucunu çıkarmamalı. Bilakis doktora yapmak yüzünden o, bu işin gizemleri karşısında bir levazımatçı kadar duyarsızlaşabilir. Algılama da, aklın bütün hakiki hazineleri gibi, niteliğini kaybetmeden sonsuz küçük parçacığa bölünebilir. Şehirdeki bir arazideki otlardan, sekoya ağaçlarından edindiğimiz dersin aynısını alabiliriz. Bir çiftçi, güney denizlerinde araştırma yapan bir bilim insanına lütfedilmeyen bilgiyi ineklerini otlattığı çayırlarda bulabilir. Kısacası doğayı algılama denen şey, unvanlarla ya da parayla satın alınabilecek bir şey değildir; algılamayı uzaklarda olduğu gibi arka bahçenizde de öğrenebilirsiniz, üstelik doğayı henüz az algılamış kişi de, çok algılamış kişi kadar bilgisini faydaya dönüştürebilir. Algılama arayışı olarak, rekreasyon koşuşturması yersiz ve gereksizdir.

Son olarak beşinci bir bileşen var: çiftçilik hissi. Doğa korumayı elleriyle değil kullandığı oylarla yerine getiren doğa insanı bu histen bihaberdir. Bu his sadece, eğer doğa algısı kuvvetli birisi, toprakların yönetimine sanatsal bir anlayış uygularsa fark edilir. Bir başka deyişle onun zevki, av için para sarf edemeyecek kadar yoksul olan arazi sahiplerine mahsustur ve bir de keskin bir göz ile ekolojik bir akla sahip arazi yöneticilerine... Bu manzarayı görmek için epeyce para sarf etmiş turist, bu hissi tamamen kaçırır. Aynı şey araziyi kiralayan bir avcı ya da oradaki av hayvanlarına bakan emir kulu için de geçerlidir. Rekreasyon alanlarını kamu yerine özel işletmelere vermeyi tercih eden devlet, vatandaşlarına sunmak istediğinin büyük bir bölümünü farkında olmadan kendi memurlarına verir. O halde bana şöylesi daha mantıklı görünüyor:

Biz, ormancılar ve av hayvanları yöneticileri, yabani ürünlerin çiftçisi olarak belki de maaş almak yerine, üste para ödemeliyiz.

Ürün yetiştirmede tattığımız çiftçilik hissinin yetiştirilen ürün kadar önemli olabileceği, tarım alanında bir dereceye kadar anlaşılmış olmasına rağmen, doğa koruma alanında henüz anlaşılamamıştır. Amerikalı avcılar, İskoçya'nın kırlarında ve Almanya'daki ormanlarda yoğun olarak gözlenen av hayvanı yetiştiriciliğini[163] pek beğenmezler ve bu konuda da haklıdırlar.

Ama Amerikalı avcılar, Avrupalı arazi sahibinin av hayvanı yetiştirirken geliştirdiği çiftçilik hissini tamamen göz ardı eder. Bizde böyle bir şey henüz yok. Bu çok önemli. Çiftçiyi bir ormanlık alan yaratmaya ikna edebilmek için para desteği sağlamamız ya da av hayvanı yetiştirmeye ikna edebilmek için giriş makbuzu sağlamamız gerektiği sonucuna vardığımızda şunu kabul ediyoruz: Yabanıl alanlarda çiftçiliğin zevkleri henüz ne çiftçiye ne de bizlere malum olmuştur.

Bilim insanlarının nükteli bir sözü vardır: Birey, oluş; soy, oluşun tekrarıdır.[164] Demek istedikleri şudur: Her bireyin gelişimi ait olduğu ırkın evrimsel tarihinin tekrarıdır. Bu durum fiziksel şeyler için olduğu kadar zihinsel şeyler için de geçerlidir. Av ödülü avcısı, mağara adamının yeniden doğuşudur. Av ödülü avcılığı gençliğin ayrıcalığıdır... Irksal olsun bireysel olsun, özür dileyecek hiçbir şey yoktur.

Günümüz durumunda endişe verici olan şey ise hiç büyüyemeyen av ödülü avcısıdır; doğada bir başınalık, doğa algısı ve çiftçilik hissi onun benliğinde gelişmemiş, belki de kaybolmuştur. O, kendi arka bahçesini görmeyi öğrenmeden kıtalarda cirit atan, hep tüketen fakat hiçbir zaman doğada hoşnutluklar yaratmayan motorize karıncadır. Ona göre rekreasyon mühendisi yabanıl alanları seyreltmekte, av ödüllerini yapaylaştırmakta ve bunları kamuya hizmet sunduğuna dair samimi bir inançla yapmaktadır.

Av ödülü rekreasyoncusu tuhaf haller içindedir ki bunlar esasen pek fark edilmeyen bir şekilde kendini mahvetmesine neden olmaktadır. O, zevkli vakit geçirebilmek için egemen olmalı, iş-

gal etmeli ve el koymalıdır. Dolayısıyla şahsen göremediği yabanıl alanların onun için bir değeri yoktur. Dolayısıyla şu evrensel faraziye oluşmuştur: Kentlerden uzaktaki kullanılmayan bölgeler topluma hiçbir hizmet sunmaz. Hayal gücünden yoksun insanlar için, harita üzerindeki boş alanlar, işe yaramaz ıssız yerlerdir; oysa başkaları için buralar en değerli bölgelerdir. (Benim Alaska'daki payım, oraya hiç gitmeyeceğim diye benim için değersiz mi? Arktik çayırları, Yukon'un kaz otlaklarını, Kodiak ayısını ya da McKinley'nin ardındaki koyun meralarını göreyim diye bir yola mı ihtiyacım var?)

Kısacası öyle görünüyor ki, doğada rekreasyonun henüz gelişmemiş düzeyi kendi kaynak-tabanını tüketmektedir. Daha yüksek düzeyler, en azından bir dereceye kadar, toprağı ya da yaşamı yıpratmadan kendi tatminlerini yaratır. Doğa algısında benzer genişleme olmadan doğaya giden yolların genişlemesi, bizleri rekreasyon sürecinin nitel yenilgisiyle tehdit etmektedir. Rekreasyonel gelişme, güzel doğaya yollar açmak değil hâlâ güzelleşememiş insan aklını doğa algısına açmak demektir.

Amerikan Kültüründe Yaban Hayatı

İlkel toplumların kültürü genelde yaban hayatına dayalıdır. Nitekim Kızılderililer sadece bizonun etinden faydalanmakla kalmamıştır; bizon onların mimarisini, giyim kuşamını, dilini, sanatını ve dinini de büyük ölçüde belirlemiştir.

Medeni toplumların kültürel temeli yön değiştirmiştir, ancak bu kültür yine de yabanıl köklerinin bir kısmını muhafaza etmiştir. Ben burada, köklerde var olan bu yabanıllığın değerinden bahsedeceğim.

Kültürü ölçüp tartmak mümkün değildir dolayısıyla böyle bir konuyla vakit kaybetmeyeceğim. Şunu söylemekle yetineceğim: Herkesin kabul edeceği üzere avcılıkta, geleneklerde ve yaşantılarda, yabanıl unsurlarla temasımızı yenileyen kültürel değerler bulunmaktadır. Bu değerlerin üçe ayrıldığını söylemeyi göze alabilirim.

Öncelikle, bizlere kendi farklı milli kökenlerimizi ve evrimimizi hatırlatan, bir başka deyişle, tarihe dair farkındalığımızı arttıran her yaşantıda bir değer bulunmaktadır. Bu farkındalığa, en doğru ifadeyle "milliyetçilik" diyebiliriz. Ben buna bizim durumumuzda, başka bir kısa isim olmadığından "nostalji değer"[165] adını veriyorum. Örneğin izci bir çocuk, rakun kürk şapka takıp

patikanın aşağısındaki söğüt çalılıklarında *Daniel Boone'culuk* oynamaya gider. Amerikan tarihini yeniden canlandırmaktadır. Çocuk bu durumda, bugünün karanlık ve kanlı gerçekleriyle yüzleşmeye kültürel anlamda hazırdır. Başka bir çiftçi çocuğu, etrafa fena halde misk faresi kokusu yayarak sınıfa girer. Kahvaltıdan önce, kurduğu tuzaklarla meşgul olmuştur. Kürk ticareti yapılan dönemin duygusunu yeniden canlandırmaktadır. Bireyde olduğu gibi toplumda da, birey, oluş; soy, oluşun tekrarıdır.

İkincisi, bizlere toprak-bitki-hayvan-insan gıda zincirine olan bağımlılığımızı ve biyotanın ana yapısını hatırlatan her yaşantıda bir değer bulunmaktadır. Medeniyet, bu en temel insan-yeryüzü ilişkisini alet ve aracılarla öylesine darmadağın etmiştir ki, bu ilişkiye dair farkındalık gitgide azalmaktadır. Sanayiyi destekleyenin ne olduğunu unutarak sanayinin bizi desteklediğini zannediyoruz. Bir zamanlar eğitim topraktan uzaklaşmıyor, toprağa doğru yol alıyordu. Bebeğin uyku tulumunun etrafına sarmak için eve tavşan postu getirmeyle ilgili çocuk tekerlemesi, halk hikâyelerimizde, bir zamanlar avcılık denen şeyin insanın ailesini beslemek ve giydirmekten başka bir şey olmadığını hatırlatan pek çok uyarıdan biridir.

Üçüncüsü, etik sınırlamaların deneyimlendiği ve topluca "avcılık" adı verilen her yaşantıda bir değer bulunmaktadır. Yaban hayat meşgalesinde kullandığımız araçlar bizden daha hızlı gelişiyor; avcılık, bu teçhizatın kullanımında gönüllü bir sınırlama oluyor. Avcılığın amacı, yabanıl unsurların peşinden giderken becerinin rolünü çoğaltıp kullandığımız aletlerin rolünü azaltmaktır.

Yaban hayatı etiğinin en garip erdemlerinden biri, genellikle avcının davranışlarının alkışlanacağı ya da kınanacağı bir üst sahnenin olmayışıdır. Eylemleri ne olursa olsun, bu eylemler avcıya bir izleyici kitlesi tarafından değil, kendi vicdanı tarafından dikte ettirilir. Bu gerçeğin önemi ne kadar anlatılsa az kalır.

Etik bir yasaya gönüllü olarak uymak, avcının kendisine olan saygısını artırır ama unutulmamalıdır ki, bu yasayı kasıtlı olarak hiçe saymak avcıyı yozlaştırır ve ahlakını bozar. Örneğin tüm av-

cılık yasalarının ortak paydası, hayvan etinin israf edilmemesidir. Oysa bugün herkesin bildiği bir gerçek vardır ki, Wisconsin'deki geyik avcıları, yasalara uygun biçimde bir erkek geyik avlamaya çalışırken, her iki geyik başına en az bir dişi geyik veya bir yavru geyik öldürüp ağaçlık alanlarda bırakmaktadır. Bir başka deyişle avcıların neredeyse yarısı yasalarca avlanması uygun bulunan bir geyik öldürene kadar önlerine çıkan herhangi bir geyiği vurmuş oluyor. Öldürülmesi yasal olmayan hayvanların karkasları vuruldukları yerde bırakılıyor. Böyle bir geyik avı sadece toplumsal değerden yoksun değil; aynı zamanda başka yerlerde de avcılık ahlakının bozulmasına sebep oluyor.

Görünen o ki, nostalji deneyimleri ve insan-yeryüzü deneyimleri sıfır ya da artı değere sahipken etik deneyimler eksi değere de sahip olabiliyor.

O halde bu durum, doğayla köklerimize dair kabaca üç tür kültürel besin tanımlar. Bu, kültürümüzün beslendiği anlamına gelmez. Değerin edinilmesi hiçbir zaman kendiliğinden olan bir şey değildir; sadece sağlıklı bir kültür beslenip gelişebilir. Kültürümüz, bizlerin bugünkü açık havada rekreasyon biçimlerinden beslenir mi?

Öncü dönemde, avcılıkta nostalji değerinin özünü oluşturan iki düşünce ortaya çıkmıştı. Bunlardan ilki "yükün hafif olsun" diğeri de "tek kurşun-tek geyik" düşüncesiydi. Öncünün yükü zorunluluklardan dolayı hafifti. Av sırasında tasarruflu davranır, isabetli vuruşlar yapardı çünkü makineli tüfek taktikleri için gereken ulaşım imkânlarından, nakit paradan ve silahlardan yoksundu. O halde şu iyi anlaşılmalıdır: Başlangıçta, her iki düşünce de bize zorla kabul ettirilmişti; biz bu zorunluluğu erdeme dönüştürdük.

Ancak daha sonraki gelişim aşamalarında bu düşünceler avcılık yasası haline, avcılıkta gönüllü bir kısıtlama haline geldiler. Özgüven, cesaret, avcılık ve nişancılık gibi göze çarpan Amerikan gelenekleri, bu iki düşünce üzerine kurulmuştur. Bu kurallar elle tutulamaz ancak bunlar soyut da değildir. Theodore Roosevelt[166] avcılıkta çok başarılıydı; bunun sebebi duvara pek çok av ödü-

lü asmış olması değil, bu manevi Amerikan geleneklerini bir okul çocuğunun bile anlayabileceği kelimelerle ifade etmiş olmasıydı. Stewart Edward White'ın ilk dönem yazılarında, bu konuda daha ustaca ve daha doğru ifadeler bulunmaktadır. Böyle insanların bu maneviyatın farkında olarak ve gelişip serpilebileceği bir yapı oluşturarak kültürel değer yarattığını söylemek çok da yersiz olmaz.

Daha sonra, av malzemeleri satıcısı ortaya çıktı. Satıcı, Amerikalı doğa insanını bir yığın tertibatla donattı... Bütün bu tertibat, özgüvene, cesarete, avcılığa ve nişancılığa fayda sağlıyor diye sunuluyor ama çoğu zaman onların yerini almaya başlıyor. Aletler cepleri dolduruyor; boyundan, kemerden aşağı sarkıyorlar. Tertibatın fazlalığı hem arabanın bagajını hem de treyleri dolduruyor. Doğada kullanılacak tüm malzemeler gittikçe hafifliyor, daha iyi hale geliyor, ancak bunların hepsini bir araya getirince ağırlığı tonları buluyor. Bütün bu tertibata sahip olabilmek için harcanan para inanılmaz miktarları buluyor ki, bu da "yaban hayatının ekonomik değeri"ni temsil ediyor diye, gayet ciddi bir şekilde ilan ediliyor. Peki ya kültürel değerler?

Son olarak, ördek tuzağı düzeneğinin arkasında, çelikten yapılmış teknesinde oturan ördek avcısını düşünün. Pat pat diye yol alan bir motorlu kayık, avcıyı gizleneceği yere zahmetsizce getirmiştir. Eğer soğuk bir rüzgâr eserse onu ısıtacak bir konserve yiyecek hemen yanı başındadır. Geçmekte olan kuş sürülerine, satın aldığı bir ördek sesi flütünün[167] cezbedici nağmeleriyle seslenir; flütü kullanmayı evdeki gramofon kaydı derslerinden öğrenmiştir. Ördek tuzakları işe yarar... elindeki flüte rağmen. Bir kuş sürüsü aşağı doğru inişe geçer. Kuşlar iki kez dönmeden onları vurmalıdır çünkü bataklık aynı teçhizatla donanmış ve her an kendisinden önce ateş edebilecek avcılarla dolup taşmaktadır. Avcının gizlendiği yer 70 metre uzaktadır çünkü namlunun ucundaki şok[168] uzak mesafeye ayarlıdır; reklamlarda Süper-Z[169] mermilerinin ve daha birçoklarının çok uzak mesafelere kadar gittiğini duymuştur. Kuş sürüsü birdenbire etrafa yayılır. Vurulan bir çift kuş bir yerlerde ölmek üzere çırpınarak düşer. Bu avcı şimdi kültürel değerleri benim-

semiş mi oluyor? Yoksa sadece vizonları mı besliyor? Bir sonraki gizlenme yeri yaklaşık 75 metre uzaktadır. Bir adam başka türlü nasıl vurabilir ki? İşte bu son model ördek avlamadır. Bu gördüğünüz, kamuya ait her alanda ve pek çok kulüpte tipik manzaradır. Yükte hafif olma düşüncesine, tek mermi geleneğine ne olmuştur?

Bunun basit bir cevabı yok. Roosevelt, modern tüfeği hor görmemişti; White, gayet rahat bir şekilde alüminyum kabı, ipek çadırı, kurutulmuş gıdaları kullanmıştı. Ama ne var ki bu mekanik destekleri ölçülü bir şekilde, yani onların esiri olmadan kullanmışlardı.

Ölçülü olmanın ne demek olduğunu ya da yasal ile yasal olmayan aletler arasındaki çizginin nerede başlayıp nerede bittiğini ben de pek bilmiyorum. Fakat aletlerin kökeninin, onların kültürel etkileriyle bağlantısı var görünüyor. Avcılıkta veya doğada yaşamda kullanılan ev yapımı alet edevat, insan-yeryüzü ilişkisini bozmaktan çok iyileştirir; kendi oltasıyla alabalığı avlayan kişi, bir taşla iki kuş vurmuş olur. Ben de pek çok fabrika yapımı alet kullanırım. Ancak bunun bir sınırı olmalı, zira parayla alınan avcılık malzemeleri avcılığın kültürel değerini zedeler.

Tüm av uğraşlarının ördek avcılığı kadar bozulduğu söylenemez. Hâlâ Amerikan geleneklerini savunanlar var. Belki de ok ve yay hareketinin ve şahinle avlanmanın yeniden diriltilmiş olması bir tepkinin doğuşuna işaret ediyordur. Fakat açıkça görülüyor ki, daha fazla makineleşmeye doğru bir gidişat var; buna karşılık kültürel değerlerde ve özellikle nostalji değerleri ve etik sınırlamalarda küçülme görülüyor.

Bana öyle geliyor ki Amerikalı avcının kafası karışmış durumdadır, başına ne geldiğinden pek haberi yok. Ona göre, daha büyük ve daha iyi aletler sanayi için iyiyse açık havada rekreasyon için de neden öyle olmasın ki? O, açık havada rekreasyonların esasen ilkel, atavistik olduğunun daha ayırdına varamadı; onların değerinin karşıt-değer olduğunu, aşırı makineleşmenin fabrikayı ormanlara ya da bataklıklara taşıyarak karşıtlıkları bozduğunu henüz anlayamadı.

Avcının, ona neyin yanlış olduğunu söyleyecek önderleri yok. Avcılıkla ilgili yayınlar artık avı konu edinmiyor da, alet edevat satanların reklam panolarına dönüştü. Yaban hayatı yöneticileri avlayacak bir şeyler üretmekle o kadar meşgul ki avı vurmanın kültürel değerinden kaygı duyamayacak haldeler. Ksenofon'dan[170] Teddy Roosevelt'e kadar herkes, avcılığın değeri var dedi diye bu değerin yıkılamayacağı sanılıyor.

Makineleşmenin etkisi barut kullanılmayan avcılık üzerinde farklı sonuçlar doğurmuştur. Modern el dürbünü, kamera ve alüminyum kuş halkası, kuşbiliminin kültürel değerine herhangi bir zarar vermemiştir. Dıştan takılan motorlar ve alüminyum kanolarla yapılan balıkçılıkta, avcılığa kıyasla, makineleşmenin şiddetinin daha düşük olduğu görülmektedir. Diğer taraftan motorlu taşıtlarla doğaya yapılan seyahatlerde, neredeyse her deliğe girildiği için, bunun pek bir anlamı kalmamıştır.

Av köpekleriyle ormanın iç bölgelerindeki tilki avı, kısmen etkili ama zararsız mekanize avcılığa çarpıcı bir örnektir. En nezih avlardan biridir bu; bu avın gerçek bir nostalji değeri havası vardır, burada insan-yeryüzü ilişkisinin en iyisini bulursunuz. Tilki kasıtlı olarak vurulmaz, dolayısıyla bu avda etik sınırlama uygulanmaktadır. Ancak şimdi de avımızı Ford marka arabalardan kovalıyoruz! Bugle Ann'in[171] sesi arabanın kornasına karışıp gidiyor! Ama hiç kimse mekanik bir av köpeği[172] icat edecek ya da köpeğin burnuna bir şok[173] sıkıştıracak gibi görünmüyor. Kimsenin gramofonla ya da bir başka zahmetsiz yolla köpek eğitimi vermesi beklenmiyor. Sanırım av köpekleri konusunda alet edevatçıların elinden artık bir şey gelmez.

Avcılıkla ilgili tüm sorunları avcılık malzemesi icat edenlerin üstüne atmak pek doğru olmaz. Reklamcı fikirler yaratır ama bu fikirler ortaya çıkan fiziksel nesneler gibi masum değildir. Tabii her ikise de işe yaramayabilir. Bunların birinden özellikle bahsetmek gerekir: "Nereye gidelim?" meselesi. Avlanmak ya da balık tutmak için iyi yerlerin nereleri olduğu bilgisi, kişinin çok özel bir servetidir. Bu, oltanız, köpeğiniz veya tüfeğiniz gibi bir şey-

dir; birine verecekseniz, bunu nezaketen yaparsınız. Ama bu bilgiyi derginin avcılıkla ilgili sütunlarında yaymak bana garip gelen bir durumdur. Bu bilgiyi herkese bedava kamu "hizmeti" olarak sunmak bana garip gelen bir başka durumdur. Şu anda "doğa koruma" daireleri bile balıkların yem kaptıkları yeri veya ördek sürüsünün bir lokma yemek için konmaya cüret ettiği yeri önüne gelene söylüyor.

Tüm bu organize karışıklık, açık hava sporlarında çok kişisel olan bir unsuru kişisel olmaktan çıkarmıştır. Yasal ve yasal olmayan uygulamalar arasındaki sınırın ne olduğunu bilmiyorum ama "nereye gidelim" hizmetinin tüm mantık sınırlarını aştığına inanıyorum.

Eğer belli bir yerde bolca avlanılabiliyor ya da balık tutulabiliyorsa, "nereye gidelim" hizmeti daha fazla avcıyı oraya çekmek için kâfidir. Ama eğer öyle değilse reklamcı daha etkili yollara başvurmalıdır. Bunlardan biri balık piyangosudur. Bu piyangoda birkaç üretme çiftliği balığı işaretlenir, kazanan numarayı yakalayan balıkçıya ödül verilir. Bilim ve bilardo salonu tekniklerinin karışımı bu tuhaf yöntem, zaten tükenmiş pek çok gölde aşırı avlanmaya neden oluyor; pek çok yerleşimin ticaret odasına da o bölgeye ait olmanın gururunu yaşatıyor.

Profesyonel yaban hayatı yöneticilerinin kendilerinin bu konulardan uzak olduklarını düşünmeleri de boşunadır. Üretim mühendisi de, satıcı da aynı kefeye konmalıdır; al birini vur ötekine.

Yaban hayatı yöneticileri, av hayvanlarını, çevrelerini kullanarak doğal ortamlarında üretmeye, böylece avcılığı sömürü olmaktan çıkarıp ürün almaya dönüştürmeye çalışıyorlar. Eğer bu dönüşüm gerçekleşirse kültürel değerler nasıl etkilenecek? Şunu kabul etmeliyiz ki nostalji değerden alınan tat ile herkes sömürebilir düşüncesi tarihsel olarak bağlantılıdır. Daniel Boone'un,[174] bırakalım yaban hayatından ürün almayı, tarımdan ürün almaya bile tahammülü yoktu. Belki de "taşralı"[175] avcıların yaban hayatından ürün alma fikrine geçme konusunda bu derece gönülsüz olması onların nostalji değer miraslarının bir dışavurumudur.

Muhtemelen ürün almanın böylesine direniyorlar, çünkü bu durum nostalji değer geleneğinin bir bileşeniyle, serbest avlanmayla bağdaşmıyor.

Makineleşme, tahrip ettiği nostalji değerlerin yerini alabilecek hiçbir kültürel seçenek sunmaz; böyle bir seçenek en azından benim karşıma çıkmadı. Yaban hayatından ürün alma veya yönetme, nostalji değere bir seçenek olabilir; buna yabanıl hayvancılık denebilir ve bu, bana göre, eşit değere sahip bir seçenektir. Yaban hayatı ürünleri için arazilerin yönetimi diğer herhangi bir çiftçilik türüyle aynı değere sahiptir. Bu yönetim, insan-yeryüzü ilişkisinin bir anımsatıcısıdır; ayrıca etik sınırlamaları içerir; böylece, yırtıcı hayvanları kontrol altında tutmadan yapılan av hayvanlarının yönetimi, üst düzeyde etik kısıtlama gerektirir. O halde şu sonuca ulaşabiliriz: Av hayvanı yetiştirme bir değeri (nostalji değeri) azaltır fakat diğer ikisini artırır.

Eğer bizler doğa sporlarını, muazzam güçlü makineleşme süreci ile tamamen durağan bir geleneğin arasındaki çatışma alanı olarak görüyorsak o zaman kültürel değerlerin hali içler acısıdır gerçekten. Fakat bizim spor kavramımız neden cihazlarımızla aynı oranda gelişemiyor? Belki de kültürel değerlerimizin kurtuluşu ancak bize itici gelenin benimsenmesiyle gerçekleşebilir. Örneğin ben bunun tam zamanı olduğunu düşünüyorum. İşlerin gidişatının ne yönde olacağının tespitini avcılara bırakıyorum.

Son on yıl, örneğin, yepyeni bir spor türünü açığa çıkardı. Bu tür, yaban hayatına zarar vermiyor, aletleri onlara yenik düşmeden kullanıyor, özel arazi problemlerinin üstesinden geliyor ve belli bir birim alanın insan taşıma kapasitesini büyük ölçüde arttırıyor. Bu spor türünde valiz sayısı kısıtlaması yok, av sezonu diye de bir şey tanımaz. Eğitmenlere ihtiyaç vardır ama av bekçilerine yoktur. Yüksek kültürel değerlere sahip yeni bir avcılık çağrısı yapar. Bahsettiğim bu spor, yaban hayatı araştırmasıdır.

Yaban hayatı araştırması profesyonel papazlık olarak başladı. Araştırılması daha zor ve daha fazla çaba gerektirecek sorunlar hiç kuşkusuz profesyonel ellere bırakılmalı, ancak her seviyeden

amatörün ilgilenebileceği türden sorunlar vardır. Mekanik icatlar alanında araştırma, uzun zamandır amatörlere kadar inmiştir. Biyolojik alanda amatörlerce yapılan araştırmanın spor değeri yeni yeni fark edilmeye başlanmıştır.

Böylelikle, amatör kuşbilimci Margaret Morse Nice[176] kendi arka bahçesinde ötücü çinteleri inceledi. Nice, kuş davranışları üzerine dünya çapında tanınmış bir otorite oldu ve kuşlarda toplumsal yapılanmayı profesyonel olarak araştıran pek çok öğrenciyi geçti. Bankacı Charles L. Broley[177] zevk için kartalları halkaladı. O ana kadar bilinmeyen bir gerçeği keşfetti: Bazı kartallar kışın güneyde yuva yapar ve sonra kuzeydeki ağaçlık alanlara tatil yapmaya gider. Manitoba düzlüklerinde buğday çiftçiliği yapan Norman ve Stuart Criddle kardeşler,[178] çiftliklerindeki havyan ve bitkileri inceleyip yerel botanikten yaban hayatı döngülerine kadar her konuda tanınmış birer otorite oldular. New Mexico dağlarında çobanlık yapan Elliott S. Barker, pumalar üzerine yazılmış en iyi iki kitaptan birinin yazarıdır.[179] Kimsenin size bu insanların uğraşlarından kendilerine iş edindiklerini söylemesine izin vermeyin. Onlar sadece, en eğlenceli uğraşın bilinmeyeni görmek ve onu çalışmak olduğunu fark etmişti.

Şu anda birçok amatörün anladığı şekliyle kuşbilim, memeli hayvanlar bilimi ve botanik, bu alanlarda amatörlere açık birçok uğraşla kıyaslanınca çocuk oyunu gibidir. Bunun nedenlerinden biri biyoloji eğitiminin (yaban hayatı eğitimi dahil) tüm yapısının, araştırmalarda profesyonel tekelleşmenin devam etmesine yönelik olmasıdır. Amatörlere tek tanınan fırsat, profesyonellerin halihazırda bildiklerini doğrulamak için hayali keşif yolculuklarına çıkmalarıdır. Oysa gençlerin duymaya ihtiyacı olan şey, kendi gemilerinin kaptanı ve denizler gibi özgür olduklarıdır.

Bana göre, yaban hayatını araştırma sporlarının teşvik edilmesi yaban hayatı yönetimi mesleğinin yüz yüze olduğu en önemli meseledir. Yaban hayatının, şu anda sadece birkaç ekolog tarafından görülebilen ama tüm insanlık için önem taşıyan bir başka değeri daha var.

Şimdi biliyoruz ki hayvan popülasyonlarının, tek tek bireylerin farkında olmayıp yine de yerine getirdiği toplu davranış biçimleri bulunuyor. Dolayısıyla bir tavşan döngüden habersizdir fakat döngü için bir araçtır.

Bizler tek tek bireylerde ya da kısa zaman dilimlerinde, bu davranış biçimlerinin farkına varamayız. Tek bir tavşanı yoğun bir şekilde araştırmak döngü hakkında bize hiçbir bilgi vermez. Döngü kavramı, hayvan toplulukları hakkında onlarca yıl süren araştırmalardan doğar.

Bu durum, akıllara endişe verici bir soruyu getiriyor: İnsan popülasyonunun da, tek tek bireylerin farkında olmayıp yine de yerine getirdiği davranış biçimleri mi var? Çeteler ve savaşlar, kargaşalar ve devrimler bununla açıklanabilir mi?

Birçok tarihçi ve felsefeci bizim toplu davranışlarımızı tek tek bireylerin iradesinin ortak sonucu olarak yorumlamakta ısrar eder. Bütün diplomasi, bir siyasi grubun, onurlu bir kişinin özelliklerini taşıdığını varsayar. Diğer yandan bazı ekonomistlere göre tüm toplum, süreçlerin elinde oyuncak olmuştur ve bizlerin de bu konudaki bilgisi, büyük ölçüde *ex post facto*'dur.[180]

Toplumsal süreçlerimizin tavşanlarınkinden daha iradeli bir yapıya sahip olduğunu farz etmek, akla yatkın bir düşüncedir, fakat şunu farz etmek de aynı şekilde akla yatkındır: Bir tür olarak biz insanların toplu davranış biçimlerimiz var; bizler bu davranış biçimleri hakkında hiçbir şey bilmiyoruz, çünkü şartlar onları henüz hiç harekete geçirmemiştir. Anlamlarını yanlış yorumladığımız başka davranış biçimlerimiz de olabilir.

İnsan popülasyonunun davranış temelleri hakkındaki bu şüpheli durum, var olan tek benzer şeye –gelişmiş hayvanlara– karşı müstesna bir ilgi ve değer verilmesini teşvik eder. Errington ve diğer araştırmacılar, bu hayvan analogların kültürel değerlerine dikkat çekmiştir.[181] Yüzyıllar boyunca bu bilgi hazinesi bizim için erişilmezdi, çünkü onu nerede ve nasıl arayacağımızı bilmiyorduk. Günümüzde ekoloji, kendi problemlerimizle kıyaslamak için bize hayvan popülasyonlarını araştırmayı öğretiyor. Biyotanın bazı

küçük parçalarının nasıl çalıştığını öğrenerek tüm mekanizmanın nasıl işlediğini tahmin edebiliriz. Bu daha derin anlamları algılama ve onlara eleştirel olarak değer biçme yeteneği, geleceğin avcılığıdır.

Özetlemek gerekirse yaban hayatı bir zamanlar bizi besledi ve kültürümüzü şekillendirdi. Yaban hayatı hâlâ, işten arta kalan zamanlarımızda bize haz veriyor. Fakat bizler bu hazları modern makinelerle hasat etmeye kalkıyor, dolayısıyla yaban hayatının değerinin bir kısmını da yok ediyoruz. Oysa yaban hayatının hazlarını modern bir zihniyetle hasat etmek sadece zevk değil bilgelik de verecektir.

Yabanıl Doğa

Yabanıl doğa, insanoğlunun medeniyet diye adlandırdığı yapay eseri çekiçlediği hammaddedir.

Yabanıl doğa hiçbir zaman homojen bir hammadde olmamıştı. Her zaman çok çeşitliydi, dolayısıyla da birbirinden farklı pek çok eser ortaya çıkmıştır. Nihai ürünlerdeki bu farklılıklar, kültürler olarak bilinir. Dünya kültürlerinin zengin çeşitliliği, yabanıl alanlardaki zengin çeşitliliği yansıtır; kültürlerin çeşitliliğine hayat veren de zaten bu olmuştur.

İnsan ırkının tarihinde ilk kez, iki değişim birden meydana geliyor. İlki yerkürenin yaşanabilir bölgelerindeki yabanıl doğanın tükeniyor olması, diğeriyse modern ulaşım imkânları ve sanayileşme sebebiyle kültürlerin dünya çapında birbirine karışıyor olmasıdır. Bunların ne birini ne de ötekini engelleyebiliriz ve belki de engellenmemeli, fakat akıllara şöyle bir soru geliyor: Acaba meydana gelen değişimlerde bazı iyileştirmeler yaparak –aksi takdirde yok olacak– bir kısım değerler korunabilir mi?

İşinin başında kan ter içindeki işçiye göre, örsün üzerindeki hammadde nasıl alt edilmesi gereken bir düşmansa yabanıl doğa da öncüler[182] için tıpkı böyle bir düşmandı.

Ama sükûnet halinde bir işçiye göre –eğer bir an için dünyasına filozofça bakabilecekse– bu aynı hammadde sevilmesi ve değer verilmesi gereken bir şeydir, çünkü onun hayatını tanımlayan ve ona anlam veren şey işte bu hammaddedir. Şimdi bir çağrıda bulunmak istiyorum: Yabanıl doğadan geriye kalan ne varsa –tıpkı müzedeki eserler gibi– korunması için bir çağrı bu... Çünkü günün birinde kültürel miraslarının kökenini görmeyi, hissetmeyi ya da çalışmayı isteyebilecek olanların bilgiye ulaşabilecekleri başka bir yol yok.

Kalıntı Alanlar

Amerika'yı çekiçle işlerken kullandığımız pek çok yabanıl öğe çoktan yok oldu, dolayısıyla herhangi bir uygulamalı programda korumaya alınacak birim bölgeler, boyut ve yabanıllık dereceleri bakımından epey çeşitlilik gösterecektir.

Artık hiç kimse uzun otlu çayırları[183] bir daha göremeyecek, oysa eskiden buralardan geçip giden öncülerin üzengilerini bu çayır çiçekleri denizi sarıp sarmalıyordu. Çayır bitkilerinin tür olarak sağ kalabileceği, gözden ırak kimi yerlerdeki arazi parçalarını bulmak için bir şeyler yapmalıyız. Eskiden, böylesi yüzlerce bitki vardı... Çoğu da eşi bulunmaz güzellikteydi. Bu bahsettiğim toprakların şimdiki sahiplerinin bunlardan hiç mi hiç haberi yok.

Fakat kısa otlu çayırlar –ki Cabeza de Vaca[184] bizonların karınlarının altından bakınca ta ufuk çizgisine kadar etrafı görebiliyordu– 40.000 dönümlük parçalar halinde yer yer hâlâ mevcut... Her ne kadar buralar koyunlar, büyükbaş hayvanlar ve kuru tarım yapan çiftçiler tarafından acımasızca yok edilmiş olsalar da. Eğer 49'lular[185] eyalet meclis binalarının duvarlarında anılmaya layık görüldülerse görkemli hicretlerinden manzaraların da birkaç ulusal çayır rezervinde[186] anılması iyi olmaz mı?

Kıyı bölgesi çayır alanlarından bir blok Florida'da bir diğeri ise Teksas'ta geriye kalmış; fakat petrol kuyuları, soğan tarlaları ve narenciye bahçeleri gitgide bu alanların her yanını sarıyor... tabii sondaj makineleri ve buldozerlerle kuşanmış olarak. Bu bir son çağrıdır.

Artık hiç kimse ne Göller Bölgesi eyaletlerindeki bakir çam ormanlarını, ne kıyı ovalarındaki iğne yapraklı ormanları, ne de sert keresteli devasa ağaçları bir daha görebilecek. İnsanlar artık bunların birkaç dönümlük örnekleriyle yetinmek zorunda kalacaklar. Fakat hâlâ, 4000 dönümlük akağaç ve Kanada çamlarından oluşan alanlar yer yer mevcut. Ayrıca, buna benzer sert keresteli Appalachian ağaç bölgeleri, güneyde sert keresteli ağaç bataklıkları, selvi bataklıkları ve Adirondack ladini bölgeleri de var. Bu son kalan kısımların çok azı olası kesim faaliyetlerinden, çok daha azı da olası turist yollarından kurtulabilecek.

Yabanıl doğanın en hızlı tüketilen kategorilerinden biri kıyı şeritleridir. Sayfiye evleri ve turizm amaçlı yollar her iki okyanus kenarında da yabanıl kıyıları yok etmiş durumda ve şu anda Superior Gölü, Büyük Göller bölgesindeki en son yabanıl sahil şeridini de kaybediyor. Hiçbir yabanıl doğa tarihle bu derecede iç içe geçmemiştir, hiçbiri tamamen yok olmanın eşiğine bu denli gelmemiştir.

Rocky Dağları'nın doğusunda kalan bütün Kuzey Amerika topraklarında, yabanıl doğa olarak resmi koruma altına alınmış tek bir geniş alan var: Minnesota ve Ontario'daki Quetico-Superior Uluslararası Parkı. Göller ve nehirler mozaiğinden oluşmuş bu muhteşem kano bölgesinin büyük bir kısmı Kanada'da yer alır –ve Kanada'nın kararıyla bu bölge daha da geniş bir alanı kaplayabilir– fakat bu bölgenin bütünlüğü son zamanlardaki iki gelişme nedeniyle tehlike altında: Deniz uçaklarıyla ulaşılabilen balık tutma alanlarının artması ve bölgenin Minnesota'ya ait kısmının bütünüyle bir milli orman mı yoksa kısmen eyalet ormanı mı olacağı konusundaki yargı tartışması. Bütün bölge hidroelektrik santral tehlikesiyle karşı karşıya ve yabanıl doğanın taraftarları arasındaki bu üzücü zıtlaşma, gücün olmadık kişilerin eline geçmesiyle sonuçlanabilir.

Rocky Dağları'nın uzandığı eyaletlerde, milli orman alanlarının 40.000-160.000 hektar arasında değişen büyüklüklere sahip bazı kısımları yabanıl doğa alanı olarak ayrılarak bu bölgeler yollara, otellere ve doğaya zarar verecek diğer kullanımlara kapa-

tıldı. Milli parklarda da aynı kural geçerli fakat henüz buraların sınırları tayin edilmedi. Bu federal bölgeler topluca, yabanıl doğa programının belkemiğini oluşturuyor ancak bu bölgeler kâğıt üzerinde emniyette görünseler de durum pek öyle değil. Turizme hizmet eden yolların açılması için yerel düzeyde yapılan baskılar yüzünden yabanıl alanlar yer yer kırpılıp duruyor. Orman yangınları kontrol altına alınsın diye de mevcut yolların uzatılması konusunda sürekli baskılar var ve bu yollar da yavaş yavaş anayol haline geliyor. Atıl durumdaki Sivil Koruma Birliği kampları[187] yeni ve çoğu zaman da hiç gereği olmayan yolların yapılmasına sebep oldu. Savaş zamanında yaşanan kereste sıkıntısı, yolların uzatılmasını, yasal olsun olmasın askeri bir gerekliliğe dönüştürdü. Şu anda da birçok dağlık alanda, bu alanların daha önceden yabanıl doğa olarak tayin edilmiş olmasına bakılmaksızın, kayak merkezlerinin ve kayakçılar için otellerin reklamı yapılıp duruyor.

Yabanıl doğaya en sinsice saldırılardan biri de, bu alanlardaki yırtıcı hayvanların kontrol altına alınmaya çalışılmasıdır. Bu da şöyle oluyor: Belli bir yabanıl alanda bulunan aslanlar ve kurtlar, büyük av hayvanlarını korumak için yok ediliyor. Böylelikle, büyük av hayvanlarından oluşan sürülerin –özellikle de geyikler ve kızıl geyiklerin– sayısı oradaki bitki örtüsünü bozacak derecede artıyor. Bu durumda da avcılar, fazladan üremiş geyikleri avlasınlar diye teşvik edilmelidir, ancak günümüzün modern avcıları arabalarından fazla uzaklaşamıyor; dolayısıyla avcıların bu sayıları artmış hayvanlara ulaşması için yeni bir yol inşa edilmesi gerekiyor. İşte bu süreçle yabanıl doğa tekrar tekrar bölünüp duruyor ve bu bölünme hâlâ da devam ediyor.

Rocky Dağları yabanıl alanlar sistemi, güneybatının ardıç ağacı topluluklarından, "Oregon'un yuvarlandığı uçsuz bucaksız ormanlara"[188] kadar çok çeşit orman tiplerini barındırır, ama bu alanlardaki çorak bölgeler yabanıl alanlar sisteminde hiç hesaba katılmaz. Belki de bunun sebebi "manzara" tanımını yalnızca göllerle ve çam ağaçlarıyla sınırlayan şu gelişmemiş doğa estetiği anlayışımızdır.[189]

Kanada ve Alaska'da hâlâ uçsuz bucaksız bakir topraklar var. Bunlar,

> adsız insanların adsız nehirlerde dolaştığı
> ve garip vadilerde yapayalnız öldüğü topraklar.[190]

Bu el değmemiş alanların bazı kısımları koruma altına alınabilir ve öyle de yapılmalıdır. Pek çoğunun ekonomik kullanım açısından pek değeri bulunmaz hatta hiç değeri yoktur. Bu alanları korumak için hiçbir incelikli planlamaya gerek olmadığını, bu yabanıl alanların yeterli bir bölümünün her koşulda hayatta kalacağını iddia edenler olacaktır elbette. Ancak yakın tarihimiz böylesine rahatlatıcı varsayımları yalancı çıkarıyor. Yabanıl alanların bazı parçaları varlığını sürdürse bile, bu topraklar üzerinde yaşayan faunaya ne olacak? Ağaçlık bölgelerde yaşayan karibular[191], değişik türlerde yaban koyunları, arı halleriyle orman bizonları, kıraç alanların boz ayıları, tatlısu ayıbalıkları ve balinalar daha şimdiden tehlike altındalar. Kendine has faunası yok olmuş yabanıl alanların ne anlamı var ki? Yeni kurulmuş olan Kuzey Kutbu Enstitüsü,[192] Kuzey Kutbu atıklarının sanayileştirilmesi uygulamasını başlattı, bu yabanıl yerlere darbe vuracak harika fırsatları da beraberinde getirerek. Bu bir son çağrıdır... Kuzeyin bu en uzak bölgesi için bile.

Kanada ve Alaska'nın kendi fırsatlarını görüp bunların peşinden ne derece gideceği tamamıyla belirsizdir. Öncüler genellikle öncülüğün sürdürüleceği her çabayla dalga geçerler.

Rekreasyon için Yabanıl Doğa

Geçim uğruna verilen fiziksel mücadele, yüzyıllar boyunca ekonominin bir gerçeğiydi. Bu mücadele ortadan kalkınca, içgüdülerimiz bizi atletik sporlar ve oyunlar biçiminde onu sürdürmeye yöneltti.

İnsanlarla hayvanlar arasındaki fiziksel mücadele de, aynı şekilde, ekonominin bir gerçeğiydi; şu anda bu mücadele, avlanma ve balık tutma olarak sürdürülüyor.

Halka açık yabanıl alanlar, her şeyden önce, öncülerin daha erkekçe ve ilkel seyahat ve varoluş becerilerini avcılık imkânlarıyla idame ettirmeye aracılık ediyor.

Bu becerilerin bazıları yaygın bir dağılım gösterir; bazı ayrıntılar Amerika şartlarına uyarlanmış ama esasen bu becerilere dünyanın her yerinde rastlanır. Avcılık, balık tutma, yük hayvanıyla yürüyerek seyahat etme buna birkaç örnektir.

Ancak bunlardan ikisi, tıpkı bir ceviz ağacı[193] gibi, yalnızca Amerika'ya özgüdür. Bunlar başka yerlerde taklit edilmedi değil ama şimdiki mükemmel hallerine sadece bu kıtada ulaştılar. Biri kanoyla diğeriyse yük hayvanları katarıyla seyahat etmek. Her ikisi de hızla azalıyor. Hudson Körfezi'nde yaşayan Kızılderilinizin artık bir motorlu teknesi, dağcınızın da artık Ford marka bir arabası var. Eğer geçimimi bir kanodan ya da bir yük beygirinden sağlamak zorunda kalsaydım ben de aynısını yapardım, çünkü bunların ikisi de çok eziyetli işler. Ancak avlanmak için yabanıl doğaya giden bizler bunların yerini alan motorlu araçlarla yarışa zorlanınca hayal kırıklığına uğruyoruz. Kanonuzu bir yerden bir yere motorlu tekne sesleri arasında taşımak ya da kısrağınızı yazlık bir otelin çayırlarına çıkarmak ne kadar anlamsız bir şey. Böyle olmasındansa evde oturmak daha iyidir.

Yabanıl alanlar her şeyden önce, yabanıl doğada yolculuk denen ilkel sanatın icra edildiği kutsal yerlerdir... özellikle kanoyla ve yük hayvanıyla yapılan yolculuk.

Sanıyorum ki bazı kimseler bu ilkel sanatları yaşatmanın önemli olup olmadığını tartışmak isteyecektir. Ama ben bunu tartışmayacağım çünkü bunun önemli olduğunu ya ruhen bilirsiniz ya da upuzun bir ömrün tecrübesini taşırsınız.

Avrupa'da avcılık ve balıkçılık yapanlar, koruma denen hususun bizim ülkemizde yabanıl doğanın korunmasından geçeceği bilgisinden yoksunlar. Avrupalılar, zorunda kalmadıkça ormanda ne kamp yaparlar ne yemek pişirirler ne de kendi işlerini görürler. Yapılacak işleri av hayvanlarını sürenler ve uşaklar yapar, dolayısıyla bu tür avcılık bir piknik havası taşır... Bir şeylere öncülük

etmenin havası yoktur burada. Maharetin göstergesi büyük ölçüde av hayvanının vurulması ya da balığın tutulmasıyla sınırlandırılmıştır.

Bazı insanlar yabanıl alanlarda avcılığı "demokratik değil" diye kötülüyorlar, çünkü onlara göre bu alanların rekreasyonel kapasitesi, golf sahaları ya da turist kamplarıyla karşılaştırıldığında düşük kalıyor. Bu görüşteki temel yanlış, toptan üretim felsefesini, toptan üretime karşı koyacak bir duruma uyguluyor olmasıdır. Rekreasyonun değeri avdan eli boş dönmeyle ölçülmez. Rekreasyon, yabanıl doğadaki deneyimlerin yoğunluğu ve işe gittiğimiz diğer günlerden *farkı* nispetinde değerlidir. Bu ölçütler göz önüne alındığında, yabanıl doğaya motorlu taşıtlarla yapılan yolculuklar son derece yavan kaçar.

Mekanize olmuş rekreasyon daha şimdiden ormanlık ve dağlık bölgelerin onda dokuzunu kaplamıştır. Azınlıklara biraz saygımız varsa geriye kalan onda biri de yabanıl doğaya tahsis edilmelidir.

Bilim için Yabanıl Doğa

Bir organizmanın en önemli özelliği kendi kendini yenileme yetisidir; bunun adı sağlıktır.

Kendini yenileme sürecinde insan müdahalesine ve kontrolüne maruz kalan iki organizma vardır. Bunlardan biri insanın kendisidir (tıp ve halk sağlığı), diğeri ise topraktır (tarım ve doğa koruma).

Toprak sağlığını kontrol altında tutma çabaları pek de başarılı olamadı. Şimdi genel hatlarıyla bilinen şudur: Toprağın verimliliğini kaybetmesi, meydana geldiği süreden daha kısa zamanda akıp gitmesi ve su sistemlerinde anormal sellerin ya da anormal su kıtlıklarının baş göstermesi toprağın hasta olduğuna işaret eder.

Diğer düzensizlikler vaka olarak geçiyor ama toprağın hasta olduğunun belirtileri olarak henüz kabul edilmiyor. Koruma çabalarına rağmen ortada görünen bir neden olmaksızın bitki ve hayvan türlerinin yok olması, kontrol altında tutma çabalarına

rağmen ortalığı zararlı böceklerin istila etmesi, eğer başka açıklaması yoksa toprak organizmasındaki hastalığın belirtileri olarak görülmelidir. Bunların her ikisi de, normal evrimsel olaylar diye göz ardı edilmeyecek sıklıkta meydana geliyor.

Toprak hastalıkları üzerine bir durum değerlendirmesi şu gerçeği yansıtıyor: Bu hastalıklara uyguladığımız tedaviler hâlâ büyük ölçüde yerel düzeyde kalıyor. Verimliliğini kaybettiğinde toprağı ya gübreliyoruz ya da en iyi ihtimalle toprağın flora ve faunasını değişikliğe uğratıyoruz. Bunu yaparken de, yabanıl flora ve faunanın vaktiyle bu toprağın oluşmasını sağladığı, şu anda da muhafazası için önemli olduğu gerçeğini hiç göz önüne almıyoruz. Örneğin yakın zaman önce iyi tütünün, anlaşılmayan bir nedenden ötürü, toprağın yabani kanarya otuyla önceden hazırlanmış olmasına bağlı olduğu keşfedildi. Böyle umulmadık birbirine bağlılık zincirlerinin doğada yaygın olabileceğinin hiç farkında değiliz.

Çayır köpekleri, tarla sincapları veya fareler zararlı denecek derecede çoğalınca onları zehirliyoruz ama bu istilanın sebebini araştırırken zehirlediğimiz hayvanların ötesini göremiyoruz. Hayvanların yarattığı sorunların çarelerinin de yine hayvanlarda bitmesi gerektiğini varsayıyoruz. En son bilimsel bulgular, kemirgen istilasının gerçek nedeninin bitki topluluğundaki dengesizlikler olduğunu gösteriyor, ama bu ipucuna ilişkin çok az araştırma yapılıyor.

Birçok ağaçlandırma alanında, eskiden üç ya da dört kütük ağaçların büyüyebildiği topraklarda artık bir ya da iki kütük ağaçlar yetişiyor.[194] Neden? Meseleye kafa yoran ormancılar sorunun ağaçtan değil, toprağın mikro-florasından kaynaklanabileceğini, üstelik toprağın florasını onarmanın onu tahrip etmekten çok daha fazla zaman alacağını biliyor.

Birçok koruma uygulaması çok yüzeysel. Taşkın setleri kurulurken, taşkınların sebepleriyle ilgilenilmiyor bile. Kontrol bendi ve setler, erozyonun nedenleriyle uzaktan yakından ilgili değil. Av hayvanı ve balık stoklarını koruma amaçlı kurulan sığınak ve balık üretme çiftlikleri, stokların neden kendi kendilerini koruyamadığını açıklamaz.

Genel olarak bulguların gidişatından şunu anlıyoruz: Toprakta, aynı insan vücudunda olduğu gibi, hastalık semptomları bir organda baş gösterirken hastalığın sebebi diğer bir organda bulunabilir. Şu anda doğa koruma olarak adlandırdığımız uygulamalar, büyük ölçüde, biyotik ağrıların lokal olarak dindirilmesidir. Ağrıların dindirilmesi gereklidir fakat bunlar tedaviyle karıştırılmamalıdır. Toprak doktorluğu sanatı kuvvetli bir şekilde uygulansa da, toprak sağlığı bilimi henüz doğmadı.

Toprak sağlığı bilimi, öncelikle, sağlıklı toprakların bir organizma olarak nasıl kendi sağlığını sürdürdüğüne dair bir tabloya, yani bir normallik referansına ihtiyaç duyar.

Mevcut iki referans noktası var. Bunlardan biri, yüzyıllardır insan işgaline rağmen toprak fizyolojisinin büyük ölçüde normal kalabildiği yerde görülür. Ben böyle bir tek yer biliyorum, o da kuzeydoğu Avrupa. Bu bölgeyi çalışılmadan bırakmamız pek olası değil.

Diğer ve en kusursuz referans noktası ise yabanıl doğadır. Paleontoloji, yabanıl doğanın çağlar boyu kendi kendini muhafaza ettiğine, onu oluşturan türlerin nadiren yok olduğuna veya sayılarının hiç kontrolden çıkmadığına ve havanın ve suyun, toprağı, taşındığı hızla veya daha hızlı bir şekilde yeniden oluşturduğuna dair birçok bulgu sunmuştur. O halde yabanıl doğa, toprak sağlığı çalışmalarında bir laboratuvar olarak, umulmadık derecede büyük önem taşımaktadır.

Montana'nın fizyolojik yapısı Amazon'da incelenemez; önceden kullanılmış ve hiç kullanılmamış toprakların karşılaştırmalı çalışmaları için her biyotik bölge kendi yabanıl doğasına ihtiyaç duyar. Yabanıl doğa araştırma alanlarında özelliğini büyük oranda kaybetmiş bir sistemi kurtarmak için tabii artık çok geç. Üstelik bu kalıntı alanların birçoğu, her yönüyle normalliklerini sürdüremeyecek kadar küçük. 400.000 hektara yayılan milli parklar bile doğal yırtıcı hayvanlarını muhafaza edebilecek veya çiftlik hayvanlarının taşıdığı hayvan hastalıklarını engelleyecek kadar geniş değildir. Bu yüzden Yellowstone[195] kurtlarını ve pu-

malarını kaybetti; bu da kızıl geyiklerin oradaki bitki örtüsüne zarar vermesine neden oluyor. Bu durum özellikle kışlık otlaklar için geçerli. Bir yandan da, boz ayıların ve dağ koyunlarının sayısı azalıyor... koyunlardaki durum hastalıklardan kaynaklanıyor.

En geniş yabanıl alanların dahi dengesi kısmen bozulurken çayır bitki örtüsünün, onun yerini alan tarımsal bitki örtüsüyle kıyaslayınca, kuraklığa neden daha dayanıklı olduğunu keşfetmek için J. E. Weaver'a sadece birkaç dönüm bakir alan yeterli oldu.[196] Weaver çayır türlerinin, kök sistemlerini toprağın bütün kademelerini kaplayacak şekilde dağıtarak yeraltında bir "takım çalışması" yaptığını keşfetti. Oysa tarımsal döngüyü oluşturan türler bir katmana fazla yüklenip bir diğerini ihmal ediyor ve böylece birikimli bir zarar meydana geliyordu. Weaver'ın araştırmalarından tarım bilimiyle ilgili önemli bir ilke ortaya çıktı.

Aynı şekilde Togrediak[197] için de, eski arazilerdeki çamların neden el değmemiş orman topraklarındaki çamların boyutuna ulaşamadığı ve rüzgâra aynı oranda dayanamadığını keşfetmesi için birkaç dönüm bakir alan yeterli oldu. Bakir alanlardaki çamların kökleri eski köklerin kanallarını takip ediyordu ve bu nedenle daha derine inebiliyordu.

Birçok durumda, eğer sağlıksız alanlarla karşılaştırabileceğimiz bir bakir alan yoksa sağlıklı topraklardan nasıl bir performans alacağımızı bilemeyiz. Nitekim güneybatıya ilk seyahat edenlerin pek çoğu, dağdaki nehirlerin temiz olduğunu anlatır, yalnız bundan biraz şüphe duymak gerekir, çünkü bu yerleri, tesadüfen en uygun mevsimlerde görmüş olabilirler. Erozyon mühendislerinin referans noktaları yoktu, ta ki Chihuahua, Sierra Madre'de –Kızılderililerin korkusundan hiç otlatılmamış veya kullanılmamış alanlarda– benzer nehirlerin süt gibi bir renk aldığı keşfedilinceye kadar... Bu nehirlerin kenarlarında yosunlar suyun kıyısına kadar uzanır. Arizona ve New Mexico'daki iri kaya parçaları arasından akan benzer nehirler ise yosunsuz, topraksız ve neredeyse ağaçsızdır. Bir uluslararası araştırma istasyonuyla, sınırın her iki yakasındaki hasta toprakların iyileştirilmesine bir referans noktası olarak

Sierra Madre'nin yabanıl doğasının korunması ve çalışılması, düşünmeye değer iyi bir komşuluk ilişkisi girişimi olacaktır.

Kısacası, büyük olsun küçük olsun, mevcut tüm yabanıl alanların, toprak biliminde referans noktaları olma açısından değerli olduğu söylenebilir. Rekreasyon, bu alanların yegâne olmadığı gibi başlıca kullanım şekli bile değildir.

Yaban Hayatı için Yabanıl Doğa

Milli parklar, büyük etobur hayvanların soylarını devam ettirebilmeleri için yeterli değildir; boz ayının riskli durumuna ya da parklar sisteminin daha şimdiden kurtlardan yoksun oluşuna bir bakın. Bu parklar dağ koyunlarının yaşaması için de yeterli değil... Sürülerin pek çoğu hızla küçülüyor.

Bunun sebepleri bazı durumlarda gayet açık, bazı durumlardaysa hayli belirsiz. Parklar, kurt gibi geniş yaşam alanına ihtiyaç duyan türler için kesinlikle çok küçük yerlerdir. Bilinmeyen nedenlerden ötürü birçok hayvan türünün, bağımsız topluluklar olarak gelişemediği görülüyor.

Yabanıl doğa faunası için mevcut bir alanı genişletmenin en uygun yolu, genellikle milli parkların etrafını çeviren milli ormanların yabanıl kısımlarının tehdit altındaki türlerin yaşayacağı parklar olarak işlev görmesidir. Bu alanların bu şekilde işlev görmediği, boz ayıların haline bakınca trajik bir şekilde ortaya çıkıyor.

1909 yılında, Batı'yı ilk kez gördüğümde, tüm büyük dağlık bölgelerde boz ayılar vardı. Buralarda bir doğa koruma memuruna rastlamadan aylarca seyahat edebilirdiniz. Bugün hemen "her çalının arkasında" bir çeşit doğa koruma memuru var; ancak yaban hayatı bürolarının sayısı artadursun, bizim bu en görkemli memeli hayvanımız, durmaksızın Kanada sınırına doğru çekiliyor. Amerika Birleşik Devletleri'ne ait topraklarda resmi olarak bildirilen 6000 boz ayının 5000 tanesi Alaska'da bulunuyor; yaşadıkları toplam eyalet sayısı ise sadece beş. Boz ayılar Kanada'da ve Alaska'da yaşamlarını sürdürsünler bu yeterlidir, diye sanki açıkça söy-

lenmemiş bir anlayış var. Benim için bu hiç de yeterli değil. Alaska ayıları farklı bir türdür. Boz ayıları Alaska'ya göndermek mutluluğu cennete göndermek gibi bir şeydir, kimse oraya gitmeyebilir.

Boz ayıları korumak, yollara ve çiftlik hayvanlarına izin verilmeyeceği –veya çiftlik hayvanlarının vereceği zararın telafi edilebileceği– bir dizi geniş alan gerektirir. Sağa sola dağılmış hayvan çiftliklerinin tamamını satın almak böyle alanları yaratmanın tek yoludur. Fakat arazi satın almaya ve takas etmeye dair geniş yetkileri olmasına rağmen doğa koruma büroları aslında bu amaca yönelik hiçbir şey başaramadılar. Duyduğum kadarıyla Orman Müdürlüğü, Montana'da bir boz ayı alanı oluşturmuş, ama ben Utah'ta dağlık bir bölge biliyorum ki burada Orman Müdürlüğü koyunculuğu destekliyor, hem de eyaletteki son boz ayıları barındıran bu yerde.

Daimi boz ayı yaşam alanları ve daimi yabanıl alanlar, aynı problemin iki değişik ifade şeklidir. Her ikisine de heves duyabilmek için uzun vadeli bir doğa koruma anlayışı ve tarihsel bir bakış açısı gerekiyor. Sadece evrimin tantanalı gösterisini görebilenlerin onun sahnesine, yani yabanıl doğaya veya onun olağanüstü başarısı olan boz ayılara değer vermesi beklenebilir. Fakat eğitim gerçekten insanları eğitiyorsa zamanla, eski Batı'dan kalan emanetlerin yeni Batı'ya anlam ve değer katacağını anlayan daha çok kişi olacak. Geleceğin henüz doğmamış gençleri, Lewis ve Clark'ın[198] izinde Missouri'den yukarılara keşfe çıkacak ya da James Capen Adams'la[199] Sierra'lara tırmanacak ve sırasıyla her nesil şu soruyu soracak: Büyük beyaz ayı nerede? Doğa korumacılar doğaya bakmazken yok olup gitti demek çok hüzünlü bir cevap olacak.

Yabanıl Doğayı Savunanlar

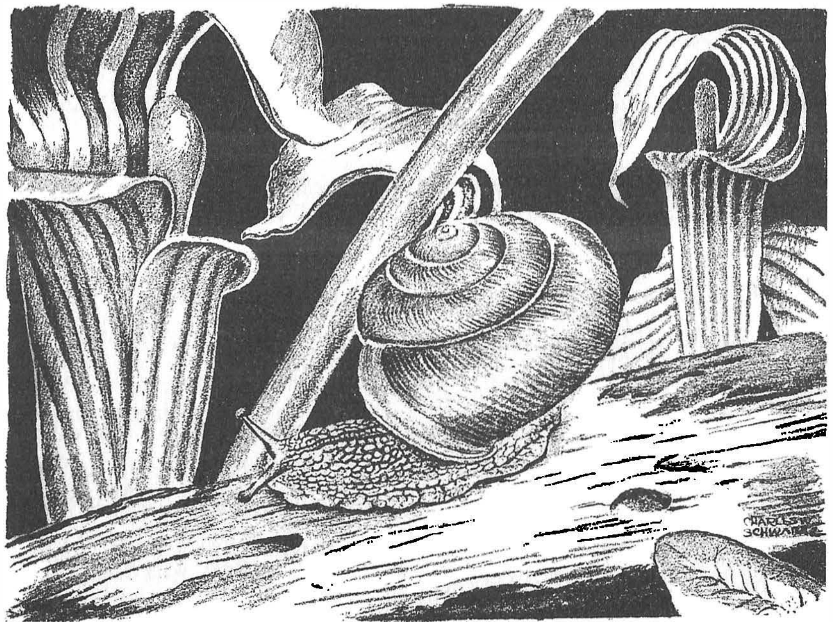
Yabanıl doğa, küçülebilen ama genişleyemeyen bir kaynaktır. Doğanın işgali belli alanlarda, rekreasyon için, bilim için veya yaban hayatı için yararlı bir hale getirme gayesiyle durdurulabilir veya değişikliğe uğratılabilir fakat kelimenin tam anlamıyla yeni bir yabanıl alan yaratmak imkânsızdır.

O halde her yabanıl doğa programı, bu gibi alanlarda küçülmelerin asgariye indirildiği bir artçı destek hareketidir. Yabanıl Doğa Topluluğu[200] "Amerika'da yabanıl doğadan geriye kalanları korumak amacıyla" 1935'te kurulmuştur.

Ancak böyle bir topluluğa sahip olmak yetmez. Doğa koruma bürolarının tamamında yabanıl doğaya gönül vermiş kişiler olmadıkça bu topluluk, yeni istilaları olsa olsa iş işten geçtikten sonra öğrenecektir. Dahası, yabanıl doğaya gönül vermiş militan vatandaşlardan oluşan bir azınlık, ülkenin dört bir köşesinde tetikte ve acil durumlarda harekete hazır olmalıdır.

Yabanıl doğanın şimdi Karpatlar ve Sibirya'ya kadar çekildiği Avrupa'da, bu konuları düşünen her doğa korumacı kayıplar için hayıflanıyor. Diğer gelişmiş ülkelere nazaran yabanıl doğa lüksüne pek yeri bulunmayan İngiltere'de bile, birkaç küçük yarı-yabanıl alanı korumak için –gecikmiş bile olsa– güçlü bir hareket var.

Yabanıl doğanın kültürel değerini görebilme yeteneği, son tahlilde, entelektüel bir alçakgönüllülük meselesine indirgeniyor. Toprakla bağını koparmış sığ fikirli modern insan, neyin önem-

li olduğunu çoktan bulduğunu sanıyor; böyleleri, siyasi yönden olsun ekonomi yönünden olsun, bin yıl sürecek imparatorluklardan[201] dem vuruyor. Bütün tarihin, tek bir başlangıç noktasından peş peşe yapılan gezilerden oluştuğunu ve insanın, başka kalıcı değerler ölçüsü arayışında tekrar tekrar bu noktaya döndüğünü sadece bir bilim insanı kavrayabilir. İnsanın girişimlerini tanımlayan ve anlamlandıran şeyin neden işlenmemiş yabanıl doğa olduğunu da yine sadece bir bilim insanı bilir.

Toprak Etiği

Tanrısal Odysseus, Truva savaşlarından dönünce yokluğunda uygunsuz davranışlarda bulunduğundan şüphelendiği bir düzine hizmetçi kadını ipe çekmişti.

Kadınları asması öyle herhangi bir ahlaki sorun da yaratmamıştı, çünkü onlar mülktü. Şimdilerde olduğu gibi, o zaman da bir mülkün elden çıkarılması bir doğru ya da yanlış meselesi değil, takdir yetkisi meselesiydi.

Odysseus'un Yunanistan'ı elbette ki doğruluk ve yanlışlık gibi kavramlardan yoksun değildi: onun kara gövdeli kadırgaları koyu renkli suları yararak onu evine getirmeden önce geçen onca zamanda karısının yıllar boyu süren sadakati bu kavramların varlığının kanıtıdır. O günlerin etik anlayışı erkeklerin eşlerini kapsıyordu ve henüz insan mülkler buna dahil edilmemişti. O günden bugüne geçen üç bin yıl boyunca etik kriterler birçok alana yayılırken takdir yetkisinin işin içine karıştığı alanlarda pek etik gelişme izlenmedi.

Etik Dizi

Bugüne dek yalnızca filozofların ilgi alanına girmiş olan etik alanın genişlemesi aslında ekolojik evrimin bir sürecidir. Bu süre-

cin aşamaları hem ekolojik hem de felsefi açıdan tanımlanabilir. Ekolojik açıdan etik, var olma mücadelesinde hareket özgürlüğüne getirilen bir kısıtlamadır. Felsefi açıdan etik, sosyal davranışın antisosyal davranıştan farklılaşmasıdır. Bunlar, aynı şeyin iki farklı tanımıdır. Etiğin genişlemesi, birbirine karşılıklı olarak bağımlı bireylerin veya toplulukların işbirliği yolları geliştirmelerinden kaynaklanır. Ekologlar bunu simbiyoz olarak adlandırır. Politika ve ekonomi, önceleri herkese açık rekabet mekanizmalarının etik içerikli işbirliği mekanizmalarıyla kısmen yer değiştirdiği, gelişmiş simbiyozlardır.

İşbirliği mekanizmaları, nüfus yoğunluğu ve aletlerin verimliliğiyle daha karmaşık bir hale gelmiştir. Örneğin, mamutlar çağında taş ve sopaların antisosyal kullanımlarının tanımlanması, motor çağında kurşunların ve reklam panolarının antisosyal kullanımlarının tanımlanmasından daha kolaydı.

Etik, ilk başta bireyler arası ilişkileri ele aldı. Musa'nın On Emir'i bunun bir örneğidir. Etik alana daha sonra birey ile toplum arasındaki ilişkiler dahil oldu. Altın Kural[202] bireyi topluma entegre etmeye çalışırken, demokrasi de toplumsal organizasyonu bireye entegre etmeye çalışır.

Ancak, insanın toprakla ve üzerinde yaşayan hayvanlar ve bitkilerle ilişkilerini ele alan bir etik hâlâ yoktur. Toprak, Odysseus'un hizmetçi kadınları gibi, hâlâ bir mülk olarak görülmektedir. Toprakla olan ilişki hâlâ tümüyle ekonomiktir ve bu, insana yükümlülükler getiren değil ayrıcalıklar sağlayan bir ilişkidir.

Etiğin insanın çevresindeki bu üçüncü unsuru kapsayacak biçimde genişlemesi, kanıtları doğru değerlendiriyorsam, evrimsel bir olasılık ve ekolojik bir gerekliliktir. Bu, etiğin evriminde üçüncü aşamadır. İlk iki aşama zaten önceden tamamlanmıştır. Hezekiel ve Yeşaya'nın yaşadığı günlerden beri düşünürler toprağın yağmalanmasının yalnızca uygunsuz değil, aynı zamanda yanlış olduğunu ileri sürmüştür. Ancak toplum onların bu inanışını henüz tasdiklemedi. Ben günümüzdeki doğa koruma hareketine bu tür bir tasdiğin embriyosu olarak bakıyorum.

Etik, yeni ve karmaşık ekolojik durumlara ya da toplumsal yararı ortalama birey tarafından kolayca anlaşılamadığı için ertelenmiş ekolojik sorunlara bir yol gösterici olarak değerlendirilebilir. Bu gibi durumları çözmede bireye hayvani içgüdüleri yol gösterici olur. Bu durumda etik, olasılıkla, oluşumunu sürdüren bir topluluk içgüdüsüdür.

Topluluk Kavramı

Günümüze dek gelişmiş her tür etiğin tek bir dayanak noktası vardır: Birey, karşılıklı olarak birbirine bağımlı parçalardan oluşan bir topluluğun üyesidir. İçgüdüleri bireyi o topluluk içindeki yeri için rekabete, etik anlayışı ise bireyi –belki de bu rekabete meydan verecek bir– işbirliği yapmaya sevk eder.

Toprak etiği, topluluğun sınırlarını karaları, suları, bitki ve hayvanları, yani tüm toprağı kucaklayacak şekilde genişletir.

Bunda anlaşılmayacak bir şey yoktur: Zaten bizler özgürlükler ülkesine ve cesurların vatanına sevgimizi ve yükümlülüğümüzü milli marşımızı söylerken haykırmıyor muyuz?[203] Tabii ki öyle, ama neyi ve kimi seviyoruz? Elbette ki erozyonla akarsulardan alelacele indirdiğimiz toprağı değil. Elbette ki türbinleri çalıştırması, tekneleri yüzdürmesi ve atık suların boşaltılması dışında bir işlevi olmadığını düşündüğümüz suları değil. Elbette ki gözümüzü bile kırpmadan topluca yok ettiğimiz bitkileri değil. Elbette ki en kalabalık ve en güzel türlerinin çoğunu ortadan kaldırdığımız hayvanları değil. Toprak etiği tabii ki bu "kaynakların" değiştirilmesini, yönetilmesini ya da kullanılmasını engelleyemez ancak onların varlıklarını sürdürme haklarını, en azından bazı bölgelerde ve doğal hallerinde varlıklarını sürdürme haklarını tasdikler.

Kısacası toprak etiği, *Homo sapiens*'in rolünü toprak topluluğunun fatihliğinden onun sade bir üyesi ve vatandaşına çevirir. Bu, hem topluluk üyelerine hem de topluluğun kendisine saygı duymak anlamına gelmektedir.

İnsanlık tarihinde, fatihlik rolünün sonuçta kişinin kendi kendini yok etmesi anlamına geldiğini umarım öğrendik. Neden? Çünkü böyle bir rolde üstü kapalı olarak söylenmek istenen şey, fatihin *ex cathedra*[204] olarak topluluk saatinin nasıl düzenli işlediğini, topluluk yaşamı içinde neyin ve kimin değerli olduğunu, neyin ve kimin değersiz olduğunu bildiğidir. Ancak her seferinde bunların hiçbirini bilmediği ortaya çıkar ve bu nedenle fetihleri, en sonunda, kendi kendini yenilgiye uğratır.

Biyotik topluluk içinde de buna paralel bir durum vardır. İbrahim Peygamber tam olarak toprağın ne işe yaradığını biliyordu: Toprak, İbrahim Peygamber'in ağzına süt ve bal aksın diye vardı. Şu anda ise, bu konuda aldığımız eğitimin derecesine bağlı olarak bu varsayıma o kadar kesin gözüyle bakamıyoruz.

Bugün sıradan bir vatandaş, topluluk saatinin nasıl düzenli işlediğini bilimin bildiğini varsayar; bilim insanı ise bunu bilmediğinden bir o kadar emindir. Bilim insanı, biyotik mekanizmanın işleyişinin hiçbir zaman tam olarak anlaşılamayacak kadar karmaşık olduğunu bilir.

İnsanın biyotik bir ekibin yalnızca bir üyesi olduğu gerçeği, tarihin ekolojik açıdan yorumuyla ortaya çıkar. Bugüne kadar yalnızca insan girişimleri açısından açıklanan birçok tarihsel olay, aslında hep insanla toprak arasındaki biyotik etkileşimlerdi. Gerçekleri, toprağın üzerinde yaşayan insanlar kadar, toprağın özellikleri de güçlü bir şekilde belirlemişti.

Örneğin Mississippi vadisine yerleşilmesini ele alalım. Amerikan İhtilali'ni izleyen yıllarda üç grup, vadinin kontrolünü ele geçirmek için birbiriyle çekişiyordu: Kızılderililer, Fransız ve İngiliz tüccarlar ve Amerikan yerleşimcileri. Tarihçiler, Kentucky'nin şeker kamışı tarlalarına doğru kolonyal bir göçle sonuçlanan o hassas denge anında, Detroit'teki İngilizlerin Kızılderililerden yana bir miktar tavır alması durumunda neler olabileceği sorusunu merak eder dururlar. Artık, buradaki şeker kamışı tarlalarının, yerleşimcilerin sığır, pulluk, ateş ve baltalarıyla temsil edilen güçlerine topluca maruz kalarak mavi ot[205] haline gelmiş olma-

sı gerçeği üzerinde düşünmenin zamanı geldi. Ya bu karanlık ve kanlı ortamda, topraktaki bitkiler, bu güçlerin etkisiyle değersiz sazlıklara, çalılıklara veya yabani otlara dönüşseydi ne olurdu? Boone ve Kenton[206] buralarda yaşayabilir miydi? Ohio, Indiana, Illinois ve Missouri'ye insanlar akın akın gider miydi? Louisiana satın alınabilir miydi?[207] Yeni eyaletler birleşip tüm kıtanın birliği sağlanabilir miydi? İç Savaş çıkar mıydı?

Tarih sahnesinde Kentucky yalnızca bir cümleydi. Bize çoğunlukla bu dramda insan oyuncuların ne yapmaya çalıştıkları anlatılır, ama bize bu insanların başarılarına ya da başarısızlıklarına büyük ölçüde, işgalcilerinin uyguladığı kuvvete bu toprakların verdiği tepkinin neden olduğu pek anlatılmaz. Kentucky örneğinde, mavi otun nereden geldiğini bile bilmiyoruz, yerel bir tür mü yoksa Avrupa'dan gelen kaçak bir yolcu mu hiçbir fikrimiz yok.

Bu şeker kamışı topraklarını, cesur, becerikli ve azimli yerleşimcilerin güneybatıya geldikten sonraki haliyle karşılaştırmak gerekir. Toprakların istilası sonucu bu yörelere ne mavi ot ne de bir başka hor kullanıma dayanıklı bitki gelmiştir. Bu bölge, sürülerin otlatılması sonucu, birçok değersiz çalı, çimen ve zararlı otla kaplanarak kararsız bir denge durumuna sürüklenmiştir. Bitki türlerindeki her azalma toprak kaybına yol açarken, erozyondaki her artış bitkilerin daha da azalmasına neden olmuştur. Bugün yaşanan, yalnızca toprak ve bitkilerin değil, orada yaşamını sürdüren hayvan topluluklarının da etkilendiği gitgide artan ve karşılıklı bir bozulmadır. İlk yerleşimciler böyle bir şey olacağını beklemiyordu: Hatta bazıları New Mexico bataklıklarında bunu hızlandıran hendekler bile kazmıştı. İlerlemesi o kadar yavaş ki, bölge sakinlerinden ancak pek azı bunun farkındadır. Hatta bu mahvolmuş manzarayı renkli ve büyüleyici bulan –gerçekten öyledir ama 1848'deki durumuna neredeyse hiç benzemez– bir turist için neredeyse görünmezdir.

Aynı topraklara daha önce bir kez daha "ilerleme" gelmiş, ama farklı sonuçlar doğurmuştu. Colombus öncesi dönemde, Pueblo Kızılderilileri Güneybatı'da yaşıyor, ama çiftlik hayvancılığıyla

uğraşmıyorlardı. Uygarlıkların yok olma nedeni topraklarının yok olması değildi.

Hindistan'da otlaktan yoksun bölgelere yerleşenler toprağa zarar vermemek için basit bir çözüm bulmuş, hayvanları otlağa götürmek yerine otları hayvanların önüne getirmişlerdir. (Bu derin bir bilgeliğin ürünü müdür, yoksa yalnızca şans eseri midir, bilemiyorum.)

Kısacası, bitkilerin birbirlerinin yerine geçmesi tarihin akışını değiştirmiştir; ilk yerleşimciler, ister iyi ister kötü sonuçları olsun toprağın özündeki ardışıklığı gösterdiler. Tarih hiç bu bakış açısıyla anlatılmış mıydı? Toprağın bir topluluk olduğu kavramı fikir dünyamıza iyice girdiğinde tarih işte böyle anlatılacaktır.

Ekolojik Bilinç

Doğa koruma, insanla toprak arasında bir uyum durumudur. Neredeyse bir yüzyıldır yapılan propagandaya karşın, doğa koruma hâlâ bir salyangoz hızıyla ilerlemektedir. Bu konuda ilerleme hâlâ sağa sola mektup yazmak ve orada burada konuşmalar yapmaktan ibaret. Yabanıl arazilerde attığımız her ileri adıma karşılık iki adım geriye gidiyoruz.

Bu ikileme verilecek olağan cevap, "daha fazla doğa koruma eğitimi"dir. Kimse buna karşı çıkmayacaktır. Ama yalnızca eğitim *hacminin* mi artırılması gerekiyor? Eğitimin *içeriğinde* de bazı eksikler yok mudur?

Bu eğitimin içeriğini kısaca özetlemek zor, ama anladığım kadarıyla içerik temelde şöyledir: Yasalara uyun, doğru oy kullanın, bazı örgütlere üye olun ve kendi toprağınız için kârlı olan korumacılığı uygulayın; devlet gerisini halledecektir.

Kayda değer bir şeyler başarmak için epey basit bir formül değil mi? Neyin doğru neyin yanlış olduğunu tanımlamıyor, hiçbir yükümlülük getirmiyor, özveri çağrısında bulunmuyor, mevcut değerler felsefesinde hiçbir değişiklik gerektirmiyor. Toprağın kullanımı açısından yalnızca kişisel çıkarların kollanmasını teşvik

ediyor. Böyle bir eğitim bizi ne kadar ileriye götürebilir ki? Belki de bir örnek verirsek bu soruyu kısmen cevaplamış oluruz.

1930'a gelindiğinde, ekolojik bakımdan kör olanlar dışında herkes güneybatı Wisconsin'de üst toprağın denize doğru akıp gittiğini açıkça görüyordu. 1933'te çiftçilere, birtakım iyileştirici önlemlerin beş yıl boyunca uygulanmasını kabul etmeleri durumunda, uygulamaların Sivil Koruma Birlikleri tarafından yapılacağı, gerekli makine ve malzemelerin de sağlanacağı söylendi. Öneri yaygın olarak kabul edildi, ancak beş yıllık sözleşme süresinin sonunda uygulamalar genelde unutuldu. Çiftçiler yalnızca kendileri için hemen ve görünür ekonomik yarar sağlayan uygulamaları sürdürmeye devam ettiler.

Bu durum şöyle bir düşünceye yol açtı: Eğer kuralları bizzat çiftçiler yazarlarsa belki daha çabuk öğrenirlerdi. Bu düşünceye paralel olarak, Wisconsin Yasama Meclisi 1937'de Toprak Koruma Bölge Yasası'nı[208] çıkardı. Yasa özünde çiftçilere şunu bildiriyordu: *Eğer toprağın kullanımı konusunda kendi kurallarınızı yazarsanız biz de kamu olarak size ücretsiz teknik servis sağlar, kullanmanız için ödünç olarak özel makineler veririz. Her bölge kendi kurallarını hazırlayabilir ve bunlar yasa gücünde olacaktır.* Hemen hemen tüm bölgeler, önerilen yardımı alabilmek için örgütlendi. Ancak aradan on yıl geçmesine rağmen, *bölgelerden hiçbiri tek bir kural bile kaleme almamıştır.* Şerit ekim yapılması, otlak ve meraların iyileştirilmesi ve toprağın kireçlenmemesi gibi uygulamalarda belirgin ilerlemeler sağlanmasına karşın koruluk alanların otlağa dönüşmemesi için çitle çevrilmeleri ve dik yamaçların pullukla sürülmemesi konularında hiçbir ilerleme sağlanamamıştır. Kısacası, çiftçiler kendilerine bir şekilde yarar sağlayan iyileştirici uygulamaları seçerken toplum yararına olup da kendilerine görünür bir kazanç sağlamayan uygulamaları göz ardı etmişlerdir.

Neden hiç kural yazılamadığı sorulduğunda, toplumun henüz bu kuralları desteklemeye hazır olmadığı, kurallardan önce eğitimin gelmesi gerektiği cevabı veriliyor. Ama şu anda verilen eğitimde, kişisel çıkar sağlayan uygulamalar hariç toprağa karşı hiçbir

yükümlülüğe değinilmiyor. Ortaya çıkan net sonuç, daha fazla eğitimimiz olmasına karşın daha az toprağımız, daha az sayıda sağlıklı ormanımız ve 1937'deki kadar çok sayıda sel baskınımız olmasıdır.

Bu gibi durumların şaşırtıcı yönü şudur: Kişisel çıkarların ötesindeki yükümlülüklere, bu tür kırsal toplum girişimlerinde, yolların, okulların, kiliselerin ve beysbol takımlarının iyileştirilmesi gibi konular tartışmasız olarak giriyor. Ama toprağa düşen suyun tavrını iyileştirmek veya çiftlik topraklarının güzelliğini ve çeşitliliğini muhafaza etmek gibi alanlarda ne toprağa yükümlülüklerimiz söz konusu oluyor ne de bunlar ciddiyetle tartışılıyor. Toprak kullanımı etiğini, aynen yüz yıl önceki toplumsal etikte olduğu gibi, kişinin ekonomik çıkarları belirliyor.

Özetlemek gerekirse biz, çiftçiye toprağını kurtarması için neyi yapabiliyorsa onu yapmasını söyledik, o da ancak bu kadarını yapabildi. Yüzde 75 eğimli bir yamacı ağaçlardan temizleyip orayı sığırları için otlağa dönüştüren, o yamacın taşının, toprağının, yağmur sularıyla çevre derelere sürüklenmesine neden olan bir çiftçi (başkaca bir uygunsuzluğu yoksa), hâlâ toplumun saygın bir üyesi olarak kabul görüyor. Tarlasına kireç dökse de, eğimli arazide ekim yapsa da, Toprak Koruma Bölgesi'nin tanıdığı ayrıcalıklardan ve sağladığı tüm kazançlardan hâlâ yararlanabiliyor. Toprak Koruma Bölgesi aslında harika bir toplumsal makine ama bu makinenin silindirleri tekliyor, çünkü çabucak başarı elde etmenin peşinde koşarken çiftçilere toprağa karşı yükümlülüklerinin gerçek boyutunu anlatmada çok ürkek ve tedirgin davrandık. Bilinçlenme yoksa yükümlülüklerin bir anlamı olmaz. Şu anda karşı karşıya olduğumuz mesele, toplumsal bilincin insanlardan toprağa doğru genişlemesidir.

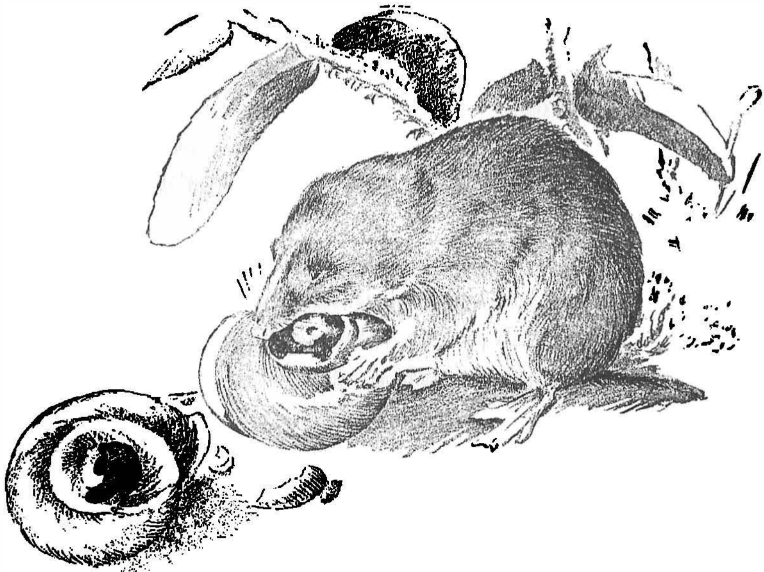
Düşünce sistemimizde, bağlılıklarımızda, duygularımızda ve inançlarımızda içsel bir değişim olmadan, etik konusunda hiçbir zaman önemli değişiklikler elde edilememiştir. Doğa korumacılığın bu temel davranış biçimlerini henüz etkilememiş olması, felsefenin ve dinin hâlâ bu konudan habersiz olduğu gerçeğinde yat-

maktadır.[209] Doğa korumacılığını basitleştirmeye çalışırken, onu önemsizleştirdik.

Toprak Etiği Yerine Geçenler

Tarihin mantığı bir parça ekmek istediğinde biz ona tutup da bir taş uzatırsak, o taşın ne denli ekmeğe benzediğini anlatmakta güçlük çekeriz. Şimdi sizlere toprak etiği yerine geçen taşlardan bazılarını anlatacağım.

Bütünüyle ekonomik nedenlere dayalı doğa koruma sistemlerinde temel bir eksiklik vardır, bu da toprak topluluğunu oluşturan unsurların birçoğunun ekonomik değeri olmamasıdır. Yabani çiçekler ve ötücü kuşlar buna örnek olarak verilebilir. Wisconsin'deki 22.000 tür yerel bitki ve hayvanın yüzde 5'inden fazlasının satılabileceği, yenebileceği, yem olarak kullanılabileceği ya da başka bir ekonomik değere dönüştürülebileceği kuşkuludur. Yine de bu canlılar biyotik topluluğun birer üyesidir ve eğer bu toplulu-

ğun dengesi bütünlüğüne bağlıysa –ki ben öyle olduğuna inanıyorum– bu varlıkların yaşamlarını sürdürmeye hakları vardır.

Bu ekonomik olmayan kategorilerden biri tehdit altındaysa ve varsayalım biz de o kategoriyi seviyorsak onu ekonomik açıdan önemli göstermek için bahaneler uydururuz. Yüzyılın başlarında, ötücü kuşlar yok olmak üzereydi. Kuşbilimciler, kuşların böcekleri kontrol altında tutmamaları durumunda böceklerle mücadelenin bizi tüketeceği sonucuna götüren pek de inandırıcı olmayan bir kanıtla onların imdadına yetişti. Kanıtın geçerli olabilmesi için ekonomik bir faydaya işaret etmesi gerekiyordu.

Bugün bütün bu çözümden uzak yaklaşımlar insana acı veriyor. Hâlâ bir toprak etiğimiz yok, ama yine de hiç değilse kuşların, bize ekonomik bir çıkar sağlayıp sağlamadıklarına bakılmaksızın, biyotik haklar gereği, varlıklarını sürdürmeleri gerektiğini kabul etme noktasına daha fazla yaklaştık.

Yırtıcı memeliler, yırtıcı kuşlar ve balıkçıl kuşlar açısından da benzer bir durum söz konusu. Bir zamanlar biyologlar, bu hayvanların zayıf bireyleri öldürerek av hayvanlarının sağlığını koruduğu, kemirgenleri çiftçilerin yararına kontrol altında tuttukları ya da yalnızca "değersiz" türleri avladıkları yolundaki kanıtları fazlasıyla ön plana çıkarıyordu. Burada da kanıtların geçerli olabilmeleri için ekonomik değerlerinin olması gerekiyordu. Yırtıcıların da topluluğun üyeleri olduğu ve gerçek ya da hayali olsun hiçbir grubun, menfaatleri uğruna onları yok etmeye hakkı olmadığı şeklindeki dürüst düşünceleri daha şurada birkaç yıldır duyuyoruz. Ne yazık ki bu aydın görüş laftan öteye gidememiştir. Tarlalarda yırtıcıların yok edilmesi mutlulukla sürdürülmektedir: Çok yakında, Kongre'nin, doğa koruma bürolarının ve birçok eyaletteki yasama meclisinin aldığı kararlar yüzünden, orman kurtlarının yok edilişine tanık olacağız.

Aksedir, şimal çamı, selvi, kayın ve Kanada çamı gibi bazı ağaç türleri, çok yavaş büyüdükleri veya kerestelerinin satış değerinin düşük olması gerekçesiyle, ekonomi odaklı ormancılar tarafından saf dışı bırakılmışlardır. Ormancılığın ekolojik açıdan daha geliş-

miş olduğu Avrupa'da ticari değeri olmayan ağaç türleri, belli ölçülerde korunmak üzere yerel orman topluluğunun bir üyesi olarak tanınır. Üstelik (kayın ağacı gibi) bazı türlerin, toprağın bereketini artırma açısından değerli işlevleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Orman ve onu oluşturan ağaç türlerinin, floranın ve faunanın birbirine karşılıklı olarak bağımlı olduğu sorgusuz sualsiz kabul edilir.

Bazen sadece türler ve gruplar değil bütünüyle biyotik topluluklar ekonomik değerden yoksun olabilir: bataklıklar, kumullar ve "çöller" buna örnek olarak gösterilebilir. Bu gibi durumlarda bulduğumuz çare, bunların sığınak alanları, anıt alanlar ya da parklar olarak korunmasını devlete havale etmektir. Bu toplulukların içinde yer yer daha değerli özel araziler bulunur, bu da işleri zorlaştırmaktadır. Devletin, dağınık durumdaki parsellere sahip olamayacağı ya da onları kontrol edemeyeceği açıktır. Bunun açık sonucu ise, bunlardan bazılarını diğer araziler uğruna yok olmaya terk etmiş olmamızdır. Arazi sahibi ekolojik duyarlılığa sahip olsa, çiftliğine ve içinde bulunduğu topluluğa çeşitlilik ve güzellik katan böyle arazilerin makul bir oranının koruyucusu olmaktan gurur duyardı.

Bazı durumlarda, bu "işe yaramaz" alanların kâr sağlamayacağı varsayımının yanlışlığı ortaya çıkmıştır ama ne yazık ki buralar bozulup gittikten sonra. Şimdilerde bazı bataklıklara yeniden su basılması çabaları buna tipik örnektir.

Amerikan doğa korumacılığında, özel arazi sahiplerinin başarısız oldukları tüm gerekli işleri devletin sırtına yüklemek şeklinde bariz bir eğilim vardır. Ormancılık, otlak yönetimi, toprak idaresi, milli parkların ve doğal alanların korunması, balık çiftliklerinin yönetimi, göçmen kuşların yönetimi ve daha birçok konuyu, devletin sahiplenmesi, yürütmesi, sübvanse etmesi veya düzenlemesi, günümüzde hayli yaygınlaştı. Devlet eliyle doğa korumacılığındaki bu gelişmelerin büyük çoğunluğu uygun, mantıklı ve bir kısmı da kaçınılmazdır. Bunu uygun bulmadığımı söyleyemem çünkü yaşamımın çoğunu bu uğurda çalışarak geçirdim. Yine de yanıtlamamız gereken birçok soru var: Bu girişimin gücü nelere yetecek-

tir? Vergiler tüm bunların getireceği yükü kaldırabilecek midir? Devletin doğa korumacılığı hangi noktada, bir mamut misali, fazla büyümesinin kurbanı olarak yetersiz kalmaya başlayacaktır? Tüm bunların cevabı, eğer varsa tabii, bir toprak etiğinde veya özel toprak sahiplerine daha fazla yükümlülük getirecek başka bir itici güçte gibi görünüyor.

Sınai toprak sahipleri, özellikle keresteciler ve hayvancılıkla uğraşanlar, devletin toprak mülkiyet hakkının ve yönetmeliklerinin sınırlarıyla ilgili yakınma eğilimindedir, ancak –belli istisnalar dışında– bunun görünen tek alternatifi olan, kendi topraklarının korumacılığını kendilerinin gönüllü olarak üstlenmesine de pek istekli değillerdir.

Özel toprak sahibinden, toplum yararına ama kâr getirmeyen bir iş yapması istendiğinde avucunu açarak razı oluyor. Eğer yaptığı iş ona parasal yük getiriyorsa, bunun karşılığını istemesi adil ve uygun olabilir ama eğer yalnızca ileri görüş, açık fikirlilik ya da zaman ayırmayı gerektiriyorsa, para talebi en azından tartışılır. Son yıllarda toprak kullanımı sübvansiyonlarının büyük oranda artmasının başlıca nedeni, devletin doğa korumacılık eğitimi için açtığı toprak ofisleri ve ziraat fakülteleri gibi kurumlar ve yayım hizmetleridir. Saptayabildiğim kadarıyla, bu kurumlarda toprağa yönelik etik yükümlülükler konusunda hiçbir şey öğretilmemektedir.

Özetle, sadece ekonomik çıkar güden bir doğa koruma sistemi aşırı dengesizdir. Böyle bir sistem, toprak topluluğu içindeki ticari değeri olmayan ama aslında –bildiğimiz kadarıyla– o topluluğun sağlıklı işleyebilmesi için gerekli olan unsurları göz ardı etme ve devre dışı bırakma eğilimindedir. Bence bu sistem büyük bir gafletle, biyotik saatin ekonomik açıdan değerli parçalarının, ekonomik değeri olmayan parçalar olmaksızın işlevlerini sürdürebileceklerini varsayar. Yine bu sistem devlete, başa çıkamayacağı kadar büyük, karmaşık ve dağınık birçok görevi havale etme eğilimindedir.

Özel arazi sahiplerine yüklenecek etik yükümlülükler, bu durumları ortadan kaldırabilecek en bariz çaredir.

Toprak Piramidi

Toprakla olan ekonomik ilişkiyi tamamlayacak ve buna rehberlik edecek bir etik anlayış, toprağın biyotik bir mekanizma olduğuna ilişkin bir zihinsel imgenin varlığını baştan kabul eder. Yalnızca görebildiğimiz, hissedebildiğimiz, anlayabildiğimiz, sevebildiğimiz ya da inanabildiğimiz şeylerle etik bir ilişki içinde olabiliriz.

Doğa koruma eğitiminde yaygın olarak kullanılan imge "doğanın dengesidir". Burada ayrıntılarına giremeyeceğimiz pek çok nedenden ötürü bu söz sanatı, toprak mekanizması hakkında ne kadar az şey bildiğimizi tam olarak anlatmakta yetersiz kalmaktadır. Daha doğru olan imge, ekolojide kullanılan biyotik piramittir. Öncelikle bu piramidi toprağın sembolü olarak genel hatlarıyla anlatıp sonra da toprağın kullanımı açısından bazı anlamlarını ortaya koyacağım.

Bitkiler güneşten enerji soğururlar. Bu enerji, biyota olarak adlandırılan bir devrenin içinde akar; biyota katmanlardan oluşmuş bir piramitle temsil edilebilir. Bu piramidin en alttaki katmanı topraktır. Toprağın üstünde bitki katmanı, bitkilerin üstünde böcekler katmanı, böceklerin üstünde kuşlar ve kemirgenler katmanı vardır. Bu şekilde katmanlar çeşitli hayvan gruplarıyla devam eder ve piramit, iri etoburların bulunduğu tepe noktasına ulaşır.

Bir katmandaki türler birbirlerine, nereden geldikleri ya da neye benzedikleri açısından değil, ne yedikleri bakımından benzerler. Her katman, altındaki katmanlara besin ve çoğu zaman başka hizmetler üzerinden bağlı olup üstündeki katmanlara da aynı şekilde besin ve diğer hizmetleri sunar. Piramitte yukarıya doğru çıkıldıkça katmanlardaki nüfus giderek azalır. Dolayısıyla her etoburun yüzlerce avı, bu avların binlerce kendi avı, milyonlarca böcek, sayısız bitki vardır. Sistemin piramide benzeyen biçimi, tepe noktasından tabana doğru olan bu sayısal genişlemeyi yansıtır. İnsanlar; hem ot hem de et yiyen ayılar, rakunlar ve sincaplarla ara bir katmanı paylaşır.

Yiyecek ve diğer hizmetler için başkalarına bağımlı olmaya besin zinciri adı verilir. Toprak-meşe-geyik-Kızılderili biçimindeki zincir, artık büyük ölçüde toprak-mısır-sığır-çiftçi biçimine dönüşmüştür. Biz dahil her tür, birçok zincirin birer halkasıdır. Geyik, meşeden başka yüzlerce bitki, sığır mısırdan başka yüzlerce bitki yer. Yani ikisi de yüzlerce değişik zincirin birer halkasıdır. Piramit, karmaşıklığı nedeniyle sanki düzensizmiş izlenimi veren bir zincirler yığınıdır. Ancak sistemin dengesi, onun hayli organize bir yapısı olduğunun kanıtıdır. Sistemin işlemesi, değişik parçalarının arasındaki işbirliği ve rekabete bağlıdır.

Başlangıçta, yaşam piramidi bodur ve kalın, besin zincirleri de kısa ve basitti. Evrim, katman üzerine katman, halka ardına halka eklemiştir. İnsan, piramidin boyuna ve karmaşıklığına eklenen binlerce unsurdan biridir. Bilim birçok şeyden kuşku duymamıza yol açmıştır, ama en azından bir şeyden emin olmamızı sağlamıştır: Evrimin yönü, biyotayı geliştirme ve çeşitlendirmeye doğrudur.

O halde, toprak yalnızca bildiğimiz toprak değildir; bitkiler, hayvanlar ve toprağın oluşturduğu bir devrenin içinden akan bir enerji kaynağıdır. Besin zincirleri bu enerjiyi yukarılara ileten yaşam kanallarıdır; ölüm ve çürüme bu enerjiyi toprağa geri döndürür. Bu bir kapalı devre değildir; bir miktar enerji çürüme sırasında kaybedilir, bir miktarı havadan emilerek geri kazanılır, bir kısmı topraklarda, turbalarda, yaşlı ormanlarda depolanır; bu kesintisiz bir devredir, sanki yavaş yavaş çoğalan bir yaşam döner sermayesidir. Yağmur sularının yamaçtan aşağı akması sırasında toprağın sürüklenmesiyle net bir kayıp oluşur ama bu normalde çok küçük boyutludur ve kayaların aşınmasıyla dengelenir. Sürüklenen toprak denizlerde birikir ve jeolojik zaman sürecinde yükselerek yeni kara parçaları ve yeni piramitler oluşturur.

Enerjinin yukarı doğru akışının hızı ve niteliği bitki ve hayvan topluluklarının yapılarının ne kadar karmaşık olduğuna bağlıdır... tıpkı bir ağaçta özsuyun yukarı doğru akışının hücre düzeninin ne kadar karmaşık olduğuna bağlı olması gibi. Bu karmaşıklık olmasaydı normal dolaşım büyük olasılıkla gerçekleşemezdi. Yapı, hem

türlerin karakteristik sayıları hem de karakteristik çeşit ve işlevleri anlamına gelir. Toprağın karmaşık yapısı ile bir enerji birimi olarak düzgün işleyişi arasındaki karşılıklı bağımlılık durumu, toprağın en temel özelliklerinden biridir.

Devrenin bir parçasında herhangi bir değişiklik meydana geldiğinde, birçok parçanın bu değişikliğe uyum sağlaması gerekir. Değişikliğin mutlaka enerjinin akışını engellemesi ya da yönünü değiştirmesi gerekmez. Evrim, kendiliğinden oluşan uzun bir değişimler dizisidir; bu değişimlerin net sonucu, akış mekanizmasının ince ayrıntılarla donanıp devrenin daha da uzaması olmuştur. Ancak evrimsel değişiklikler genelde yavaş ve bölgeseldir. İnsan icat ettiği aletlerle, bugüne kadar görülmemiş bir şiddette, süratte ve kapsamda değişikliklere neden olmuştur.

Değişikliklerden biri, flora ve faunanın bileşimlerinde meydana geliyor. Büyük yırtıcı hayvanlar piramidin tepe noktasından aşağı atılıyor ve tarihte ilk kez besin zinciri uzayacağı yerde kısalıyor. Başka bölgelerden gelen evcilleşmiş türler yabanıl olanların yerini alıyor ve yabanıl türler yeni yaşam alanlarına yerleşiyor. Flora ve faunada dünya çapında belli noktalarda yoğunlaşmalar sonucunda bazı türler normal yaşam biçimlerini terk ettikleri için zararlılar haline geliyor, bazılarıysa yok oluyor. Bu tür etkiler nadiren öngörülebiliyor; bunlar yapı içinde önceden kestirilemeyen ve çoğunlukla fark edilemeyen değişimleri temsil ediyor. Tarım bilimi, büyük oranda yeni zararlıların ortaya çıkması ile onları kontrol altında tutacak yeni tekniklerin bulunması arasındaki bir yarıştır.

Diğer bir değişiklik, enerjinin bitki ve hayvanların içinden geçerek toprağa geri dönmesine ilişkindir. Verimlilik, toprağın enerjiyi alma, depolama ve açığa çıkarma yeteneğidir. Tarım ise topraktan gereğinden fazlasını alarak veya üstyapıdaki yerli türlerin yerine büyük ölçüde evcilleştirilmiş türleri getirerek ya akış kanallarının düzenini bozabilir ya da birikmiş enerjiyi tüketebilir. Birikimi tükenen ya da bu birikimi yerinde tutan organik maddeleri tükenen toprak, oluşmasından daha hızlı bir biçimde akıp gider. İşte erozyon budur.

Sular da, toprak gibi, enerji devresinin bir parçasıdır. Endüstri, suları kirleterek ya da barajlarla yolunu keserek enerjinin dolaşımı için gereken bitki ve hayvanları devre dışı bırakabilir.

Taşımacılık da bir diğer temel değişikliğe yol açıyor: Bir bölgede yetişen bitki ve hayvanlar bir başka bölgede tüketilip orada toprağa geri dönüyor. Taşımacılık, kayaların ve havanın içinde depolanmış enerjiyi çekiyor ve bu enerjiyi başka yerlerde kullanıyor; böylece bahçemizi, ekvatorun öte yakasındaki kuşların oradaki denizlerin balıklarından azar azar toplayarak biriktirdiği azotla gübreliyoruz. Dolayısıyla önceleri yerel olan ve kendi kendine yeten devreler, dünya çapında belli noktalarda kümeleniyor.

Piramidin yapısında, insana yeni yerler açılmasıyla sonuçlanan değişiklikler depolanmış enerjiyi açığa çıkarır. Bu da genellikle, başlangıç dönemlerinde, hem yabanıl hem evcil bitki ve hayvanlarda aldatıcı bir bolluğa yol açar. Biyotik sermayenin bu şekilde piyasaya sürülmesi ise şiddete karşı uygulanacak cezaların belirsizleşmesi veya ertelenmesi eğilimi gösterir.

*

Toprağın bir enerji devresi şeklinde tanımlandığı bu basit taslak üç temel düşünce taşır:

(1) Topraklar deyince aklımıza yalnızca bildiğimiz toprak gelmemelidir.

(2) Yöreye özgü bitki ve hayvanlar enerji devresini açık tutar; diğerleri devreyi açık tutabilir de tutmayabilir de.

(3) İnsan faaliyetlerinin neden olduğu değişiklikler evrimsel değişikliklerden farklıdır ve istenenden ya da tahmin edilenden daha farklı sonuçlar doğurur.

Toplu olarak bu düşünceler iki temel soruyu gündeme taşır: Toprak yeni düzene uyum sağlayabilir mi? Arzu edilen değişiklikler daha az şiddet uygulayarak gerçekleştirilebilir mi?

Biyotalar şiddetli değişimlere dayanabilme kapasiteleri bakımından farklılık gösterir. Örneğin şu anda Batı Avrupa, Caesar'ın şahit olduğundan çok farklı bir piramide sahiptir. Bazı iri hayvanlar yok olmuştur; bataklık ormanlar çayırlara ya da tarlalara dönüşmüştür; bir kısmı zararlı olan birçok yeni bitki ve hayvan

türemiştir; kalan yerli türler ise dağılım ve sayı açısından büyük ölçüde değişmiştir. Yine de, toprak hâlâ yerli yerindedir ve ithal besin maddeleri sayesinde hâlâ verimlidir, sular hâlâ olağan biçimde akmaktadır; yeni yapı işleyişini ve varlığını sürdürüyor görünmektedir. Görünürde, devreyi durduran ya da bozan hiçbir şey yoktur.

Yani Batı Avrupa, dayanıklı bir biyotaya sahiptir; içsel süreçleri güçlü, esnek ve baskılara karşı dirençlidir. Değişiklikler ne kadar şiddetli olursa olsun piramit, insanlar için ve diğer birçok yerli tür için yaşamaya elverişli yeni bir *modus vivendi*[210] geliştirmiştir.

Japonya kökten değişimlerin biyotada bozulmalara neden olmadığı bir başka örnek olarak sayılabilir.

Diğer birçok uygar bölge ve hatta medeniyetten bahsedilemeyecek bazı bölgeler biyotada, ilk belirtilerinden ileri derecede ziyanlara kadar değişik aşamalarda bozulmalar göstermektedir. Anadolu ve Kuzey Afrika'da iklim değişiklikleri durumun tam olarak teşhisini zorlaştırmaktadır. İleri derecede bozulma bu değişikliklerin sonucu olabileceği gibi nedeni de olabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde biyotadaki bozulmaların derecesi bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Güneybatı, Ozark[211] ve Güney'in bazı bölgeleri en kötü durumda iken, New England'da ve Kuzeybatı'da bozulma en az düzeydedir. Toprağın daha iyi kullanımları düzen bozulmasını daha az gelişmiş bölgelerde hâlâ durdurabilir. Meksika'nın bazı bölgelerinde, Güney Amerika'da, Güney Afrika'da ve Avustralya'da şiddetli ve hızla artan bir bozulma süregelmektedir, ancak gelecekte neler olacağını kestirebilmem mümkün değil.

Neredeyse dünyanın her yerinde görülen bu toprak bozulmaları bir hayvandaki hastalığa benzer... toprakta hiçbir zaman tümüyle bozulma ya da tükeniş görülmez. Toprak, daha düşük düzeyde bir karmaşıklıkla ve insanlar, bitkiler ve hayvanlar için daha düşük bir taşıma kapasitesiyle, bir şekilde kendini iyileştirir. Günümüzde "fırsatlar diyarı" olarak görülen birçok biyotada aslında toprağı sömüren bir tarım anlayışı süregelmektedir, yani bu biyotalar taşıma kapasitelerini çoktan aşmıştır. Bu anlamda, Güney Amerika'nın büyük bölümünde bir nüfus fazlası vardır.

Çorak bölgelerde, toprağı iyileştirme çalışmalarıyla zararları dengelemeye çalışıyoruz. Ancak bu iyileştirme projeleri genellikle beklenenden daha kısa ömürlü oluyor. Bizim Batı'da, içlerindeki en iyi proje bile bir yüzyıl dayanmayabilir.

Tarih ve ekoloji birlikte bizi genel bir sonuca götürüyor gibi: İnsan faaliyetlerinin neden olduğu değişimlerin şiddeti ne kadar düşük olursa, piramidin buna başarılı bir biçimde yeniden uyum sağlaması olasılığı o kadar yüksektir. Toprağa verilen zararın şiddeti de, insan nüfusunun yoğunluğuna göre değişir; daha yoğun bir nüfus biyotada daha şiddetli bir dönüşüme sebep olur. Bu bakımdan, Kuzey Amerika'da nüfus yoğunluğunu sınırlandırmanın bir yolunun bulunması durumunda toprağın sürekliliğinin sağlanması Avrupa'ya kıyasla daha muhtemeldir.

Ancak varılan bu sonuç, nüfus yoğunluğunda sonsuz bir artışın yaşamı sonsuz zenginleştireceğini varsayan –çünkü yoğunlukta küçük bir artışın insan yaşamını zenginleştirdiği varsayılmıştır– günümüz felsefesine ters düşer. Ekoloji, nüfus yoğunluğunun sınırsız artışı gibi bir şeye asla taraftar olamaz. Nüfus yoğunluğunun tüm getirileri azalan verimler kanununa tabidir.

İnsanlar ve toprak için denklem ne olursa olsun, şimdiye kadar bu denklemin tüm terimlerini öğrenmiş olmamız mümkün değildir. Son zamanlarda besin maddesi olarak mineral ve vitaminin rolünü ortaya koyan buluşlara göre, üst devrede umulmadık bağımlılıklar söz konusudur: Toprakta bazı maddelerin son derece az miktarlarda varlığı bile bitkiler için bu toprağın, hayvanlar için de bu bitkilerin değerini belirlemektedir. Peki, ya aşağı devre? Ya korunmalarını artık estetik bir lüks olarak gördüğümüz, yok olan türler? Onlar toprağın oluşmasına katkıda bulunmuşlardı; kim bilir toprağın bakımı için daha hangi yönlerden vazgeçilmezdirler? Profesör Weaver, toz çanağının[212] bozulmuş, çorak topraklarında, toprağın tekrar toparlanmasını sağlamak için bozkır çiçeklerinin kullanılmasını öneriyor;[213] kim bilir günün birinde turnaları ve akbabaları, su samuru ve boz ayıları hangi amaçlar için kullanacağız?

Toprak Sağlığı ve A-B Bölünmesi

Bu durumda toprak etiği, ekolojik bir bilincin varlığını yansıtır ve bu da toprağın sağlığı için bireysel yükümlülüklere olan inancı beraberinde getirir. Sağlık, toprağın kendisini yenileme kapasitesidir. Doğa koruma ise bu kapasiteyi anlamak ve muhafaza etmek için gösterdiğimiz çaba.

Doğa korumacıların aralarındaki uyuşmazlık dillere destandır. Yüzeysel olarak bakıldığında bu durumun sadece kafaları karıştırdığı sanılabilir, ancak ayrıntılı ve özenli bir araştırma, birçok uzmanlık alanında ortak tek bir bölünme olduğunu gösterir. Her uzmanlık alanında, bir grup (A) toprağı bildiğimiz toprak olarak görüp işlevini de ticari malların üretimi olarak ele alırken diğer grup (B) toprağı bir biyota, işlevini de daha geniş bir şey olarak görmektedir. Ancak bu işlevin ne kadar geniş olduğu hâlâ bir tartışma ve karışıklık konusudur.

Benim alanım olan ormancılıkta, selülozu en temel orman ürünü olarak algılayan A grubu, ağaçları lahana gibi yetiştirmekten gayet mutludur. Toprağa şiddet uygulamaktan kendini alıkoymaz; ideolojisi bilimsel tarımdır. B grubu ise, ormancılığı bilimsel tarımdan temelde farklı görür çünkü yapay bir ortam yaratmaktansa doğal çevrenin yönetimini benimsemiştir. B grubu, prensip olarak doğal üremeden yanadır. Kestane ağacı gibi türlerin yok olmasından ve beyaz çam gibi türlerin tehdit altında olmasından, ekonomik açıdan olduğu kadar biyotik açıdan da kaygı duyar. Ormanların, yaban hayatı, rekreasyon, havzalar ve doğal yaşam alanları gibi bir dizi ikincil işlevi için de kaygılanır. Bana öyle geliyor ki B grubu, içinde ekolojik bir bilincin heyecanını hissetmektedir.

Yaban hayatı alanında da benzer bir bölünme vardır. A grubu için temel ürünler avcılık ve ettir. Üretimin kıstası sülün ve alabalık sayısına eklenen sıfırlardır. Birim maliyetler izin verdiği ölçüde, yapay üreme geçici olduğu kadar kalıcı bir çözüm olarak da kabul edilebilir. Öte yandan B grubu, birtakım biyotik yan konular hakkında endişe duyar. Bir av hayvanı yemi üretmenin yırtıcı hayvanlar açısından maliyeti nedir? Egzotik türlere daha mı çok

bel bağlamalıyız? Yaban hayatı yönetimi, zaten av hayvanı olarak ümitsiz durumdaki kır tavuğu gibi, nesli azalan türleri nasıl eski haline döndürecek? Yaban hayatı yönetimi, tehdit altındaki yabani kuğu ve Amerikan turnası gibi nadir türlere nasıl yardımcı olacak? Yönetim ilkeleri yabani çiçekleri kapsayacak biçimde genişletilebilir mi? Bana göre, burada da, ormancılıktaki gibi benzer bir A-B bölünmesi söz konusudur.

Her ne kadar söz söylemeye pek yetkin olmasam da, daha geniş bir alan olan tarımda da benzer bölünmeler olduğu görülmektedir. Bilimsel tarım, ekoloji ortaya çıkmadan önce etkin bir biçimde gelişmekteydi, dolayısıyla ekolojik kavramların anlaşılması biraz zaman alacak gibi. Ayrıca çiftçiler, tekniklerinin doğası gereği, biyotayı ormancılardan ya da yaban hayat yöneticilerinden daha radikal bir biçimde değiştirmek zorundadır. Bununla birlikte, tarımda birtakım hoşnutsuzluklar yaşanmaktadır ve bu durum "biyotik çiftçilik" denen yeni bir görüşe katkıda bulunmaktadır.

Belki de bunların en önemlisi, çiftlik ürünlerinin besin değeri açısından ağırlığın bir ölçüt olmadığı konusunda ortaya çıkan yeni kanıttır. Verimli topraktan elde edilen ürünler hem nitelik hem de nicelik bakımından üstün olabilir. İthal gübrelerle destekleyerek tükenmiş topraklardan bol miktarda ürün alabiliriz ancak bu, besin değerini artırabileceğimiz anlamına gelmez. Bu o kadar geniş ve dallanıp budaklanmış bir konudur ki, açıklamaları daha yetkili ağızlara bırakmalıyım.

"Organik tarım" dedikleri o pek hoşnut olunmayan tarım, her ne kadar bir kültün işaretlerini taşısa da, özellikle toprağın flora ve faunasının önemi üzerindeki ısrarcılığıyla yönünü biyotik yola çevirmiştir.

Tarımın ekolojik esasları, toprak kullanımıyla ilgili diğer alanlarda da olduğu gibi, toplum tarafından fazla bilinmemektedir. Örneğin, sadece birkaç uzman, son yıllarda teknik alandaki muhteşem ilerlemelerin kuyularla değil pompalarla ilgili olduğunun ayrımındadır. Bunlar da, her dönümde gitgide azalan verimliliğin daha da kötüleşmesini ancak durdurabilmiştir.

Bu bölünmelerin tümünde aynı temel çelişkilerin tekrarlandığını görmekteyiz: Fetheden insanın karşısında biyotik vatandaş olan insan, kılıcını bileyen bilim karşısında evrenine ışık tutan bilim, insanın kölesi ve hizmetçisi olan toprak karşısında kolektif bir organizma olarak toprak. Bu kritik noktada, Robinson'un Tristram'dan[214] beklentisini, jeolojik zamandaki türlerden *Homo sapiens*'e rahatlıkla uyarlayabiliriz.

İstesen de istemesen de,
Sen bir kralsın Tristram. Zamanın sınadığı
Pek az insandan biri olarak, gittiğinde
Bıraktığı dünya eskisi gibi olmayanlardansın.
Ardında kalanlara bir iz bırak.

Görünüm

Toprakla etik bir ilişkinin toprağa sevgi, saygı ve hayranlık duymadan ve toprağın değerini bilmeden olabileceği, benim için anlaşılır bir şey değil. Değerle tabii ki salt ekonomik değeri kastetmiyorum; felsefi anlamda değerden bahsediyorum.

Bir toprak etiği oluşmasının önündeki en büyük engel, eğitim ve ekonomik sistemlerimizin, yoğun bir toprak bilinci yaratmaya yönelmek yerine bundan gittikçe uzaklaştıkları gerçeğidir. Modernliğiyle övünen insan, pek çok aracı ve sayısız teknolojik alet nedeniyle topraktan kopmuştur. Modern insanın toprakla hiçbir yaşamsal bağlantısı kalmamıştır; onun için toprak yalnızca, şehirlerin arasında kalmış ekili alanlardır. Onu bir günlüğüne bu topraklara gönderseniz, eğer o alan golf oynayabileceği ya da "manzarası" güzel bir yer değilse sıkıntıdan patlar. Eğer tarım ürünleri toprakta değil de hidroponik, yani topraksız ortamda yetiştirilebilseydi bu tam ona göre bir şey olurdu. Dahası o, ahşap, deri, yün ve diğer doğal ürünleri kullanmak yerine bunların sentetik benzerlerine bayılıyor. Kısacası o büyüdü ve artık toprağa "sığamıyor".

Toprak etiği için neredeyse aynı derecede ciddi bir engel de, çiftçilerin toprağı bir rakip, kendilerini baskı altında tutan, köleleştiren bir efendi gibi görmeleridir. Teorik olarak, çiftçiliğin makineleşmesi, çiftçinin zincirlerini kırmalıdır, ama bunun gerçekten böyle olup olmadığı tartışılır.

Toprağın ekolojik olarak anlaşılmasının koşullarından biri ekolojiden anlamaktır, ki bu hiçbir şekilde "eğitim" ile eşsüreli olmaz. Aslında, yüksek eğitim çoğunlukla ekolojik kavramları kasten göz ardı etmektedir. Ekolojinin öğretilmesi için dersin adında ekoloji sözcüğünün geçmesi gerekmez; hatta bu dersler pekâlâ coğrafya, botanik, bilimsel tarım, tarih veya ekonomi olabilir. Gerçekten de böyle olmalıdır, ama dersin adı bir tarafa, ekoloji eğitimi hemen hiç verilmemektedir.

Toprak etiği, bu "modern" eğilimlere açıkça başkaldıran azınlık dışında kalanlar için ümitsiz bir vaka olarak görülebilir.

Toprak etiği için gereken evrim sürecini başlatmak adına yerinden oynatılması gereken "temel taş" şudur: Toprağın uygun kullanımını yalnızca ekonomik bir sorun olarak görmekten vazgeçin. Her sorunu, ekonomik uygunluğun yanı sıra etik ve estetik olarak doğruluğu açısından da inceleyin. Bir eylem biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini koruduğunda doğru, aksi takdirde yanlış bir eylemdir.

Toprak için nelerin yapılıp nelerin yapılamayacağının sınırlarını ekonomik uygulanabilirliğin belirlediğini söylemeye gerek bile yok. Bu her zaman böyleydi ve böyle de sürüp gidecektir. Ekonomik deterministlerin hepimizin boynuna taktığı ve artık kurtulmamız gereken boyunduruk, toprak kullanımının *tümünü* ekonominin belirlediği inancıdır. Ancak bu kesinlikle doğru değildir. Toprakla ilişkilerin büyük çoğunluğunu oluşturan sayısız eylem ve davranışı, toprağı kullananların keseleri değil de, beğenileri ve tutkuları belirlemelidir. Toprakla ilişkilerin büyük bölümü paraya değil de zamana, ileri görüşlülüğe, beceriye ve inanca yapılan yatırıma bağlı olmalıdır. Çünkü toprak kullanıcısı yediğin her şeyin hesabını tutar.[215]

Ben toprak etiğini kasıtlı olarak toplumsal evrimin bir ürünü gibi gösterdim, çünkü etik gibi böyle önemli bir konunun "yazıldığı" vaki değildir. Sadece çok yüzeysel düşünen bir tarih öğrencisi Musa'nın On Emir'i "yazdığını" varsayar; On Emir düşünen bir toplumun zihninde gelişmiştir ve Musa vereceği bir "seminer"[216] için bunun değişime açık bir özetini yazmıştır. Değişime açık diyorum çünkü evrim hiç durmaz.

Toprak etiğinin evrimi entelektüel olduğu kadar duygusal bir süreçtir. Doğa korumacılığında iyi niyetler hâkim olsa da yapılanlar boşa gitmekte, hatta tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır, çünkü toprağa ya da toprağın ekonomik kullanımına dair ciddi bir anlayış eksikliği bulunmaktadır. Etik alanın sınırları bireyden topluluğa doğru ilerledikçe, entelektüel içeriğinin arttığı herkesçe bilinen bir gerçektir.

Her etik için aynı mekanizma söz konusudur: Doğru eylemler toplumca beğenilir, yanlış eylemler de toplumca kınanır.

En geniş anlamıyla, bugünkü sorunumuz davranışlar ve uygulamalardır. Elhamra Sarayı'na büyük kazı makineleriyle yeniden şekil veriyoruz ve kat ettiğimiz mesafeyle gururlanıyoruz. Küreğimizi artık elimizden biraz zor bırakırız; esasında bu küreğin iyi tarafları da yok değil ama onu başarıyla kullanabilmek için daha nazik ve daha nesnel kriterlere ihtiyacımız var.

Notlar*

1 *The Guardian* gazetesinde 7 Ağustos 2015 tarihinde yayımlanan haber için *bkz.* https://www.theguardian.com/books/2015/aug/07/10-books-that-shaped-the-world

2 Aldo Leopold Vakfı (Aldo Leopold Foundation), Aldo ve Estella Leopold'un beş çocuğu tarafından 1982 yılında kurulmuştur. Vakfın ağ erişim sayfası Leopold üzerine kapsamlı tarihsel, arşiv ve bibliyografik bilgi içermektedir. Vakfın çalışmalarının yürütüldüğü Leopold Merkezi (The Leopold Center), Amerika Birleşik Devletleri Yeşil Yapılar Konseyi (U.S. Green Building Council) tarafından, Platinum LEED ® Certification ile ödüllendirilmiştir. Leopold Merkezi bir "net sıfır enerjili bina" olup enerjinin nasıl daha verimli kullanılabileceğini gözler önüne sermektedir. *Bkz.* https://www.aldoleopold.org/visit/the-leopold-center/

3 Toprak Etiği Liderleri programı için *bkz.* https://www.aldoleopold.org/teach-learn/classes-workshops/land-ethic-leaders/. Geleceğin Liderleri Programı için *bkz.* https://www.aldoleopold.org/teach-learn/fellows-program/

4 Aldo Leopold, Yale Üniversitesi'nden mezun olduktan hemen sonra New Mexico'da (eyaletin kuzey bölümünde) genç bir orman denetçisi olarak profesyonel kariyerine başladığı sırada Estella Bergere ile tanışıp evlendi. Estella, İspanya'dan göçüp New Mexico'ya yerleşmiş bir aileden gelmekteydi. Çiftin beş çocuğu oldu ve her biri doğa korumanın çeşitli alanlarında yükselerek önemli görevler üstlendi.

5 *Shack* olarak bilinen bu arazi (Leopold Farm) Madison-Wisconsin'de, Baraboo ilçesi yakınındadır. Leopold ve ailesinin 1935-1948 yılları arasında yaklaşık 48.000 ağaç diktikleri ve toprak onarımının simgesi haline geldiği için günümüzde ziyaretçi akınına uğrayan bu arazi Aldo Leopold Vakfı tarafından korunup yönetilmektedir. Vakıf, Aldo Leopold'un mirasını çeşitli etkinliklerle sürdürmektedir. *Bkz.* http://www.aldoleopold.org/

6 Mikrotin, Microtinae altfamilyasına aittir (şimdi Arvicolidae). Yabani sıçan, misk faresi ve tarla faresi bu grupta yer alır. Meine 2013.

---

* Bu bölümdeki tüm açıklamalar Ufuk Özdağ tarafından hazırlanmıştır. *Aldo Leopold: A Sand County Almanac & Other Writings on Ecology and Conservation* (Ed. Curt Meine, The Library of America, 2013) başlıklı kitabın "Notlar" bölümünden kullanılan bir kısım açıklamalar, burada ilgili notların sonuna "Meine 2013" ibaresiyle dahil edilmiştir (Copyright © 2013 by Literary Classics of the United States, Inc., New York, N.Y. All rights reserved).

7 [İsteklerden ve korkulardan kurtulmak] Franklin Delano Roosevelt'in 6 Ocak 1941 tarihli "State of the Union Address"te ileri sürdüğü, insanın dört temel özgürlüğünden ikisi. Meine 2013.

8 1861-1865 yıllarını kapsayan Amerikan İç Savaşı.

9 Leopold burada tavşan popülasyonu döngüleri ile meşe doğum yılları arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. Tavşan popülasyonlarının on yılda bir doruk noktasına geldiğinden ve çevrenin bu popülasyonu taşıma kapasitesinin yok olduğundan bahsetmektedir. Meşe fidesinin büyüyebilmesi ancak tavşanlardan uzak kalmasıyla mümkündür.

10 Bu alan kuzeybatıya göç rotası üzerinde bulunmaktaydı. Batıya seyahatlerden ileri gelen ekolojik düzen bozulması sonucu bahsi geçen meşe büyüyebilmişti. Dolayısıyla, Leopold'un burada bahsettiği, ağacın büyümesini sağladığı için faydalı bir ekolojik düzen bozulmasıdır (*disturbance ecology*).

11 Kuzey Amerika'da odunu tartmakta kullanılan ölçüm birimi. 1 *cord* yaklaşık 3,6 m^3'e denktir.

12 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde borsanın çökmesiyle başlayan Büyük Buhran (*Great Depression*) 1930'lu yıllarda etkisini sürdürerek 20. yüzyılın en yaygın ekonomik buhranı olarak tarihe geçmiştir.

13 Amerika Birleşik Devletleri'nin orta eyaletlerinde 1930'lu yıllarda meydana gelen şiddetli kum fırtınaları, topraklarda ekolojik ve tarımsal zarara yol açmıştır ve Toz Çanağı (*Dust-Bowl*) yılları olarak bilinir.

14 Leopold aynı anda meydana gelen iki ekolojik bozulmadan bahsetmektedir; bu dönemde hem içki kaçakçısı, içki imalathanesi için meşe ağaçlarını kesiyordu hem de yöredeki sulak alanlar kurutuluyordu.

15 Leopold burada, Amerika Birleşik Devletleri'nde, New Deal döneminde kurulan şu federal doğa koruma kuruluşlarını ima etmiştir: Civilian Conservation Corps (CCC, 1933), Soil Conservation Service (SCS, 1935), Tennessee Valley Authority (TVA, 1933). Meine 2013.

16 Leopold, "başbıçkıcı" sözüyle eşi Estella'yı kastetmiştir; diğer "bıçkıcılar" Leopold'un çocuklarıdır.

17 [Babbitt'çi] Sinclair Lewis'in (1885-1951) *Babbitt* (1922) adlı romanındaki George F. Babbitt gibi maddiyata önem verip dönemin değerlerini benimseyen. Meine 2013.

18 Amerika Birleşik Devletleri'nde Milli Ormanlar Sistemi (National Forest System), 1891 yılında yürürlüğe giren Land Revision Act ile kurulmuştur.

19 Wisconsin'de eyalet ormanı yetkisi veren 1910 tarihli bir anayasa değişikliği, 1915'te Wisconsin Yüksek Mahkemesi tarafından reddedilmişti (State ex rel. Owen v. Davis). Aynı yıl içinde Vali Emanuel L. Philip (1861-1925), Wisconsin Yasama Meclisi'ne yolladığı mesajda şöyle demiştir: "Bu toprakları yeniden ormanlaştırma... kötü bir iş planıdır ve mükellefin sırtında ağır bir yüktür." Meine 2013.

20 Bu dönemde ormancılıkta gerileme yaşandığı için geyik nüfusunda büyük düşüş olmuştur.

21 *Bkz.* Charles Richard van Hise'in (1857-1918) yazdığı *The Conservation of Natural Resources in the United States* (1910) adlı kitabı. Jeoloji profesörü Van Hise, 1903-1918 yılları arasında Wisconsin Üniversitesi rektörlüğü görevinde bulunmuştur. Meine 2013.

22 Wisconsin eyaletinde Dane County.

23 1890 yılında, Wisconsin Üniversitesi, Agricultural Experiment Station'da görev yapan Stephen Moulton Babcock (1843-1931), sütün içindeki yağ miktarını tespit eden

bir yöntem buldu; onun "süt cihazları" süt endüstrisi için büyük önem taşıdı. 1940 yılında Wisconsin plakalarına "America's Dairyland" (Amerika'nın Mandırası) sloganı eklendi. Meine 2013.

24 Arbor Day.

25 Leopold "imparatorluğun yürüyüşü" (*the march of empire*) ifadesiyle, hızla büyüyen ülkesine gönderme yapmaktadır.

26 *American Sportsman,* avcılık üzerine bir dergidir.

27 Leopold, İç Savaş'a denk düşen bu yıllarda, insanın en temel meselesi insan ve toprak ilişkisi olması gerekirken, insanın toprakla bağının kalmadığını ima etmektedir.

28 Wisconsin'in ilk büyük bilim insanı olarak kabul edilen doğabilimci ve yazar Increase Allen Lapham (1811-1875) 1848'de Wisconsin Doğa Tarihi Derneği'ni (Wisconsin Natural History Association) kurmuştur.

29 Leopold, kereste elde etmek için kurulan ağaç çiftliklerinden bahsetmektedir.

30 İskoç asıllı Amerikalı naturalist, doğa yazarı ve yabanıl doğa savunucusu John Muir (1838-1914) Amerika'da "milli parkların atası" olarak bilinir; California'nın özellikle Sierra Nevada bölgesi üzerine yazdığı eserleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de geniş bir okuyucu kitlesiyle buluşmaktadır. Muir tarafından kurulmuş olan Sierra Club, ABD'nin en önemli doğa koruma derneklerinden biridir. Muir'in çocukluk yılları Wisconsin'de geçmiştir.

31 Leopold "alegori" sözüyle, bir meşe ağacının tüm tarihinin bu üç aletle ortaya çıktığını söyleyerek büyük resme dikkat çekmektedir.

32 Leopold, bahsettiği külleri bahar aylarında gübre olarak kullanacağını ima etmektedir. Küller toprağa girip belki de bir başka ağacı besleyecek ve kendisine geri dönecektir. Bir başka deyişle, Leopold doğadaki döngüden bahsetmektedir.

33 Phi Beta Cappa, Amerikan üniversitelerinde beşeri bilimler ve fen bilimlerinde üstün başarıyı teşvik etme amacını güden topluluktur. 1776 yılında kurulmuştur ve Amerika'nın en köklü akademik onur topluluğudur. Leopold iyi eğitim almış bu kadın tiplemesiyle esasen eğitim sisteminin doğa farkındalığına dair hiçbir eğitim vermediğini ima etmektedir.

34 Leopold, Wisconsin'in tarım öncesi dönemlerde yaygın olarak görülen yüksek çayır (*tall-grass prairie*) bitki örtüsüne değinmektedir. Günümüzde bu bitki örtüsü büyük ölçüde yok olmuştur.

35 Kasım 1943 tarihinde gerçekleştirilen Kahire Konferansı'nda Winston Churchill, Çan Kay-şek ve Franklin Roosevelt, "Japonya'yla savaş halinde olan Birleşmiş Milletler'inkilerle uyumlu olacak şekilde" işbirliği kararı aldılar. Meine 2013.

36 *Bkz.* Jonathan Carver (1710-1780) tarafından yazılan *Travels through the Interior Parts of North America in the Years 1766, 1767, 1768* (1778). Meine 2013. Jonathan Carver, Kuzey Amerika'nın erken dönem kâşiflerindendir.

37 John Muir için *bkz.* 30 numaralı not.

38 John Muir bu eseri 1913 yılında yayımlamıştır. John Muir'in tüm eserlerine tam metin olarak http://www.sierraclub.org/john_muir_exhibit/writings/ adresinden ulaşılabilir.

39 Leopold çiftliği *shack*'in bulunduğu arazidir.

40 Işığın yoğunluğu Amerika'da ayak-mumla ölçülür (*foot-candle*). 1 ayak-mum 10,76 lükse eşittir.

41 Leopold'un bu yazıyı yazdığı dönemde, *shack* arazisinde toprak onarımı devam ediyordu, dolayısıyla çullukların dansı için uygun alan mevcuttu.

42 Günbatımında, kendi gölgelerinin çulluğun performansını etkilememesi için Leopold "doğu" vurgusunu yapmıştır.

43 Uzun kuyruklu düdükçün göçmen bir kuştur. Göç yolları Arjantin ve Wisconsin arasındadır. Kuru ve açık otlaklarda yaşarlar (*bkz. The Sibley Guide to Birds.* David Allen Sibley. New York; Knopf, 2000).

44 Bu kuşun kanat kapama hareketi gümüşi bir renk ortaya çıkarır.

45 Leopold burada, Kızılderililerin beyazlar gelmeden önce arazilerin bölünüp satın alınması gibi bir kavramı bilmediklerini ima etmektedir.

46 Pampa, Güney Amerika'daki otluk steplerin adıdır. Pampalar aynı zamanda büyük çoğunluğu Arjantin'de olmak üzere coğrafi bir bölgeye de adını verir. Bu bölge, Wisconsin'deki otlak alanlarla benzerlik gösterir.

47 Leopold "siyah beyaz renkli bizon" ifadesiyle, bir zamanlar sayısı milyonları bulan bizonun ortadan kaldırılmış olmasını eleştirmektedir.

48 Leopold göçmen kuş olmadıkları için sülünlerin çevreye uyumlarının uzun kuyruklu düdükçünlere göre daha zayıf olduğunu ima etmektedir.

49 Leopold bu dönemde kurutulan sulak alanları kastederek uzun kuyruklu düdükçünün habitatının yok edilişini eleştirmektedir.

50 Leopold uzun kuyruklu düdükçün popülasyonunun 1900'lerde avcılar tarafından neredeyse yok edildiğine dikkat çekmektedir. Düdükçünlerin göçleri güz ve bahar aylarını hatırlattığı için, orijinal metinde yer alan *timepiece* ifadesi mevsim simgesi olarak çevrilmiştir.

51 Leopold'un bahsettiği tür, Scolopacidae familyasındandır (*teeter-snipe*).

52 Leopold'un kitabının 1947 yılında Alfred A. Knopf'a yolladığı halinin başlığı *Great Possessions* (Büyük Zenginlikler) idi. Leopold'un ölümünden bir yıl sonra yayımlanan kitaba *A Sand County Almanac* (Bir Kum Yöresi Almanağı) başlığını oğlu Luna koymuştur.

53 Leopold'un bahsettiği, büyük mavi balıkçıldır (*Ardea herodias*).

54 Leopold, hicivle karışık, insanların kanarya otunun farkına varacaklarını çünkü polenlerinin onlarda astım ya da bahar nezlesi gibi olumsuz etkiler yarattığını söylemektedir.

55 Haziran ayında bol miktarda çiçek açan büyük bir tür ağaçtır.

56 Leopold burada aynı metafora devam ediyor: İnsanlar yalnızca arabaları savrulunca bu ağacı fark etmektedir.

57 Orijinal metinde "Silphium" diye geçen bu çiçek *Silphium laciniatum*'dur.

58 Leopold, Wisconsin Üniversitesi-Madison kampusundan ve civarında yer alan çiftlik arazilerinden söz etmektedir. Bölge kalkındıkça biyoçeşitlilik azalmıştır. Leopold'un geri kalmış çiftlik (*backward farm*) olarak tanımladığı diğer çiftlik arazileri kendi kır evinin de (*shack*) yer aldığı arazilerdir.

59 Leopold burada, dolaylı olarak, eğitim sisteminde ekoloji eğitimi verilmeyişini eleştirmektedir.

60 Leopold *clean-farming* ifadesini kullanmıştır.

61 Haziran 1832'de Kara Şahin, 1000 kişilik Sauk ve Meskvaki savaşçılarından ve sivillerden oluşan grubun geri çekilişine, Illinois'nin kuzeyinden günümüzün Roxbury (Wisconsin) yakınındaki Wisconsin Nehri'ne kadar liderlik etti. 21 Temmuz 1832'de Henry Dodge'un komutasındaki milis kuvvetleriyle karşılaşıp, Wisconsin Heights olarak bilinen savaşta vuruştular. Meine 2013.

62 Leopold, akarken sürekli değişime uğrayan Wisconsin Nehri'nden bahsetmektedir. Nehir akarken kenarlarda oluşan kumluk alanlarda, bir tür sulak alan bitkisi olan kısa Eleokaris (*spikerush*) bitkisi büyümektedir.

63 Leopold'un bahsettiği bitki Kuzey Amerika çayırlarında yetişen *Vernonia fasciculata*'dır.
64 Adams ilçesi Ohio'dadır.
65 1930'lar çiftçilerin iflas ettiği Toz Çanağı (*Dust Bowl*) yıllarıdır.
66 Leopold'un bahsettiği bitki, *Ceanothus americanus*'tur (*New Jersey tea bush*).
67 Leopold'un bahsettiği tür, kızıl kuyruklu şahindir (*red-tailed hawk*).
68 Leopold'un bahsettiği kavak türü, *Populus tremuloides*'tir (*popple*).
69 Böğürtlen yaprakları, kekliğin sevdiği bir besindir.
70 Leopold burada *ex post facto* ifadesini kullanmıştır.
71 Leopold, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki "Bütün insanlar eşit yaratılmışlardır" ifadesine gönderme yapmaktadır.
72 Leopold'un burada bahsettiği türler, *Dryocopus pileatus* (*pileated woodpecker*) ve *Dendrocopos villosus*'tur (*hairy woodpecker*).
73 *Oak gall* meşe ağacı uru olarak çevrilmiştir.
74 Arılar, belli bir yere uçarken, havada hizalanır. Leopold orijinal metinde "*lining up*" ifadesini kullanarak hicivle karışık bir benzetme yapmıştır; arı avcıları da, kovanlı ağaçlara süratle gitmek için, düz bir hat üzerinde sıralanırlar.
75 Çam ağaçları, kiraz veya meşe gibi kerestesi sert ağaçların aksine, enerjisini bir yıl önce depolar. Depoladığı bu enerjiyi bir sene sonra kullanır.
76 Kimseye bağımlı olmayan, başına buyruk ve özgür anlamlarında, daha çok ABD'de kullanılan bir ifade.
77 Kuşlar sığır etinin yağından hoşlanırlar.
78 Leopold "görünüşe aldanma" anlamındaki "*All that glitters is not gold*" özdeyişine bir gönderme yaparak baştankaraların uzaktan parlayan sığır eti yağıyla kolayca tuzağa düştüklerini ima etmektedir.
79 Leopold'un bahsettiği baykuş, Kuzey Amerika'ya özgü *Aegolius acadicus*'tur (*saw-whet owl*).
80 Baykuşun, sindiremediği kemik, tüy gibi nesneleri içeren kusmuk.
81 Manhattan'da bir gökdelen olan Flatiron binasının keskin köşelerindeki rüzgâr akımları, New York üzerine rehber kitaplarda ve kartpostallarda, özellikle kadınların eteklerini havalandırdığı için konu ediliyordu. Meine 2013.
82 Leopold, üçüncü emir ifadesiyle Eski Ahit'teki On Emir'e gönderme yapmaktadır.
83 Leopold'un bu yazıda bahsettiği turnalar Kanada turnalarıdır (*sandhill crane*). Leopold, Wisconsin Üniversitesi'nden öğrencileriyle birlikte Kanada turnalarının popülasyonlarını arttırmaya yönelik kapsamlı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Dünyada var olan on beş tür turnanın görülebileceği ve Dr. George Archibald tarafından kurulan Uluslararası Turna Vakfı (International Crane Foundation) bu bölgede yer almaktadır.
84 *Bkz.* Bengt Berg (1885-1967) tarafından yazılan *To Africa with the Migratory Birds* (1930) adlı kitabın ikinci bölümü. Kitap ilk olarak *Med tranorna till Afrika* (1922) başlığıyla İsveç'te yayımlanmıştır. Meine 2013.
85 Baraboo Tepeleri, nadir kaya, bitki ve hayvan türleri bakımından, ABD'de çevre koruma alanında faaliyet gösteren Nature Conservancy tarafından "Son Muhteşem Yerler"den biri olarak belirlenmiştir.
86 Leopold burada "*colt*" ifadesini kullanmıştır. Biraz sonrasında değinilen kısraklarla ilişkilerinden dolayı bu kelime "tay" olarak çevrilmiştir.
87 Leopold'un sözünü ettiği ot, *Calamagrostis canadensis*, Kuzey Amerika'ya özgü bir ottur (*bluejoint grass*).

88 Sivil Koruma Birlikleri (Civilian Conservation Corps [CCC]), Franklin D. Roosevelt'in önderlik ettiği New Deal programıyla 1933 yılında kurulmuştur. Bu organizasyon, bir taraftan ülkenin doğal kaynaklarını koruma amacını güderken diğer taraftan da işsiz gençlere iş olanakları sağlamıştır. Leopold bu organizasyonu, doğa korumaya tam anlamıyla hizmet etmediği için eleştirmektedir.

89 Leopold'un "*Sand Counties*" diye bahsettiği bu bölge esasen Sauk County'dir. Ancak Leopold, bu bölgede toprakların kumlu olduğunu vurgulamak için bu terimi kullanmıştır.

90 Sivil Koruma Birlikleri için *bkz.* 88 numaralı not.

91 Big Flats, New York'un Chemung bölgesinde bir kasabadır. Sivil Koruma Birliği'nin bu bölgede çalışma yaptığı alanlarda, 1940'lı yıllarda sivil kamu hizmeti veren Civilian Public Sevice (CPS) adlı kuruluş bir kamp sahası kurmuştur.

92 Leopold'un sözünü ettiği bitki, *Lupinus perennis*'tir.

93 Leopold'un sözünü ettiği serçe türü, *Spizella pallida*'dır (*clay-colored sparrow*).

94 Leopold'un sözünü ettiği çimen demeti, Sporobolus'tur.

95 Leopold burada "*the Fates*" ifadesini kullanmıştır.

96 Siyah beyaz renkli bizonlar için *bkz.* 47 numaralı not.

97 Leopold'un bahsettiği deniz kuşu, Alcidae (dalıcımartıgiller) familyasına ait bir türdür (*auk*).

98 Naylon çoraplar, Pierre S. du Pont'un (1870-1954) yönettiği DuPont şirketi tarafından 1939'da üretilmeye başladı. Vannevar Bush (1890-1974), savaş zamanı Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Ofisi'ni yönetti. Bu kuruluş, atom bombası da dahil olmak üzere, birçok yeni teknolojide gerçekleştirilen askeri ve bilimsel işbirliğini denetledi. Meine 2013.

99 Leopold'un sözünü ettiği ağaç, Amerikan cevizidir (*hickory*).

100 Babbitt için *bkz.* 17 numaralı not.

101 Leopold'un sözünü ettiği süs bitkisi, *Paeonia albiflora*'dır (*peony*).

102 İskoçça, "burada biraz konakla" anlamına gelir. Konukevleri ve oteller için kullanılan ortak addır. Meine 2013.

103 Efsanevi bir oduncudur. Muhtemelen Québec yerlilerinin ve ormancıların halk hikâyelerinden doğan Paul Bunyan öyküleri 20. yüzyılın ilk yıllarında James MacGillivray'in (1873-1952) ve William Laughead'in (1882-1958) yazılarıyla popüler olmuştur. Meine 2013.

104 Leopold, burada anlattığı olay için, bir yerde zaten bolca bulunan bir şeyi oraya götürmek, dolayısıyla lüzumsuz işler yapmak anlamına gelen "*taking coal to Newcastle*" deyimine gönderme yapmıştır. Newcastle, tarihsel olarak İngiltere'nin en önemli kömür havzalarından biridir.

105 State Conservation Department.

106 Leopold'un sözünü ettiği çam, *Pinus strobus*'tur (*cork pine*).

107 1935'te New Deal döneminde kurulan Kırsal Elektrik Kurumu (Rural Electrification Administration), yerel kooperatiflere kredi vererek kırsal kesimde elektriğe mali destek sağlamıştır. Meine 2013.

108 George Rogers Clark (1752-1818) Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, kuzeybatı cephesinde, en yüksek rütbeli subay olarak bilinir.

109 Eyalet tarafından desteklenen ve genellikle teknik bir alanda eğitim veren yüksekokul (*State College*).

110 Hastalığa neden olan *Brucella* bakterilerini ilk ayrıştıran Danimarkalı veteriner Bernhard Bang'ın adından hareketle Bang hastalığı olarak da bilinen Akdeniz humması ya da Malta humması.

111 Leopold'un kullandığı "*bushel*" yaklaşık 35 litrelik kuru hacme eşit bir ölçü birimidir. Metinde 40 litrelik hububat ölçüsü kile olarak çevrilmiştir.

112 Leopold'un bahsettiği bitki, *Lithospermum canescens*'tir (*hoary puccoon*).

113 Leopold'un burada bahsettiği, "Green River Soil Conservation District"tir.

114 Beyaz Dağlar (White Mountains) Arizona'nın doğu bölgesinde, New Mexico sınırı yakınında yer alır.

115 Leopold, dört özgürlükten (*four freedoms*) biri olan "*freedom from fear*" sözünü kullanarak Franklin D. Roosevelt'in 1941 yılında yaptığı "State of the Union" başlıklı konuşmasına gönderme yapmaktadır.

116 İspanyolcada Fasulye Membaı anlamına gelir. Meine 2013.

117 Ekosistemin tüm unsurlarının birbirleriyle sıkı ilişkisini görüp takdir etmek anlamındaki "bir dağ gibi düşünmek" ifadesi Leopold'a ait olup bu ifadeyi ilk kez *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nda kullanmıştır. Aldo Leopold'un modern çevreciliğe etkisinin ele alındığı ve 2011 yılında gösterime giren belgesel *Green Fire* (Yeşil Alev), "Bir Dağ gibi Düşünmek" yazısı üzerine kurgulanmıştır.

118 Günümüzde barışa: Sahte veya belirsiz bir emniyet güvencesi. Anglikan Kilisesi'nin *Book of Common Prayer*'ından (Toplu Dua Kitabı) alınan bu "*peace in our time*" ifadesi genellikle İngiliz Başbakan Neville Chamberlain ile ilişkilendirilir. Chamberlain bu sözü, 30 Eylül 1938'de Sudetenland'ı Almanya'ya devreden Münih Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Londra'ya dönüşünde söylemiştir. Meine 2013.

119 Ünlü Amerikalı filozof, doğabilimci ve yazar Henry David Thoreau'nun (1817-1862) ses getiren bu sözü "Walking" (Yürüyüş) adlı yazısında geçmektedir. Yazı ilk kez, yazarın ölümünden sonra, *The Atlantic Monthly*'de Haziran 1862'de yayımlanmıştır.

120 Leopold'un bahsettiği çayırotları, *Bouteloua*'dır (*grama*).

121 Leopold'un sözünü ettiği tür, boz ayıdır. Amerika'da "*grizzly bear*" olarak bilinir. İngilizcede korkunç, dehşet verici anlamlarına gelen "*grisly*" kelimesi ile boz anlamına gelen "*grizzly*" birbirine ses olarak yakındır ve ilk kelime, türün Latince ismine de kaynak olmuştur (*Ursus arctos horribilus*).

122 Leopold burada, Amerika Birleşik Devletleri'nde 19. yüzyılın sonlarında acımasız ve gayri ahlaki yollarla zengin olan işadamlarını tanımlayan "*robber-baron*" ifadesini kullanmıştır.

123 İspanyolcada "danslar" anlamına gelir. Meine 2013.

124 Francisco Vázquez de Coronado (1510-1554). Kuzey Amerika'nın güneybatısında Büyük Kanyon'un da aralarında olduğu pek çok önemli coğrafi bölgeyi keşfetmiş İspanyol kâşif.

125 Immanuel Kant (1724-1804) *Saf Aklın Eleştirisi*'nde (1781) ve diğer eserlerinde *numenon* (kendinde olan şey) kavramını ortaya atmıştır. Meine 2013.

126 Leopold'un bahsettiği tür, *Pinus cembroides*'tir. Meksika ve Amerika Birleşik Devletleri'nin güneybatısında, *piñonero* veya *pinyon pine* olarak adlandırılır. Meine 2013.

127 Burada, "*oyster on the half shell*" (açık kabuğu üstünde servis edilen istiridye) yemeğini anımsatan "*pine-seed-on-the-halfshell*" (çam tohumunu aynı şekilde düşünün) ifadesi, "ziyafet" olarak çevrilmiştir.

128 Leopold'un bahsettiği alakarga, *Gymnorhinus cyanocephalus*'tur (*piñon jay*).

129 Burada kullanılan "*gild the lily*" (zambağı yaldızlamak) ifadesi "göklere çıkarmak" anlamındadır. Kelime oyununa müdahale etmemek için böyle bir çeviri tercih edilmiştir.

130 Hernando de Alarcón, 16. yüzyılda yaşamış bir İspanyol denizcidir. Baja California yarımadasına yaptığı erken dönem keşif gezisiyle adını duyurmuştur.

131 Leopold'un kullandığı bu ifade Eski Ahit'tendir (Mezmurlar 23:2).

132 Leopold bir kez daha, Franklin D. Roosevelt'in "*freedom from fear*" sözüne gönderme yapmaktadır.

133 Leopold, Rudyard Kipling'in *Collected Verse*'e (1907) yazdığı önsöz niteliğindeki şiiri, "The Fires"ı anımsıyor olabilir zira bu şiiri kendi *Kişisel Defteri*'ne taşımıştır. Kipling, Nisan 1914'te *The Geographical Journal*'da yayımlanan "Some Aspects of Travel" (Seyahatin Bazı Yönleri) başlıklı yazısında kereste dumanının gücünü övmektedir. Meine 2013.

134 Leopold, "*corn belt*" ifadesini kullanarak ABD'nin yaygın olarak mısır yetiştirilen ortabatısını kastetmiştir.

135 Leopold, kazların sindirim için çakıl ve taş yutmalarına referans vermektedir.

136 Leopold'un burada bahsettiği kaz türü, *Chen hyperborea*, Kuzey Amerika'ya özgü kar kazıdır (*snow goose*).

137 *Prosopis pubescens* (tornillo) güneybatı Amerika'ya özgü küçük bir ağaçtır.

138 *Bkz. The Personal Narrative of James O. Pattie of Kentucky* (1831); eser kürk avcısı James Ohio Pattie (1804-y. 1850) tarafından yazılmıştır. (Babası Sylvester, California çölünü geçerken ölmüştü.) Meine 2013.

139 Leopold'un bahsettiği tür, *Grus americana*'dır (*whooping crane*).

140 Leopold'un bahsettiği tür, *Cucumis melo*'dur (*cantaloup*).

141 Leopold'un bahsettiği tür, *Sophora secundiflora*'dır (*mescal*).

142 Leopold'un bahsettiği çayırotları, *Bouteloua*'dır (*grama*).

143 Leopold'un bahsettiği tür (*Pecari angulatus*), Meksika ve güneybatı Amerika'da yarı çöl bölgelerde yaşayan domuz benzeri, yabanıl bir hayvandır (*javelina*).

144 Leopold'un bu yazıda ele aldığı bitki, *Bromus tectorum*'dur (*cheat grass*).

145 Pehr (Peter) Kalm (1716-1779) kâşif, bitkibilimci ve naturalisttir. İsveçli bitkibilimci Carl Linnaeus'un en önde gelen takipçilerinden biri olarak bilinir. Kalm, *En Resa til Norra America* (Kuzey Amerika'ya Seyahatler) başlığıyla yayımlanan kitabında Yeni Dünya'nın flora ve faunasını anlatmaktadır.

146 Leopold'un bahsettiği ot, *Digitaria*'dır (*crabgrass*).

147 *Bkz.* 144 numaralı not.

148 Leopold burada hicivle karışık "naylon çoraplar araba kapılarının basamaklarına ve beton kaldırımlara aittir" demiştir.

149 Leopold, "*ecological-ring-around-the-rosy*" ifadesini kullanarak bir çocuk oyununa değinip mizah yapmıştır.

150 [Yüz altmış dönüm arazimizde] Leopold burada konuşma dilinde "uzakta" veya "kıraç topraklarda" anlamına gelen "*the back forty*" ifadesini kullanmıştır. 1785 tarihli "Land Ordinance" hükümlerince, batıdaki kamu arazileri, satış ve yerleşim için düzenli parçalara bölünmüştü. Ortaya çıkan ölçüm sisteminde, "*a quarter of a quarter-section*" 160 dönümlük (40 akre) parsel ediyordu. Meine 2013.

151 En son Buzul Çağı'nın sona erdiği dönemde, günümüzde Manitoba, Minnesota, Kuzey Dakota, Ontario ve Saskatchewan topraklarının bazı bölümlerini kaplayan krater gölü. Meine 2013.

152 1066 yılında Anglosaksonların yenilgiye uğraması sonucu İngiltere'de Norman egemenliğini başlatan savaş.
153 Theodore "Teddy" Roosevelt, Jr. (1858-1919) Amerika Birleşik Devletleri'nin 26. başkanıdır. 1905 yılında Birleşik Devletler Orman İdaresi'ni (U.S. Forest Service) kurmuştur. Başkanlık yaptığı dönemde, orman rezervleri büyük bir artış göstermiştir.
154 Wilderness Society.
155 Bu yazıda sıkça geçen "*trophy*" kelimesi av ödülü olarak çevrilmiştir.
156 Leopold bu meslek dalının ortaya çıkmasında başrolü oynamıştır. 1933 yılında yayımladığı *Game Management* (Av Hayvanı Yönetimi) başlıklı kitap bu alanda yazılmış ilk kitaptır.
157 Leopold burada "*biological wildcatting*" ifadesini kullanarak av hayvanı sayılarını arttırma uğruna yırtıcıların insan eliyle yok edildiğini ima etmektedir.
158 Arizona'da Coconino ve Mohave'nin bulunduğu bölgedir.
159 Sivil Koruma Birlikleri için *bkz.* 88 numaralı not.
160 Amerikalı öncü, halk kahramanı Daniel Boone (1734-1820), 1784 yılında yayımlanan maceralarıyla daha yaşarken bir efsane olmuş, maceraları James Fenimore Cooper'ın *Leatherstocking*'i (Deri Çorap) dahil, yüzlerce kurgusal esere konu olmuştur.
161 Daniel Boone, günümüz Kentucky'sine ilk kez 1767'de bir av seyahati sırasında gitti. 1775'te de Sycamore Shoals Antlaşması'nın görüşmelerinde yardımları oldu. Bu antlaşmayla Cherokee kabilesi, günümüz Kentucky ve Tennessee'sinde bulunan topraklarını Transylvania Şirketi'ne sattı. O zamandan beri Kentucky, Cherokee reisi Dragging Kanoe'ya (Sürüklenen Kano) atfedilen "karanlık ve kanlı topraklar" sözüyle anılır. Meine 2013.
162 Babbitt için *bkz.* 17 numaralı not.
163 Leopold burada, av hayvanlarının sınırlı bir bölgede tutulmasıyla arazilerin iyi yönetildiğinden bahsetmektedir.
164 Leopold burada "*ontogeny repeats phylogeny*" demiştir.
165 Leopold burada eski değerleri çağrıştıran "*split-rail value*" ifadesini kullanmıştır.
166 Theodore Roosevelt için *bkz.* 153 numaralı not.
167 Leopold, "*factory caller*" ifadesini kullanarak, avcının, para vererek çarşıdan aldığı ördek sesi flütüne rağbet ettiğini vurgulamaktadır.
168 Ticari markalı bir ayarlanabilir av tüfeği şoku (*polychoke*). Meine 2013.
169 Bir tüfek mühimmatı markası. Meine 2013.
170 Yunan tarihçi, yazar ve filozof (MÖ y. 430-354).
171 MacKinlay Kantor tarafından yazılan *The Voice of Bugle Ann* (Bugle Ann'in Sesi, 1935) adlı romanın, bir av köpeği olan ana karakteri. Roman 1936 yılında filme çekilmiştir. Meine 2013.
172 Leopold'un burada bahsettigi av köpeği "*foxhound*"dur; çok hızlı olduğu için tilki avında kullanılır.
173 *Bkz.* 168 numaralı not.
174 Daniel Boone için *bkz.* 160 ve 161 numaralı notlar.
175 Leopold burada, ekonomik ve sosyal yönden az gelişmiş, alt sınıfa mensup ve çoğu zaman cahil olan kişiler için kullanılan "*one-gallus*" ifadesini kullanmıştır.
176 Amerikalı kuşbilimci Margaret Morse Nice (1883-1974) ötücü çinteler (*song sparrow*) üzerine geniş bir araştırma yapmıştır. *Studies in the Life History of the Song Sparrow* (1937) adlı kitabın yazarıdır.

177 Bankacı ve naturalist Charles L. Broley, 1000'in üzerinde kel kartalı (*bald eagle*) halkaladığı için bu türün üzerine geniş bilgi edinilmesini sağlamış ve "Eagle Man" (Kartal Adam) olarak ün yapmıştır. Broley'nin çalışmaları 1947'den sonra önem kazanmış ve Rachel Carson *Silent Spring*'de (Sessiz Bahar) Broley'nin DDT üzerine verilerini kullanmıştır.

178 Criddle ailesine mensup naturalist ve entomolog Norman Criddle (1875-1933) Kanada'nın batısında entomoloji alanında araştırmalarıyla sesini duyurdu. Manitoba Agricultural College tarafından şeref diplomasıyla ödüllendirildi. Natural History Society of Manitoba'nın 1925-1933 yılları arasında onursal başkanı oldu. Norman Criddle'ın kardeşi Stuart Criddle (1877-1971) ise çiftçiydi ve 1930'lu yıllarda getirildiği onursal av hayvanı koruyucusu görevini uzun yıllar devam ettirdi; 1968 yılında Brandon Üniversitesi tarafından şeref derecesiyle ödüllendirildi. Kardeşler, şu anki adıyla, Kuzey Amerika Kuş Fenoloji Programı (North American Bird Phenology Program) için kuşlara ait uzun süreli göç kayıtları tuttu.

179 Bahsi geçen kitap, *When the Dogs Bark "Treed": A Year on the Trail of the Longtails* (1946) adlı kitaptır. Meine 2013.

180 Leopold'un kullandığı ifade "olayın vukuundan sonra" anlamına gelmektedir.

181 Yaygın arazi araştırmalarında Paul L. Errington (1902 1962), misk faresinin popülasyon ekolojisinde yoğunluğa bağlı özellikleri göstermeye çalışmıştır. Aşırı çoğalma stresi altında, misk faresinin kendi davranışları (vizonun predasyonu değil) popülasyonları kontrol altında tutmuştur. "Predation ve Vertebrae" (*Quarterly Review of Biology* 21.2-3 [1946]) adlı yazıda Errington, ulaştığı sonuçların, "var olma çabasında, doğal testlerin acımasızlığında ve predasyonun doğasında geleneksel görüşlerin değiştiğini" gösterdiğini belirtmiştir. Daha sonra, *Of Man and Marshes* (1957) adlı kitapta Errington, "İnsanın ve misk farelerinin stres altında vahşileşmeye ortak eğilimleri temel görünmektedir," demiştir. Meine 2013.

182 Leopold'un, Amerikalı öncülerin yabanıl alanları "tüketmiş" olmasını şiddetle eleştirisine dair, bu kitapta *bkz.* "Yeşil Lagünler", s. 148.

183 Eskiden Amerika Birleşik Devletleri'nin orta eyaletleri boydan boya uzun otlu çayırlarla (*tall-grass prairie*) kaplıydı. Günümüzde Kansas, Minnesota, Güney Dakota, Iowa ve Oklahoma'da kalıntı alanlar mevcuttur.

184 Cabeza de Vaca, 16. yüzyılda yaşamış İspanyol kâşif. Amerika'nın güneybatısında sekiz yıl boyunca keşiflerde bulunduktan sonra 1537 yılında İspanya'ya dönüp *Naufragios* adlı kitabı yayımlamıştır.

185 Leopold burada "*forty-niners*" ifadesini kullanmış ve 1849 yılında ülkenin doğusundan büyük kitleler halinde California'ya altın aramaya gidenlere değinmiştir (*California gold rush*).

186 Leopold'un buradaki ifadesi "*national prairie reservation*"dır.

187 Sivil Koruma Birliği kampları için *bkz.* 88 numaralı not.

188 *Bkz.* William Cullen Bryant'ın (1794-1878) ilk kez 1817'de yayımladığı "Thanatopsis" adlı eserinin 52.-53. satırları. Meine 2013.

189 Leopold'un doğa estetiği felsefesi, klasik anlamda göze estetik gelmeyen (bataklık alanlar gibi) bölgeleri de kapsar. Örneğin, kitabın "Sulak Alana Ağıt" bölümünde Leopold, estetik olmayan bir alana estetik beğeni sağlayacak öğe olarak Kanada turnalarını ele almıştır.

190 Robert W. Service'in (1874-1958) *Ballads of a Cheechako* (1909) adlı kitabında bulunan "To the Man of the High North" şiirinden iki dize. Meine 2013.

191 Kuzey Amerika ren geyiği.
192 Leopold'un bahsettiği enstitü, Arctic Institute'tur.
193 Leopold'un sözünü ettiği ağaç, Amerikan cevizidir (*hickory*).
194 Ağaçların boy ve çapları dikkate alınarak bu ağaçlardan elde edilebilecek kütük miktarını belirlemeye yönelik bir sınıflandırma yöntemi (*1-log tree*, *2-log tree* gibi).
195 Amerika Birleşik Devletleri'nde Wyoming, Montana ve Idaho'ya yayılan Yellowstone Milli Parkı, 1871 yılında kurulmuştur ve yaygın kanıya göre dünyanın ilk milli parkıdır.
196 Nebraska Üniversitesi'nde bitki ekolojisi profesörü olan John Ernest Weaver (1884-1966), yerli çayır bitkilerinin kökleri ve tarımsal ürünlerle ilgili birçok yayın yapmıştır. *Bkz. The Ecological Relations of Roots* (1919) ve *Development and Activities of Crop Plants: A Study in Crop Ecology* (1922). Meine 2013.
197 Togrediak'ın hatalı bir kelime olma ihtimali bulunmaktadır. Leopold *A Sand County Almanac* yayımlanmadan vefat ettiği için düzeltme yapamamıştır. Meine 2013.
198 Amerikalı kâşifler, Meriwether Lewis (1774-1809) ve William Clark (1770-1858) 1804 yılında, Thomas Jefferson tarafından görevlendirilerek o zamanlar Louisiana toprakları olan Amerika'nın batısını bir baştan bir başa geçmiştir (Mississippi Nehri üzerindeki St. Louis'den Büyük Okyanus'a kadar olan hat). Bu keşif seferi günümüzde Lewis ve Clark Keşif Seferi olarak bilinir.
199 James Capen Adams ("Grizzly Adams") (1812-1860), California'nın dağlık bölgelerinde boz ayıları ve diğer yabanıl hayvanları eğitmesiyle adını duyurmuştur. Theodore H. Hittell tarafından yazılan *The Adventures of James Capen Adams*, bu öncünün yaşamını mercek altına alır. Adams'ın yaşamı, *The Life and Times of Grizzly Adams* (1977) adıyla bir televizyon dizisine de uyarlanmıştır.
200 1935 yılında kurulan The Wilderness Society'nin sekiz kurucusunun arasında Aldo Leopold da bulunmaktadır.
201 Nazi propagandasında, Üçüncü Reich bazen "*Tausendjähriges Reich*", yani bin yıl sürecek imparatorluk olarak nitelendiriliyordu. Meine 2013.
202 Karşılıklılık etiği olarak da bilinen Altın Kural, antik dönemden tektanrılı dinlere kadar pek çok kültürde ifadesini bulan "sana nasıl davranılmasını istiyorsan başkalarına öyle davran" öğretisidir.
203 Amerikan Milli Marşı'nın sözlerinden.
204 Tüm yetkileri haiz.
205 Çayır salkım otu (*bluegrass*), Kentucky'nin orta bölgelerinde yetişen bir çimen türüdür.
206 Daniel Boone için *bkz.* 160 ve 161 numaralı notlar. Simon Kenton (1755-1836) Kentucky'ye yerleşen ilk Amerikalı öncülerdendir.
207 ABD 1803 yılında, Kanada sınırından Meksika Körfezi'ne kadar inen ve yaklaşık 2 milyon kilometrekarelik bir alana yayılan Lousiana bölgesini Fransızlardan 15 milyon dolara satın almıştır.
208 Soil Conservation District Law.
209 Günümüzde çevre felsefesi ve ekoteoloji gibi, disiplinlerarası alanlardaki gelişmeler Leopold'un bu öngörüsünü doğrulamıştır.
210 Yaşam biçimi.
211 ABD'de Missouri, Arkansas ve Illinois eyaletlerini bir bölümünü kaplayan, sık ormanlarla kaplı dağlık bölge.
212 Toz çanağı için *bkz.* 13 numaralı not.

213 Profesör Weaver için *bkz.* 196 numaralı not.

214 Edwin Arlington Robinson (1869-1935), Amerikalı şair. Robinson, Kral Arthur dönemine ait romanslardan hareketle yazdığı şiir üçlemesinin sonuncusu *Tristram* (1928) ile Pulitzer ödülünü kazanmıştır.

215 Leopold burada Eski Ahit'e gönderme yapmaktadır: "Çünkü yediğin her şeyin hesabını tutar, 'Ye, iç' der sana, Ama yüreği senden yana değildir." (Süleyman'ın Özdeyişleri 23:7). Leopold, "*land-user*" ifadesini ekleyerek bir toprak kullanıcısının düşünce tarzının o kişinin karakterini ve değerlerini yansıttığını söylemektedir.

216 "Seminer" Leopold'un nükteli sözlerine bir başka örnek olup bu ifadeyle Musa Peygamber'i bir akademisyen olarak hayal etmiştir.

Bir Kum Yöresi Almanağı'nda Adı Geçen Bitki ve Hayvan Türleri

Bu listedeki Türkçe adlar *A Sand County Almanac*'ın Çince baskısında yer alan ve Çinceye çevirmen Wenhui Hou tarafından düzenlenmiş olan İngilizce/Latince bitki ve hayvan türleri listesi kullanılarak hazırlanmıştır. Türkçede karşılığı bulunmayan türler için Latince adına dayanarak Türkçe ad verilmiştir.

İNGİLİZCE	LATİNCE	TÜRKÇE
Alder	*Alnus*	kızılağaç
alfalfa	*Medicago sativa*	yonca
angleworm (earthworm)	*Lumbricus*	solucan
Ant	*Formicidae* (familya)	karınca
Antennaria	*Antennaria*	kediayağı
apple	*Malus*	elma
asparagus	*Asparagus officinalis*	kuşkonmaz
aspen	*Populus tremuloides*	titrek kavak
Atlantic salmon	*Salmo salar*	Atlantik somon balığı
auk	*Alcidae*	bir tür deniz kuşu
avocet (American)	*Recurvirostra americana*	kılıçgaga (Amerikan)

banana	*Musa*	muz
baptisia	*Baptisia*	baptisia
barred owl	*Strix varia*	çizgili baykuş
bass	*Micropterus*	levrek
basswood	*Tilia americana*	ıhlamur (Amerikan)
beaver	*Castor canadensis*	kunduz
beech	*Fagus*	kayın
beechnut (tree)	*Fagus grandifolia*	Amerika kayını
begonia	*Begonia*	begonya
bitterbrush	*Purshia tridentata*	üçdişli gül
bittersweet	*Celastrus scandens*	yaban yasemini
black duck	*Anas rubripes*	esmer ördek
blackberry	*Rubus*	böğürtlen
blue aster (blue wood aster)	*Symphyotrichum cordifolium*	yıldızpatı
blue jay	*Cyanocitta cristata*	mavi alakarga
blue winged teal	*Anas discors*	mavi kanatlı çamurcun
bluebell	*Mertensia virginica*	çan çiçeği (Virginia)
bluebill	*Aythya affinis*	mavi gagalı ördek (Amerikan)
bluebird	*Sialia sialis*	mavi kuş
bluejoint grass	*Calamagrostis canadensis*	Kanada otu
bluestem	*Agropyron smithii*	kır ayrığı
bobcat	*Lynx rufus*	doru vaşak
bottle gentian	*Gentiana andrewsii*	gentiyan
bramble	*Rubus idaeus*	böğürtlen çalısı
briar	*Rubus*	yaban gülü
brook (trout)	*Salvelinus fontinalis*	dere alabalığı
brown miller (moth)	*Lepidoptera* (takım)	güve
buck (male deer)	*Odocoileus virginianus*	erkek geyik
buckwheat	*Fagopyrum esculentum*	karabuğday
buffalo	*Bison bison*	bizon
bulrush	*Scirpus*	hasır sazı
bunchgrass	*Gramineae* (familya)	çim topağı
bur oak	*Quercus macrocarpa*	palamut meşesi

burro deer	*Odocoileus hemionus*	katır geyiği
bush clover	*Lespedeza*	Japon tırfılı
buzzard (bl. vulture)	*Cathartes atratus*	akbaba
cachinilla	*Tessaria sericea*	funda papatyası
cantaloup	*Cucumis melo*	kavun
cardamine	*Cardamine*	soğanlı suteresi
cardinal	*Richmondena cardinalis*	kardinal kuşu
cardinal flower	*Lobelia cardinalis*	kardinal çiçeği
carp	*Cyprinus carpio*	sazan
catalpa	*Catalpa speciosa*	katalpa
cattail	*Typha latifolia*	su kamışı
cheat grass	*Bromus tectorum*	püsküllü çayır otu
cherry	*Prunus*	kiraz
chestnut	*Castanea*	kestane
chickadee	*Parus atricapullus*	baştankara
chinch bug	*Blissus leucopteris*	tahtakurusu
chinese elm	*Ulmus parvifolia*	Çin karaağacı
chipmunk	*Tamias striatus*	çizgili sincap
chub	*Hybopsis*	tatlısu kefali
clay-colored sparrow	*Spizella pallida*	kil renkli serçe
cliff-rose	*Cowania mexicana*	Meksika kayagülü
clover	*Trifolium*	yonca
coffeeweed	*Leguminosae* (familya)	sesbanya
compass plant	*Silphium laciniatum*	silfiyum (pergel otu)
coneflower	*Compositae* (familya)	koni çiçeği
cony	*Ochotona princeps*	yabani tavşan
coon	*Procyon lotor*	rakun
coot	*Fulica americana*	su tavuğu (Amerikan)
cork pine	*Pinus strobus*	beyaz çam
cormorant	*Phalacrocorax auritus*	karabatak
corn	*Zea mays*	mısır
cottontail	*Silvilagus floridanus*	pamuk kuyruklu tavşan
cottonwood	*Populus deltoides*	doğu kavağı
cougar (puma)	*Felis concolor*	puma
coyote	*Canis latrans*	kır kurdu

crabgrass	*Digitaria*	yabani ot
cranberry	*Vaccinium macrocarpon*	yaban mersini
crayfish	*Cambarus*	kerevit
crow	*Corvus brachyrhynchos*	karga
cutleaf Silphium	*Silphium laciniatum*	silfiyum (pergel otu)
cypress	*Taxodium distichum*	selvi
dandelion	*Taraxacum officinale*	karahindiba
deer (whitetail)	*Odocoileum virginianus*	geyik
deermouse	*Peromyscus maniculatus*	geyik faresi
dewberry	*Rubus villosus*	böğürtlen
dog-fennel	*Eupatorium capillifolium*	köpek papatyası
dogwood (WB red oiser)	*Cornus stolonifera*	kızılcık ağacı
dolphin	*Delphinidae* (familya)	yunus
dove	*Columbidae* (familya)	güvercin
draba	*Draba verna*	çırçırotu
dragon head	*Physostegia virginiana*	Virgina ballıbabası
duckhawk (peregrine)	*Falco peregrinus*	gökdoğan
duckweed	*Lemna*	su mercimeği
eagle (bald eagle)	*Heliaeetus leucocephalus*	kartal (kel kartal)
earthworm	*Lumbricus*	yersolucanı
egret	*Casmerodius albus*	büyük ak balıkçıl
el tigre (jaguar)	*Felis onca*	jaguar
Eleocharis (spikerush)	*Eleocharis*	eleokaris (saçlı su çimi)
elk	*Cervus elaphus*	kızıl geyik
elm	*Ulmus*	karaağaç
English sparrow	*Passer domesticus*	ev serçesi
falcon	*Falcon*	doğan
fern	*Pteridophyta* (takım)	eğreltiotu
field sparrow	*Spizella pusilla*	tarla serçesi
fig	*Ficus*	incir
fir	*Abies*	köknar
flowering spurge	*Euphorbia corollata*	sütleğen
Forster's tern	*Sterna forsteri*	maskeli sumru
fox (a wild canid)	*Canidae* (familya)	tilki
fox sparrow	*Passerella iliaca*	büyük serçe (Amerikan)

foxtail (green foxtail)	*Setaria*	yeşil kirpi darı
fringed gentian	*Gentiana crinita*	gentiyan
frog	*Anura*	kurbağa
fruit-fly	*Drosophila*	meyve sineği
Gambel quail	*Lophortyx gambelii*	Gambel bıldırcını
geranium	*Geranium (Pelargonium)*	sardunya
goat	*Capra*	keçi
godwit	*Limosa hamaestica*	çamur kuşu
goldenrod	*Solidago*	altınbaşak
goldfinch	*Spinus tristis*	saka
goose	*Branta*	kaz
gopher	*Citellus tridecemlineatus*	tarla sincabı
goshawk	*Accipiter gentilis*	bayağı çakır kuşu
grama (grass)	*Bouteloua*	çayırotu
grape	*Vitis sps.*	üzüm
grizzly bear	*Ursus horribilis*	boz ayı
grosbeak	*Pheucticus ludovicianus*	iri gagalı ispinoz
ground hemlock	*Taxus canadensis*	Kanada porsuk ağacı
ground squirrels	*Citellus*	tarla sincabı
grouse	*Tetraonidae* (familya)	orman tavuğu
gull	*Larus*	martı
gyrfalcon	*Falco rusticolus*	akdoğan
hairy (woodpecker)	*Dendrocopos villosus*	ağaçkakan
hawk (red tailed)	*Buteo (jamaicensis)*	kızıl kuyruklu şahin
hawthorn	*Crataegus*	alıç
hazel (nut)	*Corylus*	fındık ağacı
hemlock (eastern hemlock)	*Tsuga canadensis*	Kanada çamı
hermit thrush	*Hylocichla guttata*	ardıç kuşu
heron	*Ardea herodias*	balıkçıl (büyük mavi balıkçıl)
hickory	*Carya*	Amerikan cevizi
holly	*Ilex decidua*	çobanpüskülü
horned owl	*Bubo virginianus*	boynuzlu baykuş
imperial woodpecker	*Campephilus imperialis*	imparator ağaçkakan
Indian pipe	*Monotropa uniflora*	yabani boruçiçeği

indigo bunting	*Passarina cyanea*	mavi kiraz kuşu
jackpine	*Pinus banksiana*	Banks çamı
jacksnipe	*Steganopus tricolor*	küçük su çulluğu
jaguar	*Felis onca*	jaguar
javelina	*Pecari angulatus*	pekari
jay	*Cyanocitta cristata*	alakarga
Jersey (New) tea bush	*Ceanothus americanus*	kırmızı kök
jewel-weed	*Impatiens*	balzamin
joe-pye weed	*Eupatorium purpureum*	kum döken çiçeği
junco	*Junco hyemalis*	kara gözlü junko
juniper	*Juniperus*	ardıç ağacı
killdeer	*Charadrius vociferus*	çayır cılıbıtı
kinglet	*Regulus*	çalıkuşu
lead-plant	*Amorpha canescens*	yalancı çivit
leatherleaf	*Chaemaedaphne calyculata*	deri yapraklı çalı
Lespedeza	*Lespedeza*	Japon tırfılı
lilac	*Syringa vulgaris*	leylak
Linaria	*Linaria canadensis*	nevruz otu
lion	*Felis concolor*	aslan
locust (tree)	*Robinia (Gladitsia)*	akasya
lupine	*Lupinus perennis*	lupin
Lycopodium (club moss)	*Lycopodiaceae* (familya)	kurtpençesi
lynx	*Lynx canadensis*	vaşak
mallard	*Anas platyrhynchos*	yeşilbaş (ördek)
mammoth	*Mammuthus*	mamut
maple	*Acer*	akağaç
marmot	*Marmota flaviventris*	dağ sıçanı
marsh wren	*Cistothorus platensis*	saz çit kuşu
marshhawk	*Circus cyaneus*	mavi doğan
marten	*Marten americana*	ağaçsansarı
meadow mouse	*Microtus pennsylvanicus*	çayır faresi
meadowlark	*Sturnella magna*	çayırkuşu
Mearns' quail	*Cyrtonyx montezumae*	Montezuma bıldırcını
merganser	*Mergus*	testere gagalı ördek
mescal (bean)	*Sophora secundiflora*	sofora

mesquite	*Prosopis juliflora (=chilensis)*	meskit ağacı
milkweed	*Asclepias*	ipekotu
mimulus	*Mimulus ringens*	mimulus
mink	*Mustela vison*	vizon
mole	*Scalopus aquaticus*	köstebek
moss	*Bryophyte*	yosun
mountain lion (puma)	*Felis concolor*	puma
mountain mahogany	*Tsuga mertensiana*	dağ maunu
mountain sheep	*Ovis canadensis*	yaban koyunu
mud-minnow	*Umbra limi*	golyan balığı
mullet	*Mullidae* (familya)	tekir balığı
muskellunge	*Esox masquimongy*	çizgili turna balığı
muskrat	*Ondatra zibethicus*	misk faresi
nettle	*Urtica dioica*	ısırgan
nighthawk	*Chordeiles minor*	çobanaldatan (Amerikan)
nightshade berry	*Solanum nigrum*	köpek üzümü
nutcracker	*Nucifraga columbiana*	fındıkkıran kuşu
nuthatch	*Sitta*	sıvacı kuşu
oak	*Quercus*	meşe ağacı
onion	*Allium cepa*	soğan
oriole	*Icterus*	sarı asma kuşu
osprey	*Pandion haliaetus*	balık kartalı
otter	*Lutra canadensis*	su samuru
owl	*Strigidae* (familya)	baykuş
oyster-shell scale	*Lepidosaphes ulmi*	virgül kabuklu biti
partridge	*Bonasa umbellus*	keklik
pasque (flower)	*Anemone patens*	rüzgâr çiçeği
passanger pigeon	*Ectopistes migratorjus*	yolcu güvercin
pelican	*Pelecanus erythrorhynchos*	pelikan
peony	*Paeonia albiflora*	şakayık
pheasant	*Phasianus colchicus*	sülün
phlox	*Phlox*	nakil çiçeği
pickerelweed	*Pontederia cordata*	pontaderya
pileated woodpecker	*Dryocopus pileatus*	tepeli ağaçkakan
pine	*Pinus*	çam

pine weevil	*Pissodes strobi*	çam hortumlu böceği
piñon jay	*Gymnorhinus cyanocephalus*	mavibaşlı alakarga
piñonero (pinyon pine)	*Pinus cembroides*	Meksika çamı
plover (upland plover)	*Bartramia longicauda*	uzun kuyruklu düdükçün
poison ivy	*Rhus toxicodendron*	zehirli sarmaşık
popple	*Populus tremuloides*	kavak (Amerikan)
prairie chicken	*Tympanuchus cupido*	çayır tavuğu
prairie clover	*Petalostemum sps*	kır yoncası
prairie dog	*Cynomys*	çayır köpeği
prickly ash	*Zan americanum*	dikenli dişbudak
prothonotary warbler	*Protonotaria citrea*	çalı bülbülü
puccoon	*Lithospernum canescens*	sedef otu
purple ironweed	*Vernonia*	yavşan otu
pyrola	*Pyrola asarifolia*	pirola
quack-grass	*Elytrigia repens*	ayrıkotu
quail	*Colinus virginianus*	bıldırcın
rabbit	*Sylvilagus floridanus*	tavşan
raccoon	*Procyon lotor*	rakun
ragweed	*Ambrosia*	kanarya otu
rail	*Porzana carolina*	sora suyelvesi
rainbow (trout)	*Salmo gairdneri*	gökkuşağı alabalığı
raven	*Corvus corax*	kuzgun
red birch	*Betula nigra*	kara huş
red bunchberry	*Cornus canadensis*	kırmızı kuş üzümü
red dogwood	*Cornus stolonifera*	kızılcık
red pine	*Pinus resinosa*	kızıl çam
red shitepoke	*Grus canadensis*	Kanada turnası
red squirrel	*Tamiasciurus hudonicus*	kızıl sincap
redhead	*Aythya americana*	kızılbaş patka
redwing	*Agelaius phoeniceus*	ala kanatlı karatavuk
redwood	*Sequoia sempervirens*	sekoya ağacı
robin	*Turdus migratorius*	nar bülbülü
rough-legged hawk	*Buteo lagopus*	paçalı şahin
ruffed grouse	*Bonasa umbellus*	yakalı orman tavuğu
Russian thistle	*Salsola kali*	devedikeni

sage	*Artemisia*	adaçayı
sagittaria	*Sagittaria latifolia*	suoku
sago	*Patamogeton sps.*	hintirmiği
sandhill crane	*Grus canadensis*	Kanada turnası
sandwort	*Arenaria*	kum otu
saw-whet owl	*Aegolius acadicus*	küçük baykuş (Amerikan)
sawfly	*Pristiphora erichsonii*	testere sineği
screech owl	*Otus asio*	cüce baykuş
scrub oak	*Quercus*	yermeşesi
sedge	*Cyperaceae* (familya)	sazlık
sheep (domestic)	*Ovis aries*	koyun
sheep-sorrel	*Rumex acetosella*	kuzukulağı
shooting-star	*Dodecatheon meadia*	çuha çiçeği
showy lady's-slipper	*Orchis spectabilis*	pembe orkide
shrike	*Lanius luduvicianus*	örümcekkuşu
side-oats grama	*Bouteloua curtipendula*	sarkaçotu
skunk	*Mephitis mephitis*	kokarca
smartweed	*Polygonum sps*	su biberi
smelt	*Osmerus mordax*	gümüş balığı
snipe	*Capella gallinago*	su çulluğu
snow goose	*Chen hyperborea*	kar kazı
song sparrow	*Melospiza melodia*	ötücü çinte
sowthistle	*Sonchus*	eşek marulu
soybean	*Glycine max*	soya fasulyesi
sparrow hawk (kestrel)	*Falco sparverius*	atmaca
sphagnum moss	*Sphagnum*	sfagnum
spiderwort	*Tradescantia*	telgraf çiçeği
sporobolus (a grass)	*Sporobolus*	çimen
spruce	*Picea*	ladin
squirrel	*Sciurus*	sincap
starling	*Sturnus vulgaris*	sığırcık kuşu
sturgeon	*Acipenser fulvescens*	mersinbalığı (göl)
sugar maple	*Acer saccharum*	akçaağaç
sunflower	*Helianthus*	ayçiçeği
swallow	*Hirundo*	kırlangıç

swan	*Olor columbianus*	kuğu
sweet fern	*Myrica asplenifolia*	kaya eğreltisi
sycamore	*Platanus occidentalis*	batı çınarı
tamarack	*Larix laricina*	şimal çamı
tassel-eared squirrel	*Sciurus aberti*	püskül kulaklı sincap
teeter-snipe	*Scolopacidae* (familya)	çulluk
thick-billed parrot	*Rhynchopsitta pachyr hycha*	kalın gagalı papağan
thrasher	*Toxostoma rufum*	kahverengi kamçılı kuş
thrush	*Turdidae* (familya)	ardıç kuşu
tobacco	*Nicotiniana tabacum*	tütün
tornillo	*Thymus vulgaris (prosopis pub)*	kekik
towhee	*Pipilo erythrophthalnus*	uzun kuyruklu ispinoz kuşu
trailing arbutus	*Epigaea repens*	alıç
tree sparrow	*Spizella arborea*	ağaç serçesi
trefoil	*Desmodium*	su yoncası
trout	*Salmo*	alabalık
turkey	*Meleagris gallopavo*	hindi
twinflower	*Linnaea borealis*	küçük kuzey çiçeği
upland plover	*Bartramia longicauda*	uzun kuyruklu düdükçün
veronica	*Veronica*	yavşan otu
vetch	*Vicia sps*	burçak
vireo	*Vireo*	vireo kuşu
Virginia rail	*Rallus limicola*	Virginia su kılavuzu
wahoo	*Euonymus atropurpureus*	papaz külâhı
western grebe	*Aechmophorus occidentalis*	batı batağanı
wheat	*Triticum*	buğday
wheatgrass	*Agropyron*	buğday çimi
whisky-jack (gray jay)	*Perisoreus canadensis*	Kanada alakargası
white cedar	*Thuja occidentalis*	aksedir
white pine	*Pinus strobus*	beyaz çam
whitetail (deer)	*Odocoileus virginianus*	ak kuyruklu geyik
whitethroat (sparrow)	*Zonotrichia albicollis*	ak boğazlı çinte
whooping crane	*Grus americana*	Amerikan turnası
widgeon	*Anas americana (Anas penelope)*	yaban ördeği (Amerikan)

wild bean	*Strophostyles*	yaban baklası
wild bee	*Apis mellifera*	balarısı
wild lettuce	*Lactuca canadensis*	yabani marul
wild patato	*Ipomoea pandurata*	yabani patates
willet	*Catoptrophorus semipalmatus*	boz düdükçün
willow	*Salix*	söğüt
wolf	*Canis lupus*	kurt
wood duck	*Aix sponsa*	orman ördeği
woodcock	*Philohela minor*	çulluk
wren	*Troglodytes aedon*	çalıkuşu
yellow birch	*Betula lutea*	sarı huş ağacı
yellow warbler	*Dendroica petechia*	sarı ötleğen
yellow-legs	*Totanus=Tringa flavipes*	küçük sarıbacak
yew	*Taxus*	porsuk ağacı

Hazırlayan: Ufuk Özdağ

Aldo Leopold'un Hayatına Dair

Amerikalı doğa korumacı Aldo Leopold (1887-1948) çevre etiği ve felsefesi alanlarında 20. yüzyılın en etkili düşünürlerden biridir. Doğal alanların korunmasına ve doğadaki tüm türlerin koruma altına alınmasına yönelik önemli çalışmaları olmuştur. Kapsamlı çalışmalarını, yazdığı üç kitap ve yüzlerce makaleyle okurlarına ulaştırmışsa da, Leopold ülkesinde ve dünyada doğa koruma klasiği *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nın (*A Sand County Almanac*) yazarı olarak ünlenmiştir. Almanak, Leopold'un doğa koruma tarihini derinden etkilemiş olan kırk yıllık kariyerinin en önemli ürünüdür. Burlington, Iowa'da dünyaya gelen Leopold, yaban hayatına ve yabanıl doğaya erken yaşlarda ilgi duymuştu. 1909 yılında Yale Ormancılık Okulu'ndan (Yale Forest School) master derecesiyle mezun olduktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri Orman İdaresi (US Forest Service) bünyesinde henüz kurulan Arizona ve New Mexico milli ormanlarında kariyerine başlamıştır. ABD'nin güneybatısında bu kurum adına görev yaptığı on beş yıl boyunca, orman ve dağlık bölge ekolojisi, av hayvanlarının korunması, sulak alanlar yönetimi, yabanıl alanların savunulması ve orman yönetimi hakkındaki yenilikçi çalışmalarıyla adını duyurmuştur. Leopold 1924 yılında Madison, Wisconsin'de, Orman

Ürünleri Laboratuvarı'nın (Forest Products Laboratory) müdür yardımcılığı görevine getirilmiştir. 1928'de bu görevden ayrılarak av hayvanı yönetimi alanında çalışmalarına başlamıştır. 1933 yılında, bu alanda ilk eser olan *Game Management* (Av Hayvanı Yönetimi) başlıklı kitabı yayımlamıştır. Aynı yıl Wisconsin Üniversitesi'nde, bu yeni alanın ilk profesörü olarak göreve başlamış, ömrünün sonuna kadar bu görevde kalarak yaban hayatı ekolojisi ve yaban hayatı yönetimi biliminin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Doğal kaynakların yönetimine ekolojik anlayışı uyguladığı için Leopold'un çalışmaları, doğa korumaya kapsamlı bir yaklaşım sağlamıştır. Bozulmuş arazilerin restorasyonu üzerinde önemle duran Leopold'un, arazi yönetimi çalışmalarında en değerli mirası Wisconsin'de bulunan Coon Vadisi sulak alanları ve topraklarının geniş çaplı restorasyonuna katkısıdır. 1930'lu yıllardan itibaren kaleme aldığı ve daha sonra *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nda topladığı edebi yazıları, Leopold'un doğa eğitimine ve doğa koruma kültürüne verdiği büyük önemi göstermektedir. Derin ve çok katmanlı yazılardan oluşan bu kitabın en sonunda yer alan "Toprak Etiği" başlıklı yazı, modern çevre felsefesinde bir mihenk taşıdır. Günümüzde Leopold'un düşüncesi, ormancılık, yaban hayatı ekolojisi, toprak ve suların korunması, yabanıl doğanın korunması ve disiplinlerarası alanlar olan restorasyon ekolojisi, koruma biyolojisi, ekolojik ekonomi ve toplum kökenli koruma gibi alanlarda etkisini sürdürmektedir.

Aldo Leopold Bibliyografyası

Aldo Leopold Tarafından Yazılmış Kitaplar

Report on a Game Survey of the North Central States. Madison, WI: Democrat, 1931.
Game Management. 1933. New York: Scribner, 1933.
A Sand County Almanac and Sketches Here and There. New York: Oxford University Press, 1949.

Aldo Leopold'un Eserleri (Makaleler, Ders Notları ve Günlük Yazıları) Üzerine Yazılmış Editörlü Kitaplar

Round River: From the Journals of Aldo Leopold. Ed. Luna B. Leopold. New York: Oxford University Press, 1953.
The River of the Mother of God and Other Essays by Aldo Leopold. Ed. Susan L. Flader ve J. Baird Callicott. Madison: University of Wisconsin Press, 1991.
Aldo Leopold's Southwest. Ed. David E. Brown ve Neil B. Carmony. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1995.
For the Health of the Land: Previously Unpublished Essays and Other Writings by Aldo Leopold. Ed. J. Baird Callicott ve Eric T. Freyfogle. Washington, DC: Island, 1999.

The Essential Aldo Leopold: Quotations and Commentaries. Ed. Curt Meine ve Richard L. Knight. Madison: University of Wisconsin Press, 1999.

Aldo Leopold: A Sand County Almanac & Other Writings on Ecology and Conservation. Ed. Curt Meine. New York: Library of America, 2013.

Aldo Leopold on Forestry and Conservation: Toward a Durable Scale of Values. Ed. Jed Meunier and Curt Meine. Bethesda, MD: Society of American Foresters, 2018.

Aldo Leopold Hakkında Yazılmış Kitaplar

Thinking Like a Mountain: Aldo Leopold and the Evolution of an Ecological Attitude toward Deer, Wolves, and Forests. Susan L. Flader. University of Wisconsin Press, 1974; 1994.

Companion to A Sand County Almanac: Interpretive and Critical Essays. Ed. J. Baird Callicott. Madison: University of Wisconsin Press, 1987.

Aldo Leopold, the Professor. Robert A. McCabe. Rusty Rock Press, Madison, Wisconsin, 1987.

Aldo Leopold: The Man and His Legacy. Ed. Thomas Tanner. Ankeny, Iowa: Soil & Water Conservation Society, 1987, 1995, 2012.

Aldo Leopold: His Life and Work. Curt Meine. University of Wisconsin Press, 1988; 2010.

Aldo Leopold: A Fierce Green Fire. Marybeth Lorbiecki. Helena, MT: Falcon, 1996, 2016.

Aldo Leopold and the Ecological Conscience. Richard L. Knight ve Suzanne Riedel. New York: Oxford University Press, 2002.

Correction Lines: Essays on Land, Leopold, and Conservation. Ed. Curt Meine. Washington, DC: Island, 2004.

Edebiyat ve Toprak Etiği: Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce. Ufuk Özdağ. Ankara: Ürün Yayınları, 2005, 2017.

Aldo Leopold's Odyssey: Rediscovering the Author of A Sand County Almanac. Julianne Lutz Newton. Washington, DC: Island, 2006, 2016.

Stories from the Leopold Shack: Sand County Revisited. Estella B. Leopold. New York: Oxford University Press, 2016.

"Toprağı tahrip ediyoruz çünkü onu bize ait bir mülk olarak görüyoruz. Toprağı bizim de ait olduğumuz bir topluluk olarak görmeye başladığımızda onu sevgi ve saygıyla kullanmaya başlayabiliriz."

Dünyada uzun bir geçmişe sahip doğa koruma hareketini derinden etkileyen sadece birkaç düşünür vardır. ABD'de yabanıl alanlar sisteminin ve yaban hayatı ekolojisinin öncüsü Aldo Leopold da bu isimlerden biridir. İngiliz *Guardian* gazetesinin 2015 yılında dünyayı değiştiren on kitap arasına seçtiği doğa koruma klasiği *Bir Kum Yöresi Almanağı*'nda Leopold, ekoloji bilimini tarihle, felsefeyle, edebiyatla birleştirerek okuru "Bir Dağ Gibi Düşünmeye" davet ediyor. Doğayla ve canlılarla kurduğu empatiyle, şiirsel diliyle, nükteli sözleriyle içimize işleyerek, yediden yetmişe herkesi doğa korumacı yapıyor. Bizleri geleceğimizin yegâne teminatı olan doğanın zenginliklerini görüp "yaşadığımız toprakları bozmadan var olmaya" çağırıyor. İnsanın etik gelişiminin son aşaması toprağa moral değer verebilmektir dediği ünlü "Toprak Etiği" yazısıyla mevcut değerler sistemini kökünden değiştiriyor. Tüm dünyada milyonların elinden düşürmediği *Bir Kum Yöresi Almanağı*, yeryüzünün yaralarını vakit geçirmeden sarmaya başlamamız gereken 21. yüzyılda çevre tarihi, koruma biyolojisi, restorasyon ekolojisi, ekolojik ekonomi gibi yeni açılımlarıyla eğitimi, siyaseti, kültürü, toplumsal hayatı derinden etkilemeye devam ediyor... geleceğin ekoloji çağına doğru yeni ufuklar açıyor.

24 TL